

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ζάκυνθος 1953-2003

Πενήντα χρόνια από τους σεισμούς

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑΣ

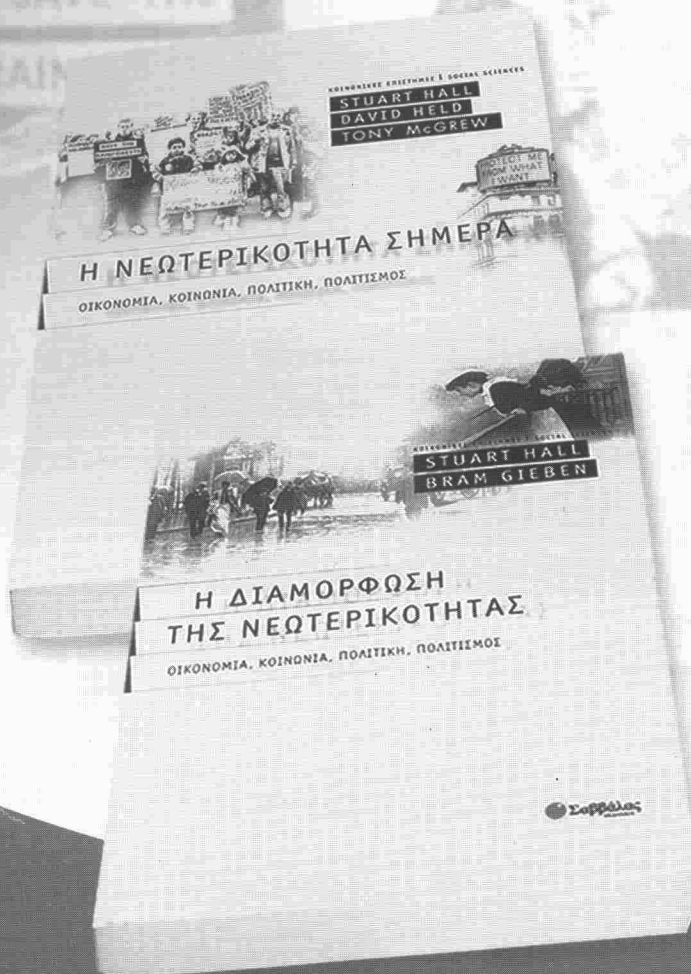
STUART HALL – BRAM GIEBEN

Η ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΗΜΕΡΑ

STUART HALL – DAVID HELD – TONY MCGREW

Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός

Οι σημαντικές ιστορικές διαδικασίες, οι θεσμοί και οι ιδέες που συγκρότησαν και συγκροτούν τις σύγχρονες κοινωνίες και αποτέλεσαν εκείνο που συνηθίσαμε συμβατικά να χαρακτηρίζουμε «Δύση». Ακόμα, οι πρόσφατες συζητήσεις για την παγκοσμιοποίηση, τις περιβαλλοντικές προκλήσεις, τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα των μεταβιομηχανικών κοινωνιών και τις πολιτιστικές αλλαγές του «μεταμοντέρνου».

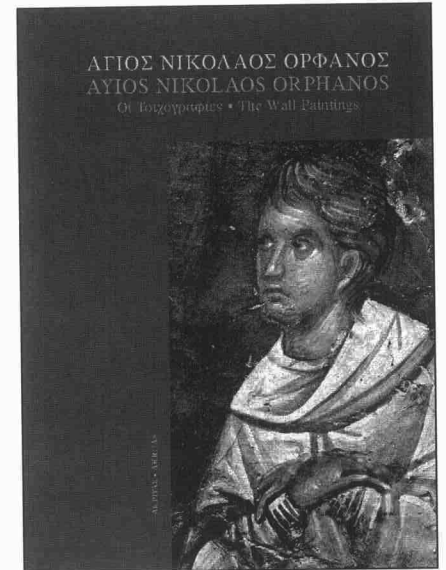
ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΣΕ ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ

Άγιος Νικόλαος Όρφανός-οί τοιχογραφίες

(έλληνικό και αγγλικό κείμενο)

Πολυτελές λεύκωμα με έγχρωμες απεικονίσεις των σημαντικών τοιχογραφιών του καθολικού της Ί.Μ. Αγίου Νικολάου Όρφανου στη Θεσσαλονίκη (14ος αι.), καθώς και πρωτότυπα έρμηνευτικά, ιστορικά, θεολογικά, και καλλιτεχνικά μελετήματα γύρω από τη Θεσσαλονίκη και την παλαιολόγια εικονογραφική άνθιση της περιόδου που ιστορήθηκε τό καθολικό.

Τό λεύκωμα αυτό εκδόθηκε από τις Έκδόσεις Άκρϊτας σέ συνεργασία μέ τήν Έφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης και δόθηκε ως ένθυμιο στους Υπουργούς Πολιτισμού των κρατών-μελών της Ε.Ε και τή συνοδεία τους, μέ τήν ευκαιρία τής λήξης τής Έλληνικης Προεδρίας, στή Χαλκιδική.

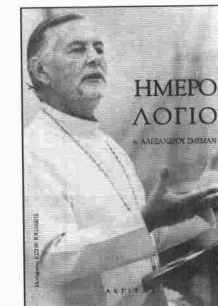
νέες εκδόσεις

Αρχιμ. Νεκταρίου:

Ο Στάρετς Σεραφείμ

Άλλη μιά άγια, χριστιανική μορφή που ξεπηδά από τήν κάμινο του Σοβιετικού διωγμού για να φωτίζει τήν πορεία τής Έκκλησίας, στό σύγχρονο κόσμο.

π. Άλ. Σμέμαν: **Ήμερολόγιο** Άνανεωμένη έκδοση του έπιτυχημένου βιβλίου του π. Άλέξ. Σμέμαν, που άγγίζει με ευαισθησία προβλήματα και προοπτικές τής Όρθοδοξίας, μέσα από τίς προσωπικές έμπειρίες του συγγραφέα.

π. Ίωάννη Χρυσουαγή:

Ή ήσυχία των δακρύων

Μιά πλούσια πατερική μαρτυρία για τό χάρισμα των δακρύων στήν πνευματική ζωή μας.

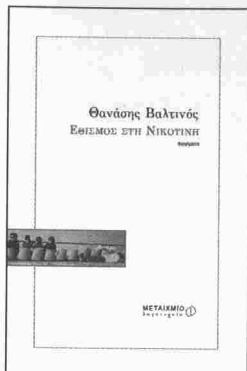
Έτοιμάζονται:

Αρχιεπ. Τιράνων και πάσης Άλβανίας †Άναστασίου Γιαννουλάτου:

Ήχη από τήν αναζήτηση του ύπερβατικού

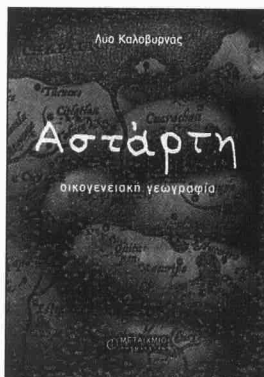
Άλέξανδρου Κοσματόπουλου: **Θηριομαχία, (Στό δρόμο του Αγίου Ίγνατίου του Θεοφόρου)**

π. Γεωργίου Μεταλληνού: **Γιά τήν Εύρώπη μας μέ άγάπη**

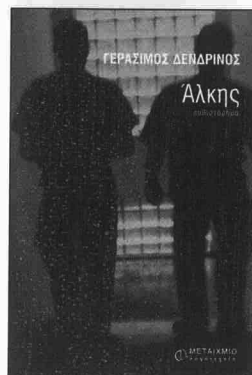
ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ
Εθισμός στη νικοτινή
διηγήματα

Ο πολυβραβευμένος συγγραφέας επανέρχεται με την έκδοση της νέας του συλλογής διηγημάτων. Δώδεκα ιστορίες γραμμένες με τη γνωστή μαστοριά της λογοτεχνικής πέννας του σπουδαίου αυτού συγγραφέα για τον άνθρωπο και τα πάθη του.

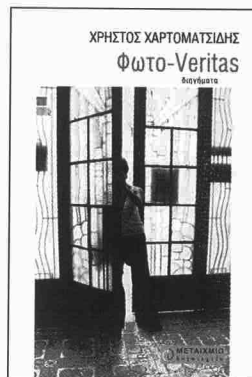
ΛΥΟ ΚΑΛΟΒΥΡΝΑΣ
Αστάρτη
Οικογενειακή γεωγραφία
μυθιστόρημα

Η Νήσος *Αστάρτη* βρέχεται από πελάγη ανεμελιάς και τη θάλασσα της παιδικής σκανταλιάς. Η *Οικογενειακή γεωγραφία* σκιαγραφεί την ιστορία και τις περιπέτειες της Αστάρτης, καθώς και τις αφύσικες καταστροφές που απειλούν το εύθραυστο οικοσύστημά της.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ
Άλκης
μυθιστόρημα

Μια ιδιόρρυθμη ερωτική σχέση κακοφορμίζει μέσα στις αναστολές, τη σύγχυση και την ανασφάλεια που εύκολα χτίζει ο ασφυκτικός κοινωνικός περίγυρος.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΑΡΤΟΜΑΤΣΙΔΗΣ
Φωτο-Veritas
διηγήματα

Στιγμιότυπα της καθημερινότητας που συναντούν το υπερφυσικό, την άλλη πτυχή του ρεαλισμού, δοσμένα με ζωντάνια και χιούμορ, αποτελούν τη βάση αυτών των ιστοριών του Χρήστου Χαρτοματσίδα.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗ

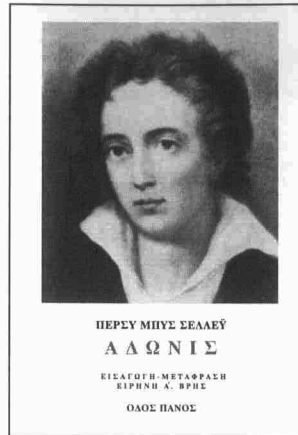
(1886-2000)

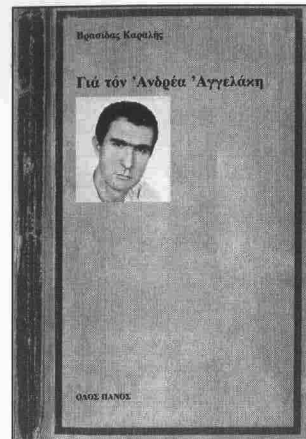
ΚΕΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

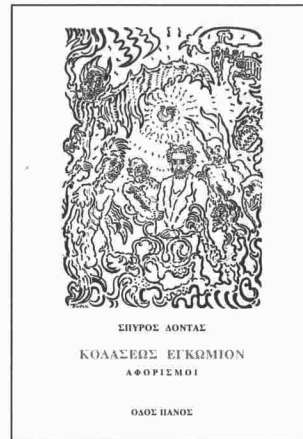
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2003

Σέλλεϊ

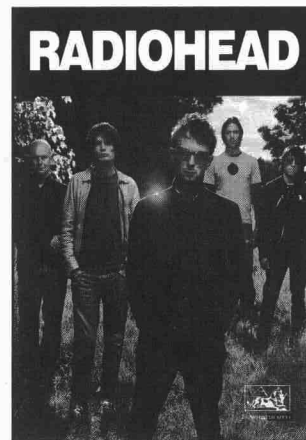
Καραλής

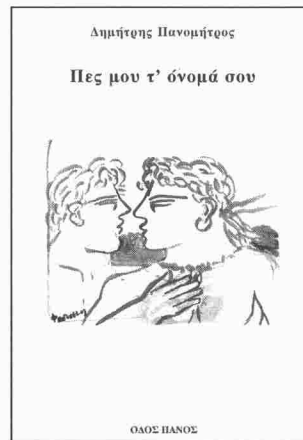
Δοντῆς

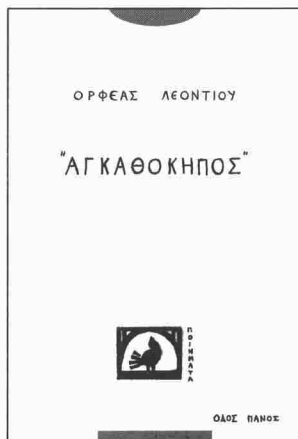
Placebo

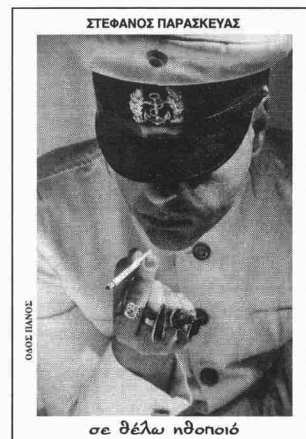
Radiohead

Πανομήτρος

Λεοντίου

Παρασκευᾶς

Καταράκη

Περιοδικό & Έκδόσεις Όδός Πανός και Έκδόσεις ΣΙΓΑΡΕΤΑ. Βιβλιοπωλείο: Διδότου 39, 106 80 Αθήνα. Τηλ.- Fax: 2103616782

ΕΡΜΗΣ
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

8 χρόνια με τον Ποσειδά

Έκδόσεις Εφημερίδας **ΕΡΜΗΣ**

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΙΜΗ € 9

Ιδιοκτήτης

Η μη κερδοσκοπική εταιρεία «Οι Φίλοι του Περιπλού»

Εκδότης

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, τηλ. 2103307000, e-mail: perip@otenet.gr

Διευθυντής

ΖΗΣΙΜΟΣ ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ

Αρχισυντάκτης

ΜΑΚΗΣ ΤΣΙΤΑΣ

Συντακτική Επιτροπή

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΣΤΙΟΥ - ΝΙΚΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ

Γραφείο Ζακύνθου: ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΕΜΕΤΗΣ

Μουσείο Σολωμού, Πλ. Αγίου Μάρκου, 291 00 Ζάκυνθος

τηλ.: 2695028982, 22357

Γραμματεία-Στοιχειοθεσία

ΜΙΝΑ ΔΑΛΚΑ

Διάθεση: Θανάσης Καρακατσάνης - Βάσω Καούρα

Marketing-Διαφημίσεις: Μάκης Τσίτας

Παραγωγή: Δημήτρης Κουτίδης

Διαχωρισμοί - Φιλμ

ΠΑΡΑΛΟΣ Γραφικές Τέχνες

Διανομή

ΑΘΗΝΑ: Σπ. Τρικούπη 20, 106 83, τηλ.: 2103307000-4 - fax. 2103307005 • Χριστάκης, Ιπποκράτους 10-12, τηλ. 2103639336 • «Κατάρτι», Μαυρομυχάλη 9, τηλ. 2103604793
ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ ΠΑΛΑΙΩΝ ΤΕΥΧΩΝ ΚΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ, ΑΘΗΝΑ: «Εστία», Σόλωνος 60, τηλ.: 2103637324 • «Πρωτοπορία», Γραβιάς 3-5, τηλ.: 2103801591 • ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: «Κέντρο Βιβλίου», Λασσάνη 9, τηλ.: 2310237463 • «Πρωτοπορία του Βορρά», Λ. Νίκης 3, τηλ.: 2310226190 • ΒΟΛΟΣ: Βιβλιοπ. «Όμηρος» • ΙΩΑΝΝΙΝΑ: Βιβλιοπ. «Δωδώνη»

Συνδρομές

ΕΤΗΣΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Ιδιώτες: € 18 ♦ Βιβλιοθήκες-Οργανισμοί-Επιχειρήσεις-Τράπεζες: € 44

ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: € 30 ή U.S.\$ 40 ♦ Οι συνδρομές θα πρέπει να

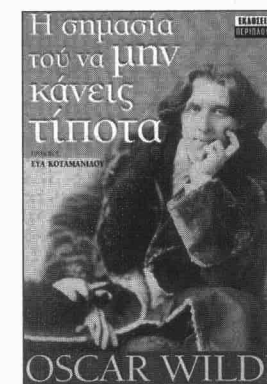
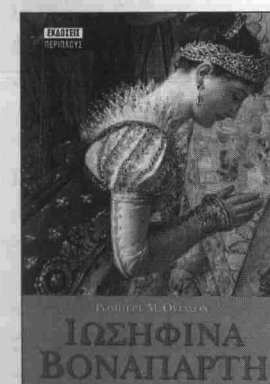
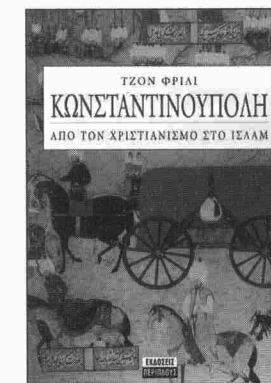
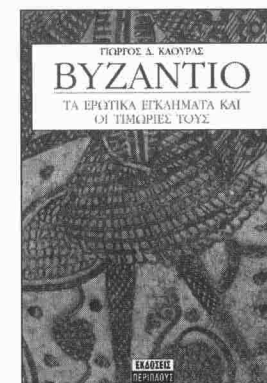
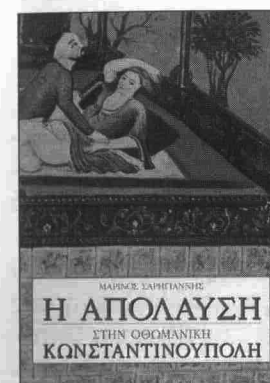
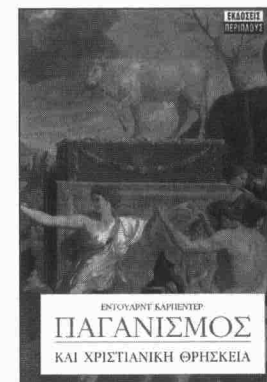
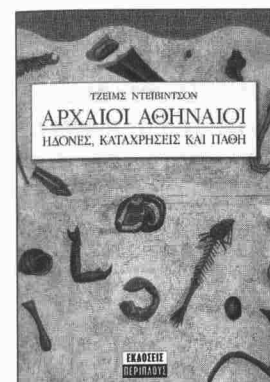
στέλνονται στη διεύθυνση: ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ, Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, με ταχυδρομική επιταγή ή να καταβάλλονται στο ΓΙΑΝΝΗ ΔΕΜΕΤΗ στη Ζάκυνθο ή να κατατίθενται στους λογ/σμούς: ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ 345 / 749012-77

ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 54 / 04870-00010 / 79 ♦ ALPHA BANK 101 / 002101685564

ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΚΥΠΡΟΥ 51247

Διεθνής κωδικός αριθμός περιοδικού (ISSN) 1105-0829

ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, Τηλ.: 210 3307000-4, Fax: 210 3307005

ΑΝΤΙΠΑΘΩ ΘΑΝΑΣΙΜΑ τα κάθε λογής μνημόσυνα, όπως τρισάγια, γενέθλια, επετείους γάμων, εθνικές γιορτές και γενικώς ότι επεξηγείται από το «με την ευκαιρία των τόσων χρόνων από...». Όχι τόσο επειδή αποτελούν αφορμή για περιττά και συγχρόνως τρελά έξοδα, αλλά κυρίως επειδή συνήθως αποτελούν μικρά ή μεγάλα φεστιβάλ υποκρισίας.

Δεν καταλαβαίνω γιατί ο μακαρίτης θα πρέπει να κλείσει χρόνο για να τον θυμηθούμε, εφόσον γλείφουμε κάθε μέρα τα κοκαλάκια της σύνταξης ή της κληρονομιάς του, ούτε γιατί θα πρέπει ο Μάρτης να φτάσει στις 25 και ο Οκτώβρης στις 28 για να αισθανθούμε εθνική υπερηφάνεια. Δε θα πρέπει να αισθανόμαστε καθημερινά; Δεν καταλαβαίνω γιατί θα πρέπει να φιλεύεις καθημερινά τη γυναίκα σου με απιστίες, σεξουαλικές και συναισθηματικές, και αναθέματα που σου μαυρίζει «η κάρια» τη ζωή και να καταλήγεις την επέτειο του γάμου σου να ψάχνεις άρον άρον να της αγοράσεις κάτι ικανό να την κάνει να προβεί σε προσωρινή παραγραφή των ανομιών σου. Ούτε γιατί θα πρέπει να γιορτάζουμε στην ημερομηνία που γεννήθηκε ο καθένας μας λες και αυτή του η γέννηση εξασφάλισε στον ίδιο την ευτυχία και στην ανθρωπότητα τη σωτηρία.

Και ειλικρινά δεν μπορώ να καταλάβω τη θέλουμε από τα φετινά μνημόσυνα για τα 50 χρόνια από του σεισμούς του 1953. Να κλάψουμε για ό,τι χάθηκε; Μέχρι εδώ καλά, αν και ο Σολωμός θα μας έλεγε «Παράπονο χαμός καιρού ό,τι κανείς κι αν χάσει».

Αλλά και να μοιρολογήσουμε για ό,τι στήθηκε στη θέση των χαμένων δε νομίζετε πως πάει πολύ; Δε νομίζετε πως θα συναντήσουμε κάποιο πρόβλημα ως το προς κατά πού θα πρέπει να ρίξουμε την πέτρα του αναθέματος; Δεν θεωρείτε πως είναι πολύ σκληρό να αναποδογυρίσουμε – ή και να ακυρώσουμε – ξαφνικά μια ολόκληρη ζωή πενήντα χρόνων και να πούμε πως επί μισόν αιώνα όλοι μας προσπαθούμε για την καταστροφή της Ζακύνθου; Ή μήπως φταίνε οι άλλοι; Ή μήπως δεν είμαστε όλοι μας συμμετοχοί και συνένοχοι;

Υπήρχαν και κάποιοι που φώναζαν. Και δε θα ζητήσω από κανέναν την άδεια προκειμένου να υποστηρίξω ότι αυτό το περιοδικό ήταν ένας από αυτούς. Όπως ήταν ένας από αυτούς και οι συνεργάτες του και όλοι όσοι το στήριξαν οικονομικά και ηθικά. Οι πράξεις του καθενός μένουν ευτυχώς για να επιβεβαιώνουν ή όχι τους ισχυρισμούς του. Όμως πώς να το κάνουμε; Όλοι όσοι κινήθηκαν γύρω από τον «Περίπλου», αλλά και αρκετοί άλλοι ακόμα, δεν έκτισαν σπίτι/τούρτα εκεί που είχε το αμπέλι και το λιοστάσι ο νόμος τους, ούτε κυκλοφόρησαν για επίδειξη – τι είδους άραγε; – με τις Μπε-εμ-βε και τις Μερσεντές στους γεμάτους από κρατήρες/λούμπες ζακυνθινούς δρόμους. Δεν κέρδισαν από τοκογλυφία και δεν έχασαν τα λεφτά τους ούτε στα ζάρια ούτε στο χρηματιστήριο. Δεν έριξαν γαρίφαλα σε καμία σκυλού ούτε κατασπάραξαν τα ποσά των πακέτων Ντελέρ που προορίζονταν για την αναβάθμιση της Ζακύνθου.

Συνεπώς «δεν το θέλει ούτε ο Θεός, ούτε ο Διάολος» εκείνοι που μάτωναν το λαιμό τους για να φωνάζουν όλα αυτά τα χρόνια σε αυτιά μη ακουόντων να σταθούν στην ίδια ουρά με τους θύτες για να κλάψουν τον «πολύκλαυστο νεκρό» ζακυνθινό πολιτισμό. Γιατί άλλωστε; Δεν έχει νόημα να κλαις μετά από μια καταστροφή, αλλά μόνο αν δεν έκανες το καθήκον σου μετά από αυτήν. Μα αν δεν έχεις ούτε την ευαισθησία να κάνεις το καθήκον σου, πώς να πιστέψω τα δάκρυά σου;

Θα μου πείτε: Μα να μην αναβαθμίσουμε τη ζωή μας; Να μην επωφεληθούμε από τον τουρισμό όπως άλλες περιοχές της Ελλάδας; Να μη ζήσουμε καλύτερα από τους προηγούμενους; Να μη βοηθήσουμε τα παιδιά μας περισσότερο από όσο βοήθησαν εμάς οι πατεράδες μας;

Προς απάντηση νομίζω ότι εδώ ταιριάζει ένα ανέκδοτο που μου έστειλε φίλος, Ζακυνθινός της νέας γενιάς, και που το βρήκε στο Internet:

«Μετά από ένα τραγικό αεροπορικό δυστύχημα ο μοναδικός επιζών ροκανίζει ένα κοκαλάκι και το πετάει στο σωρό από κόκαλα που έχει φτιάξει δίπλα του. Ξαφνικά διακρίνει μια ομάδα διάσωσης να πλησιάζει και ξεσπά σε λυγμούς ανακούφισης. “Επιτέλους ήλθατε! Σώθηκα!”.

»Η ομάδα διάσωσης μένει εμβρόντητη από το φρικιαστικό θέαμα των ανθρωπινων οστών δίπλα από τον επιζώντα και στέκεται παγωμένη να τον κοιτάζει. Όπως ήταν προφανές είχε κατασπαράξει όλους τους νεκρούς συνεπιβάτες του.

»Ο επιζών διακρίνει το φόβο στα μάτια τους και σκύβοντας το κεφάλι από ντροπή απολογείται: “Δε φταίω. Έπρεπε να επιζήσω. Είναι αμαρτία να θέλει κανείς να ζήσει;”.

»Τότε ο αρχηγός της ομάδας πλησιάζει και λέει: “Κανείς δε σε κατηγορεί που θες να ζήσεις αλλά... για όνομα του Χριστού και της Παναγίας... εχθές έπεσε το αεροπλάνο!”.

Κάνουμε λοιπόν στο τεύχος αυτό ό,τι κάναμε εδώ και είκοσι περίπου χρόνια. Ένα αφιέρωμα για τη μετασεισμική Ζάκυνθο, που για να έχει λόγο ύπαρξης θα πρέπει να προσθέτει κάτι στην πολιτιστική έρευνα του τόπου.

Ελπίζω να το κάνει.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ

του εκδότη 8 ... Για όνομα του Χριστού και της Παναγίας...!

ΤΡΙΒΟΛΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Διονύσης Βίτσος 11 Σχόλια
 Διονύσης Βίτσος 14 Αποδράσεις με τον Φυντανίδη

ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Ζάκυνθος 1953-2003 Πενήντα χρόνια από τους σεισμούς
 Διονύσης Ν. Μουσμιάτης 20 Μία τραγική επέτειος
 Διονύσης Σέρρας 21 Τετράφυλλο αυγής σε διαδρομής ερειπιώνα
 Ελένη Βλάχου 25 Εντυπώσεις από την σεισμόπληκτον Ζάκυνθον
 Σπύρος Αλ. Καββαδίας 28 Στιχούργημα για τον σεισμό του 1953
 Παναγιώτης Χιώτης 31 Ιστορική άποψη
 Σπύρος Δημ. Κοριατόπουλος 40 Ο σεισμός αφετηρία για την κοινωνική αποσύνθεση
 Στέλιος Τζεμπίνος 43 2003: Μετασεισμικά ζητούμενα και δεδομένα
 Φαίη Στράνη 47 Η τραγωδία του '53 όπως την κατέγραψε ο Τύπος
 Γιάννης Δεμέτης 59 Τέτα Στάμου
 Λούλα Βάλλη-Μυλωνά 61 Αρχή από τέλος
 Νίκος Ι. Μεγαδούκας 62 Οι Πρόσκοποι της Ζακύνθου
 Μαρία Ρουσέα 70 Χρονικό θανάτου
 Ζήσμος Χ. Συνοδινός 80 Οι σεισμοί και το Υποκατ/μα της Εθνικής Τράπεζας
 Διονύσης Μπουκουβάλας 87 Γιάννης Βίτσος (1923-2002)
 Μαριέττα Μινώτου 93 Αποφάσεις ανοικοδόμησης: Η κρίσιμη καμπή
 Γιάννης Ρηγόπουλος 105 Χαμένες εικόνες της Ζακύνθου
 π. Παναγιώτης Καποδίστριας 131 Το ζωνάρι της Παναγίας
 Διονύσης Α. Ζήβας 134 Ο σεισμός
 Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής 137 Λέγεται πως ο θεός Γιάννης φόρεσε το πανταλόνι
 του παππού μου
 Γιάννης Δεμέτης 145 Το μοκίνο
 Νίκιας Λούντζης 149 Τόκιο-Μπανγκόκ, πρώτη θέση
 Νόνιος Μελίτας 155 De profundis
 Νίκος Κ. Κουρκουμέλης 163 Το εικόνισμα

ΠΟΙΗΣΗΣ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Ρέιμοντ Κάρβερ 166 Η άλλη ζωή, Ο ταχυδρόμος ως καρκινοπαθής
 Λουάν Τζούλις 168 Οι γέροι πατεράδες μας, Ήρθα,
 Πρέπει να μάθω να επιστρέφω

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Ντόροθυ Πάρκερ 171 Νέα Υόρκη καλεί Ντιτρόιτ
 Μπελικά Κουμπάρηλη 174 Το μπαουλοντίβανο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Παναγιώτης Στυλ. Σκορδάς 175 Συναρπαστικό ταξίδι
 Ελισάβετ Μενελάου 177 Ποίησης δύναμη απελευθερωτική
 Φίλιππος Φιλίππου 179 Η αντίσταση της ποίησης
 Σέργιος Μαυροκέφαλος 181 Η μουσική της ψυχής του
 Διονύσης Ν. Μουσμιάτης 185 Εις ανάμνηση
 Ελένη Γκίκα 187 Η ποίηση και ο γρίφος της δημιουργίας

ΕΚΔΟΣΕΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ Επιμέλεια: Μάκης Τσίτας-Διονύσης Βίτσος

ΔΟΚΙΜΙΟ-ΜΕΛΕΤΗ 191
 ΛΕΥΚΩΜΑ-ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 193
 ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ 196
 ΠΑΙΔΙΚΟ 199
 ΠΟΙΗΣΗ 202

ΠΑΡΟΡΜΙΣΕΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ 207 Επιμέλεια: Μάκης Τσίτας

ΦΙΛΩΝ \ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ 208 Τα μέλη της εταιρείας «Οι φίλοι του Περιπλου»
 ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ 215

ΜΑΘΗΤΕΣ ΚΙ ΑΠΟΓΟΝΤΕΥΣΗ

Από πρόσφατο γκάλοπ που έγινε από την εφημερίδα «Τα Νέα» το περασμένο φθινόπωρο μεταξύ 400 μαθητών Μέσης Εκπαίδευσης διαπιστώθηκε ότι μόνο το 24% έχει τη δυνατότητα να δώσει μια ικανοποιητική απάντηση για το τι είναι η «28η Οκτωβρίου 1940», μόνο το 18% για το «τι έγινε στο Πολυτεχνείο το Νοέμβρη του 1973» και μόνο το 27% για το «τι συνέβη στις 25 Μαρτίου του 1821».

ΜΕΡΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Θέλετε και μερικές από τις απαντήσεις; «Η Επανάσταση του '21 έγινε πριν 1.821 χρόνια», «Στις 28 Οκτωβρίου γιορτάζουμε το Όχι στους Γερμανούς και μαζί τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου», «Το Όχι το είπε ο Μεταξάς, που έπινε πολύ κονιάκ».

ΠΕΡΙ ΣΗΜΑΙΑΣ

Κατά τα άλλα, σε κάθε Εθνική Γιορτή πλέον, δέκα μέρες πριν και δέκα μέρες μετά κουβεντιάσουμε από όλα τα Μ.Μ.Ε. αν στην παρέλαση της Νέας Μηχανιώνας (λες και μιλάμε πια για καμιά παρέλαση στα Ηλύσια Πεδία ή στην Ερυθρά Πλατεία) θα πάρει ή όχι τη σημαία ο αλβανικής καταγωγής Οδυσσέας Τσενάι.

ΟΙ ΞΕΝΟΙ

Επιπλέον δίνουμε αφορμή σε εφημερίδες σαν τη βρετανική «The Independent» να χαρακτηρίζει όλες αυτές τις αντιδράσεις ως «εκστρατεία μίσους».

ΑΥΤΟΣ ΘΑ ΤΑ ΗΞΕΡΕ

Και να σκεφτεί κανείς πως ο Οδυσσέας Τσενάι είναι σχεδόν σίγουρο, ως αριστούχος μαθητής που είναι, ότι περιλαμβάνεται στο 24, 18 και 27 % των μαθητών που θα απαντούσαν σωστά στις ερωτήσεις του γκάλοπ των «Νέων».

ΠΟΣΟ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ;

Το ερώτημα είναι πόσο διαφορετικά θα ήταν τα ποσοστά ενός αναλόγου γκάλοπ μεταξύ όλων εκείνων που φωνάζουν κάθε φορά για να μην πάρει ο Οδυσσέας τη σημαία. Μάλλον τα ίδια πάνω κάτω.

ΟΙ ΚΑΘΟΔΗΓΗΤΕΣ

Και το όλο πράγμα, υπό την καθοδήγησι φυσικά των εξίσου αγραμμάτων δημοσιογραφιζόντων, κυρίως της τηλεόρασης, που τη μια μέρα παίρνουν συνέντευξη από ένα Νομπελίστα και την άλλη – ο ίδιος δημόσιογράφος, με την ίδια άνεση και με τις ίδιες πάνω-κάτω ερωτήσεις – από τη Νατάσσα Θεοδωρίδου, ρέπει προς μια «πατριδοληψία», εξίσου αντιεπιστημονική και ανιστόρητη.

ΑΠΛΩΣ ΚΑΙ ΜΟΝΟ

Στην ουσία όμως πρόκειται για απλή – πλην καθαρή – αποβλάκωση. Γιατί μη νομίσετε πως οι μαθητές ή οι διαμαρτυρόμενοι πατριδοληπτικοί θα έπιναν μεγαλύτερα ποσοστά ορθών απαντήσεων αν οι ερωτήσεις ήταν π.χ. για το πού γεννήθηκε ο Μάνος Χατζηδάκης, τι πράγμα ακριβώς είναι ο Σιράκ ή ποια είναι η πρωτεύουσα της Ισπανίας!

Τριβόλων \ περιπλους
 επιμέλεια: Διονύσης Βίτσος

ΤΑ ΑΜΕΡΙΚΑΝΑΚΙΑ

Και μετά απορούμε που οι Αμερικανοί αγνοούν κατά πού πέφτει η Ελλάδα ή για το ότι ασπάζονται πειθήνια τα παραμύθια του Μπους. Επόμενο δεν είναι, αφού οι περισσότεροι τηλεοπτικοί σταθμοί τους δεν έχουν καν στα δελτία τους εξωτερικές ειδήσεις; Αφού το επίπεδο των δημοσίων σχολείων τους είναι εξαιρετικά χαμηλό; Αφού μεθοδικά τους έχουν αποβλακώσει;

ΠΑΤΡΙΔΟΛΗΨΙΑ

Ο όρος «πατριδοληψία» ανήκει στο Γιάννη Χάρη και τον επεξηγεί ως εξής: το ταίρι της θρησκοληψίας, που ευνοεί την εθνική ομφαλοσκοπήση και τα εθνικά μανιοκαταδικωτικά σύνδρομα.

ΕΘΝΙΚΟΦΡΟΝΕΣ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΤΕΣ

Σύνδρομα που επικαλούνται με εθνική υπερηφάνεια όλοι εκείνοι που οι διαφωνούντες μαζί τους αποκαλούν «ρατσιστές». Στην ουσία οι Έλληνες ούτε εθνικόφρονες είναι ούτε ρατσιστές, μα ούτε και αντιρατσιστές. Είναι απλώς (ηθελημένα;) απαίδευτοι και γι' αυτό ευάλωτοι σε όποιο κήρυγμα, είτε ρατσιστικό είτε αντιρατσιστικό. Στην πραγματικότητα, μην μπορώντας, λόγω ελλειπών παιδείας και ενημέρωσης, να έχουν δική τους άποψη, δανείζονται προκάτ «πρέπει» και «δεν πρέπει» πασχίζοντας να στηρίξουν μια ασταθή, από τις ίδιες αιτίες, προσωπικότητα.

ΚΑΙ Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Η αλήθεια είναι, συνεχίζει ο Γιάννης Χάρης, ότι στην Αριστερά γαλουχηθήκαμε με την ηθική, θα έλεγα, αρχή «να μη βρίζουμε το λαό». Όμως φοβάμαι ότι έκρυβε έναν αριστοκρατισμό η θέση αυτή: εμείς και ο λαός, εμείς οι πρωτοπόροι κι από την άλλη ο λαός, θαρρείς μεταφυσική έννοια, του τι φταίει.

ΔΕΝ ΕΙΜΑΣΤΕ ΕΜΕΙΣ;

Λες και δεν είμαστε εμείς οι ίδιοι ο λαός, εμείς που κλέβουμε ο ένας τη θέση του άλλου στο παρκάρισμα, που λαδώνουμε ο ένας τον άλλον και μετά λέμε πως λαδώνονται οι πολιτικοί, που δε μας νοιάζει εμάς η πολιτική γιατί όλοι οι πολιτικοί τα ίδια λένε, πουλημένοι και κλέφτες.

ΨΕΜΑΤΑ

Οι ψέματα θρήσκοι, γιατί τι θρησκεία πιστεύουμε, όταν μισούμε εν προκειμένω τον άλλον. Και οι ψέματα πατριώτες, γιατί τι πατρίδα αγαπάμε, όταν δεν αγαπάμε την προκοπή της [...] την οικονομική, την πολιτιστική.

ΤΖΑΜΠΑ

Τζάμπα χριστιανοί λοιπόν και τζάμπα πατριώτες, κατά την έκφραση της εποχής «τζάμπα μάγκες». Και χρησιμοποιώ μια έκφραση της εποχής για να υπογραμμίσω τη μόδα της εποχής. Τη θρησκοληψία και την πατριδοληψία. Που είναι το in, το must, το trendy. Που κάνει δηλαδή τη θρησκεία και τον πατριωτισμό, ακόμα και τον εθνικισμό, ένα ακόμα γκάτζετ του καταναλωτισμού μας, κάτι σαν καινούριο κινητό, μασαζοκαλτσόν, λιπγκλός κ.ά.

ΟΙ ΠΑΡΕΛΑΣΕΙΣ

Έτσι – ας δανειστούμε, τέλος, κι αυτό το κομμάτι από το άρθρο του Γιάννη Χάρη – ηχούν αυτονόητα τα ανατριχιαστικά *Έλληνα, η σημαία σου ανήκει*, μοιάζουν φυσικές οι καρικατούρες που χτίζονται στα ριάλιτι, οι σημαίες που υψώνονται πάλι στα ριάλιτι εν νήσω Μαλαισία. Όπως αντιμετωπίζονται πια σαν αυτονόητες οι μεταξικής έμπνευσης μαθητικές παρελάσεις. Και ελάχιστες φωνές ακούστηκαν να αμφισβητούν τη σκοπιμότητά τους, με τα παιδιά που παρελαύνουν σαν στρατιωτάκια με τη σημαία. Λες και στρατιώτες ετοιμάζουν τα σχολεία κι όχι αυριανούς πολίτες.

ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΨΗΦΙΖΟΥΝ

Με όλα αυτά και πολλά άλλα φτάνουμε στο σημερινό φαινόμενο να καλούνται να ψηφίσουν και να αποφασίσουν για την τύχη της χώρας πολίτες που ένα στρεβλό εκπαιδευτικό σύστημα τους έχει κάνει χωρίς παιδεία, χωρίς καν στοιχειώδη ενημέρωση, αλλά και με σοβαρό έλλειμμα ηθικών αρχών. Το έργο της Παιδείας έρχεται να συμπληρώσουν τα περισσότερα από τα Μ.Μ.Ε. και κυρίως η τηλεόραση.

Ο ΒΟΥΚΕΛΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΚΕΒΙ

Και πώς μπορεί να χαρακτηριστεί μια κοινωνία παρά ως ελλειμματική στις ηθικές αρχές της, όταν επιτρέπει σε φορείς όπως το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου να σέρνουν στα δικαστήρια και να ζητούν υπέρογκες αποζημιώσεις από εκδότες λογοτεχνικών περιοδικών, ιδίως από τον Κώστα Βουκελάτο του «Ιχθυεπτή». Από έναν άνθρωπο δηλαδή που επί είκοσι σχεδόν χρόνια έχει κάνει δουλειά υποδομής για το βιβλίο τέτοια και τόση που δεν έχουν κάνει όλοι οι κρατικοί φορείς μαζί. Και που, επιπλέον, δεν υπάρχει κανείς που να μπορεί να αμφισβητήσει την εντιμότητα, την ανιδιοτέλεια και... την πενία του. Γιατί πενία πνευματικού ανθρώπου σε καιρούς σαν τους σημερινούς αποτελεί αποδεικτικό τίτλο και τιμή.

ΑΝ ΕΝΔΕΧΟΜΕΝΩΣ... ΓΙΑΤΙ ΤΟΤΕ;

Ενδεχομένως οι του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου να εθίγησαν από τα δημοσιεύματα του «Ιχθυεπτή». Ενδεχομένως οι πληροφορίες ή και οι εκτιμήσεις του Κ. Βουκελάτου να μην ήταν απόλυτα σωστές. Δεν παύει όμως ένα λογοτεχνικό περιοδικό να ασκεί δημοσιογραφία. Και στο δημοσιογραφικό όργανο δεν απαντάς με προσπάθεια φίμωσης αλλά με επιστολή. Αφού λοιπόν με μία επιστολή τους θα μπορούσαν κάλλιστα να αποκαταστήσουν την τιμή τους και την αλήθεια, για ποιο λόγο δεν το έκαναν;

ΠΟΙΟ ΡΟΛΟ;

Και ποιο παιδευτικό ρόλο – εκτός από το να παιδεύει τους επικριτές του – παίζει ένας τόσο επίσημος και καίριος φορέας σαν το ΕΚΕΒΙ, όταν οι ενέργειές του δε φαίνεται να δείχνουν τον αρμόζοντα σεβασμό στο ελεγκτικό λειτουργήμα του Τύπου και στο πρόσωπο φορέων του με αποδεδειγμένη – και οικονομικά αβοήθητη – ιστορία και συμβολή στο βιβλίο και στα γράμματα;

ΚΙ ΑΠΟ ΠΑΝΩ

Κι έχεις κι από πάνω ένα Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο να εξανίσταται από ένα φίλι, παραβλέποντας το γενικότερο αντιαισθητικό και ουσιαστικά – κι όχι σεξουαλικά – ανήθικο κλίμα, τη μικρότητα και τη βία, την παράβλεψη του ουσιαστικού για το εύληπτο κι αποβλακωτικό, την κυριαρχία του τίποτα για να μη μιλάμε για τα σημαντικά.

ΑΣ ΔΙΑΒΑΣΕΙ

Κι όποιος δεν μπορεί να καταλάβει πώς μπορεί να λειτουργήσει ουσιαστικά το εκπαιδευτικό σύστημα, ας διαβάσει το βιβλίο «Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της βρετανικής προστασίας», διδακτορική διατριβή του ιστορικού Νίκου Κουρκουμέλη. Η έκδοση, που απευθύνεται στο ευρύ κοινό, ερευνά με μεγάλη υπευθυνότητα το εντυπωσιακό φαινόμενο της οργάνωσης της ιόνιας δημόσιας και ιδιωτικής ελληνικής εκπαίδευσης στα Επτάνησα κατά τη διάρκεια του Ιονίου Κράτους (1816-1864), εκπαίδευσης που αφορούσε και τα δύο φύλλα κι απλωνόταν από το νηπιαγωγείο μέχρι και το πανεπιστήμιο. Εκπαίδευση που ίσως εξηγεί τη μετέπειτα άνθηση του επανησιακού πολιτισμού, βασικού τροφοδότη του σύγχρονου νεοελληνικού.

Αποδράσεις με τον Φυντανίδη

του Διονύση Βίτσου

ΑΡΓΗΣΑ ΝΑ ΑΓΟΡΑΣΩ το βιβλίο του Σεραφεύμ Φυντανίδη «Απόδραση σε τέσσερις ηπείρους». Είχα το φόβο πως θα απογοητευόμουν. Ξέρουμε όλοι πόσο διαφορετικός είναι ο γραπτός λόγος από τον προφορικό. Κι εγώ είχα τύχει να ακούσω από το στόμα του συγγραφέα κάτι υπέροχες διηγήσεις αυτών των ιστοριών ή περιστατικών τους, κατακαλόκαιρο στην Τήνο, οπότε είχα μείνει με το δικό μου στόμα ανοικτό για το πώς κατάφερνε με τόσο λίγα εκφραστικά στοιχεία στις κινήσεις του, αλλά, παράλληλα, και με τόσο προσωπικό και νηφάλιο αφηγηματικό τρόπο να σε παίρνει μαζί του σε αυτά τα ταξίδια στις τέσσερις ηπείρους και να σε κάνει να περνάς τόσο καλά ζώντας κάτι μικρές λεπτομέρειές τους, που στο στόμα ενός άλλου θα γίνονταν ανιαρές.

Το γεγονός ότι γνώριζα τα δημοσιογραφικά κείμενά του ήταν ένα εχέγγυο. Όμως η ταξιδιωτική λογοτεχνία μπορεί να έχει κάτι το δημοσιογραφικό, αλλά χωρίς ισχυρό λογοτεχνικό τάλαντο καταντάει κατά πολύ χειρότερη από την καθαυτό αφηγηματική λογοτεχνία. Κι αυτό επειδή με το ένα πόδι βρίσκεται στα πραγματικά γεγονότα και με το άλλο στη φαντασία. Με το ένα πατά στην πιστή αποτύπωση τόπων και τρόπων και με το άλλο ραφινάρει όλο αυτό το πραγματικό σκηνικό μέσα από φίλτρα ποίησης, κοινωνιολογίας, εθνολογίας, ιστορίας, αλλά και φιλοσοφίας. Δεν είναι τυχαίο που κλασικά κείμενα ταξιδιωτικής λογοτεχνίας μόνο μεγάλα αναστήματα σαν του Καζαντζάκη ή του Ουράνη κατάφεραν να στήσουν και να αφήσουν.

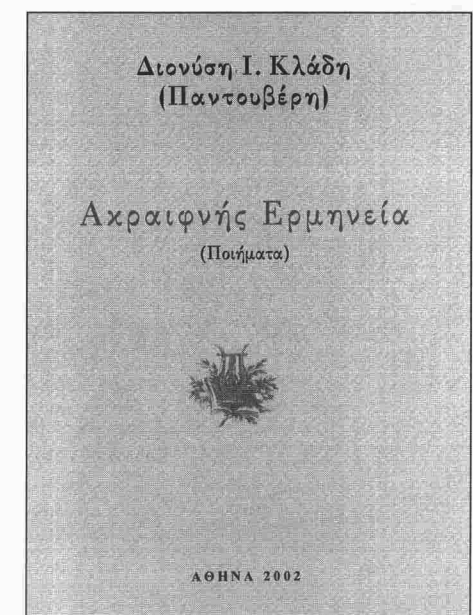
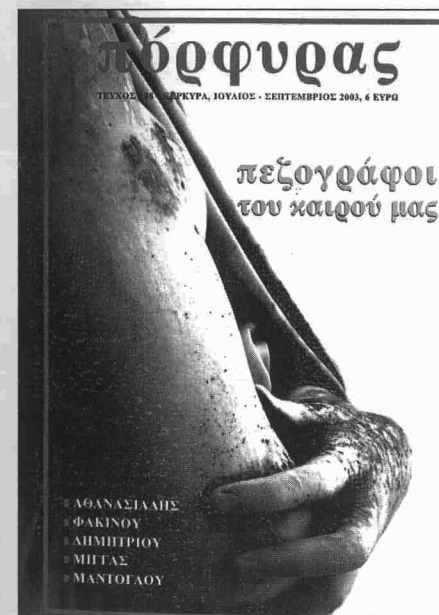
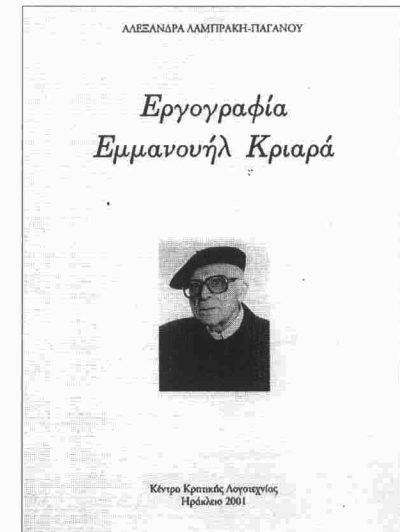
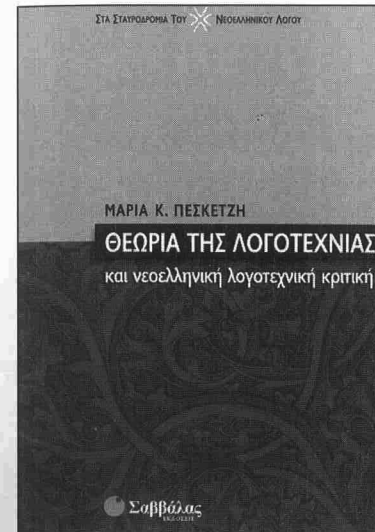
Κάποια από τα κείμενα του βιβλίου τα είχα διαβάσει στις σελίδες της *Ελευθεροτυπίας* και της *Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας*, στις οποίες έχει ο συγγραφέας «καταδικαστεί από το 1976 σε ισόβια θητεία». Όμως ένα κείμενο εφημερίδας δεν το απολαμβάνεις ως λογοτεχνικό, όσες λογοτεχνικές αρετές κι αν διαθέτει. Κι ομολογώ ότι, όταν τα έφερνα στο νου μου αυτά τα κείμενα, δεν τα προτιμούσα από τις προσωπικές αφηγήσεις του Σ. Φυντανίδη.

Η αλήθεια είναι πως το παραβασάνιζα το πράγμα. Κι αλίμονο – ιδίως για εμάς τους εκδότες – αν ένας άνθρωπος του βιβλίου σκέφτεται τόσο πολύ πριν αγοράσει ένα βιβλίο. Φαίνεται όμως πως ο φόβος της απογοήτευσης ήταν μεγάλος. Όμως όλη αυτή η καθυστέρηση μου βγήκε σε καλό. Πήρα την ένατη έκδοση του βιβλίου στην οποία έχουν προστεθεί άλλα δύο κεφάλαια. Και πλέον εύχομαι να γίνει γρήγορα και η επόμενη, επειδή ο συγγραφέας υπόσχεται πως «μπορεί να προστεθούν κι άλλα».

Απόλαυσα το βιβλίο στον ίδιο βαθμό με τα ταξιδιωτικά των μεγάλων συγγραφέων. Και τώρα δεν ξέρω πια τι ήταν εκείνο που έκανε το βιβλίο του Σ. Φυντανίδη τόσο συναρπαστικό. Η τεράστια δημοσιογραφική του εμπειρία ή η στενή του επαφή με τη λογοτεχνία, αφού τρία πράγματα, καθώς γράφει, θεωρεί ως τα πιο πλουσιοπάροχα δώρα που αποκόμισε από τη δημοσιογραφία. Το ένα είναι τα βιβλία. Τα άλλα δύο τα ταξίδια και οι δίσκοι. Δεν βάζει από πάνω τους ούτε την εξουσία, ούτε την προβολή, ούτε τις υψηλές αμοιβές.

Και λες τώρα: Μήπως τελικά εδώ οφείλεται η επιτυχία του βιβλίου; Μήπως δηλαδή οφείλεται στην ευρεία, ανεπιτήδευτη και αδιάκοπη παιδεία του; Και μήπως αυτό είναι και το βασικό κοινό σημείο του με τους μεγάλους της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας;

Δε θα μπω στην περιγραφή του βιβλίου, ούτε θα αποτελέσω τον ανατόμο του, καθώς κάνουν οι κριτικοί και οι φιλόλογοι. Μου μοιάζει λίγο με νεκροψία, αφού η καλή ανατομία προϋποθέτει ως γνωστόν πτώματα. Κι εγώ, ούτε μπορώ να αφηγηθώ αυτές τις τόσο καλά αφηγημένες ιστορίες, ούτε να θανατώσω κάτι που μου άρεσε κι αγάπησα τόσο πολύ.

THE ILLUSTRATED LONDON NEWS

The World's Largest of all the National Papers, both Home and Foreign, is Weekly Printed in Great Britain, the British Colonies and India, Europe, and the United States of America.

SATURDAY, AUGUST 22, 1953.

THE EARTHQUAKE DISASTER IN THE IONIAN ISLANDS. THE CAPITAL OF ZANTE REDUCED TO RUBBLE BY EARTH TREMORS.—A SCENE TYPICAL OF THE WIDESPREAD HAVOC BROUGHT IN ZANTE, CEPHALONIA AND ITHACA.

The magnitude of the disaster which has overtaken the southern Ionian Islands can hardly be exaggerated. On August 9 the first earthquake shocks were felt in Ithaca, Cephalonia and Zante, and almost unending shocks for the next seven days, causing devastation stated to be greater than that of the destruction by earthquake of Conak in 1926. Our photograph takes from the air, shows the capital of Zante after it had suffered almost complete demolition by the repeated earth tremors which were followed by heavy fires, caused to great extent by high winds. What adds particular poignancy to the photograph is that the scene of terrible devastation is representative of the extent of havoc and villages throughout the three islands. Help and relief were rapidly undertaken, ships of the British Navy being the first to arrive to assist the Greek Navy in the work of mercy. Fire-fighting parties from the British sloop *Comble*, which was diverted to Greece when on her way back from Port Said to Malta, worked without respite to master the conflagration in Zante; and *Quincy* and *Wrenlock* arrived off Cephalonia to help aid. The Russian *Boreskoff* arrived at Zante on August 15.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ζάκυνθος 1953-2003

Πενήντα χρόνια από τους σεισμούς

Επιμέλεια: ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Μια τραγική επέτειος

ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΤΟΥ 1953, η Ζάκυνθος γνώρισε τη μεγαλύτερη καταστροφή στην ιστορία της. Οι τρομεροί σεισμοί και η λαίλαπα της φωτιάς που ακολούθησε και δε σεβάστηκε τίποτε αφάνισαν την παλιά ζακυνθινή πολιτεία και ένα σημαντικό κομμάτι της μακραίωνος καλλιτεχνικής και πνευματικής της δημιουργίας. Όλα μεταβλήθηκαν σε σωρούς ερειπίων, σε μισοκαμένες και ασβεστοποιημένες πέτρες. Σπαράγματα μόνο διεσώθησαν και αυτά είναι θαυμαστά.

Η ομαδική έξοδος στη συνέχεια της οικονομικά κατεστραμμένης αστικής κοινωνίας είχε ως αποτέλεσμα την επικράτηση της αγροτικής τάξης που μέχρι τότε ζούσε στερημένη. Μιας τάξης που ζητούσε δικαίωση, που είχε το πάθος και το άγχος της οικονομικής ανόδου αλλά δεν διέθετε γνώση της ιστορίας του τόπου ούτε διέθετε την παραμικρή διάθεση συνέχισης της παράδοσης.

Η τουριστική ανάπτυξη από τη δεκαετία του εβδομήντα και μετά έδωσε μια νέα δυναμική στη ζωή του τόπου και δημιούργησε μια νέα τάξη πραγμάτων από απόψεως κοινωνικής σύνθεσης και οικονομικών προβληματισμών. Αποτέλεσμα η σύγχρονη Ζάκυνθος να διακρίνεται για την οικονομική της ευμάρεια και το πολιτιστικό της έλλειμμα.

Για να μη λησμονήσουμε την τραγική αυτή επέτειο σκαρώσαμε το μικρό αυτό αφιέρωμα. Επιδιώξη μας δεν ήταν ένα μνημόσυνο όπου θα επαναλαμβάναμε τα χλιοειπωμένα, αλλά μόνο η ελάχιστη διατήρηση της μνήμης. Η όποια μπορεί να υπάρξει ή να ενδιαφέρει τους σύγχρονους Ζακυνθινούς...

Πάντως μεγαλύτερες πιθανότητες αντιμετωπίζει να απασχολήσει το αφιέρωμα τους αμέτρητους ημεδαπούς τουρίστες οι οποίοι εκτός από τον Άγιο προστάτη του νησιού μας, τις όποιες καντάδες και το Λαγανά έχουν οι περισσότεροι πλήρη άγνοια της ζακυνθινής ιστορίας.

Ευχαριστίες οφείλω επίσης πολλές σε όλους τους συνεργάτες που από την αρχή φάνηκαν πρόθυμοι στην πρόσκλησή μου να συνδράμουν με τα κείμενα τους και στο Ζακυνθινό ζωγράφο-αγιογράφο Νικόλαο Μπιάζη-Σέντη για την εικαστική συμβολή του.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ

Διονύσης Σέρρας

Τετράφυλλο αυγής σε διαδρομής ερειπιώνα

Παρα-σολωμικό

*Κι όπως μυρίζει Λύμης σώμα
ή τάφου χώμα το νησί*

*φως μ' αίμα στάζει στο χαρτί
κρίνους το χάσμα για ν' ανθίσει.*

Α΄

ΠΑΛΙ, εγκάτοικος εδώ, σε δύση διάρκειας οδεύοντας
ή τρέχοντας με άσβηστα τ' αχνά τα φώτα της ομίχλης
– πενήντα χρόνια στ' ανοιχτό, το χάσμα του σεισμού –
ασίγαστος και μοναχός κρυφά γι' ανάσταση ζητάς και μελετάς
τις λιανοτρέμουλες τις σπιθές της φωτιάς σ' αυτήν την έρμη ράχη
οσμίζεσαι πενθόφυλλα σταυρού ή πυρανθούς στο «Φιόρο του Λεβάντε»
και όπως κλαις όλο κραυγές και οιμωγές
– όχι για περασμένα μεγαλεία μα γι' άλλου κύκλου τις σχισμές,
για ίλιγγου απόσταση ακμής και παρακμής
ή για κινδύνου σήματα στ' αδιέξοδα της Πλάσης –
(αυτο)συντρίβεσαι μες στα λαμπρά ή στα σκιοφωτα της διαδρομής ερείπια
κι ακούς της άρνησης ή της Παράκρουσης το γέλιο να ηχεί
από του μαρασμού σπλάχνα ρηχά και από του συρμού άχαρα χείλα.

Β΄

ΣΤΟΥ ΟΙΚΤΟΥ ή στ' Αϊ-Λύπιου την άμυρη πόλη,
που ως το Κάστρο αΐδια με οξύ το Κενό τη σημάδεψαν
ταγοί δασμού αλλόσημοι κι άρρυθμης κτίσης αυτοουργοί
(της βίβλου ή της γέννας τους χρυσόδουλοι αφέντες),
σ' ονειροδρόμους καθαρού του προσωπείου και της Ενοχής
με φως της πέννας περιφέρεσαι
μετρώντας άμετρων πεζών άσφαλτα βήματα καθόδου
και άπυρα τα βλέμματα της Κρίσης ή της Φιλότητας τα σωθικά,
αργά βυθώντας με την κυανόλευκη της Ιστορίας μας σποδό

από βυθό σ' άλλο βυθό ώσπου δεν είναι άλλος.

Ύστερα βγαίνοντας πυρρός από στεριάς θολούς αφρούς
σε λόφους φτάνεις πυρκαγιάς και Λευτεριάς σκουληκοφαγωμένης
ή τριγυρνάς σε πλησμονής μονόδρομους και σε αυλές κατακλεισμένες
με σώματα που προσκυνούν τα είδωλα της Ύλης,
με χέρια που πυροβολούν τη Γνώση και το Κάλλος,
με στήθη που καγχάζουνε στη συστολή της Καλοσύνης,

με φλέβες φόβου νυκτικές στις Λάμψης το φανέρωμα
ή με σπορές που φθίνουνε τα λιοφυλλα του Απρίλη.

Μυστικά στο θαύμα θητεύοντας, θόλους ζόφου ως βαθιά ιριδίζεις,
στίχους δωρίζεις του σφυγμού και Ηδονής χελιδονίσματα
σε κατοχής αλλόψυχους που δυσηχούν στην αγορά
(γι' άλωση του Ανείδωτου στην ανοχύρωτη πατρίδα)
ή κοινωνείς και μεταγγίζεις κρινανθούς
μ' αίμα και φως από τα έγκλειστα των Αθανάτων τα οστά –

ευχές από Ύμνους και Ωδές συλλαβίζοντας για του νέου θανάτου την παύση.

Γ

Α! ΠΩΣ μ' αγκάθια ως τα μύχια στοιχειωμένα ανθού
γης υλήεσσας ή κήπου πλωτού τα νεόφυτα Πάθη:

– Άπορου χώρου σπαράγματα και οίκων ιδιόσχημων φάσματα
με σχέδια υλιστών Πανουργίας και τιμές αργυρώνητων Πολεο(σο)δομίας

– Δρόμοι δυσώνυμοι ορισμένοι από Λύπης και Λήθης ονοματοθέτες
ή άγνωρες κι άχωρες ρύμες χωρίς έρρυθμα σήματα Λύρας
και σωμάτων ιώβειων άγιες της Αγάπης και της Χάρης αφές

– Άβατων ιερών, χειρογράφων και πινάκων χαρμονής και μετάληψης
στάχτες αβάσταχτες και θρύμματα θησαυρών σε προσχώματα πτώσης
κι αρπαγές και κλοπές και πωλήσεις δώρων τιμίων –της ζωής φυλαχτών–
από γόνους πρωτόγονους Ξένων ή εγχώριους Ιδεών μεταπράτες

– Άχτιστα λείψανα Τέχνης ναού και εικόνα Σκηνης πορφυρόχρωμης
δίχως οργής και βολής τωρινές σαλτιμπάγκων θεατραπάτες

– Δράστες αντίδρασης σφοδρής και Συντήρησης μαύροι φρουροί
τοπάρχες σκαιοτήτας και φαιδρότητας μισεροί ηγετίσκοι
θεσιθήρες γοής και επαίτες εξάρτησης και βοής κερδολάγνοι χωλοί
Φωτισμού ιλαρού και λαού ευκολόπιστου μελανόσημοι θύτες

– Βούλησης άδολης και άναρχου νου τεχνικά δεσμοπήρια
και λατρείας ή λύτρωσης πάμφωτης θυσιαστήρια σκιερά

– Της φυγής, της μπομπής και της Ύβρης η ανοίκεια Βιβλιαποθήκη
και τα δίχως τύψεις κ' αιδώ κρυμμένα ή λυτά των Αθών αρχεία –
να βοούν το «Ανάθεμα!» για το σάγριο κι άλλης μήτρας στρεβλής

– Του ανέρου Σκοπού οι πληγές και του Κόκκινου Βράχου το τίμημα
και το πάντονο του Φαίδωνα μίλημα σ' εγκατάλειψης ή θλίψης κελί

– Των ολίγων, απλών ή μετρίων γραφένων η άκρατη έπαρση
των ακόρεστων μισθωτών και νεόπλουτων αδαών η Ευτέλεια
των κρυπτών και των στείρων διδάχων η παραντιπαιδεία
των πικρών βιβλιόφιλων, των ψυχρών πωλητών κι άλλων ψυχοληπτών η Αγένεια
των ομφαλοσκοπών και των κενόλογων τιμητών η ρητή Ατολμία

– Οι χωρίς Έρωτα ζωοφωλιές και της επιδερμίδας τα φιλήματα
απ' του Φύλου τα τυφλά τρωκτικά –με της Γέννας τα διάτρητα κύτταρα–
ή των πολλών ο αδύνατος με την Α ύ ρ α της σάρκας δεσμός

– Του μεγάλου και του πρώτου καλού η με πλάνη ανάσας σπατάλη
από πλείστους και άπληστους του ρηχού κενοβάτες πιστούς –
ή της πλήξης οι άραχνοι χώροι όλο νήματα κτήσης στη φλέβα
και με νάρκης ή χάωσης βλέμμα σε αβύσσου και δίψας κορμί

– Τυλετύφλωσης γαύροι αιχμάλωτοι κι αποχαύνωσης χειροκροτητές
ή επίσημοι συνεργοί τρισαθλίων και γελοίων λειψοί συνωδοί
με παράφωνης μάζας ηδύφωνα Μέσα ή μ' αντίγραφα πλύσης και ηχεία ταφής –
αποδέκτες αοιδών κυνικών κι Αφασίας ρημάτων κενών
με πομπούς εκκριμάτων χολής και σπερμάτων νεοπλασίας

– Φίλων αντίφιλων προσωπίδες λυγρές ή αήθειας σαρκία και στόματα
και της οίησης έρποντα σώματα δίχως κόγχες για μάτια ψυχής...

***

Α! ΠΟΣΑ και πόσα του ανθρώπου και του τόπου χαλάσματα
αντι-Ποίησης, Αλλοτρίωσης, Ακρισίας και Άγνοιας άθλα
και λιπώματα του θυμού φωνικά
μεταλλάσσουν τις σπορές της χαράς σε ανήδονα ή κόλασης πλάσματα–
να ριγούν της Αυγής τ' αντισώματα σ' ερειπώματα φωτοσκιάς.

Δ'

ΗΣΚΙΟΣ αντίσκιος εσύ όλο φως – στην αγίας Πνοής την πλατεία
(μ' άδυτα ίχνη από σκύβαλα μιανρά και κύμβαλα ηχηρά της Μωρίας)
ανασαίνεις πάντα σωπαίνοντας και το μαύρο ξορκίζεις της Πρέβεζας βόλι
με του μάρτυρα Κόντε ψαλμούς της Λαμπρής και λεξίφυλλα ιριδαυγής
(από Λόγου παράδεισο πάμφωνο κ' ευαγγέλιο Ήβης κρυφό)
αριθμώντας με άθωρα δάχτυλα νέας ρότας σταθμούς χαραγμένους
σε Χωρόχρονου άμμο και μυχούς ναυαγίων ή σε σκήτης δακρύων παλιό
φιλιατρό:

– Τους μνήμονες κόσμου απόμακρου διασωτές και τιμής δωρητές
κ' ευφορίας διδάχους κι αντοχής μαχητές για θυσίας φτερά νικητήρια
με ηδύπικρες Ιστορίες και δέους ακριβά Λεξικά, με Μούσες πολύσημες
και Φύλλα δροσιάς,

καρβέλες πλησίστιες για νόστους ανάβασης σε Μνήμης γωνίες,
της γιαγιάς παραμύθια ή τραγούδια παρήγορα και *Συνάντησης* άληστης
Ομιλίες ορθές –
όλα πύλης χρυσώματα και αχράντων πηγές της ψυχής και του Χτες
αγιογραφίες μαγείας.

- Της Ποίησης το βαθύ αναφτέρωμα (μες από ήττας και ρίμας καπνούς)
με στροφής και αφής κοινών νέου πολύτροπου *Οδυσσέα* συμπότη
ή *Σκάλας* ονείρου μύστη ορφικό και *Χωρίου* κραταιού μονομάχο –
με *μαύρο φως* κι *αγγελικό* σε βίο πολύπαθο πάσχοντας να γκρεμίσει το Λάθος.
- Το πάνδωρο φώνημα φίλης ταμένης σε γνώσης κ' ενόρασης δρόμους –
από ακροβάδια *Μονοπάτια του κρίνου* κι από *Έαρ* γιορτής δωρικό
με άνθη του μύθου χλωρά ή με θέωσης λευκά σωθικά να *εμμένει στον κόσμο*
- Του κλεινού και λιτού Μουσωλείου τα σεπτά προσκυνήματα
και της φήμης τ' αγνά και στιλπνά – δίχως οίκου σκιές – ενθυμήματα
- Ακαΐας και φλόγας εικόνων και πλήρωσης αγίων σκευών το ευφρόσυνο
δόμημα
με ξύλου και τοίχου και χρωμάτων μυρώματα τέρψης ή μέθης – παραμυθικά
- Τις ηδύτονες νότες του φίλου που έδωσε φέγγοντας σε *χώρα ψυχών*
με το *πάθος του μοβ* ή με στάχτης αφές σε πατρίδων ακτές μοιρασμένες
- Του χρηστού λειτουργού το προσκύνημα σε ναό Ηλιοκράτορα
με ανάστασης φως και οίστρου ιστόρημα ως την περίπυστη *Ορθοστασία*
ή μ' ασημώματα και λαβές *αντοχής* σε *τρούλους* πνευμάτων και φίλων μονές
- Άλλου *Περίπλου* αδιάκοπου το σκαρί αρμενίζοντας σε νερά Λωτοφάγων
ή σε τριβής Συμπληγάδες φτερώνοντας ιστία φυγής και δέτες ονείρων
- Το ηδύφυλλο με θροΐσματα στήθους *Ημερολόγιο* θύμησης
του καιρού και του τόπου πολύφωνη μαρτυρία πιστή
γέννημα Έρωτα για γη πατρική με ήλους και ήχους μυστήριους
κ' αιμανθούς από βάθη πληγής για του Τέλους ή του Χρέους την άρση
- Τις λίγες όσες του Ύψους φωνές και της Τόλμης τα βήματα
(μ' άλλης ρίζας κορφές και ηδύσματα του σεισμού ανθηρά)
δίχως Ύπνου και Συνήθειας θηλιές ή ενόδια της Γέννησης μνήματα –
δίχως άδικα της Φύσης οιδήματα και ανάκουστων ικετών στιχηρά.

Εκεί όπου ηπλώθη η απαισία σκία του ολέθρου...

Ανάμεσα εις τα φλογισμένα ερείπια πλανώνται άνθρωποι που έχασαν την ψυχή τους

Η ΖΑΚΥΝΘΟΣ ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΠΙΑ. Αυτή είναι η τρομακτική αλήθεια. Τα άλλα που έχουν λεχθή και γραφή, τα νησιά που πνίγονται, τα βουνά που σχίζονται στα δύο, προέρχονται από νευρικά σήματα που έστειλε το Αργοστόλι στην Πάτρα και η Πάτρα στον κόσμο ολόκληρο. Αλλά όλα τα άλλα τα σχετικά με την τραγωδία των νησιών, δεν είναι πολλά, είναι λίγα. Τουλάχιστον αν κρίνη κανείς από την Ζάκυνθο. Εκεί δεν έχει μείνει τίποτε. Τίποτε όρθιο. Στα σαράντα οκτώ χωριά του νησιού και στην πόλι μόνο τρία κτίρια: Ο ναός του Αγίου Διονυσίου, το κτίριο της Εθνικής Τραπέζης και το σχολείο. Τα άλλα, όλα τα άλλα σπίτια της Ζακύνθου, ο πρώτος σεισμός τα ξερρίζωσε ή τα ράγισε χωρίς να τα ρίξη και ο δεύτερος, της Τετάρτης, τα ισοπέδωσε. Και την Τετάρτη την νύκτα άρχισαν οι πυρκαϊές, που τα αποτελείωσαν όλα. Χωρίς την πυρκαϊά θα είχαν περισωθή τουλάχιστον τρόφιμα, ρουχισμός, εργαλεία και οι άνθρωποι ξεκαθαρίζοντας σε λίγες ημέρες κάπως τα ερείπια θα έβρισκαν κάτι δικό τους, μια κουβέρτα να σκεπαστούν, ένα κατσαρόλι να μαγειρέψουν, ένα έπιπλο, μια καρέκλα, ένα εικόνισμα. Τώρα δεν έχουν να βρουν τίποτε. Σε ολόκληρη την πόλι της Ζακύνθου δεν υπάρχει ένα τσιγάρο, μια κουταλιά ζάχαρη, ένα κουρέλι ύφασμα. Όλα, πρέπει να τους τα στείλουν, αρχίζοντας από το μηδέν. Χάρης στον «Αλφειό» και στο αγγλικό πολεμικό «Γκάμπια» έζησαν οι άνθρωποι και ζούνε ακόμη αυτές τις ημέρες. Ο Άγγλος κυβερνήτης κατέβασε τετρακόσιους ναύτες και τους έχει τώρα δύο μερόνυκτα να σκάβουν για νεκρούς, να σβήνουν φωτιές και να ψήνουν καρβέλια ψωμί. Μα σβήνουν οι φωτιές; Πού να τις προφθάσουν.

Ερείπια που καπνίζουν ακόμη...

Τώρα στην παραλία καπνίζουν ερείπια τα σπίτια τα αρχοντικά του Ρώμα, του Καρρέρ, του Βούλτζου, του Πλανήτερου, του Καιροφύλλα. Από το Καζίνο, το παλιό θέατρο, μένει ένα παράθυρο πλαισιωμένο με δυο ξεσχισμένους τοίχους. Από το περίφημο σπίτι του Κουμούτου δεν μένει τίποτε. Το Αρχαιοφυλακείον που κρατούσε βιβλία του 15ου αιώνα έγινε στάχτη. Στάχτη η Πινακοθήκη με τους θησαυρούς της, κάρβουνο η Βιβλιοθήκη και από όλες τις θαυμάσιες Εκκλησίες, τρεις σωθήκανε, όχι από τους σεισμούς, αλλά τουλάχιστον από τις πυρκαϊές. Η Φανερωμένη, ο Άγιο Ανδρέας, η Επισκοπιανή. Η καταστροφή στα άψυχα – αν μporής να ονομάσης «άψυχη» μια πόλι σαν την Ζάκυνθο όπου κι οι πέτρες μιλούσαν – είναι ολοκληρωτική. Τα ανθρώπινα θύματα, μονάχα, ευτυχώς φαίνεται να είναι λιγώτερα απ' ό,τι είπαν στην αρχή. Έως τώρα έθαψαν σαράντα νεκρούς. Δεν ξέρει βέβαια κανείς αυτή την στιγμή πόσοι βρίσκονται πεθαμένοι κάτω από τα ερείπια, αλλά πάντως δύσκολο ο αριθμός όλων των νεκρών του νησιού να υπερβαίνει τους διακοσίους. Και ο Νομάρχης και ο Δήμαρχος και ο βουλευτής κ. Βούλτζος – που και οι τρεις αγωνίζονται για να δώσουν κάποια περίθαλψη στον απελπισμένο κόσμο – δεν πιστεύουν να υπάρχουν περισσότεροι.

«Κύριε Δήμαρχε, πάνε όλοι...»

Ο Δήμαρχος κ. Ν. Φιλιώτης ήταν ως προχθές ένας πλούσιος βιομήχανος, με εργοστάσιο, μαγαζιά, σπίτι στην χώρα. Σήμερα, δεν έχει ούτε τσαντήρι. Η απάθεια του κατάκοπου ανθρώπου είναι απλωμένη στο πρόσωπό του. Καθώς περπατούσε μαζί μας στην μεγάλη πλατεία όπου ο Σολωμός βρίσκεται τώρα χάρω γκρεμισμένος, σπασμένος από τον σεισμό σε τρία κομμάτια, ένας γέρος τον πλησίασε δειλά: «Κύριε Δήμαρχε...» Ένας γέρος πολύ καθώς πρέπει, με παντελόνι ριγέ, μια φανέλλα, χωρίς σακκάκι και καπέλλο. «Κύριε Δήμαρχε, πάνε όλοι. Και οι αδερφές μου, κι ο Νιόνιος, και τα παιδιά...». Ο Δήμαρχος τον κτύπησε στην πλάτη και προχώρησε. Τι να πη; Κανένας πια δεν έχει να πη τίποτα. Η πόλις, η εφιαλτική της όψις, λέει περισσότερα λόγια από τους ανθρώπους. Οι τοίχοι που λίγοι έχουν μείνει όρθιοι είναι σαν μεθυσμένοι, έχουν στρίψει, σπάσει, ενωθή σε παράξενες γωνίες και οι προσόψεις, όλες γυμνές, φανερώνουν εσωτερικά σπιτιών μαύρα και καρβουνισμένα σαν εσωτερικό φούρνου.

«Και ο Δαίμων της φωτιάς»...

«Να, πιάσαν και τα λάδια, τώρα», είπε κάποιος. Και πραγματικά, από πίσω απ' εκεί που θα ήταν η πρώτη σειρά σπιτιών, πήδηξε μια στήλη καπνού κατάμαυρη, παχειά, τυλιγμένη γύρω από δυνατές κόκκινες φλόγες. «Πάνε, κι αυτά...» Πιο πέρα, αριστερά από την παραλία σε ένα αγρό, κατέβηκε ένα αμερικάνικο ελικόπτερο. Ένας Αμερικανός γιατρός ξεκίνησε χθες από την Τρίπολι της Αφρικής και ήρθε και εγκατέστησε ένα πρόχειρο ιατρείο. Το ελικόπτερο το είχε στείλει να του φέρη φάρμακα, αλλά ένας κόσμος το περίμενε ελπίζοντας απ' αυτό όλες τις σωτηρίες. Πελώριο, κατακίτρινο, σαν μετάλλιο έντομο, κατέβηκε μέσα σ' ένα σύννεφο από καπνό σε ένα κομμάτι γης και βρέθηκε αμέσως περικυκλωμένο από γέρους, γρηές, παιδιά, γυναίκες, μωρά. Όλοι ζητούσαν και περίμεναν τρόφιμα, εκτός από τους άνδρες, που λαχταρούσαν πάρα πάνω απ' όλα, ένα τσιγάρο. Όταν ακούσανε για φάρμακα, ήταν πικρή η απογοήτευσις.

Μια γρηά σκυμμένη στα δυο, που θα έπρεπε να έχη κλείσει τον αιώνα, άρχισε να κλαίη και να μοιρολογάη στον κόσμο όλο: «Τι θα γίνω; Γερόντισσα που είμαι; Ποιος εμένα θα μου δώση σπίτι; Ποιος θα μου βρη «ρεμέντιο»; Αυτό το «ρεμέντιο» ήταν η πρώτη λέξις που άκουσα που έφερε ένα χαμόγελο στα χείλια αυτών που την ακούγανε: «Γεμάτο “ρεμέντια” είναι το πετούμενο γιαγιά».

Ένα ποτήρι νερό...

Αργότερα, γυρίσαμε πάλι στην πλατεία. Η κούρασις ήταν μεγάλη, από τόσες ώρες δρόμο και ορθοστασία. Κύτταξα γύρω να βρω κάπου να καθήσω, όταν είδα μια κοπέλλα να με κυττάη όρθια, στο άνοιγμα ενός τσαντηριού. «Θέλετε να καθήσετε;» μου είπε και μου έδειξε μια κασσόνα στην σκιά. Έκατσα λίγο και κύτταξα γύρω μου. Μια οικογένεια, από νοικοκυραίους, ήταν στοιβαγμένη κάτω από το τσαντήρι. Ένας ιερέας λίγο τραυματισμένος, μια γυναίκα αμίλητη σε μια γωνιά με βουρκωμένα μάτια, ένα νέο παιδί που κρατούσε αγκαλιά ένα μικρό σκυλί του κυνηγιού. Και το κορίτσι, ξανθό ίσαμε δεκαέξη χρονών, που στεκότανε ίσιο, με πρόσωπο ωχρο και κύτταζε. Σε λίγο, με πλησίασε: «Να σας δώσωμε ένα ποτηράκι νερό;» μου προσέφερε. Νερό, δηλαδή, μάλαμα, το πιο σπάνιο και

δυσεύρετο είδος. Δεν το δέχθηκα βέβαια, αλλά θα το θυμάμαι το ποτήρι της μικρής. Σαν σπάνια προσφορά, σαν δείγμα φιλοξενίας. Το τσαντήρι, εκεί μέσα στα χαλάσματα, με την φωτιά ολόγυρα είχε γίνει σπίτι της, και μια που ο ξένος είχε περάσει το κατώφλι της, έπρεπε να τον περιποιηθή.

«Εχάσαμε την ψυχή μας!...»

Πέντε ώρες έμεινα στην πόλι της Ζακύνθου και έφυγα με το μήνυμα των ανθρώπων της στ' αυτή. Χρειάζονται όχι βοήθεια, αλλά όλες τις βοήθειες απ' αρχής. Και βοήθεια ελληνική. Η Φανέλλα του Στρατιώτου είχε στείλει τρεις αντιπροσώπους και θα άρχιζε αύριο διανομές και το υπουργείο Προνοίας εφρόντισε τους τραυματίες, αλλά στρατός, λόχοι μηχανικού δεν είχαν ακόμη φθάσει στο νησί. Και πολλές αρμοδιότητες δεν διευκόλυναν τις αποφάσεις που έπρεπε να ληφθούν. Ένας γενικός διοικητής ή ένας στρατιωτικός διοικητής θα μπορούσε να συντονίση τις προσπάθειες και να δώση στον κόσμο κάποια νέα ελπίδα, κάποιο ηθικό, κάποια δύναμη. Γιατί οι Ζακυνθηνοί έχουν υποστή έναν κλονισμό που τους έχει ρίξει σε βαθιά ψυχολογική κατάπτωση. Δεν είναι μονάχα ότι χάσανε ανθρώπους, περιουσίες, σπίτια, θησαυρούς, κειμήλια. Δεν έχει χάσει μονάχα ο καθένας κάτι. Χάσαν όλοι μαζί την Ζάκυνθον. «Εχάσαμε την ψυχή μας», σου λένε στεγνά. Εχάσανε την πόλι τους, εχάσανε τα δρομάκια όπου μεγαλώσανε, τα περιβόλια που πρωτοτραγουδήσανε, εχάσανε τα νειάτα τους, την πρώτη τους και την μεγάλη τους αγάπη. Και με τα πέτρινα ερείπια που ορθώνονται λείψανα μελαγχολικά ολόγυρά τους, δεν μπορούν να ξεχάσουν το δράμα που ζούνε ούτε στιγμή.

Εφημ. Η Καθημερινή, 16.8.1953

Φωτογραφία σελίδας 16

Ο καταστροφικός σεισμός των Επτανήσων: Η πρωτεύουσα της Ζακύνθου μεταμορφωμένη σε ερείπια από τις σεισμικές δονήσεις — σκηνή χαρακτηριστική του γενικού ολέθρου που έπληξε Ζάκυνθο, Κεφαλονιά και Ιθάκη.

Το μέγεθος της καταστροφής που επέπεσε στα νότια Ιόνια Νησιά δύσκολα περιγράφεται. Στις 9 Αυγούστου, οι πρώτες σεισμικές δονήσεις έγιναν αισθητές σε Ιθάκη, Κεφαλονιά και Ζάκυνθο και οι αλληπάλληλες δονήσεις, που διήρκεσαν τις επόμενες επτά ημέρες, προκάλεσαν καταστροφή που κρίνεται μεγαλύτερη από αυτή που ερήμωσε την Κόρινθο το 1928. Η φωτογραφία μας, που ελήφθη από τον αέρα, δείχνει την πρωτεύουσα της Ζακύνθου, η οποία κατεδαφίστηκε σχεδόν ολοσχερώς από τις συνεχόμενες δονήσεις και τις τρομερές πυρκαγιές που επακολούθησαν, ενδυναμωμένες από ισχυρούς ανέμους. Αυτό που επιτείνει τη δραματικότητα της φωτογραφίας είναι το γεγονός ότι η σκηνή αυτή της τρομερής καταστροφής εί-

ναι χαρακτηριστική της όψης όλων των πόλεων και των χωριών και στα τρία νησιά. Βοήθεια και αρωγή εστάλησαν γρήγορα, πλοία του βρετανικού ναυτικού κατέφθασαν από τους πρώτους για να βοηθήσουν το ελληνικό ναυτικό στο έργο της περίθαλψης. Πυροσβεστικά οχήματα από το βρετανικό καταδρομικό *Gambia*, το οποίο άλλαξε ρότα για την Ελλάδα καθώς γύριζε από το Πορτ Σάντ στη Μάλτα, εργάστηκαν ακατάπαυστα για να κατασβέσουν την πύρινη λαίλαπα της Ζακύνθου και τα *Daring* και *Wrangler* έφεραν βοήθεια στην Κεφαλονιά. Το καταδρομικό *Bermuda* έφτασε στη Ζάκυνθο το δεκαπενταύγουστο.

The Illustrated London News,
23.8.1953

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΖΑΚΥΝΘΙΝΟΣ που να μην κλαίει για τον ολοκληρωτικό χαμό, την ισοπέδωση και το κάψιμο της πόλης του νησιού. Παρά τα πολλά ελαττώματά της στη δόμηση, καθαριότητα και ρυμοτομία, στην ψυχή του ζακυνθινού σπουργίτη δικαιολογημένα ήταν μια υπέροχη νυφούλα βενετσιάνικης καταγωγής, όπως όλες οι πρωτεύουσες των Ιονίων νήσων. Για τον Δημήτριο Σταυράκη η πόλη είναι όραμα, βλέπει με τα μάτια της ψυχής του τους ωραιότερους δρόμους και τα φημισμένα κτίρια, δημοτικά κι ιδιωτικά.

Ιδιαίτερα εξυμνεί τους χώρους της απόλαυσης και του κεφιού, τον Βάκχο και τον Διόνυσο, τον Απόλλωνα και τον Ερμή. Ο μόχθος αιώνων μεταμορφώθηκε σ' ερείπια, συντρίμια. Ως λαϊκός ποιητής δεν μπορούσε να κατανοήσει την καταστροφή των καλλιτεχνικών θησαυρών της Ζακύνθου.

Το στιχουργήμα γράφτηκε αμέσως μετά τον σεισμό, γιατί αναφέρεται στα συντρίμια και καθόλου στους εκσκαφείς και στο σχέδιο της νέας πόλης, το οποίο είναι κακή αντιγραφή του παλιού. Παρασυρμένοι από το συναίσθημα και τον δυτικό προσανατολισμό τους αγνόησαν τις νέες ανάγκες και έφτιαξαν μια μη λειτουργική πόλη, ασφυκτική κι εντελώς ακατάλληλη για το σήμερα και το αύριο.

Το κακό που συνέβηκε στη Ζάκυνθο ήταν τρομερό, μα μεγαλύτερο για τη φτωχολογιά, που περιορίστηκε σε κελιά, ενώ οι αφεντάδες απολαμβάνουν τα παλάτια τους βυθισμένα στο πράσινο. Το άπλωμα της πόλης προς τα έξω συνεχίζεται με γοργό ρυθμό αγνοώντας την πολεοδομική παράδοση και τη Βενετοκρατία. Η ανάγκη δεν γνωρίζει συναίσθημα, ο ορθολογισμός την καθοδηγεί.

Ποίημα για την κατεστραμμένη Ζάκυνθο

Νησί μου ανθοστόλιστο,
Ζάκυνθος ξακουσμένη
βασιλίτσα είσουν των νησιών
ανθοστεφανωμένη

Νησί που ανθίζανε σε σε
τα κρίνα τα ζουμπούλια
μόνον στην γη σου εφύτρωναν
τα ρόδα και τα γιούλια

Νησί που εκτίσανε φωλιά
σε σένα οι μελωδίες
πλούσιοι από τέχνη και ομορφιά
και πλούσιοι από καρδίες

Νησί που σε λατρεύαμε
με χίλια καρδιοχτύπια
κι έγινες για μία στιγμή
συντρίμματα και ερείπια

Πού είναι το Αργάσι σου
και η Στράτα σου Μαρίνα
πού είναι τα Αρχαία σου
τα όμορφα καζίνα

Πού είναι οι εκκλησίες σου
πού 'ναι η Φανερωμένη
που 'ρχόντανε καθημερινώς
να σε θαυμάζουν ξένοι

Πού 'ναι η βιβλιοθήκη σου
πού 'ναι τα αρχοντικά σου
πού 'ναι ο Διονύσιος Σολωμός
πού 'ναι τα θέατρά σου

Και πού θα δούμε Πόχαλι
και Αϊ-Λύπιου πανηγύρι
και πού θα δούμε ανάκτορα
Κουμούτου και Δαμίρη

Και πού θα δούμε κρύο νερό
με κρυσταλλένιες βρύσες
να φάμε καπαρόμηλα
και ριγανάδα φρούσες

Πού αλλού καντούνι του Αϊ-Γιαννιού
με τα μυρουδικά σου
που ο κόσμος μοσχοβόλαγε
απ' τα ψημένα αρνιά σου

Πού αλλού Τριαντάφυλλου τυρί
και μία γαρδουμούλα
του Μοθωναίου την πατσά
και 'να καρτούτσο σ' ούλα

Και πού στον Άγιο Λάζαρο
φιτούρες και παστέλια
κάστρα πυροτεχνήματα
βοήθεια σας βατσέλια

Αγίους Πάντες πού θα ιδώ
να ακούσω χορωδία
τους καλλιφώνους Λέντζερη
Στάμου και συντροφία

Και πού θα ακούσω άλλοτε
στην συνοικία Γουζέλη
μες στην νυκτός τη σιγαλιά
του Αγίου το Καμπανέλι

Άγιε Διονύσιε πού να δω
άλλο πανήγυρη σου
χιλιάδες ξένοι ερχότανε
για σένα στο νησί σου

Και πού θα δω το «Εφτάνησος»
σημαιοστολισμένο
να φέρνη για τη χάρι σου
χιλιάδες κόσμο ξένο

Σημ.: Στο πιο πάνω λαϊκό στιχουργήμα διορθώνονται, σιωπηρά, ορισμένα εμφανώς τυπογραφικά λάθη του πρωτότυπου μονόφυλλου (χωρίς προσθήκη σημείων στίξης), σύμφωνα και με τη γραφή της τότε εποχής και με το ζακυνθινό ιδίωμα.

Και πού θα ακούσουν άλλοτε
τα αυτιά μου τέτοια αντάρα
παπόρα να σφυρίζουνε
καμπαναρία και σμπάρα

Και πού θα ακούσω άλλοτε
παιδιά με τέτοιο μπρίο
φωνές μεσ' στον Πλατύφορο
δύο οι κιόκιες δύο

Πού αλλού καζίνα και χοροί
μάσκαρες και ντετόροι
καρναβαλιού τσακώματα
χωρίσματα και ντόροι

Και πού θα ίδω μαζώματα
απ' όλα τα Καντούνια
γουργούλα για να παίζουνε
στους Αγίου τα Σκαλούνια

Σερενάδες δεν θα ακούσω
Άλλο πλέον δεν μου μέλει
Μανδολίνα και Κιθάρες
Πανταζή και Κουτσουκέλη

Πού είναι το αριστούργημα
του Χαραχάλιου ο βάκχος
ο δρόμος του Κρύου Νερού
και ο Κόκκινος ο βράχος

Την Δημαρχία χάσαμε
και του Παγή τα μπάνια
και κλαίμε απαρηγόρητα
την μαύρη μας ορφάνια

Για μια στιγμή σας χάσαμε
και μείνανε τα αχνάρια
και αντίς παλάτια βλέπουμε
χώματα και αγκωνάρια

Με τόσα που σε στόλιζαν
αγαπητό νησί μας
θα κλαίμε απαρηγόρητα
ώστε να βγη η ψυχή μας

Όσο θα υπάρχω στην ζωή
θα κλαίω την συμφορά σου
καλλίτερα να μ' έπαιρνες
μες στα συντρίμματά σου.

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ (*Μετεωρολογικών Β', η'*) οι ισχυρότατοι των σεισμών γίνονται περί τόπους, όπου η θάλασσα ρωδής και η χώρα υπαντρος, ως η περί Ελλήσποντον, και η περί Αχαΐαν και Σικελίαν και η της Ευβοίας. Ιστορικοί αρχαίοι και νεώτεροι ως και γεωγράφοι και γεωλόγοι εμνημόνευσαν παμπόλλους σεισμούς γενομένους εν Ελλάδι. Δημήτριος ο Καλατιανός, ως μνημονεύει ο Στράβων (Α, γ) διηγείται τους εν Ελλάδι. Κατ' αυτόν πολλάκις εκλονίσθη Φωκίς, Αχαΐα ως και η γείτων Ήλις και η παρακατιούσα Μεσσηνία. Αυτή δε η λακωνική εσεισθη τόσον, ώστε αι του Ταυγέτου κορυφαί απερράγησαν. Ο εν Ολυμπία μέγας ναός του Διός κατέπεσεν, και κτίρια, τείχη, οχυρώματα, στήλαι και πυλώνες κατεστράφησαν. Αμμιανός δε ο Μαρκελλίνος (XXI 10) και Ζώσιμος (Δ') μνημονεύουσι τον μέγαν σεισμόν μετά τον θάνατον του Αυτοκράτορος Ουαλεντιανού Α' όστις κατεκλόνησε Κρήτην και Πελοπόννησον μετά της άλλης Ελλάδος. Λεπτομερέστερον δε λέγουσιν τη 21 Ιουλίου 365 μ.Χ. το μεγαλείτερον μέρος του ρωμαϊκού κόσμου εσεισθη. Το αποτέλεσμα μετεδόθη και εις τα ύδατα. Τα παράλια της Μεσογείου, αποσυρθέντων των υδάτων εις την ξηράν, συνέμιξαν μετά του πυθμένος της θαλάσσης. Εφάνησαν ιχθύες επί της γης και του πυθμένος της θαλάσσης, ώστε συνελάμβανον αυτούς με την χείρα. Μεγάλα πλοία επέμειναν χωσμένα εις την άμμον της θαλάσσης. Αίφνης δε επειδή επανήλθον τα ύδατα με σφοδράν παλλίρροιαν, κατεπόντισαν τα πάντα, και κατέπνιξαν ζημιωδώς τους κατοικούντας εις τα παράλια της θαλάσσης Δαλματίας, Ελλάδος, Σικελίας και Αιγύπτου, ως ιστορεί ο Γίβων (Τόμ. 3, σ. 171). Ο δε σύγχρονος του σεισμού Μαρκελλίνος λέγει, ότι με τους ίδιους του οφθαλμούς ειδεν εν Μεθώνη της Πελοποννήσου σκελετόν νηός, ήτις διά σήψεως αυτής εφάνερωνε την αρχαιότητα του ναυαγίου. Η εκκλησία η Ανατολική διέταξεν εορτάς, νηστείας και λιτανείας διά σεισμούς συμβάντας εν Κωνσταντινουπόλει και αλλαχού της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τούτους διαμνημονεύουσιν οι Βυζαντινοί ιστορικοί μέχρι του τελευταίου αυτών Μιχαήλ Δούκα και Φραντζή. Ουχ' ήττον δε Κορονέλιος ο κοσμογράφος της βενετικής πολιτείας εποίησεν την πρώτην σεισμολογίαν περί τον 15ον αιώνα. Ο δε Πορκάκης εν τω συγγραμματίω, αι νήσοι αι διασημότεραι και η βενετική τυπογραφία καταλέγουσιν τους γενομένους κατά στερεάν και νησιώτιδα Ελλάδα. Αυτά δε τα αρχειοφυλακεία των Ιονίων νήσων διασώζουσι τα έγγραφα, με τα οποία απητείτο υπό των εγχωρίων Κυβερνήσεων βοηθήματα και επιδιορθώσεις των κατεστραφέντων χωρών εν τη Βενετική Ανατολή.

Η νήσος Ζακύνθου διά τα πολλά ορύγματα τας ασφαλτώδεις, θειαφώδεις και ανθρακούχους ύλας του εδάφους της συγκαταριθμείται υπό των γεωλόγων με τας Πλουτωνικάς ή Ηφαιστώδεις. Λέγουσι δε ο φιλόσοφος Κάντιος και ο γεωλόγος Βούχος ότι αι πλείονες νήσοι της Ελλάδος και αι δυτικάι και μεσημβριναί

χώραι αυτής, υπόκεινται εις σεισμούς υποθαλασσίων ηφαιστωδών εκρήξεων. Τα στρώματα της επιφανείας δεικνύουσι τούτο, και αι εις τα ενδότερα χημικαί ενέργειαι συντελούσι τας υποκώφους βοάς και τας θειώδεις εξατμίσεις. Πολλάκις κατεκλόνισαν το ελληνικόν έδαφος και νήσων οι γενόμενοι σεισμοί Λεισβώνος, Ισπανίας, Ιταλίας, και εξαιρέτως οι Σικελίας και Καλαυρίας. Δεινώς δε έπαθον Ζάκυνθος, Κεφαλληνία, Λευκάς και Ιθάκη και κυρίως η νήσος Θήρα κατά τους γενομένους σεισμούς αλλαχού κατά το 1656 και 1707, ότε εσεισθησαν τα πέριξ της Ελλάδος, και ανέδυσαν εκ της θαλάσσης αι περι την Θήραν καλούμεναι νήσοι των διαβόλων Καϋμένη και Αυτομάτη, και η προ ολίγων χρόνων ημών του Γεωργίου. Κατά τω 1830 ανέδυσεν και μετά μήνας κατέδυσεν μεταξύ Μάλτας και Σικελίας ηφαιστιώδης νήσος. Την κατοχήν αυτής (ενθυμούμαι) διεφιλονείκουν ο Βασιλεύς των δύο Σικελιών και η Αγγλία.

Εν Ζακύνθω ως και εις άλλα μέρη οι σεισμοί οι μεν σφοδρότεροι είναι περιόδιοι και εγχώριοι, οι δε αδυνατώτεροι κατά συναίσθησιν και ξένοι. Η περιοδεία της επαναλήψεως έχει διάστημα χρόνων μεταξύ 25 και 30 των δυνατών, η δε των κατά συναίσθησιν απροσδιόριστος. Οι εν Ζακύνθω, Κεφαλληνία και Λευκάδι εγχώριοι καταστρέφουσιν οικοδομήματα, διασχίζουσι βουνά και παράγουσι πολλές μεταβολάς του εδάφους διά τον υπόγειον κλονισμόν και βιαίαν περιστροφήν. Οι κατά συναίσθησιν δεν είναι τόσον επιβλαβείς ή επαισθητοί ως εις άλλας χώρας, γενόμενοι. Το εναντίον οι εγχώριοι και σφοδροί αισθάνονται εις όλα τα μέρη της σειομένης χώρας και δεινά αποτελέσματα φέρουσιν. Τα συμβάματα αυτών ειδήμονες συμπολίται και ξένοι παρευρεθέντες εις την νήσον Ζακύνθου κατ' εκείνην την ώραν διεμνημόνευσαν εις συγγραφάς. Ο Νιζολί (Νιτσόλης) Αυστριακός Πρόξενος εν Ζακύνθω ευρεθείς κατά τον σεισμόν των 1840 περιγράφει αυτόν. Ο ιππότης Παύλος Μερκάτης φυσικομαθηματικός εν τω ιστοριοκαταστατικώ σχεδιάσματι μνημονεύει πολλούς Ζακυνθίους. Ο δε μακαρίτης Διονύσιος Βαρβίας ο τα πάτρια Ζακύνθου ιστορήσας εποίησε περί σεισμών έκθεσιν Γαλλιστί, ην καθυπέβαλε τη σοφή Ακαδημία του Ινστιτούτου της Γαλλίας τμήματι φυσιολογικώ. Το τίονημα έλαβεν έπαινον έγκρισιν και αριστείον παρά του Ινστιτούτου. Αυτόπται δε ημείς γενόμενοι και δοκιμάσαντες τα αποτελέσματα ως εκ της πολυχρονίου επιβιώσεως ημών, διελάβομεν εν τοις ιστορικοίς απομνημονεύμασι και κυρίως εν τω Α' Τόμω.

Νυν δε διά τον γεγόμενον ήδη τω 1886 εν Ζακύνθω ουχί επιχώριον, όσον εγχώριον πανωλέθριον και καταστρεπτικόν εν τη δυτική Πελοποννήσω, Ήλιδι και Μεσσηνία τη 13 Αυγούστου, ώρα 11 και 32 λεπτά της νυκτός έτους 1886 περιοριζόμεθα να περιγράψωμεν τα εν Ζακύνθω δεινά κατά διαφόρους σεισμούς γεγόμενα· και είτα να εκθέσωμεν πίνακα σεισμολογικόν κατά χρονίαν σφοδρότητα, και αποτελέσματα αυτών.

Θυελλώδεις ημέραι νότου πνέοντος και φέροντος κοιλωτά νέφη επί του ορίζοντος προηγούνται του σεισμού, συμβαίνοντος ενίοτε και επί αιθρίας. Ο αήρ είναι βαρύς και ακίνητος, και ενίοτε φέρει οσμήν θείου διαμένουσαν και μετά τον σεισμόν. Υπόκωφοι βοαί, και υπόγειοι ταραχαί ακούονται προς τα ασφαλώδη του Κηρίου και τα λοιπά φρέατα της πίσσης Ζακύνθου, ως λέγουσιν και ο Ηρόδοτος και Διόδωρος.

Τοιαύται βοαί ηκούοντο επί πολλούς μήνας πριν του σεισμού των 1886 παρά ταις κώμαις Λιθακίας και Κηρίου, ώστε οι εγκάτοικοι αυτών φοβούμενοι τελείαν

καταστροφήν ελιπάνευσαν αγίας εικόνας και εδεήθησαν. Τα τετράποδα δεν ησυχάζουσι· φαίνονται δυσδιάθετα και ως παραπονούμενα και ολολυζόμενα. Οι αναβρασμοί της πισσαοφάλτου εν Ζακύνθω ανέρχονται βιαιώτεροι. Ταραχή και κρότοι ακούονται εις την ατμόσφαιραν και τα ενδότερα της γης, και ευθύς άρχονται οι κλονισμοί εκ του νοτιοανατολικού της νήσου και στρέφονται προς το δυτικοβόρειον. Συστροφαί και αναστροφαί αλληπάλληλοι του εδάφους γίνονται κατά το βουνόν της ακροπόλεως, όπου αι εκτινάξεις φαίνονται συγκεντρούμεναι. Τούτου τα μεσημβρινά αποσπασθέντα τω 1514 εβύθισαν το πλείστον της τότε εκεί επάνω πόλεως Ψωφίδος και του φρουρίου, και αποσχισθέντα απετέλεσαν το νυν βουνόν του Αγίου Ηλιού. Πάλιν εκ της διασχίσεως του ακρωτηρίου του αγίου Σώστου εσηματίσθη το ομώνυμον νησίδριον τω 1633. Λέγει ο Αββάς Κορονέλιος εν τη γενική χρονολογία (σελίς 516): «Ο σεισμός των 1633 εις Χειλί της Αμερικής εξετάνθη τας 3 Σεπτεμβρίου εις Ελλάδα και κυρίως εν Ζακύνθω. Εν αυτή κατεβυθίσθη το ακρωτήριο Αγίου Σώστη, εσυντρίφθησαν τινά όρη, ηνοιχθη πολλαχού η γη, συνησθάνθη εν Παταβίω και Βερόνη, και τον Ιούλιον επανέλαβε τους κλονισμούς του εις την βασιλεύουσαν της Ανατολής Κωνσταντινούπολιν. Εκ νέου την τελευταίαν Σεπτεμβρίου 31 τω 1633 εξηγέρθησαν σεισμοί εν Ζακύνθω και Κεφαλληνία σφοδρότατοι. Τον καταστρεπτικώτατον Κεφαλληνίας Ιερόθεος Αββάτιος ηγούμενος Συσσιών περιγράφει εν τω χειρογράφω τω εν Λουγδούνω Βαταυών διασωθέντι. Τούτο άρχεται «Ερχόμενος καββαλάρης εγώ Ιερόθεος Αββατίου από τα Σείσσια εις τον Ελλειόν τη Α' Σεπτεμβρίου αχλζ' αντάμα με ένα διάκον, και απερνώντας την βρύσιν λεγομένην Κανάλην εις τον Ελλειόν, ήλθαμε εις το Βαρυκόν στο στένωμα των δένδρων. Και εξάφνου εκεί σεισμός έγεινε μέγας και φοβερός, όπου από το βουνόν εγκρεμίζοντο πέτραις μεγάλαις με πολλήν συντριβήν και χαλασμόν, χαλώντας σπίτια όθεν απερνούσαμεν, και τόπους των υποστατικών, σκοτώνοντας και ζώα οπού έβοσκων εις ταις πλαγιάς. Και ευρισκόμενος τρομασμένος εις το άλογον επάνω, μετά βίας εξαπέζευσα ως εδυνήθηκα παρευθύς. Και αφόντις εξαπέζευσα, δεν ηδυνάμην να περπατήσω αμπόνωντάς με η γη από τον σεισμόν απ' εδώ και εκεί, περιπλανώμενος από ταις πέτραις οπού εγκρημνίζοντο».

Καταστρεπτικώτεροι δε εγένοντο οι εν Κεφαλληνία τον Ιούλιον του 1766 και 1767 κατά τον αυτόν μήνα και ώραν. Οίκοι, ναοί, μοναστήρια, κωδονοστάσια εν τε τη πόλει και εξοχή και όλοις τοις χωρίοις ανεστράφησαν εκ θεμελίων. Λέγει ο ιστορικός της Κεφαλληνίας Λοβέρδος επί πολλάς ημέρας έτρεμεν η γη, εξήρχετο αποφορά θείου εκ πολλών διασχισμάτων της γης. Πλείστοι έκείντο νεκροί υπό τα ερείπια· άλλοι ημιθνήτες ανεπετάχθησαν εκ των καταπιπτόντων δωματίων, και άλλων τα μέλη εκολοβώθησαν και εθραύσθησαν. Αι οικογένειαι επί πολλάς ημέρας εσκηνούντο εν υπαίθρω. Κατεπαύθησαν αι θείαι τελεταί εν τοις ναοίς. Μηδείς ετόλμα να εισέρχηται εις τας διαρραγείσας εκκλησίας. Εφέροντο οι φονευθέντες και οι νεκροί επί ξυλοκκραβάτου, ασαβάνωτοι και εθάπτοντο αδιάβαστοι νεκρωσίμου ακολουθίας και χρωιδών εις τα χωράφια επί πολλούς μήνας. Διεκόπησαν αι δικαστικά εργασία και κατεστάλη η εμπορία. Η Βενετική Κυβέρνησις εκ Κορυφών και άλλων χωρών συνέδραμε με σανίδας, σκηνώματα, τροφάς και χρήματα τοις παθούσι, και κατέπαυσε τας παρενοχλήσεις των φορολόγων επί πολύν χρόνον. Εν δε τω χρονικώ της Ηπείρου το υπό Πουκεβίλου εκδοθέντι εύρηται: «Εις τα 1714 Ιουλίου 27 ημέρα Κυριακή, ώρα 6 της ημέρας

έγεινεν εις τας παλαιάς Πάτρας σεισμός, όστις εκρέμισε τα καμπαναρία των εκκλησιών, τους νάρθηκας τινών από αυτάς και μερικά παλάτια. Εσχίσθησαν δε και οι του Κάστρου Πύργοι άνωθεν έως κάτω, και έπεσαν τινές από τας επάλξεις των. Εις δε τας 26 Αυγούστου έγεινεν άλλος σεισμός εις την Κεφαλληνίαν, ότε παρευρίσκετο εκεί και ο αρχιναύαρχος με όλον τον στόλον. Εκρήμισε δε ούτος 280 σπίτια, και άνοιξεν η γη αναβράζουσα νερόν, οι δε άνθρωποι διέτριψαν δύο μήνας έξω εις τα περιβόλια, έως ου έπαυσεν».

Όμοια έπαθεν και η Λευκάς κατά τον σεισμόν των 1825 Ιανουαρίου 7. Κατεκρημνίσθησαν άπασαι αι οικίαι πόλεως και χωριών, ηνεώχθησαν χάσματα, η θάλασσα ανήλθε και επανήλθε. Βράχοι ολόκληροι κατέπεσον· στέγαι κατεπλάκωσαν πολλούς και εφόνευσαν. Κατέπεσον φούρνοι, σιτοθήκαι και ελαιοαποθήκαι. Κατεστράφησαν αποθηκευμένα σιτάρια, άλατα, έλαια. Διά μεγάλην βροχήν επελθούσαν ζωοτροφίαι, ελαιοαποθήκαι, οινοθήκαι και εμπορεύματα απωλέσθησαν. Οι άνθρωποι κατέφυγον μερικοί εις τους υπονόμους του φρουρίου, και εις εσχάτην πενίαν οι δυστυχείς Αγιομαυρίται κατήνησαν. Η Ιόνιος Κυβέρνησις απέστειλε βοήθειαν 32,500 λίρας στερλίνας, σιτάρια και ζωοτροφίας. Κατά δε τους σεισμούς Ζακύνθου των 1820 Δεκεμβρίου 17 λεγόμενον του αγίου Διονυσίου, και των 1840 Οκτωβρίου 18 τον του αγίου Λουκά αι βοήθειαι παρά της Κυβερνήσεως υπερεπλεόνασαν· διότι εκτός των χορηγηθέντων η Βασίλισσα Βικτωρία Α΄ εδωρήσατο εκ του ιδίου ταμείου 1,000 λίρας και η Αγγλική Κυβέρνησις 4,000. Και άλλα ποσά χιλιάδων συνεισέφεραν φιλεπτανήσιοι Άγγλοι. Διό και βαθέως ευγνωμόνουν οι ευεργετηθέντες Ιόνιοι Αγγλικήν Βασιλείαν και Ιόνιον Κυβέρνησιν.

Ουχί δε μόνον κρημνίσματα και ορύγματα και φόνοι ανθρώπων και ζώων είναι τα αποτελέσματα των σεισμών, αλλά και άλλα φαινόμενα της φύσεως συντελούνται. Γέαι διασχιζόμεναι αναδίδουσι στήλας ατμού θειώδους την οσμήν. Αι επί των παραλίων αναπέμπουσι ύδωρ θαλάσσιον και άμμον. Το ύδωρ της πισσασφάλτου Ζακύνθου υψούται, και ταραχή ακούεται εις τα λοιπά φρέατα και εξαιρέτως εις την πλησίον πισσασφαλτώδη καλλιεργουμένην γην. Οι κλονισμοί δε ακολουθούσιν εκ διαλειμμάτων επί πολλάς ημέρας. Ενίστε εις τα πρώτας αυτών ή τας παραμονάς του σεισμού συμβαίνουσι ραγδαία βροχαί, χάλαζαι, και τρικυμία ως όλη η φύσις να φαίνεται παρωργισμένη και να ευρίσκηται εις μάχην και επανάστασιν. Κατά τον σεισμόν του αγίου Διονυσίου εν Ζακύνθω εθεώρησαν τινές την θάλασσαν ανερχομένην των αβύσσων εις στήλας υψηλάς, και ότι καθώρμει των παραλίων, επαπειλούσα παντελή καταποντισμόν. Χάλαζα τότε κατ' όγκον μέγαν κατέπεσε, και βροχή ραγδαία δι' όλης της ημέρας και νυκτός κατέστρεψεν οικίας, συνεπήρεν εις τους χειμάρρους τους άνδρας και γυναίκας, ζώα κατεπνίγησαν, δένδρα υπό ανέμου σφοδρού εξερριζώθησαν, και αγροί εξηφανίσθησαν διά πλημμύρας. Ο φόβος των ανθρώπων δε έφθασεν εις το έπακρον και η μετάνοια αμαρτιών εις το επάπειρον. Ηνεώχθησαν αι εκκλησιαί και διενυκτέρευον άνδρες, γυναίκες και παιδιάς απηλπισμένοι και κλαίοντες. Η λιτανεία του ιερού Λειψάνου του αγίου Διονυσίου καθ' οδόν παρακωλυθείσα διά την βροχήν κατέφυγεν εις τον ναόν της Φανερωμένης. Εκεί γονατίσαντες κλήρος, λαός και αυτοί οι συνοδεύοντες την πομπήν αξιωματικοί του αγγλικού στρατού εδέοντο υπέρ διασώσεως. Αυτός δε ο ταγματάρχης και διοικητής Ζακύνθου Πατρικίος Ρως έκβαλλε το επί στήθους χρυσούν μετάλλιον και το εφόρεσεν εις τον

Άγιον φόβω, και σεβασμώ κρατούμενος. Καθ' εσπέραν ελιτάνευον τας ιεράς εικόνας εις τας οδούς, και εξ εκκλησίας εις εκκλησίαν περιφερόμενοι προσήχοντο. Ιεροκήρυκες εκ των παραθύρων των οικιών εκήρυττον λόγους μετανοίας. Πάμπολλοι εστεφανώθησαν τας παλακάς των, μετενόησαν και εξωμολογούντο τας αμαρτίας των. Άλλοι έγγραφαν διαθήκας, εξέσχισαν ομόλογα πενήτων, έπαυσαν αδικιών, συνεφιλιώθησαν με εχθρούς. Παντού δε εδηλούντο μετάνοια και συντριβή και ευσυνείδητοι πράξεις και αγαθοεργίαι. Τοσούτος εγένετο φόβος εν Ζακύνθω κατά τον σεισμόν του Αγίου Διονυσίου, όστις ενέβαλεν εις απελπισίαν επαναληφθείς μετά 8 ημέρας κατά το εσπέρας των Χριστουγέννων, αν και μη τοσοούτο σφοδρός.

Ατυχώς δεν έχομεν έγγραφα ούτε αυθεντικές ενδείξεις, όπως συμπεριλάβωμεν λεπτομερώς εις τον πίνακα τους εν πόλεσι και χώραις Ελλάδος δουλωθείσης καταστρεπτικούς σεισμούς από αλώσεως μέχρι ελληνικής επαναστάσεως 1821. Επί Τουρκοκρατίας πόλεις και κώμαι Πελοποννήσου, Στερεάς και νησιώτιδος κατήνησαν ολιγάνθρωποι και ασήμαντοι. Ουδέν ηδύναντο οι κάτοικοι ν' ανακουφίζωνται ή βοηθώνται παρά κυβερνήσεως αποδιδούσης εις το πεπρωμένον τα πάντα και απρονοήτου επί ατυχημάτων. Ούτε διετηρούντο αρχειοφυλακεία ως εν Επτανήσω (ων τινά διασώζουσιν έγγραφα εκ των 1200) εξ ων ήθελε αρώωνται ακριβείς πληροφορίες. Μόνοι σοφοί περιηγηταί Σπων, Ουέλερ, Τουρνεφόρ, Καστελάνος, Σάντλερ, Σώβερ και άλλοι εις τα περιηγητικά συγγράμματα διέλαβον τα συμβάντα κατά τας ημέρας της αφίξεως εις ελληνικήν χώραν. Πρώτος δε σημειούται ο των 1469 μνημονευόμενος υπό του ιστορικού Φραντζή καταστρεπτικώτατος εν Λευκάδι, Κεφαλληνία και Ζακύνθω, ότε πόλεις, προάστεια και φρούρια κατέπεσον, και πολλοί εφονεύθησαν. Καταστρεπτικοί ωσαύτως εγένοντο και οι εν Κερκύρα 1664 και 1732, ότε Ακρόπολις κατεσεισθη, το διοικητήριον και οικοδομαί κατεκρημνίσθησαν. Ο λαός απεχώρησεν εις τους αγρούς, αλλά και εκεί εταλαιπωρήθησαν διά βροχάς και πλημμύρας. Ο δε Γενικός Προβλεπτής των νήσων κατέφυγες εις πλοίον μη έχων οικίαν.

Ιδού δε ο Πίναξ ο σεισμολογικός των καταστρεπτικών.

1469	Απρίλιον	Ζάκυνθος, Κεφαλληνία, Λευκάς, φονικός
1514	Ζάκυνθος, Ελλάς,	Κωνσταντινούπολις, εβυθίσθη η ακρόπολις Ψωφίς
1554	Ιουλ. 7	Ιταλία, Ελλάς, Κωνσταντινούπολις και Ζάκυνθος και Κεφαλληνία, σφοδρότατος
1592	Ζάκυνθος	κατεστράφη φρούριον, απεσπάσθη το βουνόν του Αγίου Ηλία
1622	Μαΐου 5	ανήμερα της Αναλήψεως, τον Ιούλιον, επανελήφθη σφοδρός εν Κωνσταντινουπόλει και Ανατολή.
1633	Νοέμ. 5	Χιλί της Αμερικής, εξετάνθη εις Σικελίαν, Βερόναν, Μάντοβαν, Οσιλιαν, ανέδυσεν η άβυσσος εν Ζακύνθω· εσεισθη Ελλάς
1636	Σεπτεμβρ. 31	Κεφαλληνία καταστρεπτικώτατος και φονικός· εβυθίσθη εις την θάλασσαν η αρχαία πόλις, όπου νυν φαίνοντα τα Κάκκαβα
1638	Μαρτίου 27	Ο της Καλαβρίας εξετάνθη μέχρι Τοσκάνης και διέτρεξε καταστρεπτικός εις Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν, Κύθηρα και Κρήτην
1664	Ζάκυνθος	σφοδρότατος. Αχαΐα, Ήλις, Μεσσηνίας, Στροφάδες, Κρήτη
1668	Κεφαλληνία επί 8	ημέρας εσειέτο η γη· συνησθάνθη Ζάκυνθος, Ακαρνανία, Πελοπόννησος και η Βαρσοβία

- 1669 Κέρκυρα, Ήπειρος
 1676 Απριλ. 23 Ιταλία, νήσος Ζάκυνθος δις της εβδομάδος επί έν έτος εγκάτοικοι εις αγρούς
 1704 Λευκάς εσειέτο η γη από Νοεμβρίου μέχρις Ιανουαρίου, συνησθάνθη Κεφαλληνία, Ζάκυνθος, Ακαρνανία
 1716 Μαΐου 10 Ζάκυνθος σημειούται υπό του κόμητος Συγούρου Δεσύλλα
 1714 Ιουλίου 27 Πάτραι, Πελοπόννησος, Λευκάς
 1723 Φεβρουαρ. 8 εσπέρας ώρας 7 και 1729 Ιουλίου 29 ώρα 3 Ζάκυνθος σφοδρότατος. Κατέπεσον τρεις πύρινοι σφαίραι εξ ουρανού εις τοποθεσίας Σωτήρος, Σκηναρίου, αλυκών, κλονισμοί 28 ημέρας
 1732 Νοέμβριος Κέρκυρα καταστρεπτικός, συνησθάνθη Λευκάς, Ιθάκη, Κεφαλληνία, Ζάκυνθος
 1736 Κύπρος σφοδρός, Κεφαλληνία και Ζακύνθω ασθενής
 1742 Φεβρουαρίου 14 ώρ. 2 ½ Ζάκυνθος καταστρεπτικός. Εσήμαιον μοναχαίς η καμπάναις εκκλησίας Μόλου και Παντοκράτορος εις τον φόρον εσκοτώθησαν έως 120· δι' ένα χρόνον εσειέτο η γη (χαρτία οικογενείας Καταιβάτη) φόνοι 120 τραυματαίαι καλείται του ασώτου
 1743 Κεφαλληνία σφοδρότατος· κατά τα βόρεια διερράγησαν τείχη. Συνησθάνθη επί δύο λεπτά η Ζάκυνθος
 1752 Μάιον Κεφαλληνία διέτρεξεν όλην την βόρειον γραμμήν μέχρις Αδριανουπόλεως
 1756 Κέρκυρα σφοδρός
 1766 Ιουλίου 24 και 1767 κατά τον αυτόν μήνα και ώραν επαναληφθέντες, Κεφαλληνία σφοδρότατος και φονικώτατος, Ζάκυνθος, Ακαρνανία, Λευκάς και Πελοπόννησος συνησθάνθησαν
 1769 Λευκάς ολεθριώτατος και φονικώτατος
 1773 Κέρκυρα καταστρεπτικός
 1783 Μαρτίου 26 Ζάκυνθος Κεφαλληνία, Λευκάς, Σικελία, Πάδοβα και Βενετία
 1784 Σεπτέμβριος Κεφαλληνία, Λευκάς, Ζάκυνθος, Άργος, Ναύπλιον
 1785 Ιανουαρ. 30 Πάτρας καταστρεπτικός, Κεφαλληνία, Ζάκυνθος κατά συναίσθησιν
 1786 Ιανουαρ. 31 Κέρκυρα καταστρεπτικός, εφονεύθησαν 140
 1791 Οκτωβρίου 23 του αγίου Ιακώβου, 9 ώρας εσπέρας Ζάκυνθος κατέστρεψε φρουρίου τείχη, οικήματα πόλεως και χωριών, το Παλάτιον του Προβλεπτού εν τω φρουρίω, φόνοι 22· εκλονίσθη Πελοπόννησος, Καλαβρία, Απουλία, Σικελία, Νεάπολις· διάρκεια 2 λεπτών, αναβρασμοί πισσασφάλτου, ορύγματα, οσμαί θείου, εσειέθη η γη και πολλάκις δι' όλον το έτος 1804, και εξετάνθησαν οι κλονισμοί μέχρι Πετρουπόλεως
 1804 Ιουνίου 8 Λευκάς καταστρεπτικός
 1809 Μαΐου 3, 4 και 5 Κέρκυρα σφοδρός. 2 Ιουνίου Ζάκυνθος. Έκρηξις τρομερά Αίτηνης. Ατμοσφαίρα βαρεία. Ορίζων Ζακύνθου ζοφερός, και οσμής θείου, έβρεξε κοκκινοπήλι ερχόμενον εξ Αίτηνης διά πνοής ανέμου
 1819 Σεπτ. 4 Κέρκυρα σφοδρότατος. Εσήμαναν μόνοι αι καμπάναι, οίκοι διερράγησαν, συνησθάνθησαν αι μεσημβριναί νήσοι
 1820 Δεκεμβρ. 17, ώραι 3 μετά μεσονύκτιον και λεπτ. 45 Ζάκυνθος, Πελοπόννησος, διάρκεια 25 δευτερόλεπτα, περιστροφικός και καταστρεπτικός· κλονισμοί 5 ημέρας· πύρινα μετέωρα, ατμοσφαίρα βαρυτάτη, οσμαί θείου, ορύγματα γης, χάλια-

ζα, τρικυμία, καταποντισμός. Επί τέσσαρα έτη εβλέποντο εισέτι ξύλινα υποστηρίγματα εις τους τοίχους· φόβος μέγας, λιτανείαι εικόνων, μετάνοια και απελπισία· καλείται του αγίου Διονυσίου, επανελήφθη μετά 8 ημέρας το εσπέρας των Χριστουγέννων, και απεκρήμισε και τα επίλοιπα· φόνοι 6

- 1825 Ιανουαρ. 7 Λευκάς καταστρεπτικώτατος, ολεθριώτατος και φονικώτατος. Εκ θεμελίων έπεσον οικίαι, ναοί, κωδονοστάσια, βροχαί και κλονισμοί αδιάκοποι· απωλέσθησαν αποθήκαι οίνων, ελαίων, σιτηρών, αλεύρων· γυμνοί κατέφυγον εις τους υπονόμους του φρουρίου· καμπάναι μεγάλαι πεσούσαι διερράγησαν, φόνοι πάμπολλοι. Έκτοτε οικοδομούνται αι οικίαι με τοίχους θωρακωμένους με σανίδας έξωθεν, ώστε φαίνονται ξύλινα
 1826-1839 σεισμοί Σικελίας ζημιώδεις όχι τόσον εις τας Ιονίους νήσους
 1840 Οκτωβρίου 18 ώρα 9,5 π.μ. καλείται ο του Αγίου Λουκά σφοδρότατος και καταστρεπτικός εν Ζακύνθω διέτρεξεν 12 μίλια· το ύδωρ το υπόγειον της Αβύσσου ανέβη επάνω της επιφανείας 3 πόδας· αναθυμιάσεις της γης, κόνις άμμου θαλάσσης ανέδυσσε εις τα ωρύγματα των παραλίων· αναβρασμός πισσασφάλτου· φόνοι 12· τραυματαίαι πολλοί, επί 9 μήνας οι κλονισμοί. Τείχη φρουρίου διερράγησαν. Βουνού ακρωτηρίου Κριονερού μέρη κατέπεσον λίθοι μεγάλοι κατακοπέντες επεσφενδονίσθησαν μακράν. Υπέρ τας 6,000 οικίαι κωμών και πόλεως, εζημιώθησαν. Συνησθάνθη Κεφαλληνία, Λευκάς, Ιθάκη, Αχαΐα, Ήλις, Μεσσηνία, Στροφάδες.
 1858 Φεβ. 11, λεπ. 3 εσπέρας Κόρινθος καταστρεπτικός και φονικός· κλονισμοί διεδόθησαν περί Αχαΐαν, Κορινθίαν, Αργολίδα, Μεσολόγγιον, Γαλαξειδιον, Αθήνας. Ζάκυνθος και Κεφαλληνία συνησθάνθησαν.
 1867 Ιαν. 22 εορτή του αγίου Αναστασίου Κεφαλληνία σφοδρότατος καταστρεπτικώτατος καθ' όλην την νήσον. Οικίαι πόλεων Ληξουρίου, Αργοστολίου και κωμών κατέπεσον, και στέγαι και λίθοι κατεπλάκωσαν τους οικήτορας φόνος πολλός, τραυματαίαι υπεράριθμοι. Με σκύλων οσμην διέκρινον και εξέθαπτον τους πλακωθέντας, φονευμένους, τραυματισθέντας και ακρωτηριασθέντας· ωρύγματα εις πολλά μέρη αναβρύοντα ύδωρ θερμόν, βουλοκώδες και θείου οσμην. Το άγαλμα του Μετλάνδ περιεστράφη· έφυγον κάτοικοι εις τα ξένα γυμνοί, έντρομοι και πεινώντες· βοήθειαι βασιλέως Γεωργίου, Κυβερνήσεως, αλλοδαπών και Κεφαλλήνων εις τα ξένα βιούντων πάμπολλαι. Συνησθάνθη εν Ζακύνθω, Λευκάδι, Ιθάκη.
 1869 Δεκεμβρ. 16 Λευκάς σφοδρότατος και καταστρεπτικώτατος· συνηκούσθη εις Ακαρνανίαν, Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον, Αχαΐαν. Περιέργον ότι η Φρίνη περιοχή Λευκάδος ουδέποτε έπαθεν υπό σεισμού.
 1872 Οκτ. 10 ζημιώδης εν Ζακύνθω, Ήλιδι. Δονήσεις εις υπώρειαν από Κηρίου μέχρι Σκουλικάδου και των πεδινών κωμών. Εβλάβησαν και έπεσον αι πλείσται οικίαι τμήματος από Αγίας Άνης έως Πόχαλης και περίξ του φρουρίου. Έγεινεν η σάλευσις μεταξύ των ανατολικών παραλίων Ζακύνθου και των δυτικών Ηλείας.
 1883 Απρίλιος εν Χίω και τοις απέναντι παραλίαις Μικράς Ασίας, καταστρεπτικώτατος και φονικώτατος· συνησθάνθη Ελλάς και νήσοι Αιγαίου και Ιονίου, Κρήτη.
 1886 Αυγούστου 15, ώρα 11 και 32 λεπτά· σφοδρός καταστρεπτικός καθ' όλην την Ήλιδα και Μεσσηνίαν. Αχαΐα και άπασα η Πελοπόννησος εσειέθη, Στερεά Ελλάς μέχρι Λαρίσσης. Θεσσαλία, Ήπειρος, Αττική, Βοιωτία, Ακαρνανία, και αυτή η Κέρκυρα. Συνησθάνθησαν εν Ζακύνθω, Κεφαλληνία, μακρύς μεν ο κλονισμός και οι κυματισμοί επί 32 δευτερόλεπτα διαρκέσαντες· ουχί μεγάλην ζημίαν συνετέλεσαν όσον καταστρεπτικήν και πανόλεθρον εις Πύργον, Φιλιατρά, Μαραθούπολιν, Γαρ-

γαλιάνους, Λιγούδιτσαν, Πύλον, Καλάμας, Ναυαρίνους, Κορώνην, Μεθώνην, τα περίξ αυτών χωρία. Στροφάδων το κτίριον μονής διερράγη και τα κελία κατήντησαν άχρηστα, φόνος ουδείς· διότι ως λέγεται καλόγηρός τις βοσκός είδε μακρόθεν φως και ειδοποίησε τους καλογήρους και απεσύρθησαν. Προηγουμένως ηκούοντο εν Ζακύνθω επί πολλούς μήνας βοαί και ταραχαί παρί το Κηρίον και την Λιθακιάν. Πλοίον δε αγγλικόν πλέων εν Κρήτη είδεν εις απόστασιν 100 μιλίων από Ματαπάν να υψωθή φλοξ με ταραχήν 400 μέτρα άνω της θαλάσσης και αφιχθείς εις Μάλταν ειδοποίησε τον Ναύαρχον, όστις απέστειλε πλοία να πληροφορηθή. Εσεισθη ζημιωδώς η Μάλτα, και ου μακράν αυτής επί 60 μίλια ανέδυσεν νήσος. Συνησθάνθη ο σεισμός εις Τεργέστην, Μασσαλίαν, Αλεξάνδρειαν, Κάυρον. Οι περί τας πυραμίδας Άραβες είδον την άμμον να υψωθή εις τον αέρα. Εν γένει όλα τα ηπό εντός του Γιβραλτάρ παράλια της Μεσογείου τα μεταξύ Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής συνησθάνθησαν. Εκ Λονδίνου ετηλεγραφήθη ότι ο σεισμός συνέβη και εις την Αγγλομερικανήν συμπολιτείαν, και κατεστράφησαν τα 3/4 της πόλεως Τσέλστρου· εν Ελλάδι φονευθέντες και τραυματισθέντες υπέρ τους 600 υπολογίζονται. Βοήθειαι επέμφθησαν αυτοίς πανταχόθεν, και συνάγονται πλούσιαι εισφοραί. Η Εταιρία του Ερυθρού Σταυρού συνέδραμεν με ιατρούς φάρμακα, σκηνάς, και άλλα χρειώδη θεραπείας. Οι επισυμβαίνοντες έπειτα κλονισμοί απεκήρμισαν και κατέστρεψαν τα επίλοιπα. Υπέρ τα 20 εκατομμύρια δραχμών συμποσούται η ζημία. Είχε δε κέντρον εις την θάλασσαν εις απόστασιν 30 μιλίων από του νοτιοανατολικού της Ζακύνθου, και ακριβώς μεταξύ Κατακώλου και Στροφάδων. Εις Γαργαλιάνους διερράγη περί το άκρον της πόλεως η βραχώδης γη εις ευρέα χάσματα. Επίσης εις την παραλίαν Μαραθουπόλεως έγειναν ρήγματα βράχου, και ανέβλυσε γλυκύ ύδωρ. Τα καθαρά ύδατα του ποταμού Ευήνου ρέουσι ήδη θολά. Λέγεται δε ότι του σεισμού προηγήθη λάμψις εις τα βορειοδυτικά ως αστραπής, βοή δε μεγάλη και οσμή ως να εκαίετο πυρίτις και θείον. Περιέργον δε ότι κατ' αυτήν την ώραν και με μόνην διαφοράν ολίγων λεπτών συνέβη καθ' όλην την Ιταλίαν από Σικελίας μέχρι Βενετίας.

Αλλά λάμψεις και φλόγες πυρός, αναπετάσματα μύδρων, πετρών, στάκτης, κισσήρεως, αναβρασμοί θαλάσσης, καταπτώσεις ορέων, βυθίσματα και ωρύγματα πεδίων, καταβυθίσεις εις τας αβύσσους, βουνών, πόλεως, κατακλύσεις υδάτων και αέρος οσμάί θειαφώδεις δεν είναι πρωτοφανή μόνον κατά τους γινομένους νυν σεισμούς εν Ελλάδι. Ο Στράβων λέγει ότι εκ του πελάγους μεταξύ Θήρας και Θηρασίας εξήρχοντο φλόγες επί τέσσαρας ημέρας, και πάσα η θάλασσα εφλέγετο και έζεε· ανεφύη εγειρομένη ολίγον κατ' ολίγον νήσος συντιθεμένη εκ μύδρων, και επέχουσα έξ σταδίων περίμετρον· ταύτην κατέλαβον οι Ρόδιοι και εκαλείτο Ιερά. Ότε δε εγένοντο οι σεισμοί Συρίας, εξετάνθησαν εις τας Κυκλάδας και την Εύβοιαν, εις ην δεν έπαυσαν πριν ανοιχθή χάσμα εν τω πεδίω Ληλάντων, και εξήμεσε ποταμός διαπύρου πηλού. Ωσαύτως και περί Μεθώνην ανεφύη πυρ καίον και θειώδες την οσμήν, και λάμπον μακράν. Έζεεν η θάλασσα επί πέντε σταδίους. Ύστερον προσεχώθη με πέτρας, απορρώγας όχι μικροτέρου ύψους πύργων. Επί πολύ μετεβλήθη η γη εν Ρόδω, ότε κατέπεσεν ο Κολοσσός. Κατά την Σικελίαν, τας Αιόλους Νήσους και τας Πιθηκούσας εξέρρευσαν κρατήρες πυρός, διέρρεε χείμαρρος φλεγούσης ύλης, ανεπετώντο μύδροι, κισσήρεις και στάκται, κατεκλύσθησαν πεδιάδες, κατεβυθίσθησαν γέαι και νησιδρια εις τας αβύσσους της θαλάσσης. Εν δε Κύπρω κατεκρημνίσθησαν ολό-

κληροι πόλεις, εφονεύθησαν πληθύς ανθρώπων, εξεεριζώθησαν δένδρα, κατεβυθίσθησαν πεδιάδες. Ταύτα άπαντα χρονολογούνται πριν Χριστού 100 έτη.

Πομπόνιος ο Μέλας ακμάσας μετά τον Στράβωνα διηγείται τα επακολουθήσαντα κατά τας ηφαιστειώδεις υποθαλασσίους εκκρήξεις εις Θήραν. Περί τα 19 μ.Χ. μετά τα συνήθη φαινόμενα φλογών και καπνού εις τα περίξ ανεφύη το νησιδριον Θεία. Κατά τα 726 εξηγέρθησαν πυκναί και βαρείαι αναθυμιάσεις εξαπτόμεναι εις φλογερά κράσπεδα. Εκ του κέντρου του νησιδρίου με σφοδρότητα απεσφενδονίζοντο κισσήρεις και στάκται· ώστε εκαλύφθησαν όλον το Αιγαίον και τα περίξ απέναντι πλησιόχωρα μικράς Ασίας και Ελλάδος. Μετά πολυήμερον σύγκρουσιν και πάταγον θαλάσσης, αέρος και πυρός ηνώθη μετά Σκάρας άλλου πλησιόν νησιδρίου.

Γράφει ο Κέρκερος, τω 1520 νέος σκόπελος ανεφάνη εν τω μέσω τρομερού πατάγου θαλασσίου. Πυρ υψούτο εκ θαλάσσης προς τον ουρανόν, και έφλεγεν επί έν έτος. Εν τω μέσω ανεφύη βράχος κονικός, όστις έως του νυν διατηρεί τον κρατήρα αναρρίπτοντα πέτρας κισσήρεις, φλόγας και καπνόν. Τρομερωτέρα η πυρκαϊά και ο υπόγειος πάταγος του πυρός κατά την έκκρηξιν των 1650 πλησιόν της Θήρας. Αι φλόγες εξερράγησαν μεταξύ των κυμάτων, και ύψωσαν τα ύδατα του Αιγαίου εις ύψος 30 πήχεων. Εις Σμύρνην, Κωνσταντινούπολιν η θάλασσα έγεμε κισσήρεων και μύδρων, τα οποία έρριψε το ηφαίστειον, και έφθασαν εις 80 μιλίων απόστασιν. Εξ αυτών εθραύσθησαν πλοία εν τω λιμένι της Κρήτης. Το πυρ εξερρευέτο από 24 Σεπτεμβρίου μέχρις 9 Οκτωβρίου. Κατά το αυτό μέρος 3 μίλια μακράν της Θήρας επανελήφθη η Έκκρηξις καπνού και φλογών από του 1650 μέχρι του 1656. Τω δε 1707 Μαρτίου 23, αναπτέλλοντος του Ηλίου, ώφθη κατά τον κόλπον της Θήρας ως θραύσμα μεγάλου πλοίου ναυαγήσαντος να επιπλήη της θαλασσίου επιφανείας νήσος βραχώδης. Οι δραμόντες Θηραίοι εις περιέργειαν έβλεπον ν' αυξάνη ο βράχος γεμάτος οστρειδίων, οψαρίων, κισσήρεων και άλλων ηφαιστειωδών υλών. Εξετάνθη έως 2 μίλια και ωνομάσθη Καϋμένη. Μετά δύο ημέρας η νήσος Θήρα διερράγη υπό σεισμού κατά τα πλάγια μέρη τα απέναντι της Καϋμένης και τα αποκοπέντα απετέλεσαν άλλο νησιδριον. Τας 16 Ιουλίου κατεθόλωσεν η περίξ θάλασσα και ανυψώθη υπέρ τους 25 πόδας. Ταραχή και υπόκωφος βοή υποθαλάσσιος ηκούετο μέχρι 20 μιλίων. Εν δε τω μεταξύ ανεφύησαν 17 ύφαλοι διαφόρου σχήματος και μεγέθους. Ανεφύη στήλη καπνού πυκνωτάτου και πυρός. Ο πάταγος ωμοιάζε ως 100 κανόνια να κανονοβολώσι διά μιας. Υψώθη εν τω μέσω και διέδιδε δυσωδιαν και βρόμαν εις τον αέρα. Εμολύνθη η ατμοσφαίρα και δυσκόλως αναπνέοντες οι άνθρωποι εξειψύχουν εξ ασφυξίας. Οι κάτοικοι Θήρας έντρομοι έφυγον. Οι 17 σκόπελοι επαυξάνοντες μέχρι των 1708 συνέμιξαν αλλήλοις, και συνετέλεσαν τα νυν τέσσερα νησιδρια Μικροκαϋμένη, Νεοκαϋμένη, Παλαιοκαϋμένη και Αυτομάτη ή Ασπρονήσι. Τω 1836 σεισμός εβύθισε μικρόν μέρος της Θήρας. Ολίγους δε χρόνους προ του νυν άλλοι σεισμοί και ηφαιστειώδεις υποθαλάσσιοι εκκρήξεις απετέλεσαν περί την Θήραν τας νεοφανείς νήσους Ανάστασιν και Γεώργιον. Ταύτα δε τα γενόμενα υπό ηφαιστειωδών υποθαλασσίων εκκρήξεων εν Ελλάδι πριν και μετά Χριστόν.

Περιοδ. Κυψέλη, αρ. 46, Σεπτέμβριος 1886

Η ΑΥΓΗ ΤΗΣ 12ΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1953 βρήκε τον κοινωνικό ιστό της Ζακύνθου σε μία ομαλή συνύπαρξη. Οι αντιθέσεις του παρελθόντος και η «ιδιότυπη» πάλη των τάξεων του νησιού μας είχε περιέλθει από καιρό στη σφαίρα της ιστορικής μελέτης. Η αστική τάξη, επικρατούσα πλέον, αντλούσε την αίγλη του πολιτισμού που αναδύετο από το παλιό αρχοντολόι με το οποίο συνταυτιζόταν, ενώ ταυτόχρονα είχε αρχίσει να αποδέχεται με αίσθηση ανωτερότητας στους κόλπους της το εξευγενισμένο αγροτικό στοιχείο, το οποίο με την επικράτηση των νέων επισημών και την ανάδειξη εμπορικών ικανοτήτων, προσπαθούσε να διαγράψει μία ανελικτικά μεταλλασσόμενη τροχιά. Ταυτόχρονα συνδιαλεγόταν με προσήνεια με την εκ της λοιπής Ελλάδος υπαλληλική τάξη, εφόσον οι εκπρόσωποί της, διαπνεόμενοι από μόρφωση και καλλιέργεια, προσέγγιζαν τη ζακυνθινή νοοτροπία, απεδέχοντο την ιδιαιτερότητα του πολιτισμού της και πολλοί εξ αυτών αμιλλόνταν να αποδείξουν την ψυχική των ενότητα με τους Ζακυνθίους.

Έτσι μέχρι την εποχή εκείνη η κοινωνική ζωή κυλούσε εύρυθμα και αρμονικά, οι πολιτικές αντιθέσεις είχαν παύσει να αποτελούν σημεία τριβής, οι θλιβερές αναμνήσεις της κατοχής περιορίζοντο σε συγκεκριμένα γεγονότα και ειδικώς στιγματισμένα άτομα και ως και αυτές οι πληγές από τις αιματηρές αντιθέσεις του εμφυλίου είχαν αρχίσει να επουλώνονται. Σε όλους τους τομείς κυριαρχούσε ο σεβασμός του ανθρώπου προς τον άνθρωπο και η αναγνώριση της προσωπικής αξίας καθενός, ανεξαρτήτως επαγγέλματος, οικογενειακής καταγωγής, οικονομικής καταστάσεως, ή θρησκείας,

Την αυγή της 12ης Αυγούστου συντελέσθη ο μεγάλος αφανισμός. Τα ερείπια των κτιρίων αναμείχθηκαν με τα ερείπια ολόκληρου του οικοδομήματος του ζακυνθινού πολιτισμού και η ανηλεής φωτιά εκτός της «ύλης» μετέτρεψε σε στάχτη το πνεύμα, την ιδέα και την ψυχή της Ζακύνθου, συντελούσα στην αποσύνθεση – μεταξύ άλλων και – του κοινωνικού της ιστού.

Κυνηγημένο από τον φόβο, την απογοήτευση και την ανασφάλεια το μεγαλύτερο μέρος του αστικού πληθυσμού εγκατέλειψε πάραυτα το πληγωμένο νησί, ζητώντας προσωρινά – μια προσωρινότητα που για πολλούς μετεβλήθη σε μονιμότητα – στέγη και σιγουριά όπου γής. Ο αγροτικός πληθυσμός περισσότερο εξοικειωμένος στις κακουχίες και μην έχοντας την οικονομική δυνατότητα της μετοικήσεως, εγκατεστάθη στην ισοπεδωμένη πόλη, αφού οι φυσικοί της κάτοικοι αμάθητοι στις αντιξοότητες της σκηνής και τις συνθήκες συμβιώσεως σε καταυλισμούς, αλλά και απογοητευμένοι από τις αυθαιρεσίες του επιβληθέντος αναδασμού, πουλούσαν τις πατρογονικές του οικίες αντί ευτελεστάτου τιμήματος.

Ταυτόχρονα οι εργατοτεχνίτες που έφθναν από την απέναντι ακτή για να συνδράμουν στην ανοικοδόμηση της νέας πόλεως, μετέφεραν μαζί τους, εκτός από τη ζέση για εργασία και προκοπή, τις δικές τους πολιτιστικές συνήθειες, διαλέκτους και τρόπο ζωής και μύησαν τους κατοίκους σε ήθη, έθιμα και αντιλήψεις πρωτόγνωρες, όπως το περίφημο «μπουζούκι», το οποίο μπορεί να αποτελεί μέσον μουσικής έκφρασης σεβαστής μερίδας της ελληνικής κοινότητας, άξιο ερεύνης από εξειδικευμένους μουσικολόγους, αλλά είναι βέβαιο ότι εισήγαγε ακούσματα ξένα στο ζακυνθινό αυτί και ανέτρεψε τη μελωδία του *bel canto* που αντηχούσε στο νησί. Και η χαριστική βολή εδόθη με την άναρχη δόμηση πόλεως και υπαίθρου, την παντελή έλλειψη αισθητικής, μέτρου και γούστου, την

παράλογη και αυθαίρετη κατάργηση ιστορικών χώρων και εκκλησιών που μαρτυρούσαν την ιστορική συνέχεια του νησιού και ολοκληρώνεται στις μέρες μας με την ξέφρενη ανοικοδόμηση της υπαίθρου που τείνει στην εξαφάνιση της εξοχής και την απόλυτη τουριστικοποίηση των κτιρίων, των ανθρώπων, της νοοτροπίας και της σκέψης.

Στη μακρόχρονη ιστορία της Ζακύνθου πολλές φορές σεισμοί κατέστρεψαν την πόλη, όμως η δυσκολία των συγκοινωνιών και των μετακινήσεων και ο τουρκοκύβητος που κυριαρχούσε στην υπόλοιπη Ελλάδα ήταν ορισμένοι από τους παράγοντες που κράτησαν τον πληθυσμό στον φυσικό του χώρο. Σε καμία από τις προηγούμενες καταστροφές δεν παρατηρήθηκε αυτή η μαζική έξοδος των κατοίκων.

Με τους σεισμούς του '53, η μετανάστευση τμήματος του αστικού πληθυσμού στην Πάτρα ή την Αθήνα, η ταυτόχρονη μετακίνηση αντίστοιχου μέρους του αγροτικού πληθυσμού στην πόλη της Ζακύνθου και η σύγχρονη εγκατάσταση ξένου εργατικού δυναμικού στο νησί συνέβησαν απότομα, ομόχρονα και μαζικά, χωρίς την ελάχιστη περίοδο χάριτος. Έτσι, το ανομοιογενές κράμα αυτοχθόνων και ετεροχθόνων εκλήθη να συμβιώσει αναγκαστικά και να επιβιώσει από κοινού, παρ' όλη τη διαφορετικότητα ιδιοσυγκρασίας, παραδόσεων και προσανατολισμού, σε μία περιορισμένη χρονική περίοδο που δεν πρόφτασαν να λειανθούν οι ρόζοι που πάντα έχει ο κορμός και του πιο πολύτιμου ξύλου, που δεν άφησε περιθώρια να αποχωρισθεί το μαργαριτάρι από το όστρακό του, ώστε να λάμψει, να ξεχωρίσει και να επιβληθεί, που δεν επέτρεψε να διαχωριστεί η ήρα από το στάρι, το οποίο έμελλε να αποτελέσει την τροφή της νέας ζακυνθινής κοινωνίας.

Τότε, αρχή ακόμα, ακούστηκαν οι πρώτες κραυγές αγωνίας, υπήρξαν πολλές φωνές διαμαρτυρίας, έγιναν αρκετές επισημάνσεις για τον κίνδυνο που ήταν ήδη ορατός, αλλά σε όλα αυτά αντιπάσσετο συνήθως ο αντίλογος, ότι όσοι εγκατέλειψαν την Ζάκυνθο για να ζήσουν αλλού, αυτοί οι «εκτός Ζακύνθου Ζακυνθίοι», όπως εχαρακτηρίζοντο τότε, οι «Ζακυνθινό-Αθηναίοι», όπως τους αποκαλούν σήμερα, δεν ενομιμοποιούνται να ασχολούνται με τα συμβαίνοντα στη Ζάκυνθο, ωσάν να είχαν υποστεί την *capitis de minutio* του ρωμαϊκού δικαίου.

Και έτσι σιγά σιγά, μέρα με τη μέρα, χρόνο με το χρόνο, «ανεπαισθήτως», όπως θα έλεγε και ο Καβάφης, φθάσαμε στη σημερινή κατάσταση, φθάσαμε σε μία κοινωνία, η οποία ουδεμία σχέση έχει με την υφή και την ποιότητα – όχι τη διαστρωμάτωση – της προσεισμικής.

Σε μια κοινωνία, που – από Θεού άρξασθε – δέχεται αδιαμαρτύρητα την απαξίωση της χριστιανικής πίστεως, ανεχόμενη να κάθονται αμέριμνοι στις πολυθρόνες των καφενείων και των ταχυφαγείων οι θαμώνες, ενώ διέρχεται η λιτανεία του Αγίου ή του Επιταφίου!

Σε μια κοινωνία, που η εκδήλωση της ζακυνθινής φινέτσας και ευγένειας με μία υπόκλιση, ένα χειροφίλημα, ένα άνοιγμα της πόρτας, με την προσφορά ενός άνθους θεωρείται ξεπερασμένη γραφικότητα!

Σε μια κοινωνία, που δεκαετίες τώρα δυσκολεύεται να συντηρήσει μία μπάντα αξιώσεων (άραγε τα οικονομικά του Δήμου την εποχή του Πήλικα ήταν πιο ανθηρά από αυτά της πολυδιαφημιζόμενης ανεξάρτητης τοπικής αυτοδιοίκησης;), ενώ διατηρεί και αυξάνει τα πολυάριθμα «ξενυχτάδικα» και άλλα αμφιβόλου νο-

μιμότητας «μαγαζιά»! Σε μια κοινωνία, που αρέσκεται να δηλώνει ότι επιθυμεί να προβάλλονται τα πρότυπα των προγόνων της, αλλά αδιαφορεί επιδεικτικά για τις υποχρεώσεις που έχει έναντι αυτών. Θαυμάζουμε τον Παύλο Καρρέρη υπερηφανευόμενοι για το έργο του, σχολιάζουμε διθυραμβικά με άρθρα και βιβλία τη μουσική του, αλλά ο τάφος του στο Δημοτικό Νεκροταφείο ευρίσκεται σε τέτοια άθλια κατάσταση, ώστε να αποτελεί όνειδος για τον Δήμο Ζακυνθίων!

Σε μια κοινωνία, που εκστασιάζεται με την επίσκεψη κάθε «ευρύτερνης και καλλίπρωκτου» τηλεπαρουσιάστριας, την οποία η ίδια η αιρετή ηγεσία υποδέχεται με περισσές τιμές, ενώ απουσιάζει εξοργιστικά από κορυφαία πνευματικά γεγονότα, όπως οι εξαιρετικές εκδηλώσεις των «Φίλων του Μουσείου Σολωμού» ή το συνέδριο του «Πλατύφορου» για τα 50 χρόνια από τον θάνατο του Ξενόπουλου!

Σε μια κοινωνία, που κυριαρχείται και μονοκρατείται από το τουριστικό ιδεώδες, το οποίο εξυπηρετούν πλέον αμέσως ή εμμέσως όλες οι παραγωγικές δυνάμεις του νησιού με μοναδικό σκοπό τον οικονομικό ευδαιμονισμό και που, συνεπεία αυτού, αξιολογεί πλέον τα μέλη της με κριτήριο το χρήμα που διαθέτει έκαστος ή τη μάρκα αυτοκινήτου που οδηγεί!

Σε μια κοινωνία, που κάθε προσπάθεια συμβουλής, καλόπιστης υπόδειξης ή επισήμανσης στους αρμόδιους φορείς μίας παράβασης του εθιμικού τυπικού περνά εντελώς απαρατήρητη ή αντιμετωπίζεται με συγκατάβαση και το ίδιο «λάθος» επαναλαμβάνεται αβίαστα την επόμενη χρονιά!

Σε μια κοινωνία που εγκαταλείπει την ιστορική μνήμη, που τα τοπωνύμια της προσεισμικής Ζακύνθου ηχούν εντελώς ξένα στους κατοίκους της, που ο «Πλατύφορος», η «Πλατεία Ρούγα», ο «Μπάγκος», ή το «Γιοφύρι» δεν σημαίνουν απολύτως τίποτα γι' αυτούς!

Σε μια κοινωνία, τέλος, που και αυτή η απότιση του ύστατου φόρου τιμής σε ένα μέλος της που απήλθε, η οποία άλλοτε αποτελούσε εκπλήρωση ιερού καθήκοντος κάθε Ζακυνθινού, σήμερα περιορίζεται σ' ένα στιγμιαίο αποχαιρετισμό με απρεπή συνήθως περιβολή, ενώ στην προσεισμική Ζάκυνθο η μαύρη γραβάτα και το μαύρο κουστούμι αποτελούσε απαράβατο κανόνα και στο πέρασμα μίας νεκρώσιμης πομπής τα καταστήματα έκλειναν και οι έμποροι ασκεπείς και σταυροκοπούμενοι αποχαιρετούσαν με σεβασμό και περίσκεψη τον – γνωστό ή άγνωστο τους – νεκρό!

Ύστερα από πενήντα ολόκληρα χρόνια, στη διάρκεια των οποίων γαλουχήθηκαν δύο καινούριες γενιές σ' αυτή τη νέα Ζάκυνθο, ήρθε η ώρα να παραδεχθούμε όλοι όσοι κατά καιρούς με τις όποιες δυνάμεις ο καθένας υπηρετήσαμε, ορκιστήκαμε, ή απλώς πιστέψαμε στην αναγέννηση της παλιάς Ζακύνθου, ότι το μόνο που πετύχαμε είναι να προσαρμόσουμε το όραμά μας στις προσωπικές μας αναμνήσεις, επιλογές και φιλοδοξίες. Γιατί, αυτή τη φορά η Ζάκυνθος δεν ξαναγεννήθηκε. Απλώς γεννήθηκε μία νέα πολιτεία, μια καινούρια κοινωνία, μία ξένη πραγματικότητα, μια άλλη κουλτούρα και ένας διαφορετικός πολιτισμός που σφετερίζεται το όνομα και τη λάμψη της χαμένης Ατλαντίδας.

Αν ζούσε σήμερα ο Τσακασιάνος πιθανώς να έγραφε, όχι για τον ξενιτεμένο σπουργίτη, αλλά για τον σπουργίτη που είναι ξενιτεμένος στον ίδιο του τον τόπο...!

Τω αγνώστω... πολιτισμώ, το παρόν αφιερώ

«Ον ουν αγνοούντες ευσεβείτε, τούτον εγώ καταγγέλλω υμίν»
(Πράξεις Αποστόλων, Κεφ. ιζ' εδ. 23)

ΔΕΝ ΘΕΛΩ ΒΕΒΑΙΑ να υποκαταστήσω τον απόστολο Παύλο, με την προπαρατιθέμενη αποστολική ρήση, αλλ' απλά, παραφράζοντας την κατηγορική της παραπομπή, θέλω να αρθρώσω έναν ενισχυμένο λόγον απάντησης στον αντίλογο που, εύκολα ή πρόχειρα προβάλλουν σήμερα, εκείνοι που αρνούνται να δεχτούν ότι με τους σεισμούς του 1953, μαζί με την πόλη της Ζακύνθου κατέρρευσε και ο 500χρονος πολιτισμός της, χρησιμοποιώντας σαν επιχειρήμα τους την άποψη πως έτσι κι αλλιώς οι πολιτισμοί αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου και συνεπώς οι οποιεσδήποτε κρίσεις και επικρίσεις για τη σημερινή κατάσταση δεν πρέπει να εκφέρονται δίκην μνημοσύνου για ό,τι χάθηκε αλλά σαν προβληματισμός για το τι κάνουμε από δω και πέρα.

Η συλλογιστική αυτή, ρεαλιστικώς ορθή κατ' αρχήν, παραγνωρίζει ωστόσο την ανάγκη μελέτης της ιστορίας και της συγκριτικής εξαγωγής συμπερασμάτων πάνω στα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα του τότε και του σήμερα και δεν είμαι καθόλου βέβαιος αν πρέπει να χαρακτηρίσω χρέος ή προσφορά τις γραμμές αυτές στην επέτειο μιας σεισμικής καταστροφής που προσθέτει στην εμπειρία το βάρος της ωριμότητας.

Με τις σκέψεις αυτές η δρομολογημένη πια πρόθεση και η φιλικώς απαιτητή αξίωση της επετειακής έκδοσης, με φέρνει, για πεντηκοστή φορά, αντιμέτωπο με τη συγκεκριμένη επέτειο και όχι για πρώτη με σχετικές γραπτές αναφορές μου.

Αναπόφευκτος εννοείται ο διαχρονικός συσχετισμός των σκέψεων (τι θ' άξιζε άλλωστε ένα επετειακό αφιέρωμα χωρίς μνήμη και νοσταλγία), αφού η οπτική του θέματος και η κατάθεση προσωπικών απόψεων έχει, κατ' ανάγκην, σαν αφηγηρία τη σημερινή θέση του γράφοντος απέναντι στις τρεις διαστάσεις του χρόνου και τους αντίστοιχα ενδιάθετους φόβους να χαρακτηρισθώ σαν συντηρητικός όσον αφορά το παρελθόν, μεμψίμοιρος ως προς το παρόν και απαισιόδοξος για το μέλλον, πέρα από την απαξιωτική άρνηση που θα εισπράξω σαν προφήτης (τάχα) στην πατρίδα μου.

Εν πάση περιπτώσει 50 χρόνια από τους σεισμούς του 1953, καταλήγω στο να μην επιχειρήσω μελοδραματικές αναδρομές και συγκριτικές εκτιμήσεις. Κι αναλογίζομαι παράλληλα, άκρως δε μελαγχολικά, ότι σε μια εποχή που η ωφελιμοθηρία, στις πιο αδιάλλακτες μάλιστα μορφές της, κατευθύνει τη ζωή, ο λόγος λειτουργεί μάλλον απρόσφορα. Κι από την άλλη πλευρά, σκέφτομαι, η Ιστορία έχει πια ολοκληρώσει το έργο της χωρίς τη δική μου συνδρομή και οι συγκινησιακές παρεμβολές, αν μη τι άλλο, βλάπτουν τη φερεγγυότητά της.

Επειδή ωστόσο η Ζάκυνθος, πέρα από τα περασμένα μεγαλεία της, εξακολουθεί ν' αποτελεί μιαν υπαρκτή μονάδα γεωφυσικής και κοινωνικής οντότητας, διατηρεί αυτονόητα και την αξίωση ενός λόγου αναφοράς απ' όσους τουλάχισ-

στον αρνούνται στον εαυτό τους την ιδιότητα του φυτού και τη συναίνεση μπροστά στα σημεία και τέρατα που μας περιβάλλουν. Κι εδώ ακριβώς βρίσκω την απολογία της παρουσίας μου στο παρόν αφιέρωμα.

Σήμερα, λοιπόν, που η επιτάχυνση του ρυθμού της ζωής ξεπερνά το όριο της βιολογικής αντοχής και η περιβαλλοντική ρύπανση διαποτίζει τον οργανισμό με θανατηφόρες δοσολογίες, στη Ζάκυνθο των ανθέων και των ποιητών, κανείς δεν μπορεί να έχει επιφυλάξεις στην ομολογία πως ζει σε μια πόλη χωρίς πόσιμο νερό, έρμαιο της κυκλοφοριακής ασυδοσίας, αρχιτεκτονικώς αναρχική, αισθητικώς έκδοτη στο κακό γούστο και στο σύνδρομο της στερητικώς (για την ελληνική γλώσσα) χρησιμοποιούμενης αγγλικής λέξης kitsch, εγκαταλειμμένη στην αβελτηρία των αιρετών, την ολιγωρία των δοτών και την ευημερία της... διαπλοκής.

Η αρετή και η τόλμη έχει καταντήσει φραστικό υπό-μνημα στους τοίχους του δημαρχιακού μεγάρου, συνοδευτικό της απορίας κάθε σκεπτόμενου αν αυτή η παλικαρία καλβική διδαχή αποτελεί σήμερα για το Δήμο Ζακυνθίων επικαλούμενο ζητούμενο ή περιττό δεδομένο.

Ο «πατριωτισμός» των κατοίκων δεν αρκεί στην υπόκαυση της φιλοτιμίας του καθενός για μια καθαρή πόλη και η στοιχειώδης ανταπόκριση των υπαλλήλων καθαριότητας του Δήμου εξαρτάται εν πολλοίς από την επιτυχία ή όχι έκβαση των συχνών απεργιών τους για καθυστέρηση αποδοχών.

Στην Πλατεία Ρούγα το τριπλοπαρκάρισμα απομακρύνει τόσο την πραγμάτωση της υπόσχεσης πως θα γίνει κάποτε πεζόδρομος ο ιστορικός αυτός δρόμος (παρά την προς τούτο δαπανηρή του πλακόστρωση και τα μη προς τούτο επικίνδυνα «φάλτσα» των πεζοδρομίων) όσο και την ελπίδα πως θα μπορέσει ποτέ να διασχίσει το δρόμο αυτό πυροσβεστικό όχημα σε περίπτωση πυρκαϊάς. Ενώ στα διάκενα των παρκαρισμένων τροχοφόρων (πολλά εκ των οποίων έχουν αφήσει ανοιχτά τα ραδιόφωνα τους) αναπτύσσονται τραπεζάκια και καρέκλες παρακείμενων... αναψυκτηρίων!

Ένας περίπατος στην εξοχή καταντάει κατάλοιπο εμπρεσιονιστικής ανάμνησης για όσους εμπνέονται από τις ζωγραφικές εντυπώσεις του Μονέ ή τις λογοτεχνικές αποκλίσεις της αστικής θεματογραφίας του Ξενόπουλου. Κι ας θυμηθούμε επ' ευκαιρία ότι, στη ζακυνθινή ύπαιθρο, η αρίθμηση των τροχαίων ατυχημάτων καταγράφεται με συχνότητα κρουσμάτων επιδημίας. Κι ακόμη ότι με τη σημερινή χωροταξική λογική (ή ανοχή), πελατειακοί ψηφοφόροι, με την απλή συγκατάθεση του τυχόντος (πλην αναδειχθέντος) δημοτικού παρέδρου, ξεριζώνουν δέντρα για να φυτέψουν περίπτερα...

Ο Κόκκινος Βράχος στο Κρυονέρι δεν είναι πια σε θέση να διαφυλάξει τις νεανικές παρακαταθήκες όσων ερωτεύτηκαν υπό τη σκέπη του, αφού και το φυσικό κάλλος του τοπίου δεν στάθηκε ικανό ν' αποτρέψει τις μπουλντόζες που (παρά τον κίνδυνο της κατάρρευσης) τον ανέσκαψαν για να οικοδομήσουν «τουριστικά καταλύματα», δοκησίσοφοι επιχειρηματίες που φιλοκαλούν χωρίς κόστος και φιλοσοφούν με... τουριστικό συνάλλαγμα.

Η δημοκρατία των ιδεών, υπέρτατος στοχασμός του εθνικού ποιητή, παραδίδεται πια προς εκμετάλλευση σε αδίστακτους καλαμοβάτες του γραπτού και προφορικού λόγου, υπό την ανύποπτη υπόθαλψη των πολυπραγμονούντων τοπικών ΜΜΕ, ενώ παράλληλα νεοπαγείς περιφράσεις, όπως για παράδειγμα

«διασκεδαστές της νύχτας, χρησιμοποιούνται κατ' ευφημισμόν, υποδηλώνοντας την καψοκουλτούρα των καιρών και τις... φιλόδοξες πολιτιστικές επενδύσεις της τοπικής εξουσίας. Ας καταλάβουμε επιτέλους πως, στη Ζάκυνθο του... ριζοσπαστισμού, η ιδιοτέλεια της εκλογικής διαπλοκής και η βαναυσότητα της απλούστευσης των εννοιών από ανεύθυνους διαχειριστές του καθημερινού μας βίου γίνονται modus vivendi μιας κοινωνίας που μας παροτρύνει να της μοιάσουμε και ν' αναρωτιόμαστε τελικά αν η ελευθερία της βούλησης, εγγενής ιδιότητα της ανθρώπινης συνείδησης, είναι αρκετή ή ικανή να καθορίσει τις επιλογές μας.

Αιρετοί και δοτοί («οι Αρχές και τα... υποκοριστικά τους», όπως έχει λεχθεί) και άλλοι παρατρεχάμενοι αυτοαναγορεύονται γνώστες της παράδοσης (τι να σημαίνει αλήθεια αυτή η τόσο κακόπαθη (ή κακοποιημένη) λέξη και ευσεβούμενοι, τάχα, τον... πολιτισμό, επικαλούνται σοβαροφλεγώς την επένδυσή του, επί των βωμών θυσίας των ευρωπαϊκών πακέτων, ήτοι σε καλοκαιρινές αρπαχτές και σε δαπάνες εκτύπωσης συγγραφικών διπλωμάτων, διανεμομένων ανεπιλέκτως, κατά το γνωστό «κουτσοί, στραβοί στον Άγιο Παντελεήμονα» ή δίκην λαϊκού συσσιτίου με την καθησυχαστική διαβεβαίωση: «Ένας ένας, όλοι θα πάρετε!»

Σ' έναν κόσμο, σ' ένα περιβάλλον που ο αυτοσεβασμός και η νοημοσύνη των ολίγων κινδυνεύουν να θεωρηθούν συμπτώματα κλινικού ενδιαφέροντος, ανέλεγκτος και ασυγκράτητος ο ραδιοτηλεοπτικός, αλλά και ο δημοσιογραφικός λόγος, φτάνει σε σημείο να μετατρέπει την αγανάκτηση σε σαρκασμό, όταν διαβάζουμε στον τοπικό τύπο ότι «έγκριτος αναγνώστης μας εξέδωσε επιστολή προς την εφημερίδα μας, η οποία εστάλη με fax...» ή ότι «ο συγγραφέας... και ντόπιοι άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών συνευρέθησαν στην παρουσίαση των βιβλίων...» και ό,τι άλλο κατά την κλασική αριστοτελική αποστροφή: «υπερτείνει την ανθρωπίνην φύσιν και μηδείς αν υπομείναι».

Η μυσταγωγία της τοπικής καντάδας ακολουθεί πια τα διάστροφα γούστα της τουριστικής κατανάλωσης, ενώ το νυχτερινό χάδι της ζακυνθινής σερενάδας έχει τελικά υποκύψει στην ανολοκλήρωτη προσμονή κάποιας μνημειακής καταγραφής. Και η Ζάκυνθος, η άλλοτε γέμουσα «έρωτος και φωνών μουσικών», έκθετη πλέον και ανυπεράσπιστη στα νυχτερινά... δρώμενα, δεν δικαιούται να ελπίζει ότι θα γλιτώσει ούτε από το άγχος των διαρρήξεων ούτε από τη μάστιγα των ναρκωτικών ούτε από τα τσιφτετέλια και τα χασαποσέρβικα των σκυλάδικων της περιοχής.

Οι σεισμοί και η φωτιά του 1953 ανέτρεψαν καθοριστικά τους συναισθηματικούς συσχετισμούς του αστικού πληθυσμού με την παλιά πόλη, αφού η νέα, που πήρε τη θέση της, διαμόρφωσε έναν άλλο πληθυσμό, απαλλαγμένο από παραδοσιακές εξαρτήσεις. Τι ν' αντιτάξεις τώρα πια στη λογική του μπετόν, των «ενοικιαζομένων» και την ένταση των ηλεκτρονικών ενισχυτών και κυρίως στη νοοτροπία της άλλης πλευράς;

Ο σεισμός είναι φαινόμενο βίαιο και ακαταλόγιστο. Καταλογιστή όμως η ανθρώπινη συμπεριφορά μπροστά στο αποτέλεσμα. Κι είναι πολλά, πάρα πολλά, τα όσα θα μπορούσαν να καταλογιστούν στον ανθρώπινο αυτό παράγοντα για τη σημερινή κατάσταση.

Κι όταν έχεις χαμένη πια την προοπτική της βελτίωσης, όταν έχεις προεξοφλημένη την άρνηση, όταν η επίφαση της αλλαγής επιβεβαιώνει το συμβιβασμό,

πώς να προβληματιστείς για το μέλλον και τι απομένει για να στοχαστείς στην επέτειο μιας σεισμικής καταστροφής; Η ιστορία, η μνήμη, η γνώση και η... απόγνωση.

Πέρα συνεπώς από τη νοσταλγία για ό,τι χάθηκε και για ό,τι μπορεί να εξωραΐζει τη θύμησή μας, ποιο στοιχείο είναι εκείνο που θα κατευθύνει τον προβληματισμό μας για το τι μπορούμε να κάνουμε από δω και πέρα;

Φοβάμαι όμως πως εκτέθηκα ανεπανόρθωτα. Γιατί ασφαλώς ο αντίλογος, για τον οποίο μίλησα στην αρχή, κάπου εδώ θα πρέπει να κάμει την εμφάνισή του. Εκτός αν εφησυχάζει στην... ανυπαρξία του. Θα του παραχωρήσω ωστόσο τη θέση μου και θα περιμένω τη δική του κατάθεση κι ίσως την απάντησή του σ' ένα τελευταίο (μη ρητορικό) ερώτημά μου: Αν μετά τα επόμενα 50 χρόνια υπάρχουν ακόμη άνθρωποι, τι θα 'χαν αλήθεια να πουν για τον πολιτισμό της Ζάκυνθος του 2003 σ' ένα αντίστοιχο επετειακό αφιέρωμα;

Μία εικόν της φλεγόμενης Ζακύνθου, μετά την τραγική της καταστροφή, ληφθείσα από αεροπλάνου (η φωτογραφία ελήφθη από τον εν Αθήναις ανταποκριτήν του «Εταιρικού Τύπου» κ. Πωλ Χουρμούζη).

ΑΝ ΣΥΜΦΩΝΗΣΟΥΜΕ ΜΕ ΤΗ φιλοσοφική αρχή που δέχεται τη συνύπαρξη θέσης και αντίθεσης στον κόσμο, διότι η εμφάνιση της πρώτης ως έννοιας προϋποθέτει εξ αρχής και την παρουσία της δεύτερης, κι αν ασπαστούμε την άποψη του μεγάλου της αρχαιότητας φιλοσόφου Σωκράτη, ο οποίος θεωρούσε κοινότητες τις έννοιες καλού και κακού, γιατί, όπως έλεγε, συμβαίνει μ' αυτές, σαν να είναι δεμένες με κοινή κλωστή απ' το ίδιο σημείο, όταν τραβήξεις τη μια να 'ρχεται και η άλλη, τότε μόνο μπορούμε να ερμηνεύσουμε και τη συνύπαρξη των αντιθέσεων που δομούν τη φύση και τη γεωλογική σύσταση των τριών νησιών: Ζακύνθου, Κεφαλλονιάς και Ιθάκης, αντιθέσεις οι οποίες μέσα από άπειρους συνδυασμούς συνθέτουν το μυστήριο της ομορφιάς τους. Ομορφιά όμως που και αυτή ως θέση δεν μπορεί να ερμηνευθεί ανεξάρτητη από την αντίθεσή της, το αθέατο εκείνο ρήγμα που υπόγεια αδελφώνει τα νησιά κι ο μυθικός γίγαντας Εγκέλαδος από αρχαιοτάτων χρόνων το είχε επιλέξει ως μόνιμη κατοικία του, γι' αυτό κι ο ανεξέλεγκτος «θυμός» του αδιάκοπα ταραίζει τα σπλάχνα τους μεταβάλλοντας ενίοτε σε συντρίμια δημιουργήματα αιώνων.

Στο συμπέρασμα τούτο να μας οδηγεί και η γεωλογική σύσταση των συγκεκριμένων νησιών, η οποία εμφανίζει πολλά ηφαιστειακά δείγματα όπως είναι η άσφαλτος, ο λιθάνθρακας, το θείο καθώς και τα θειούχα ιαματικά νερά που χύνουν άλλες πηγές κι αναμφισβήτητα μαζί με τα προηγούμενα στοιχεία αποτε-

— Η τραγωδία των σεισμών του '53 όπως την κατέγραψε ο Τύπος —
της Φαίης Σιράνη

λούν «τροφή» και «ποτό» για τον Εγκέλαδο (βλ. Νικολάου Κατραμή, Φιλολογικά Ανάλεκτα Ζακύνθου, β' έκδοση 1997, σελ. 25). Πιθανόν, τα ίδια στοιχεία να «τρέφουν» και την ομορφιά τους, που υμνήθηκε επάξια από τόσοους ποιητές και καθημερινά γίνεται πόλος έλξης σε χιλιάδες επισκέπτες.

Η ιστορία της Ζακύνθου από το 1469 ως το 1998 έχει απαριθμήσει είκοσι επτά καταστροφικούς σεισμούς με μεγαλύτερο – μέσα στον 20ο αιώνα – το σεισμό της 12ης Αυγούστου 1953, ο οποίος μέσα σε λίγα λεπτά έθαψε κάτω από τα συντρίμια ενός σπουδαίου πολιτισμού πολλά ανθρώπινα θύματα (βλ. ό.π., σσ. 459-469).

Η πρώτη καταγραφή που έγινε τότε από το Αστεροσκοπείο Αθηνών για τις δύο πρώτες ημέρες των σεισμών αναφέρει: «Από της 8ης βραδινής ώρας χθες [πρόκειται για την Τρίτη 11 Αυγούστου] (προχθές) μέχρι της 9ης π.μ. ώρας σήμερον (χθες) εκτός των 17 μετασεισμικών δονήσεων ανεγράφησαν υπό των σειсмоγράφων του Αστεροσκοπείου και άλλαι 4, εκ των οποίων αι δύο μετρίως ισχυραί την 21η και 46', την 23η και 25' και μία ισχυρά την 8ην και 9' σήμερον [πρόκειται για την Τετάρτη 12 Αυγούστου 1953] (χθες)» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, αρ. 12565, Αθήνα 13.8.1953, σελ. 6).

Νεότερο ανακοινωθέν που εκδόθηκε αργότερα προσθέτει στα παραπάνω: «Τρίτος κατά σειράν σφοδρότερος σεισμός προερχόμενος εκ της αυτής περιοχής ανεγράφη υπό των σειсмоγράφων του Αστεροσκοπείου σήμερον [Πρόκειται για την Τετάρτη 12 Αυγούστου 1953] (χθες) εις τας 11.25'. Ο σεισμός αυτός ήτο ελαφρώς μεγαλύτερος του χθεσινού (προχθεσινού) καταστροφικού σεισμού, εγένετο δε ούτος αισθητός μέχρις Αθηνών» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Και η τελευταία ανακοίνωση της ίδιας ημέρας συμπληρώνει:

«Τέταρτος κατά σειράν σφοδρότατος σεισμός προερχόμενος εκ της αυτής περιοχής ανεγράφη υπό των σειсмоγράφων του Αστεροσκοπείου σήμερον 17ην ώραν και 6'. Πλην αυτού ανεγράφησαν και έτεροι 7 μετασεισμοί, εκ των οποίων οι τρεις ως ισχυροί τας ώρας 13.34', 15.39' και 16.09'» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Αμέσως μετά τις πρώτες σεισμικές δονήσεις κατέφθασαν στο Υπουργείο Εσωτερικών αλληπάλληλα τηλεγραφήματα τα οποία ανέφεραν ότι η κατάσταση στις σεισμόπληκτες περιοχές απέβαινε τραγική. Και πριν ακόμη οι κρατικές υπηρεσίες συμπληρώσουν την περισυλλογή των θυμάτων και πάρουν τα απαραίτητα μέτρα, προς ανακούφιση των σεισμόπληκτων πληθυσμών, νέα ισχυρότατη σεισμική δόνηση, την Τετάρτη 12 Αυγούστου στις 11.20' π.μ. δημιούργησε νέα θύματα στη Ζάκυνθο, την Κεφαλλονιά και την Ιθάκη.

Τηλεγράφημα του Υπουργού Πρόνοιας Αδαμόπουλου στις 4.00' μ.μ., το οποίο διαβιβάστηκε από το αρματαγωγό «Αλφειός», προς τον πρόεδρο της τότε κυβέρνησης Παπάγο, αναφέρει:

«Ισχυρά σεισμική δόνησις της 11.25' πρωινής επέφερον ολοκληρωτική καταστροφήν των πόλεων Αργοστολίου και Ληξουρίου. Ουδεμία οικία έμεινε όρθια. Διά τας λοιπάς περιφερείας της νήσου Κεφαλληνίας, ελλείψει επικοινωνίας, δεν έχω πληροφορίας περί της δημιουργηθείσης καταστάσεως, συνεπεία των συνεχιζομένων σεισμικών δονήσεων. Η κατάσταση ολοκλήρου της νήσου είναι τραγική. Υπάρχει ανάγκη αμέσου αποστολής τμημάτων μηχανικού προς εκκαθάρισιν

των ερειπίων υπό τα οποία υπάρχουν τυχόν νεκροί. Στερούμαι παντός μέσου προς παροχήν βοήθειας εις τους υπό τα ερείπια ευρισκομένους εν ζωή τραυματίας. Αι ανάγκαι διά συνεργεία, υγειονομικών υλικόν, υδροφόρον, άρτον, τρόφιμα έτοιμα, γάλα και στέγην είναι μεγάλαι. Η κατάσταση εις την νήσον τόσο τραγική, ώστε παρίσταται ανάγκη να διατάξετε την διά ταχύτερων μέσων παροχήν βοήθειών. Ο πληθυσμός της Κεφαλληνίας ευρίσκειται εις την ύπαιθρον και εν απογνώσει.

»επιστρέψας εκ Ληξουρίου ευρίσκομαι εις Αργοστόλιον, όπου παραμένω. Δεν έχω πληροφορίας περί της εν Ζακύνθω καταστάσεως. Τέλος, παρακαλώ όπως διατάξετε αποστολήν ειδικού γεωλόγου» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Άλλο τηλεγράφημα το οποίο είχε σταλεί από τη Νομαρχία Κεφαλλονιάς προς το Υπουργείο Εσωτερικών παρέχει τις πληροφορίες:

«Αι ζημίαι και αι καταστροφαι εις τας άλλας περιοχάς της νήσου δεν καθορίζονται επακριβώς. Υπό το κράτος της συγχύσεως και του πανικού των κατοίκων το έργον της περιθάψεως και διασώσεως καθίσταται δυσχερέστατον» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Αλλά και κατά την ώρα της σεισμικής δόνησης το Υπουργείο Εσωτερικών δέχτηκε κι άλλο ανυπόγραφο σήμα από την Κεφαλλονιά το οποίο ανέφερε:

«Βυθιζόμεθα όλοι. Αποστείλατε πλοία να παραλάβουν αλλόφρονας κατοίκους. Τα πάντα κατέρρευσαν» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Ο αποστολέας του ραδιογραφήματος τούτου ήταν άγνωστος. Πιθανόν να ήταν ο χειριστής του ασυρμάτου, αυτός που «εν ώρα» σεισμού υπό το κράτος της αλλοφροσύνης, έστειλε τούτο το σήμα.

Λίγο αργότερα, νέο τηλεγράφημα, το οποίο είχε σταλεί από το Νομάρχη Κεφαλλονιάς κ. Καψή:

«Νέα ισχυροτάτη σεισμική δόνησις κατέστρεψεν ολοσχερώς τας πόλεις του Ληξουρίου και του Αργοστολίου. Αι δονήσεις συνεχίζονται αδιακόπως» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Μέχρι εκείνη τη στιγμή ο αριθμός των νεκρών στην Κεφαλλονιά είχε υπερβεί τους 250, οι δε τραυματίες υπολογίζονταν στους 300. Βέβαια, ο αριθμός των νεκρών στην ύπαιθρο δεν ήταν δυνατόν να υπολογισθεί από έλλειψη τηλεγραφικών και τηλεφωνικών επικοινωνιών.

Η ισχυρή σεισμική δόνηση, την Τετάρτη 11.20' π.μ., είχε συγκλονήσει και τη Ζάκυνθο, η οποία είχε ήδη πληγεί βαρύτατα από τους δυο προηγούμενους σεισμούς. Την τραγική εικόνα της καταστροφής δίνει το ακόλουθο ραδιογράφημα του ευρισκόμενου στο αρματαγωγό «Λήμνος» βουλευτή του Ελληνικού Συνταγμού κ. Βούλτσου, τον οποίο απηύθυνε προς το στρατάρχη Παπάγο και τον υπουργό Εσωτερικών κ. Λυκουρέζο:

«[...] Την καταστροφήν της πόλεως ήλθε να συμπληρώσει πυρκαϊά εκδηλωθείσα εις έξι σημεία, η οποία ως αναφέρεται εις το σχετικόν τηλεγράφημα προς τον υπουργόν Εσωτερικών απειλεί να αποτεφρώση τα πάντα. Κατά το τηλεγράφημα του εν Πύργω ανταποκριτού μας αι πυρκαϊαί είναι οραταί από την Κυλλήνην. Διά την αντιμετώπισιν του νέου αυτού κινδύνου διετάχθη και απέπλευσε χθες διά Ζάκυνθο πυροσβεστικόν πλοιάριον» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Άλλο ραδιογράφημα σταλμένο προς το Υπουργείο Ναυτιλίας από τον πλοίαρχο του με παναμαϊκή σημαία δεξαμενοπλοίου «Μαγκεολία» κ. Γ. Μακρή έδιδε τις πληροφορίες:

«Σήμερα, 11.25' π.μ. διερχόμενοι δυτικώς της Ζακύνθου εις απόστασιν 5 μιλίων, συνεκλονίσθημεν από σφοδροτάτην σεισμικήν δόνησιν. Τεράστιαι μάζαι από όλην την δυτικήν ακτήν της νήσου εθεάθησαν καταρρέουσαι και κόνις ανυψωθείσα εκάλυψε τελείως την θέαν της νήσου» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Βέβαια, ο Εγκέλαδος δεν άφησε χωρίς καταστροφές και θύματα και την ιστορική Ιθάκη, όπως μαρτυρεί το ακόλουθο δημοσίευμα της «Καθημερινής»:

«Η τόσο βαρέως πληγείσα εκ των πρώτων σεισμών Ιθάκη υπέστη χθες νέας καταστροφάς συνεπεία δύο νέων σεισμικών δονήσεων, αι οποίαι συνεκλόνισαν την νήσον. Συμφώνως προς το ληφθέν εις το Υπουργείον Εσωτερικών τηλεγράφημα πολλά οικήματα κατέρρευσαν ο δε πανικός του πληθυσμού ο οποίος επακολούθησεν υπήρξεν απερίγραπτος. Αλλόφρονες οι κάτοικοι αναμένουν πλωτά μέσα για να εγκαταλείψουν την νήσον.

»Ποία υπήρξαν τα αποτελέσματα εις ανθρώπινα θύματα εκ των νέων σεισμικών δονήσεων δεν κατέστη δυνατόν να εξακριβωθούν. Από όλα τα σημεία της πόλεως και της υπαίθρου ακούονται θρήνοι και οιμωγαί. Εις το χωρίον Δάφνη υπάρχουν δύο ακόμη τραυματία, οι οποίοι δεν ηθέλησαν να εγκαταλείψουν τας κατοικίας των. Ο Λιμενάρχης Ζακύνθου διά σήματός του σταλέντος εις Πάτρας δι' ιστοιοφόρου και εκείθεν τηλεγραφικώς εις το Υπουργείον Ναυτιλίας, ανέφερεν ότι

Μία εικόν από την εκθεμελιωθείσαν Ζάκυνθον. Οι τραγικοί κάτοικοι της Ζακύνθου αναζητούν υπό τα ερείπια των σπιτιών των τους ταφέντας.

την 11.30' χθες καταστρεπτικός σεισμός κατηρείπωσε την πόλιν της Ζακύνθου όπου υπάρχουν πολυάριθμοι νεκροί και τραυματία. Πυρκαϊαί εις έξι σημεία της πόλεως συμπληρώνουν την καταστροφήν» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Για τα ίδια γεγονότα ανταποκριτής της Καθημερινής από τον Αστακό προσθέτει:

«Σεισμόπληκτοι αφιχθέντες διά βενζινοπλοίου εξ Ιθάκης, αφηγούνται ότι η πόλις Βαθύ κατεστράφη ολοσχερώς και πολλοί κάτοικοι ευρίσκονται ακόμη υπό τα ερείπια. Το έδαφος διερράγη εις πολλά σημεία και έχουν δημιουργηθεί τεράστια χάσματα» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Επιπλέον, σε ραδιογράφημα που είχε σταλεί μετά τον τρίτο καταστροφικό σεισμό προς τον πρωθυπουργό κ. Παπάγο από τον ευρισκόμενο εκείνες τις μέρες στις σεισμόπληκτες περιοχές υπουργό Πρόνοιας κ. Αδαμόπουλο αναφέρονται:

«Τραυματία εκ Σάμης μετεφέρθησαν εις Αργοστόλιον. Εζητήθησαν ελικόπτερα διά την ρίψιν τροφήμων, φαρμάκων και άλλων εφοδίων εις το αποκλεισθέν χωρίον Σκάλα. Η κατάσταση εις είναι τραγική. Ουδέποτε προεκλήθησαν τοιαύτης εκτάσεως καταστροφαι.

»Αναχωρούντες δεν είχομεν υπόψιν τας ζημίας, τας προκληθείσας κατά την χθεσινήν επανάληψιν των σεισμών. Διά των κομισθέντων πρώτων εφοδίων αντιμετωπίσαμεν τας πλέον επειγούσας ανάγκας. Εζητήσαμεν συμπληρωματικά εφόδια. Ενισχύσεις ζητούνται πανταχόθεν.

»Αι υλικάι ζημιαί είναι τεράστια. Όλοι οι κάτοικοι της υπαίθρου ευρίσκονται εν αγωνιώδει καταστάσει.

»Εις την Ζάκυνθον υπάρχουν μεγάλης εκτάσεως καταρρεύσεις. Κατεστράφησαν διάφορα έργα, το υδραγωγείον, το ηλεκτρικόν εργοστάσιον και το μέγαρον Τηλεπικοινωνιών.

»Αι οικίαι εις τα χωρία Κυόνιον, Πελάρος και Αγία Ευφημία Ιθάκης ισοπεδώθησαν» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Και ο ανταποκριτής της Καθημερινής από την Πάτρα μετέδωσε:

«Την 11.25' πρωινήν εσημειώθη εις την πόλιν τρομακτικός σεισμός διαρκείας περίπου ενός λεπτού. Ο σεισμός προεκάλεσεν αφάνταστον πανικόν και οι κάτοικοι εξήλθον εις τας οδούς αλλόφρονες. Οι σεισμοί επανελήθησαν την 11.35', την 14.5', την 14.10', την 15.40', την 16.10', την 18.10' και την 19.15'. Εκ των σεισμών υπέστησαν μεγάλας ρωγμάς πολλάι οικοδομαί και κατέστησαν ετοιμόρροποι οικίαι» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Άλλος ανταποκριτής από τον Πύργο της Ηλείας έστειλε τις πληροφορίες:

«Δι' όλης της ημέρας σήμερα εσημειώθησαν εις ολόκληρον την Ηλείαν αλληπάλληλαι σεισμικάι δονήσεις εκ των οποίων οι τρεις ισχυρόταται και μεγάλης διαρκείας. Επροξενήθησαν ρωγμαί εις διαφόρους οικείας πέντε των οποίων κατέστησαν ακατοίκητοι. Πολλοί των κατοίκων Γαστούνης, Αμαλιάδος, Λεχαιών, Βαρθολομίου κ.λ. ετράπησαν εις εξοχικάς περιοχάς. εις το Βαρθολομίο οι σημερινοί σεισμοί προεκάλεσαν νέας καταστροφάς [...]. Εις Λεχαινά πολλάι οικίαι υπέ-

στησαν σοβαράς ρωγμές. Εις την Γαστούνην κατέστησαν ακατοίκητοι 25 οικία, εις δε το Νεοχώρι δέκα. Εις την Αμαλιάδα απηγορεύθη η διέλευσις εκ της κεντρικής οδού παρά την πλατείαν Αγίου Αθανασίου λόγω του ότι οι παρόδιοι οικία κατέστησαν ετοιμόρροποι. Εις την Κυλλήνην κατέρρευσε το κοινοτικόν κατάστημα και η εκκλησία και υπέστησαν μεγάλας ζημίας το 60% των οικιών.

»Επίσης αισθητοί έγιναν οι σεισμοί εις το Κατάκλων όπου κατέστη ετοιμόρροπον το αστυνομικόν κατάστημα και εις Βούναργον όπου κατέρρευσε μία οικία και τέσσερις άλλαι κατέστησαν ετοιμόρροποι» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Νεότερες πληροφορίες που έφθασαν λίγο αργότερα στην εφημερίδα υπό τον τίτλο «Τραγικόν θέαμα παρουσιάζουν αι τρεις νήσοι του Ιονίου» αναφέρουν:

«Κατά τας δημοσιογραφικές πληροφορίας η κορυφή του όρους Αίνος, του υψηλοτέρου της Κεφαλληνίας, ήρχισε να σχίζεται εις δύο. Οι κάτοικοι αλλόφρονες παρακολουθούν το θέαμα.

»Αεροπλάνον του αεροπορικού ακολούθου της αμερικανικής πρεσβείας του οποίου επέβαιναν και τινές ξένοι ανταποκριταί υπερέπτη τας απογευματινάς ώρας χθες των καταστραφεισών νήσων.

»Οι ανταποκριταί αφηγούνται ότι το θέαμα το οποίο αντίκρυσαν ήτο εκτάκτως τραγικόν. Το αεροπλάνον κατήλθε εις ύψος 50 μόνον μέτρων υπέρ το έδαφος εις την Ζάκυνθον, το Ληξούρι, το Αργοστόλιον, την Σάμην και την Ιθάκην, διέκριναν δε οι επιβαίνοντες αυτού εις με την Ζάκυνθο πυρκαϊάς εις το κέντρον και εις τας παραφάς της πόλεως, η οποία εξ ολοκλήρου έχει ηρειπωθή και μόνον ερείπια εις τας άλλας πόλεις και τα χωρία των νήσων. Μόνον εις την Ιθάκην διέκριναν μικρόν αριθμόν οικιών, αι οποία μολοντί ετοιμόρροποι ήσαν ακόμη όρθια. Το ίδιο θέαμα παρουσιάζετο προ οφθαλμών των εις όλα τα χωρία των νήσων των οποίων υπερέπτησαν.

»Οι ξένοι ανταποκριταί ηδυνήθησαν να ίδουν ευκρινώς χωρικούς οι οποίοι εν τη απελπισία των με καθρέπτας έδινον σήματα εις το αεροπλάνον ζητούντες προφανώς βοήθειαν. Το θέαμα ήτο τόσον τραγικόν, ώστε οι ξένοι ανταποκριταί επήλθον πλήρεις φρίκης και διά μικρών τηλεγραφημάτων προς τα πρακτορεία και τας εφημερίδας των μετέδωσαν τας ανατριχιαστικές εντυπώσεις των» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Και ο ανταποκριτής από την Πάτρα συμπληρώνει σ' αυτά:

«Κατά πληροφορίας εκ Ζακύνθου ο καταστρεπτικός σεισμός ο οποίος εσημειώθη σήμερα την 11.20' π.μ. συνεπλήρωσε την καταστροφήν της νήσου. Επειγον τηλεγράφημα του διοικητού χωροφυλακής Ζακύνθου, ληφθέν ενταύθα μέσω Κυλλήνης αναφέρει ότι ο αριθμός των θυμάτων και η έκτασις των ζημιών δεν δύνανται να υπολογισθούν. Εκ της σφοδροτάτης δονήσεως ο λιμενοβραχίων της πόλεως υπέστη κατολίσθησιν 45 μοιρών. Το πλοίο «Αλκυόνη» το οποίον ευρίσκετο εις τον λιμένα υπέστη φοβερόν κραδασμόν και παρ' ολίγον θα ανετρέπετο. Όλαι αι οικία της πόλεως κατέρρευσαν. Όρθια παραμένουν μόνον το κτίριο του γυμνασίου και της Τραπεζής της Ελλάδος, η έπαυλις Κολαϊτή και ο ναός του Αγίου Διονυσίου, του οποίου όμως κατέρρευσε το κωδωνοστάσιον.

»Συνεπεία της καταρρεύσεως του παρά την πλατείαν του Αγίου Μάρκου εργοστασίου οιοπνευματοποιίας εξερράγη μεγάλη πυρκαϊά η οποία λόγω της παντε-

λούς ελλείψεως πυροσβεστικών μέσων και λόγω του πνέοντος σφοδρού ανέμου επεξετάθη ταχέως αποτεφρώσασα και το παρακείμενον κτίριον του «Καζίνου».

»Άλλα τηλεγραφήματα αναφέρουν ότι τεράστιαι πυρκαϊάι έχουν περιζώσει την ηρειπωμένην πόλιν από έξη σημεία.

»Υπήρχον, εξ άλλου, την νύκταν ανεξακρίβωτοι πληροφορία ότι κατέρρευσαν αι φυλακαί της πόλεως και ότι οι περισσότεροι εκ των 215 κρατουμένων εφονεύθησαν. Ο ασύρματος της χωροφυλακής Ζακύνθου κατεστράφη.

»Εκ του σεισμού κατέρρευσε επίσης όλα τα αγάλματα μεταξύ των οποίων του Σολωμού, του Ρώμα κ.λ.

»Κατά πληροφορίας εξ άλλου εκ Κεφαλληνίας εκ του πρωινού σεισμού κατέρρευσε ολοσχερώς το κτίριον εις το οποίον στεγάζονται όλα αι κρατικάι υπηρεσίαι του Αργοστολίου και προσωρινώς αι υπηρεσίαι του ΟΤΕ. Όλοι οι υπάλληλοι οι εργαζόμενοι κατά την ώραν του σεισμού εύρον τραγικόν θάνατον. Ο ασύρματος Πατρών ευρίσκετο εις συνεχή επαφήν μετά του ασυρμάτου του ΟΤΕ Αργοστολίου και την στιγμήν του σεισμού η επικοινωνία αύτη διεκόπη χωρίς να επαναληφθεί πλέον.

»Νυκτεριναί πληροφορία εκ Κεφαλληνίας αναφέρουν ότι τας εκ των σεισμών καταστροφάς εις το Αργοστόλιον συμπληρώνουν αι εκδηλωθείσαι εκεί, όπως και εις την Ζάκυνθον μεγάλαι πυρκαϊάι.

»Ελήφθη σήμα εις το ενταύθα λιμεναρχείον, συμφώνως προς το οποίον κατεστράφη ο φανός των Αγίων Θεοδώρων Αργοστολίου (υπ' αριθμόν φαροδείκτου 100). Επίσης κατεστράφη και ο φανός εις την Ζάκυνθον» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Πρέπει να σημειωθεί πως όλες οι επικοινωνίες μεταξύ Πατρών και Ιονίων νήσων είχαν διακοπεί. Απέμενε μόνο η επικοινωνία διά μέσου του αρματαγωγού «Αλφειός». Η Πάτρα επικοινωνούσε μόνο με το Σταυρόν Ιθάκης μέσω Λευκάδας. Νεότερες πληροφορίες από τη Λευκάδα ανέφεραν:

«Εις την Λευκάδα εσημειώθησαν την 3ην και 4η μ.μ. νέαι σεισμικά δονήσεις συνεπεία των οποίων κατέρρευσε τρεις ετοιμόρροποι οικία. Εις το χωρίον Βασιλική κατέρρευσε η οικία του προέδρου της Κοινότητος και υπέστησαν σοβαράς ζημίας τα κτίρια του Ταχυδρομείου και του Τελωνείου.

»Εις την Ζάκυνθον μεταξύ των νεκρών είναι και ο δημοτικός σύμβουλος Κυριάκος Ξένος» (βλ. εφημ. Η Καθημερινή, 13.8.1953).

Ελικόπτερα που πέταξαν πάνω από τις πληγείσες περιοχές χαρακτήρισαν το θέαμα πολύ χειρότερο από εκείνο της Χιροσίμα μετά τον βομβαρδισμόν της σύμφωνα με το δημοσίευμα:

«Το Ρώυτερ πληροφορείται εξ Αθηνών ότι αυτόπτης μάρτυς, ο οποίος επιβαίνων ελικοπτέρου υπερέπτη των υπό των σεισμών πληγείσων ελληνικών νήσων ανέφερεν απόψε ότι ολόκληρος η περιοχή ομοιάζει με πεδίον μάχης. Η πόλις της Ζακύνθου παρουσιάζει την όψιν μάχης φλογών ορατών από αποστάσεως πολλών μιλίων. Αι οδοί φαίνονται ως να ανετινάχθησαν υπό ναρκών. Το θέαμα εν συνόλω είναι πολύ χειρότερο από εκείνο το οποίον παρουσίαζεν η Χιροσίμα μετά την καταστροφήν της υπό της ατομικής βόμβας. Η Μ. Βρετανία ανήγγειλεν απόψε ότι πλην του αντιτορπιλικού «Νταίριγκ» αποστέλλει το καταδρομικόν "Ράγκλερ"

εις την υπό των σεισμών πληγείσαν περιοχή της Ελλάδος. Γίνονται επίσης προετοιμασίες διά την ρίψιν των άλλων εφοδίων δι' αλεξιπτώτων προς τα εις Κεφαλληνίαν ευρισκόμενα ιατρικά συνεργεία του ναυτικού. Το "Ράγκλερ" αναμένεται εις Αργοστόλιον την μεσημβρίαν αύριον, φέρει δε συνεργεία εξ ιατρών και παντός είδους ιατρικά εφόδια» (βλ. εφημ. *Η Καθημερινή*, 13.8.1953).

Οι τελευταίες πληροφορίες από την Πάτρα αναφέρουν ότι ο αριθμός των νεκρών στις σεισμόπληκτες περιοχές ξεπερνούσε τους χίλιους:

«Μεταμεσονύκτιον επείγον τηλεγράφημα, ληφθέν εις την Α. Δ. Χωροφυλακής, επιβεβαιού ότι τεράστια πυρκαϊά εξερράγησαν εις Αργοστόλιον, η κατάσβεσις των οποίων καθίσταται δύσκολος λόγω παντελούς ελλείψεως πυροσβεστικών μέσων και ότι κατέρρευσε το κτίριον του ΟΤΕ εις το Αργοστόλιον και ότι υπό τα ερείπιά του εύρον τραγικόν θάνατον όλοι οι κατ' εκείνην την ώραν εργαζόμενοι υπάλληλοι του ΟΤΕ. Νέαι μεγάλαι καθηζήσεις εσημειώθησαν και το οδικόν δίκτυον της νήσου κατεστράφη ολοκληρωτικώς. Οι πληθυσμοί στερούνται τροφίμων και ύδατος. Υπάρχει η πληροφορία ότι τεράστιοι όγκοι χωμάτων και λίθων εξακολουθούν να αποσιώνται από το ορεινόν συγκρότημα του Αίνου. Διά την μεταδοθείσαν υπό του ραδιοφωνικού σταθμού Αθηνών πληροφορία ότι η κορυφή του όρους σχίζεται, ουδαμόθεν υπάρχει επιβεβαιώσις. Πάντως τούτο δεν είναι εύκολον να διαπιστωθή υπό των πανικόβλητων κατοίκων.

»Κατ' άλλας πληροφορίας μη επιβεβαιωθείσας επισήμως νέον παλιρροιακόν κύμα έπληξε το Βαθύ της Ιθάκης. Εις τας εκ του σεισμού πληγείσας περιφερείας, μεταξύ των χιλιάδων αστέγων υπάρχει και μέγας αριθμός ατόμων, τα οποία παρεφρόνησαν επί τη θέα των νεκρών προσφιλών των ή των ερειπίων των οικιών των.

»Ο αριθμός των νεκρών είναι αδύνατον προς το παρόν να εξακριβωθεί δεδομένου ότι ακόμη δεν άρχισε η εκκαθάρισις των ερειπίων. Ατυχώς όμως, ως προβλέπεται, ούτος θα εγγίση τους χιλίους» (βλ. εφημ. *Η Καθημερινή*, 13.8.1953).

Και ο Λ. Χ. Ζώης, ενάμισι χρόνο μετά τον καταστροφικό σεισμό, σε δημοσίευσμά του στην εφημερίδα Προοδευτική εκτιμά ως εξής τις καταστροφές που προκάλεσαν οι πυρκαϊές:

«Η πρόσφατη πανωλεθρία πυρκαϊά επακολούθημα του καταστρεπτικού σεισμού της 12ης Αυγούστου 1953 φέρει εις μνήμην των περί Ζακύνθου ασχολουμένων και άλλας πυρκαϊάς συμβάσας κατά διαφόρους εποχάς εις Ζάκυνθο καμμιά από τας οποίας δεν υπερέβη την έκτασιν και τας καταστροφάς όπως η τελευταία τοιαύτη. Είναι δε ανυπολόγισται αι καταστροφαι διότι απετεφρώθη από του ενός έως του άλλου άκρου σχεδόν ολόκληρη η πόλις, χωρίς να κατορθωθή να περισωθούν τουλάχιστον τα κυριώτερα των ιδρυμάτων και καλλιτεχνημάτων της» (βλ. εφημ. Προοδευτική [Ζακύνθου], αρ. 19, 16.3.1954, σελ. 2).

Βέβαια οι καταστροφές δεν περιορίστηκαν μόνο στην πόλη, αφού και η ύπαιθρος επλήγη από το σεισμό της 12ης Αυγούστου, όπως μαρτυρεί το δημοσίευμα:

«Η τρομερά καταστροφή της 12ης Αυγούστου δε σώριασε σε ερείπια μόνο την πόλιν αλλά και τα χωριά της νήσου δοκίμασαν την ίδιαν τύχην. Έτσι για δύο δευ-

τερόλεπτα μια ολόκληρη νήσος 38.000 ανθρώπων κατεστράφη εκ θεμελίων» (βλ. εφημ. *Εβραϊκή Εστία*, έτος Ζ', αρ. 143, Αθήνα 21.4.1953, σελ. 1).

Παγκόσμια ήταν η συγκίνηση για τα θύματά και τις καταστροφές που προκάλεσε ο Εγκέλαδος. Οι ξένες μάλιστα πρεσβείες πολύ σύντομα εξέφρασαν τη συμπάθεια των κυβερνήσεών τους και προθυμοποιήθηκαν να στείλουν βοήθεια προς τους πληγέντες πληθυσμούς σύμφωνα με την ακόλουθη μαρτυρία:

«Ζωηρόν εξεδηλώθη το παγκόσμιο ενδιαφέρον και άπειρα είναι τα δείγματα συμπαθείας προς την ελληνικήν Κυβέρνησιν διά την τραγωδίαν που εδημιούργησαν οι σεισμοί εις τας νήσους Κεφαλληνίαν, Ιθάκην και Ζάκυνθο.

»Όλα τα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία, αι εφημερίδες ολοκλήρου της Ευρώπης και της Αμερικής αφιερώνουν μακράς περιγραφάς διά την τραγικήν κατάστασιν και δημοσιεύουν σχόλια συμπαθείας προς τα τραγικά θύματα και τον ελληνικόν λαόν που υπέστη το πλήγμα.

»Την πρωίαν χθες οι πρεσβευταί της Ολλανδίας, της Βραζιλίας και της Ιταλίας όπως και ο επιτετραμμένος των Ην. Πολιτειών κ. Γιουστ επεσκέφθησαν τον υπουργόν Εξωτερικών κ. Στεφανόπουλον προς τον οποίον εξέφρασαν την πλήρη συμπάθειαν των κυβερνήσεών των διά την συμφοράν η οποία έπληξε τον ελληνικόν λαόν. Ο Ιταλός πρεσβευτής εζήτησεν όπως του υποδειχθή ο τρόπος κατά τον οποίον η Κυβέρνησίς του είναι δυνατόν να έλθη αρωγός εις τα θύματα των καταστροφών.

»Ο Αμερικανός επιτετραμμένος κ. Γιουστ εδήλωσεν ότι κατ' εντολήν της Κυβερνήσεώς του τα σκάφη του δου αμερικανικού στόλου τίθενται εις την διάθεσιν της ελληνικής Κυβερνήσεως διά να παράσχουν πάσαν βοήθειαν την οποίαν αύτη θα έκρινε χρήσιμον.

»Το απόγευμα επεσκέφθη τον κ. Στεφανόπουλον ο γραμματεύς της ρωσικής πρεσβείας κ. Μπούλτσεφ ο οποίος εξέφρασε την συμπάθειαν της Κυβερνήσεώς του διά τας καταστροφάς.

»Ο πρεσβευτής της Τουρκίας κ. Ταράι εζήτησεν από τον κ. Στεφανόπουλον να του υποδείξη τον τρόπον κατά τον οποίον η Κυβέρνησίς του θα έπρεπε να παράσχη βοήθειαν εις τους κατοίκους των πληγείσων περιφερειών. Επίσης οι πρεσβευταί της Νορβηγίας, Καναδά και Ισπανίας διεβίβασαν την συμπάθειάν των» (βλ. εφημ. *Η Καθημερινή*, 13.8.1953, σελ. 6).

Ακολούθησε μήνυμα του επιτετραμμένου της Μ. Βρετανίας προς την ελληνική κυβέρνηση το οποίο ανέφερε:

«Μετά μεγίστης θλίψεως έμαθα την τραγικήν καταστροφήν η οποία έπληξε τόσους κατοίκους των Ιονίων νήσων. Εκ μέρους του πρεσβευτού της Α. Μ. και εκ μέρους όλων των συμπατριωτών μου σας παρακαλώ να δεχθήτε την έκφρασιν της βαθυτάτης συμπαθείας μας διά τους συγγενείς των νεκρών της καταστροφής και δι' εκείνους, οι οποίοι απώλεσαν τας οικίας των και τας περιουσίας των. Η τραγωδία αυτή θα γίνη ιδιαίτέρως αισθητή εις την χώραν μου, την οποίαν ενώνουν τόσο ιστορικοί δεσμοί με τας Ιονίους νήσους. Οι συμπατριώται μου δεν έχουν λησμονήσει την γενναιόψυχον συμπάθειαν την οποίαν επέδειξε ο ελληνικός λαός όταν μια άλλη θεομηνία έπληξε το Ηνωμ. Βασίλειον τον περασμένον χειμώνα» (βλ. εφημ. *Η Καθημερινή*, 13.8.1953, σελ. 6).

Βαθύτατη ήταν η συγκίνηση για τα θύματα και τους πληγέντες πληθυσμούς και στο Λονδίνο:

«Αι ειδήσεις περί της τραγωδίας των σεισμών των νήσων του Ιονίου πελάγους συνεκίνησαν βαθύτατα την βρετανικήν κοινήν γνώμην, η οποία εκδηλώνει θερμότητην συμπάθειαν έναντι των θυμάτων. Το Φόρεϊν Όφφισ επικοινωνήσασε σήμερον μετά της βρετανικής πρεσβείας Αθηνών και εξέφρασεν την βαθειάν λύπην του διά την καταστροφήν, η οποία έπληξε την Ελλάδα. Οι εδώ Έλληνες, οι οποίοι έχουν συγγενείς εις τας Ιονίους νήσους τηλεφωνούν συνεχώς εις το Ελληνικόν Γραφείον Πληροφοριών, ζητούντες νέα διά τους συγγενείς των μετά των οποίων δεν δύνανται να επικοινωνήσουν απ' ευθείας. Βρεττανοί ιδιώται προσφέρονται να βοηθήσουν και μεταξύ αυτών δύο Αγγλίδες νοσοκόμοι έχουσαι πολεμικήν πείραν εις το έργον διασώσεως. Αι νοσοκόμοι αύται εδήλωσαν εις την πρεσβείαν ότι προσφέρονται να διαθέσουν τον χρόνον των διακοπών των διά την περίθαλψιν των σεισμοπαθών» (βλ. εφημ. Εβραϊκή Εστία, έτος Ζ', αρ. 143, Αθήνα 21.4.1953, σελ. 1).

Αμέριστη ήταν η συμπαράσταση και σημαντική η βοήθεια που προσέφερε ο ισραηλιτικός στόλος στις σεισμόπληκτες περιοχές, μοίρα του οποίου εκείνες τις μέρες προσέτρεξε στα Επτάνησα, καθώς μας πληροφορεί η Δεκαπενθήμερη Επιθεώρηση των Εβραίων:

«Εκείνο όμως το οποίον επροκάλεσε όλως εξαιρετικήν εντύπωσιν μεταξύ του ελληνικού λαού και εσχολιάσθη ιδιαίτερος από τον Αθηναϊκόν τύπον υπήρξε αναμφισβήτως η απόφαση της Κυβερνήσεως του Ισραήλ όπως διατάξει την μοίραν του ισραηλινού στόλου ευρισκομένην εις τα ελληνικά ύδατα να αλλάξη πορείαν και να κατευθυνθή εν τάχει εις τας πληγείσας εκ των σεισμών νήσους του Ιονίου πελάγους προς παροχήν βοήθειας εις τον πληθυσμόν. Πράγματι την 14η Αυγούστου 4 αντιτορπιλικά του ισραηλινού στόλου ευρίσκοντο επί τόπου και ήρχισαν εκ των πρώτων το έργο της περιθάλψεως εν συνεργασία μετά των ελληνικών Αρχών και του αμερικανικού και βρετανικού στόλου οι οποίοι κατεύθασαν ολίγον αργότερα.

»Κατά τας συγκεντρωθείσας εκ πάσης πηγής πληροφορίας η συμπεριφορά των αξιωματικών και των ναυτών του ισραηλινού στολίσκου υπήρξεν άριστη και εξετιμήθη όλως ιδιαίτερος. Πλείστοι βαρέως τραυματισμένοι εγχειρίστηκαν επί των ισραηλινών σκαφών εκατοντάδες άλλοι τραυματίαι και πρόσφυγες μετεφέρθησαν εις τας Πάτρας και μεγάλοι πυκνότητες ύδατος, τροφίμων και υγειονομικού υλικού εχορηγήθησαν εις τον πληθυσμόν. Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι ναύται του ισραηλινού ναυτικού μετέφερον επί των ώμων των και εξ αποστάσεως 12 χιλιομέτρων πλείστους τραυματίας, ότι, αφού εξήντησαν τους επιδέσμους των χειρουργείων των, εχρησιμοποίησαν ακόμη και τα σινδόνια των διά να δέσουν τα τραύματα των θυμάτων» (βλ. εφημ. Εβραϊκή Εστία, έτος Ζ', αρ. 143, Αθήνα 21.4.1953, σελ. 1).

Επιπλέον, μόλις έγινε γνωστή η συμφορά, οι ισραηλιτικές οργανώσεις της Αθήνας ενεργοποίησαν όλο το εβραϊκό στοιχείο της χώρας έναντι των θυμάτων της θεομηνίας. Στα πλαίσια τούτων των προσπαθειών το Ισραηλιτικό Συμβούλιο έστειλε εγκύκλιο προς όλες τις ισραηλιτικές κοινότητες της χώρας με την οποία παρακαλούσε να συστήσουν στα μέλη τους να συμβάλουν με όλες τις ηθικές και

υλικές δυνάμεις τους στην ανακούφιση των θυμάτων. Η Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών κινητοποιήθηκε άμέσως κι έστειλε προς τα μέλη της την ακόλουθη επίγρουσα έκκληση:

«Αδελφοί,

»Αι μεγάλοι καταστροφαί αι προξενηθείσαι εν Κεφαλληνία, Ιθάκη και Ζακύνθω εκ των σεισμών των τελευταίων αυτών ημερών πληρούν τας καρδίας των Ισραηλιτών της πολιτισμένης αυτής χώρας οδύνης και θλίψεως.

»Η ανθρωπινή αλληλεγγύη μία εκ των υψηλοτέρων αρετών με τας οποίας ο Θεός επροίκισεν τον άνθρωπον πρέπει να εκδηλωθεί ταχέως και εις ύψος ανάλογον προς την πλήξασαν ανθρωπίνους υπάρξεις μεγάλας συμφοράς.

»Συμβάλλοντες εις την ανακούφισιν και συντελούντες εις την μείωσιν της δυστυχίας εις ην ευρέθησαν πλέον των 100.000 ανθρώπων των πληγισών υπό της θεομηνίας περιφερειών, επληρούμεν ύπιστον κοινωνικόν καθήκον αναμφισβήτητον χαρακτηριστικόν του Λαού μας ως στοιχείον προόδου και πολιτισμού μεταξύ του Ελληνικού Λαού εν μέσω του οποίου διαβιούμεν.

»Εις τας επιτροπάς τας σχηματισθείσας ή σχηματιζόμενας υπό Μεγάλης Επιτροπής Πανελληνίου Εράνου της υπό την Προεδρείαν του Μακαριστάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυριδωνος αποδείξατε με τον καλλίτερον τρόπον τα αισθήματά σας αλληλεγγύης, συμπαθείας και συμπαραστάσεως. Οι εξ υμών εύποροι προσφέρατε πολύ περισσότερα απ' όσα ένας ψύχραιμος υπολογισμός θα επέτρεπε και οι φτωχοί μοιράσατε τον άρτον σας με εκείνους οι οποίοι στερούνται των πάντων.

Αθήναις τη 13η Αυγούστου 1953

Ο Προεδρεύων Αντιπρόεδρος
Κανάρης Κων/νος
Ο Γεν. Γραμματέυς
Ισιδωρος Ρ. Νοάχ»

(βλ. εφημ. Προοδευτική, αρ. 28, 16.4.1954, σελ. 3).

Κι ενώ με το κύλισμα του χρόνου η τραγωδία των σεισμών του 1953 οδηγείται προς τη λύση, μέσα από την κάθαρση η ζωή προσπαθώντας να ξαναμπει στο ρυθμό της δημιουργεί γέφυρες που στοχεύουν να ενώσουν με «άνθη» το χάσμα που άνοιξε ο σεισμός. Στα πλαίσια τούτων των προσπαθειών:

«Στις 24.3.1954 δόθηκε στο θέατρο "Κεντρικό" πνευματικό καλλιτεχνικό μνημόσυνο "Η χαμένη Ζάκυνθος", υπό την προστασία της Ένωσης Ελλήνων Λογοτεχνών υπέρ του εν Αθήναις ανασυγκροτούμενου "Μουσικού Ομίλου Σεισμοπαθών Ζακύνθου".

»Προλόγησε ο λογοτέχνης κ. Δ. Τσακασιάνος μ' ένα θαυμάσιο λογοτέχνημα αληθινής καλλιτεχνικής αξίας. Η κ. Ρόη Κούλουφάνου στην ομιλία της "Η χαμένη Ζάκυνθος" μίλησε για κάθε πλευρά του νησιού μας» (βλ. εφημ. Προοδευτική, αρ. 66, 27.8.1954, σελ. 4).

Τον ίδιο επίσης καιρό και ο Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος Δημητρίου σε μια προσπάθεια διάσωσης και διατήρησης των ωραίων εθίμων της κατακαμμένης Ζακύνθου προτρέπει τους κατοίκους του νησιού ν' ανακοινώσουν:

«[...] τα Ζακυνθινά "αντέτια" θα γίνουν και φέτος. Η συμφορά που μας έπληξε μετά τη manía του Εγκέλαδου είναι ανήκουστη και θα νόμιζε κανείς πως έπρε-

πε να βυθιστούμε στο πένθος μας. Μα απεναντίας, πρέπει όλα μα όλα τα “αντέτια” να ξαναζήσουν. Τίποτε δεν πρέπει να παραλείψουμε. Ευτυχώς που χάρις στο προσωπικό ενδιαφέρον του Μητροπολίτου μας, όλες εκείνες οι γιορτές που ελάμπρυναν κατά το παρελθόν τας Αγίας ημέρας των παθών και εκείνας της Λαμπρής και των ημερών που ακολουθούν την Ανάσταση θα γίνουν. Η λειτανεία του Εσταυρωμένου, του Επιταφίου, το κομμάτι, η Ανάσταση, τα πανηγύρια θα γίνουν. [...] Δι’ αυτό και αι ευχαριστίαι του λαού της Νήσου μας προς τον Σεβασμιώτατον είναι θερμότεραι» (βλ. εφημ. Προοδευτική, αρ. 66, 27.8.1954, σελ. 4).

Τέλος, τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου η εφημερίδα Προοδευτική, επ’ ευκαιρία της εορτής του Αγίου Διονυσίου, φιλοξένησε στις στήλες της το ακόλουθο παράπονο:

«Πολλοί προσκυνηταί παρηπονέθησαν πως δεν εφρόντισαν οι αρμόδιοι διά την μεταφοράν εις την Ζάκυνθον ολίγων σκηνών [...] προς εξυπηρέτησιν των προσκυνητών».

Σίγουρα το παράπονο τούτο αποτελεί αδιάσειστη μαρτυρία η οποία μας πείθει πως οι Ζακυνθιοί, παρά τη σκληρή δοκιμασία που γνώρισαν, ουδόλως αποκόπηκαν από τις θρησκευτικές τους παραδόσεις που αποτελούν για τους ίδιους πηγή ζωής και για τους επισκέπτες τους πόλο έλξης.

Από τη λιτανεία του Εσταυρωμένου στην ερειπωμένη και καμένη Ζάκυνθο το 1954.

Τέτα Τσιροπούλου-Στάμου (1913-1953).
Η φωτογραφία είχε τραβηχτεί στο φωτογραφείο του Δημητρίου Λέφα.

ΣΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ του 1953 στη Ζάκυνθο, υπήρξαν ανθρώπινα θύματα.

Μεταξύ των θυμάτων η Τέτα Τσιροπούλου-Στάμου, 45 ετών και η παράλυτη μητέρα της Φωτεινή, 80 ετών, που κήκαν ζωντανές στα χαλάσματα του σπιτιού

τους. Στην επέτειο των 10 χρόνων από το σεισμό ο Δημήτριος Κοριατόπουλος, δημοσιεύει στην εφημερίδα του *Ηχώ της Ζακύνθου*, σημείωμα που αναφέρεται στο γεγονός αυτό.

Στη φετινή επέτειο των 50 χρόνων από την καταστροφή, τιμώντας τη μνήμη αυτής της γυναίκας, που δε δέχτηκε να θυσιάσει τη ζωή της, προσφέροντας παρηγοριά στη μητέρα της, εκείνες τις τραγικές και τρομερές στιγμές, έγραψα τους παρακάτω στίχους.

*Χτύπησε πάλι ο σεισμός, η Ζάκυνθος εχάθει,
τέτοιο κακό στα χρονικά στ' αλήθεια δεν εστάθει,
η Χώρα καταστράφηκε, γκρεμίστηκαν τα σπίτια,
παντού ερείπια γύρω μας, μπάζα κι αποκαΐδια.*

*Σαλεύει ο νους, οι άνθρωποι αλλόφρονες γυρνάνε,
τα σπίτια τους που χάθηκαν περίλυποι κοιτάνε.
Φωνές και θρήνοι ακούγονται, όλοι ζητούν βοήθεια,
κακό τέτοιο δεν έγινε στα χρόνια που παρήλθαν.*

*Εκεί εις τα χαλάσματα, εκεί που καίει η φωτιά,
η Τέτα η Στάμου έγινε πράξη εθελουσίας.
Έκλεισε τη μάνα της, μέσα στην αγκαλιά της,
απλώνοντας τα χέρια της, χάιδεψε τα μαλλιά της.*

*Και να καεί προτίμησε στο πλάι της κι εκείνη,
με γλυκά λόγια, τρυφερά, παρηγοριά της δίνει.
Μπορούσε να απομακρυνθεί, για να σωθεί, να φύγει,
όμως εκεί παρέμεινε, τα χείλη της ανοίγει.*

*– Μάνα, κοντά σου είμαι εγώ, σ' έχω στην αγκαλιά μου,
και τη ζωή που μου 'δωσες στη δίνω με χαρά μου.
Εσύ είσαι η μανούλα μου, κι εγώ η θυγατέρα.
και δίπλα σου θε να σταθώ στη δύσκολη ημέρα.*

*Φύγε, πολλοί της φώναζαν, μη χάσεις τη ζωή σου,
σκέψου φτωχή, τα νιάτα σου, σκέψου την προκοπή σου.
Όμως εκεί παρέμεινε, τα πάντα απαρνήθει
και να σωθεί εμπόραε, όμως αυτή αρνήθει.*

*Παρέμεινε μες τη φωτιά, στην αγκαλιά της σφίγγει
τη δύστυχη μητέρα της, μ' αγάπη τη δροσίζει.
Γίνεται ολοκαύτωμα, τιμάει τη μητέρα,
Αιώνια, ας είναι η μνήμη σου, άξια θυγατέρα.*

Λούλα Βάλβη-Μυλωνά

Αρχή από τέλος

Μεταμορφώνομαι
επαναλαμβάνει
του Σεισμού
η Ηχώ

κάτι σαν τρυφερότητα
που οι φθόγγοι
καίγονται
παρέα
με τις φωτογραφίες

Δε σταματούν στην πυρκαγιά
που ξέσπασε
μετά το σεισμό

Τόσο διάφανη
που έγινε με τα χρόνια
η ζωγραφία

Κοιτάς, Αρχή από Τέλος
πισώπλατα

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ δεν ήταν για μένα και τόσο δύσκολη. Άλλωστε, ο Διονύσης όταν ζήτησε τη δική μου συμβολή στο αφιέρωμα του τεύχους για τους σεισμούς του 1953, μ' άφησε απολύτως ελεύθερο να διαλέξω το θέμα μου.

Το να παρουσιάσω, λοιπόν (με κάποιες – ελάχιστες – δικές μου «συνδέσεις») τα όσα (περι)γράφει ο μακαρίτης ο πατέρας μου', παλαιός έφορος των Προσκόπων Ζακύνθου, στο βιβλίο του «Προσκοπικά Χρονικά Ζακύνθου» (ΠΧΖ) σχετικά με τη συμβολή των προσκόπων του νησιού μας, από την πρώτη κιόλας στιγμή του μεγάλου σεισμού του 1953, στις προσπάθειες συμπαράστασης στους σεισμόπληκτους, είναι, όπως θέλω να πιστεύω, όχι μόνο η καλύτερη, εκ μέρους μου, επιλογή, αλλά και ένα λουλούδι στη μνήμη του. Στη μνήμη του Γιάγκου Μεγαδούκα, αλλά και όσων από τους προσκόπους της γενιάς του στάθηκαν, πιστοί στον προσκοπικό τους όρκο, δίπλα στους σεισμόπληκτους, για να απαλύνουν, όσο αυτό τους ήταν μπορετό, τον πόνο τους.

Το τρίτο κεφάλαιο των ΠΧΖ του Γιάννη Μεγαδούκα υπό τον τίτλο «Με τον εφιάλτη των σεισμών», είναι αφιερωμένο σχεδόν εξ ολοκλήρου στους προσκόπους της Ζακύνθου και στη στάση τους «στη δίνη της μεγάλης δοκιμασίας».

Αντιγράφω, λοιπόν, από τα «Προσκοπικά Χρονικά Ζακύνθου», χωρίς να επιφέρω αλλαγές στη γλώσσα και την ορθογραφία του βιβλίου, πέραν ορισμένων απαραίτητων διευκρινίσεων που τις βάζω σε παρένθεση.

Ιδιαίτερα λεπτομερή περιγραφή των όσων συνέβησαν κατά την πεντάμηνη περίοδο των σεισμών τον Αύγουστο του 1953, περιλαμβάνει με τεκμηριωμένες λεπτομέρειες, ο ιστορικός και λογοτέχνης Διονύσιος Χ. Στραβόλεμος, στο βιβλίο του «Η Ζακύνθος υπό τα ερείπια και τας φλόγας». Για την πρώτη ημέρα των σεισμών (11 Αυγούστου 1953) στο παραπάνω βιβλίο του Δ.Χ.Σ. (σελ. 17) αναφέρονται, για τους προσκόπους της Τοπικής Εφορείας Ζακύνθου, τα εξής:

«Το Προσκοπικόν Σώμα, υπό τον ακούραστον Τοπικόν Έφορον Γιάννη Μεγαδούκα και τους αρχηγούς Φίλιππο Ποταμίτη και Διονύσιο Μελίτα, από την πρώτη στιγμή συνεκέντρωσε δύναμη από 15 προσκόπους που εθελοντικώς ετέθησαν στη διάθεσι τον Νομάρχου και της Αστυνομίας. Πέσανε, τότε, οι Πρόσκοποι δίπλα στους Αστυνομικούς και τους κατοίκους και με κίνδυνο της ζωής των επεδόθησαν στην παροχή πάσης δυνατής βοήθειας, στη διάνοιξι των οδών Κάλβου και Υφαντουργείων, στην τοποθέτησι των τριών σκηνών της Κοινωνικής Πρόνοιας και στη φρούρησι, κατά τις νυχτερινές ώρες, της πόλεως».

Την εποχή εκείνη, η Διοίκηση Χωροφυλακής διέθετε λίγους χωροφύλακες, που δεν επαρκούσαν για τη φύλαξη της πόλεως και τη φρούρηση των Φυλακών. Ο Διοικητής Χωροφυλακής, τότε, εζήτησε τη συνδρομή των προσκόπων. Στην πρόσκληση αυτή του Διοικητή της Χωρ/κής, τις απογευματινές ώρες της 11ης Αυγούστου 1953, ύστερα από συνεννόηση με τον Τοπικό Έφορο, συνάχθηκαν 15 βαθμοφόροι και πρόσκοποι κι από τις δύο (προσκοπικές) ομάδες, σε εθελοντική βάση, κι αποτέλεσαν τη συγκροτημένη «Ομάδα Κρούσεως» της Τοπικής Εφορείας. Η ομάδα αυτή εφοδιασμένη με τ' αντίσκηνά της, και ό,τι κατάλληλο για την περίπτωση, έστησε μία μικρή κατασκήνωση στη μεγάλη πλατεία του Σο-

λωμού. Όλοι τους, από τον επικεφαλής αρχηγό Φίλιππο Ποταμίτη ως τον μικρότερο πρόσκοπο Διονύσιο Τόδουλο, με πλήρη εξάρτιση, εγκαταστάθηκαν στη μικρή κατασκήνωσή τους.

Στη «μάχη» από την πρώτη στιγμή

Τι έκαμαν οι λίγοι εκείνοι πρόσκοποι στις 11 και 12 Αυγούστου 1953 περιγράφονται συνοπτικά μεν, αλλά επίσημα, στη σχετική αναφορά πού υποβλήθηκε αμέσως τότε (αριθ. 91/14-8-1953) από τον Τοπικό Έφορο προς τη Γενική Εφορεία τον Σώματος (Ελλήνων Προσκόπων) στην οποία αναφέρονται τα εξής:

«(...) 11- 8-1953 - Διήνοιξαν τας οδούς Κάλβου και Υφαντουργείων εκ των ερειπίων των κρημισθεισών οικιών, μετέφεραν τραυματίας και έδιδον πρώτας βοήθειας, πολύ προ της αφίξεως των επισήμων Αρχών και Υπηρεσιών. Εχρησιμοποιήθησαν ως αγγελιαφόροι της Νομαρχίας και της Διοικήσεως. Έστησαν εις την πλατείαν Άμμου τας υπάρχουσας σκηνάς τον Κέντρου Κοινωνικής Πρόνοιας, εν αις εστεγάσθησαν προσωρινώς κάτοικοι σεισημοπαθείς, ως και το τηλεγραφείον και η Αστυνομία. Κατά το εσπέρας της ίδιας ημέρας, ανέλαβον αστυνομικά καθήκοντα, ανατεθέντος εις αυτούς, υπό τον Διοικητού τον Αστυνομικού Τμήματος, του έργου της φρουρήσεως του τμήματος του 1/3 της όλης περιοχής και δη, του επικινδυνωδεστέρου, καθότι περιείχε τας Φυλακάς, αίτινες είχαν εν μέρει κρημισθεί, οι δε κρατούμενοι είχαν στασιάσει. Κατά την ημέραν ταύτην διεκρίθησαν οι Αρχηγοί κ.κ. Ποταμίτης Φίλιππος, Αλιβιζόπουλος Θεόδωρος, Μελίτας Διονύσιος, Γιακουμέλος Γεώργιος, Πλέσσας Σπυρίδων, οι Υπαρχηγοί κ.κ. Βιλλιάρδος Διονύσιος, Ζαμπάζας Σπυρίδων, Μάργαρης Αναστάσιος, Δημητρόπουλος Ιωάννης και Γιακουμής Διονύσιος, οι ενωμοτάρχαι Κοτσώνης Αναστάσιος, Μείντάνης Δημήτριος, Στραβογέννης Ιωάννης, οι Υπενωμοτάρχαι Τόδουλος Διονύσιος και Μπάστας Νικόλαος και ο πρόσκοπος Παλλαδινός Γενναίος, τους οποίους ευφήμως διαμνημονεύω, διά την επιδειχθείσαν κατανόησιν, εργατικότητα, προθυμίαν και πειθαρχικότητα.

»12-8-1953 - Κατά την ημέραν ταύτην, καθ' ην ευρίσκετο μέρος της δυνάμεώς μας, εις τον μικρόν καταυλισμόν μας, εν τη πλατεία Σολωμού, καίτοι κατά φυσικόν λόγον θα έδει, κατά την στιγμήν τον τρομακτικού σεισμού, να τρέξουν οι πρόσκοποι προς αναζήτησιν των οικείων των, παρέμειναν πιστοί Θεματοφύλακες του ανατεθέντος εις αυτούς καθήκοντος και ως μοναδικόν παράδειγμα αναφέρω τον ηρωϊκόν Υπαρχηγόν Δημητρόπουλον Ιωάννη του Λεωνίδα όστις, καίτοι δεν εγνώριζεν περί της ζωής των τεσσάρων αδελφών του και του υπερήλικος και αναπήρου πατρός του, καίτοι θα έδει εκ του ενστίκτου της αυτοσυντηρήσεως να φροντίση τουλάχιστον δι' εαυτόν, καίτοι τον διέτασσα σχεδόν, να τρέξη να ανεύρη τους οικείους του, εν τούτοις παρέμεινεν εκεί, μεταφέρων τραυματίας, επιδένων πληγάς και προσφέρων τοιαύτας υπηρεσίας, ώστε το καθήκον να είναι έννοια ήτις να χωριά προ του επιτελεσθέντος υπό του ανωτέρω Υπαρχηγού έργου. Κατά την ίδιαν ημέραν ευφήμως διαμνημονεύω τους Αρχηγούς κ.κ. Ποταμίτην Φίλιππον του Διονυσίου, Μελίταν Διονύσιον του Αλεξάνδρου και τον Υπαρχηγόν Βιλλιάρδον Διονύσιον τον Σπυρίδωνος, ως και τον ακούραστον και ηρωϊκόν Ναυτοπρόσκοπον Τόδουλον Διονύσιον όστις παρευρίσκετο εν παντί παρά το πλευρόν μας, καίτοι οι

οικείοι τον είχαν καταπλακωθή υπό τα ερείπια και η αδελφή τον πατρός του είχαν ήδη φονευθή. Κατά την ιδίαν ημέραν εφέρετο ως εξαφανισθείς ο Αρχηγός Αλιβιζόπουλος Θεόδωρος, ανασυρθείς, εν τέλει, από τα ερείπια δι' ιδίων δυνάμεων. Κατά την εκραγείσαν πυρκαϊάν, όπου το παν ερευστοποιείτο και αι πέτραι ασβεστοποιούνται, δεν πιστεύομεν να φαντασθή ουδείς, ότι οι 15 εθελοντικώς επιστρατευθέντες Πρόσκοποι μας θα έδει να μη προσφέρουν τας υπηρεσίας των ο καθείς εις την οικογένειάν του, αι οποίαι, δυστυχώς, αριθμούν και τινα θύματα.

»Ως εκ τούτου, μόνον σήμερον (14-8-53) ηδυνήθημεν δι' αναζητήσεως από Ακρωτηρίου μέχρις Αργασιού να εξακριβώσωμεν ότι υπάρχουν εν τη ζωή άπατες οι πρόσκοποι και Βαθμοφόροι μας (...).

»Εκ των ερειπίων και της τέφρας διεσώθησαν (...) το αρχείον της Τοπικής Εφορείας, το αρχείου του 2ου Συστήματος Ναυτοπροσκόπων, η Σημαία της Τοπικής Εφορείας Ζακύνθου και η Σημαία της Τ.Ε. Οδηγών (...).

Πανικός στις φυλακές

Στο ίδιο βιβλίο του «Προσκοπικά Χρονικά Ζακύνθου» ο Γιάννης Μεγαδούκας αφηγείται και άλλες χαρακτηριστικές λεπτομέρειες από τις πρώτες ώρες και μέρες των σεισμών του 1953:

«Οι εγκληματικές Φυλακές είχαν πάθει σοβαρότατες ζημιές και ήταν ετοιμόρροπες. Όλη τη νύχτα της 11ης Αυγούστου, οι έγκλειστοι αδυνατούντες να πράξουν κάτι για τη σωτηρία τους, αν συνέβαινε και άλλος σεισμός, ζητούσαν, με γοερές (και) απελπισμένες κραυγές να μεταφερθούν αλλού. Τη φρούρηση των 200 αυτών φυλακισμένων είχαν αναλάβει οι πρόσκοποι (μαζί) με Χωροφύλακες. Η νύχτα εκείνη ήταν εφιαλτική. Πυκνό σκοτάδι εκάλυπτε όλη την πόλη, λόγω διακοπής λειτουργίας της Ηλεκτρικής Εταιρείας. Από καιρού σε καιρόν ακούγονταν μονάχα τα αλυχτήματα των τρομαγμένων σκυλιών και τα αναγνωριστικά σφυρίγματα των Προσκοπικών και Αστυνομικών περιπόλων που περιφρουρούσαν τους δρόμους εξυπηρετούμενοι από ηλεκτρικά φανάρια. Αμυδρό φως ξεχώριζε στην πλατεία Σολωμού από την προσκοπική κατασκήνωση και τις λάμπες θυέλλης, που είχαν αναρτήσει έξω από τ' αντίσκηνά τους. Οι βάρδιες εναλλάσσονταν κανονικά. Οι μη έχοντες υπηρεσίαν πρόσκοποι κατακλίνονταν στ' αντίσκηνά τους. Ήταν, αληθινά, συγκινητικό να βλέπει κανείς αυτά τα παιδιά να έχουν αφήσει τις οικογένειές τους και τους δικούς τους, "Ετοιμοί" να εξυπηρετήσουν τον πλησίον τους, να πράξουν το καθήκον τους. Έτσι πέρασε, με κάποιαν αγωνία, όλη η νύχτα της 11ης Αυγούστου, χωρίς να προμηνύεται τίποτα το ανησυχητικό για την επομένην.

»Την επομένην, όμως, 12ην Αυγούστου 1953 κατά τις 11:35' μια, τρομακτικής εντάσεως, σεισμική δόνηση μετέτρεψε την πόλη σε σωρό ερειπίων, ενώ ένας άλλος σεισμός στις 2:30' το απόγευμα, αποτελειώσε ό,τι είχε απομείνει όρθιο. Και σαν να μην έφθανε το κακό της ολοσχερούς κατερειπώσεως της πόλεως, πυρκαϊές που εξερράγησαν σε διάφορα σημεία, άρχισαν να κατατρώγουν ό,τι ήταν δυνατόν να καεί. Στο διάστημα μεταξύ του πρώτου σεισμού (11:35 π. μ.) και του δευτέρου (2.30' μ. μ.) οι πρόσκοποι εβοήθησαν στη διάσωση και μεταφορά, σε πετρελαιοκίνητα σκάφη, των 217 κρατουμένων (...).

Οι πρόσκοποι των Πατρών

«Τις πρώτες βραδινές ώρες της 12ης Αυγούστου 1953 κατέπλευσε στο χώρο της πρώην πλατείας Ιωάννου Μεταξά (μπάνκο) – όπου είναι σήμερα το ξενοδοχείο "Ξενία" (σ.σ. νυν Δημαρχείο) – το Α/Γ του Π(ολεμικού). Ν(αυτικού). "Άξιος", με κυβερνήτη τον τότε πλωτάρχη Π.Ν. Χρυσάφη, φέρνοντας διάφορα εφόδια πρώτης ανάγκης και έχοντας μέσα του τότε Υπουργό Εθνικής Αμύνης αείμνηστο Παναγιώτη Κανελλόπουλο και τον Στρατηγό Ιατρίδη. Σ' αυτό ακόμα επέβαιναν 16 παιδιά, πρόσκοποι των Πατρών, με επικεφαλής τον αξέχαστο Έφορο Νίκο Ιορδανίδη, οι οποίοι, αφηφώντας κάθε κίνδυνο, προσέτρεξαν "πρώτοι απ' όλη την Ελλάδα" να προσφέρουν ό,τι μπορούσαν. Το τμήμα αυτό των πατρινών προσκόπων, δεν συγκροτήθηκε κατόπιν διαταγής οιασδήποτε ανώτερης αρχής. Συγκροτήθηκε σχεδόν αυτόβουλα και αυθόρμητα, με κύριο και μοναδικό σκοπό το προσκοπικό τους ρητό "Πάντα Έτοιμοί". Όταν, κατά το μεσημέρι της 12/8/1953, ξεκίνησαν από την Πάτρα, προορισμό είχαν, όπως έμαθαν από το προσωπικό του Πολεμικού σκάφους, την Κεφαλλονιά. Όταν, όμως, έφτασαν στις Οξυές είδαν να στρίβουν αριστερά και τότε συμπεράνανε ότι κατευθύνονταν προς τη Ζάκυνθο. Φτάνοντας στη Ζάκυνθο δεν πίστευαν στα μάτια τους. Το θέαμα που αντίκρυσαν αυτά τα παιδιά δεν το φαντάζονταν ποτέ!!! Όλη η πόλη καιγότανε απ' άκρη σε άκρη. Όταν οι 9 μεγαλύτεροι απ' αυτούς βγήκαν έξω με το Στρατηγό Ιατρίδη, πάνω σε ένα μικρό αποβατικό ΑΒΑC, για να κάμουν εκτίμηση της καταστάσεως, από παντού άκουγαν τις οιμωγές των πληγωμένων και τις απελπισμένες κραυγές αυτών που, εγκλωβισμένοι μέσα στα ερείπια, καίγονταν ζωντανοί. Τα παιδιά προς στιγμήν σαστίσανε!!! Δεν ήξεραν τι να πρωτοκάμουν. Πάντως αμέσως επιδόθηκαν "επί το έργον": Περίθαλψη τραυματιών, μεταφορά πληγωμένων, λίγο νερό στους διψασμένους, (έναν) ανακουφιστικό λόγο στους απελπισμένους. Το τι ειδικότερα έκαναν, αυτοί οι 9 μεγάλοι πρόσκοποι των Πατρών, μας το αποδίδει το παρακάτω απόσπασμα ραδιοφωνικής συνέντευξης του Στρατηγού Ιατρίδη (Αργοστόλι, 1 Σεπτεμβρίου 1953):

» (...) Οφείλω, όμως, να εξάρω όλως ιδιαιτέρως την αυτοθυσίαν, την περιφρόνησιν προς τον κίνδυνον των εννέα εκείνων προσκόπων, οι οποίοι έφθασαν το πρώτο βράδυ της καταστροφής της Ζακύνθου. Οι πρόσκοποι αυτοί αναχώρησαν εκ Πατρών και έπεσαν αμέσως μέσα στη φωτιά της πόλεως Ζακύνθου, η οποία εκάιετο από της μιας άκρης εις την άλλην. Μετέφεραν τραυματίας, εβοήθησαν γέρους να εξέλθουν εκ των ερειπίων και της πυρκαϊάς. Ομολογώ, ότι πάντοτε ηγάπον τον Προσκοπισμόν, αλλά και το έργον των ολίγων αυτών παιδιών με συνεκίνησε τόσο, ώστε να πω ότι η εκτίμησίς μου προς την ιδέαν του Προσκοπισμού και τους Προσκόπους τους ιδικούς μας είναι τόσο μεγάλη, ώστε δικαίως αυτοί να σεμνύνονται διά το έργον των και ο Ελληνικός λαός να είναι υπερήφανος διά τα παιδιά του τα οποία παραδίδει εις τον Προσκοπισμόν».

«Και πράγματι, αυτά τα παιδιά, εκείνες τις ώρες, μέσα στη δίνη των μετασεισμικών δονήσεων και τη λαίλαπα της πυρκαϊάς, που εσάρωνε τα πάντα στο πέρασμά της, έδωσαν ό,τι καλύτερο διέθεταν σε ψυχικό σθένος και σωματική κρατερότητα (...).

«Οι πρόσκοποι των Πατρών, την επομένη της αφίξεώς τους κατασκηνώσαν στον Άγιο Χαράλαμπο, στο χώρο "Κεραμείας" (σ. Ν.Ι.Μ. εκεί όπου ευρίσκονται

σήμερα εργατικές κατοικίες και η κατοικία του Μητροπολίτου Ζακύνθου). Παρέμειναν αρκετές ημέρες, υπό την εποπτεία πλέον των Στρατιωτικών αρχών, προσφέροντας τη βοήθειά τους όπου και όσο μπορούσαν, αποσπώντας πάντα την ευγνωμοσύνη που τους ανταπέδιδαν οι κάτοικοι του νησιού. Για την προσφορά τους αυτή το Σ(ώμα) Ε(λλήνων) Π(ροσκόπων) σε ιδιαίτερη τιμητική εκδήλωση πού έγινε στην Πάτρα, με την παρουσία του τότε Υπουργού Εθνικής Αμύνης Παναγιώτη Κανελλοπούλου, τους απένεμε το Μετάλλιον Εξαιρέτων Πράξεων (...).

«Μετά την τρίτη ημέρα των σεισμών, που δεν σταματούσαν ούτε μέρα ούτε νύχτα, άρχισαν να δημιουργούνται κάποιες εστίες ζωής, ανάλογα με την τοποθεσία που βρισκόταν καθένας. Έτσι, δημιουργήθηκαν κάποιοι πρόχειροι καταυλισμοί στα άκρα της κατεστραμμένης πόλεως όπως: Αγίου Λαζάρου, Κήπων, Ψηλώματος, Εσταυρωμένου και της πλατείας Σολωμού, όπου ήταν συγκεντρωμένες σε σκηνές όλες οι Υπηρεσίες».

Τα χειρόγραφα του Σολωμού

Ο Γιάννης Μεγαδούκας σε άλλο σημείο του ιδίου κεφαλαίου του βιβλίου του σχετικά με τη συμβολή των προσκόπων κατά τους σεισμούς του 1953 προσθέτει:

«Ο αρχηγός Θεόδωρος Αλιβιζόπουλος στις 13-14 Αυγούστου είχε προσκολληθεί στην ομάδα των προσκόπων Πατρών, προσωρινώς, νοιώθοντας την ανάγκη να είναι χρήσιμος σε κάθε στιγμή. Ο αρχηγός παρέσχε πολύτιμη βοήθεια στον Φαρμακοποιό και Λόγιο Νικόλαο Βαρβιάνη που, ως Σεβάσμιος της Τεκτονικής Στοάς "Αστήρ της Ανατολής αριθ. 880", είχε αναλάβει τη διάσωση των Αρχείων της Στοάς, μέσα στα οποία συγκαταλέγοντο και τα πρωτότυπα χειρόγραφα του Διονυσίου Σολωμού (...).

«Η Νομαρχία Ζακύνθου, αποβλέποντας στην ευρυθμότερη διατήρηση της τάξεως και (τη) λειτουργία των διοικητικών Υπηρεσιών, ήταν φυσικό να προσφύγει εκεί όπου υπήρχε συγκροτημένη δύναμη όπως π. χ. Χωροφυλακή, Στρατός, Πρόσκοποι. Πραγματικά, στις 17.8.1953, αποστέλλει με αγγελιοφόρο εξαιρετικώς επείγουσα απόφαση για επίσημη επιστράτευση των Προσκόπων (...). Οι πρόσκοποι μας χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για τη φύλαξη των υλικών που βρίσκονταν στοιβαγμένα στην πλατεία του πόρτου, στην περισυλλογή των εφοδίων που έριχναν τα αεροπλάνα, στην ενίσχυση των προσωπικού των υγειονομικών σταθμών, ως γραφείς στη Διοίκηση Χωροφυλακής, στο στήσιμο των σκηνών και σε άλλα (...).

Πρόσκοποι απ' όλη την Ελλάδα

«Στις 18.8.1953 με Α/Γ του Πολεμικού Ναυτικού, καταφθάνει, κατά το μεσημέρι, η πρώτη αποστολή του Σ.Ε.Π., αποτελούμενη από 45 πρόσκοπους, υπό τον έφορο-εκπαιδευτή του Σώματος Γεώργιο Πάττα και Υπαρχηγό το Σπύρο Κοριατόπουλο, της Τ.Ε. Ζακύνθου, που υπηρετούσε, λόγω σπουδών, στη Γενική Εφορεία. Την αποστολή αυτή των 45 προσκόπων συνέθεταν πρόσκοποι από τις Τοπικές Εφορείες Αθηνών, Αιγάλεω, Κερατσινίου, Κορίνθου, Χίου και Παλαιού Φαλήρου.

»Την αποστολή συνάντησε ο Τοπικός Έφορος Ζακύνθου, στη γέφυρα του Αγίου Χαραλάμπους, πριν παρουσιασθεί σ' αυτόν, όπως ο Κανονισμός προέβλεπε, ο

επικεφαλής της ομάδας και χωρίς η Γενική Εφορεία να αποστείλει στους προσκόπους Ζακύνθου, έστω κάποιο έγγραφο, ή προφορικό χαιρετισμό συμπαραστάσεως.

»Εν πάση περιπτώσει, ο Τοπικός Έφορος Ζακύνθου, Ιωάννης Μεγαδούκας, οδήγησε την Ομάδα να εγκατασταθεί κατ' αρχήν στο γήπεδο της Αθλητικής Ενώσεως, στον Άγιο Χαράλαμπο. Εκεί, εξήγησε στον επικεφαλής Αρχηγό Γ. Πάττα για τα άλλα στρατόπεδα και τις βασικές ανάγκες που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι. Είναι αλήθεια ότι αυτά τα παιδιά, από την πρώτη στιγμή που πάτησαν το πόδι τους στη Ζάκυνθο, επιδόθηκαν με τέτοιο ζήλο, με τόση αυταπάρνηση, με τέτοια αυτοθυσία στα παντοειδή έργα που τους εμπιστεύθηκαν οι Αρχές, ώστε να προκαλέσουν τον ειλικρινή θαυμασμό, όχι μόνον των σεισμοπλήκτων αλλά και των Στρατιωτικών και Πολιτικών Υπεύθυνων της Πολιτείας. Ιδιαίτερα ο ελληνικός και ξένος τύπος, εξήραν την ηρωική προσπάθεια αυτών των παιδιών.

Στην εφημερίδα των Αθηνών «Η Καθημερινή», ο Αθηναίος γράφει:

«Οι πρόσκοποι ανελάμβανον υπηρεσίας που δύσκολα ώριμος άνδρας θα απέφασζε να τις κάμη».

Σε επίρρωση των απόψεων αυτών παρατίθεται η γνώμη τον Υπάρχου τον Αντιτορπλικού του Π.Ν. «Πάνθηρ», όπως τη σημειώνει ο ίδιος στο βιβλίο επισκεπτών που τηρούσε ο Τοπικός Έφορος Κερατσινίου στην Κατασκήνωση των Αρχηγείων των Προσκόπων. Γράφει λοιπόν ο Ανθυποπλοίαρχος Π. Κουντουριώτης, εγγονός τον ενδόξου Ναυάρχου:

«Ένα μεγάλο εύγε για ό,τι κάνατε. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Έφορον και τους πρόσκοπους Κερατσινίου που ειργάσθησαν μαζί μας τόσο καλά. Θέλω να ξέρετε ότι με την ακούραστο εργασίαν σας και με τους ευγενικούς σας τρόπους συγκινήσατε όλους τους κατοίκους του στρατοπέδου. Θα ήθελα πολύ να μένατε μαζί μας ακόμη, δυστυχώς, όμως, μας αφήνετε πριν να τελειώσουμε την αποστολή μας. Σας ευχόμεθα όλοι καλή τύχη, και ελπίζω μία μέρα να συνεργασθούμε όπου αλλού μας χρειασθή η Πατρίς. Το Πλήρωμα και ο Υπαρχος του Β.Ν. "Πάνθηρ", σας λέει ένα μεγάλο ευχαριστώ» (...).

Η ζωή στις σκηνές του «Ατσαλή»

«Το Αρχηγείο των Προσκόπων εγκαταστάθηκε από την αρχή, στον πολυπληθέστερο καταυλισμό σεισμοπαθών της περιοχής Αγίου Λαζάρου στην τοποθεσία "Ατσαλή", πίσω από το Ναό του Αγίου Λαζάρου. Η περιοχή δεν ήταν απολύτως επίπεδη και είχε σχετικά πολύ λίγα δένδρα, εκτεινόταν, όμως, σε αρκετό βάθος σε δύο ή τρεις οριζόντιες αναβαθμίδες, περιελάμβανε δε και το αριστερό μέρος της οδού Αναπαύσεως προς το Νεκροταφείο. Οι σκηνές των σεισμοπαθών είχαν στηθεί σε γραμμικές σειρές, αφήνοντας μεταξύ τους ικανοποιητικό χώρο για την τοποθέτηση βοηθητικών σκευών και άλλων αντικειμένων χρήσιμων στις οικογένειες. Ανάμεσα από τις αντικρυζόμενες πόρτες των σκηνών υπήρχε διάδρομος τριών περίπου μέτρων. Κάθε σκηνή στέγαζε οκτώ έως δέκα άτομα. Είχαν προβλεφθεί ιδιαίτεροι χώροι αφοδευτηρίων, ο υγειονομικός έλεγχος των οποίων γινόταν ανελλιπώς καθημερινώς. Σε ιδιαίτερη σκηνή στεγαζόταν το Αστυνομικό Τμήμα της περιοχής, σε άλλη μία τα Ιερά Σκεύη της Εκκλησίας τον Αγίου Λαζάρου και σε μια

τρίτη αποκλειστικά οι αδελφές τον Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού (ΕΕΣ). Στο υψηλότερο σημείο τον καταυλισμού, είχαν στηθεί σε σχηματισμό ορθής γωνίας οι σκηνές τον Αρχηγείου και των προσκοπικών Ομάδων του καταυλισμού. Μία ξεχωριστή σκηνή σε σχήμα τέντας ήταν η τραπεζαρία τον Αρχηγείου, στην οποίαν φιλοξενούνταν οι συναντήσεις των Βαθμοφόρων των Προσκοπικών Τμημάτων όλων των καταυλισμών. Αλλά στην ίδια τέντα προσέρχονταν, επί καθημερινής βάσεως, οι Στρατιωτικές και Λιμενικές Αρχές καθώς και οι αδελφές του ΕΕΣ, για λίγη ξεκούραση, ανταλλαγή σκέψεων και προβληματισμών.

»Ο Επιτελάρχης της Στρατιωτικής Διοικήσεως, και συμπολεμιστής του Τοπικού Εφόρου Ζακύνθου Ι. Μεγαδούκα, αντισυνταγματάρχης (τότε) Ορέστης Βιδάλης, καθώς και ο Αντιπλοίαρχος Λιμενικού Θεοχάρης Π. ήταν από τους συχνότερους επισκέπτες τον Αρχηγείο. Η κατασκήνωση αυτή παρέμεινε σε ενεργό δράση και μετά την αποχώρηση των Προσκοπικών Αποστολών του Σ.Ε.Π., στις 18 Σεπτεμβρίου 1953. Από την ημερομηνία εκείνη και για άλλους επτά μήνες οι Ζακυθινοί Πρόσκοποι με τους Βαθμοφόρους τους εξακολούθησαν να έχουν το Αρχηγείο τους στον καταυλισμό "Ατσαλή", που το βελτίωσαν σε μία ημιμόνιμη εγκατάσταση. Από κει συνέχισαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους και την εθελοντική προσφορά τους. Την εποχή εκείνη, από φιλευσπλαχνία της Θείας Πρόνοιας, η ευδία τον καιρού ήταν πρωτοφανής μέχρι και τα τέλη τον Νοεμβρίου, οπότε ενέσκηψε η γνωστή, για τη Ζάκυνθο, χειμερινή κακοκαιρία με καταρρακτώδεις και ασταμάτητες βροχές, με καταγιστικούς ανέμους οι οποίοι, ιδιαίτερα τις νυχτερινές ώρες, έκαναν τη ζωή εφιαλτική. Τότε, μέσα στις θυελλώδεις εκείνες νύχτες, τους μικρούς προσκόπους καλούσαν κοντά τους οι χειμαζόμενοι σεισμόπληκτοι. Τα προσκοπάκια, με τις λάμπες θυέλλης στο ένα χέρι και με τους ξύλινους "τυπάδες" στο άλλο έτρεχαν για να ξαναστήσουν τις σκηνές που είχε αναρπάσει ο άνεμος, για να στερεώσουν άλλες, για να ανοίξουν αυλάκια να στραγγιχθούν τα νερά, να μεταφέρουν στις δικές τους σκηνές για να προφυλαχτούν καλύτερα μικρά παιδιά και ασθενείς γέροντες, αλλά και να κάμουν ό,τι άλλο περνούσε από το χέρι τους.

»Και όταν, κάποτε, εκόπαζε η καταιγίδα και μπορούσαν οι σεισμοπαθείς να ξεμυτίσουν από τις σκηνές τους, η πρώτη τους ενέργεια ήταν να εκφράσουν τις ευχαριστίες τους στους μικρούς ακοίμητους προστάτες τους, τους Ζακυνθινούς προσκόπους που σαν τα φαντάσματα είχαν τρέξει μέσα στη νύχτα για να βοηθήσουν. Είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο, ότι ο "Πρόσκοπος" είχε καταστεί "Σύμβολο" για όλους τους κατοίκους τον νησιού. Αλλά για τα νεαρά παιδιά κάτι ακόμα περισσότερο: Ο "Πρόσκοπος" είχε καταστεί το "Ιδανικό" τους. Γι' αυτό δεν πρέπει ν' απορεί κανείς ότι καθημερινά προσέρχονταν και (άλλα) νέα παιδιά για να καταταγούν στους προσκόπους. Και πραγματικά, με τις αρχές τον καινούργιου χρόνου 1954 είχε αυξηθεί η τοπική δύναμη των προσκόπων συνολικά σε 170 παιδιά, προσκόπους και βαθμοφόρους, σε όλους τους καταυλισμούς (...).

Ο Επιτελάρχης της Στρατιωτικής Διοικήσεως Ζακύνθου Αντισυνταγματάρχης Πυροβολικού Ορέστης Βιδάλης, σε έκθεσή του της 20ής Σεπτεμβρίου 1953 αναφέρει:

«Η συμβολή των Προσκόπων εν Ζακύνθω ήτο μεγάλη και εκ των συγκεντρωθεισών πληροφοριών, παρουσιάζεται ότι ούτοι ειργάσθησαν με ζήλον που υπερβαίνει κάθε όριον πίστεως και ενθουσιασμού και ότι εν καιρώ θα τους ανταμείψει το

κράτος. Αλλά η προς τους σεισμοπαθείς βοήθεια των προσκόπων ήτο παντοειδής. Ειργάσθησαν όλα τα παιδιά υπερανθρώπως, δεν εγνώρισαν ποτέ ώραν αναπαύσεως και ώραν φαγητού. Πολλές φορές η εργασία ήτο πολύ σκληρή και έβλεπες μικρά παιδιά και μεγάλους με τη σειρά τους να εργάζονται έως αργά τη νύκτα, και όμως ουδέποτε παρεπονέθησαν ή και δυσανασχέτησαν, αλλά πάντοτε με το χαμόγελο ειργάζοντο (...).

Η εφημερίδα των Αθηνών «Έθνος» στο φύλλο της 19ης Αυγούστου 1953 γράφει:

«Κάτι που το περιμέναμε: Τηλεγραφούν από τη Ζάκυνθο ότι η δράσις των Προσκόπων σημειώνει πλήρη επιτυχίαν».

Εξάλλου στην εφημερίδα «Η Καθημερινή» της 3ης Σεπτεμβρίου 1953 αναφέρεται ότι:

«Πολύτιμος υπήρξεν πράγματι η βοήθεια την οποίαν παρέσχον εις τους σεισμοπλήκτους οι Πρόσκοποι (...).

Αριστείο Ανδρείας

Στις 14 Μαρτίου 1954 η Διοίκηση του Σώματος Ελλήνων Προσκόπων αποφάσισε να τιμήσει με το Αριστείο Ανδρείας Α' Τάξεως τη Σημαία της Τοπικής Εφορείας Ζακύνθου και τον Τοπικό Έφορο Γιάννη Μεγαδούκα, με το Αριστείο Ανδρείας Β' Τάξεως 17 βαθμοφόρους και προσκόπους της Ζακύνθου, τους Στασινό Μπουζιάνο, Φίλιππο Ποταμίτη, Θόδωρο Αλιβιζόπουλο, Αναστάσιο Μάργαρη, Γιάννη Στραβογέννη, Τάση Κοτσώνη, Διονύσιο Κλάδη, Νικόλαο Μπάστα, Παναγιώτη Κλάδη, Ιωάννη Μάργαρη, Διονύσιο Μελίτα, Γεώργιο Γιακουμέλο, Διονύσιο Βιλλιάρδο, Σπύρο Ζαμπάζα, Γιάννη Δημητρόπουλο, Σπύρο Πλέσσα και Διονύσιο Τόδουλο και με το Μετάλλιο Εξαιρέτων Πράξεων τη Σημαία της Τοπικής Εφορείας Κατασταρίου.

Στο σκεπτικό της απόφασης αναφέρεται ότι «από τας πρώτας σεισμικές δονήσεις, μετ' άλλων βαθμοφόρων και προσκόπων ανέλαβον υπηρεσίαν και, υπό την καθοδήγησιν του Τοπικού Εφόρου των, προσέφεραν σοβαράς βοηθείας εις τους σεισμοπλήκτους Ζακύνθου, με κίνδυνον της ζωής των, λόγω των συνεχιζομένων σεισμικών δονήσεων και της επακολουθησάσης πυρκαϊάς, προκαλέσαντες τον θαυμασμόν, όχι μόνον της Ζακυνθινής Κοινωνίας, αλλά και των επισήμων αρχών».

Σημειώσεις

1. Ο Γιάννης Μεγαδούκας (1921-1995) διετέλεσε ανώτερος τραπεζικός υπάλληλος και Περιφερειακός Έφορος των Προσκόπων Ζακύνθου. Το 1995 εξέδωσε το βιβλίο «Προσκοπικά Χρονικά Ζακύνθου».

Ο κινηματογράφος (κάτω δεξιά).

Ζάκυνθος 10, 11, 12 Αυγούστου 1953

*Μνήμη Τέτας Στάμου! Επέλεξε να καεί μαζί με το σπίτι της,
παρά να εγκαταλείψει την παράλυτη μάνα της!*

Τη Δευτέρα το βράδυ ήμασταν στον κινηματογράφο, στο ρεπάρτο της Ιονικής Τράπεζας και βλέπαμε το «Στρόμπολι» του Ροσσελί με την Ίγκριντ Μπέργκμαν. Πίσω μας καθόταν ο Ντίνος ο Κονόμος και εσχολιάζαμε την υπόθεση του έργου. Ηφαιστειο Στρόμπολι, έρωτας Μπέργκμαν-Ροσσελί!!! Όταν ξαφνικά έσκιζε τον ουρανό από ανατολή προς τη δύση ένας εκτυφλωτικός διάπτοντας! Όλοι

Ιερός ναός Αγίου Νικολάου Μητρόπολη, η αυλή του Μοναστηριού.
Η Μητρόπολη κάηκε. Στην αυλή χώνεψε η φωτιά
(Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη).

οι θεατές φωνάξαμε! Με μία φωνή. Ο Ντίνος ο Κονόμος ακούστηκε να λέει τα-
ραγμένος:

- Κάτι μεγάλη συφορά θα γένει, δεν μπορεί!
- Σώπα, καημένε Ντίνο, του λέω, ωραίο άστρο ήτανε! Είδες φως!!

Μέσα μου σκεφτόμουν τις προλήψεις, έπεσε προς τη δύση, αν πήγαινε αντί-
θετα θα ήταν ευτυχία.

- Καλή νύχτα! Αύριο με το καλό!

Κοιμόμαστε στο δεύτερο πάτωμα με διάπλατα παράθυρα. Η ταράτσα μας μο-
σκοβόλαε από τις ανθισμένες μπουγαρινιές μου. Εγλυκοχάραζε όταν άρχισε ο
πρώτος σεισμός, ο λεγόμενος της Τρίτης 11 Αυγούστου!

Πέσαμε κάτω από τα κρεβάτια μας, γιατί μπερδευτήκαμε στα σεντόνια, οι α-
σβέστες από τους τοίχους μάς ράντιζαν, το μεγάλο κάδρο με τη βαριά, χρυσή
κορνίζα, πορτρέτο της θείας μου Αϊντας, σε φυσικό μέγεθος ζωγραφισμένο α-
πό τον πατέρα μου, γκρεμίστηκε πάνω στο κρεβάτι μου.

- Φτηνά τη γλίτωση για την ώρα, είπα.

Η Νίνα βρισκόταν σαν ίσκιος στο κεφαλόσκαλο με το σεντόνι στους ώμους,
το αποστεωμένο χέρι της μας καθυσύχαζε, μας συγκρατούσε.

Ο πατέρας μου, μέσα στον πανικό του, σκέφτηκε το Γιαννάκη, παιδί ακόμη,
κοιμόταν αναίσθητα, τον τράβηξε, τα μαλλιά του και τα μακριά τσίνουρά του γιο-
μάτα ασβέστες. Το σπίτι σειόταν ακόμη.

Ζάκυνθος. Άγιοι Πάντες (Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη).

Η εκκλησία των Αγίων Πάντων και το καμπαναρίο. Αύγουστος 1953.

Ζάκυνθος, Το ξενοδοχείο Le Petit Palais (μπροστά), Ψήλωμα Αγίου Δημητρίου του Κόλλα, στη γωνία αριστερά (Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη).

Όταν σταμάτησε κατεβήκαμε στο κατώ. Τι είδαμε; Όταν περνούσαμε το πρώτο πάτωμα, όλα κάτω.

– Ω! δουλειά θα 'χουμε, σκέφτηκα.

Το απέναντι σπίτι είχε χάσει το βορινό τοίχο του κι έμοιαζε το εσωτερικό του σαν σκηνικό θεάτρου! Δεν ξέρω τι γινότανε πιο πέρα από τη γειτονιά μας.

Η μάνα μου ήτανε σε κακή κατάσταση. Αργότερα της φέραμε κάτω το κρεβάτι της, εκείνο το παιδικό μου, το βάλουμε μέσα στο εργαστήριό μου.

Καβαλέτα, τελάρα, χρώματα, οι τοίχοι γιομάτοι πίνακες!

Τετάρτη 12 Αυγούστου, ενωρίς το πρωί πήγαμε με την Τζένη να δούμε τι είχε γίνει μέσατες, εφτάσαμε μέχρι τον Άγιο Παύλο. Σαν να είχε κρηυχτεί ξανά πόλεμος, όλος ο κόσμος αναστατος, κουβέντες και σχόλια διάφορα, να προσπαθεί να συγυρίσει.

Εγυρίσαμε. Είδαμε το ρολόι του Φόρου, ήτανε 11 παρά 10' όταν περνούσαμε. Είχε έρθει σπίτι ο Αντώνης ο ξάδελφός μου και περιέγραφε πώς ήταν τα πράγματα στον Άγιο Λάζαρο. Του λέω:

– Πάμε πάνω να με βοηθήσεις να πάρω τη μικρή βιβλιοθηκούλα μου;

Τολμήσαμε και ανεβήκαμε στο δεύτερο πάτωμα. Όλοι οι σοβάδες μαδημένοι κάτω, στην ταρατσα οι μπουγαρινιές μου κομμένες λες με σπαθί!

– Θα ξανανθίσουν, είπα. Έλα πιάσε τη βιβλιοθήκη, μπορούμε!

Εκείνη τη στιγμή άρχισε ο μεγάλος σεισμός! Δύο πήδους εκάμαμε μέχρι το

Τα περιβόλια του Καραμπινείου με τις σκηνές και τις παράγκες (το μακρόστενο ερείπιο στο κέντρο).

κεφαλόσκαλο, είδα αριστερά μου ν' ανοίγει ο εξωτερικός τοίχος, κοντά στο «βροντάλε» και να φαίνεται ξαφνικά η Μπόχαλη, άλλος ένας-δύο-τρεις πήδοι να φύγουμε από τη σκάλα που μας χοροπηδούσε σαν ζωντανό αφηνιασμένο! Όταν φτάσαμε κάτω, με τους άλλους, ακούσαμε χλαπαταγή, σκόνη σύννεφο, γκρεμιστηκε ολόκληρη η ξύλινη σκάλα, το ένα της κομμάτι απάνω στο άλλο!

Στεκόμαστε όλη η οικογένεια στη μεγάλη είσοδο του αρχοντικού που είχαμε για σπίτι μας. Τα τεράστια δρύινα πορτόφυλλα της εξώθυρας κρατούσαν το ταβάνι, οι πέτρες πέφτανε έξω, μπροστά μας και σιγά σιγά ανέβαιναν να κλείσουν το πέρασμα. Ο απίστευτος γδούπος, ο κρότος από ό,τι τσακιζόταν και γκρεμιζόταν γύρω μας, ο υποχθόνιος ρόγχος!

Ύστερα απίθανη σιωπή! Σαν να είχαμε κουφαθεί! Και ύστερα, φωνές και καλέσματα από δω κι από κει.

Ο πατέρας μας! Δεν ήταν μαζί μας ο πατέρας μας!

Εγώ κι η Τζένη βγάλαμε το κεφάλι μας από την πόρτα. Είδαμε έναν άνθρωπο πέρα προς τη Μητρόπολη, να πηδάει γκρεμισμένους τοίχους και να φωνάζει «παιδιά μου!». Είμαστε όλοι καλά! Ήρθε! Τώρα πρέπει όλοι να βγούμε έξω, προς τα πού να πάμε; Προς το πλάτωμα του Αγίου Ιγνατίου, στο Καραμπίνειο, έχει περιβόλια. Επήραμε τη μάνα μας αγκαλιά, η Τζένη κι εγώ, εσταυρώσαμε τα χέρια μας «καρεκλούλα»! Ήτανε τόσο ελαφριά! Σαν πούπουλο!

Βρεθήκαμε όλοι και οι γείτονες, στο πλάτωμα. Η μάνα μας πνιγόταν, την έπνιγε η σκόνη. Ο ουρανός κίτρινος, πηχτός, αδιαπέραστος, μία τρύπα σαν θολό πηγάδι, στο βάθος του ο ήλιος μία μπάλα πρασινόμαυρη χωρίς αχτίνες! Η γη κουνιόταν κι έτριζε συνέχεια! Λέει η Τζένη:

– Βουλιάζουμε! Μαρία, αντί!

Ο Άγιος Δημήτριος του Κόλλα.

– Άσ' τις βλακειές, λέω εγώ αγριεμένη.

Σε λίγο είδαμε να ανεβαίνουν μαύροι, πυκνοί καπνοί από νότια.

Η Ζάκυνθος εντέλει άρχισε να καίγεται!

Ένα μικρό αεροπλανάκι πέρασε από πάνω μας! Βοήθεια! Βοήθεια!!! Έπρεπε να βγούμε από το κλειστό πλάτωμα, τα ερείπια έπεφταν σε κάθε κούνημα! Είδα ότι κάποιος πέρασε ανάμεσα από το ισόγειο του Καραμπινείου προς τα περιβόλια, έξω από το πλάτωμα. Πάω να δω, ναι, φεύγουμε, θα περάσουμε. Κι αν γίνει σεισμός εκείνη την ώρα; Τι να κάνουμε, ας γίνει, εδώ θα ψηθούμε ζωντανοί.

Η ζέστη ήταν αφόρητη, η σκόνη μας τύφλωνε, νερό δεν υπήρχε, τόσα πηγάδια σε κάθε σπίτι είχαν θαφτεί! Ξαναπήραμε τη μάνα μας αγκαλιά, δε σκέφτηκα τους άλλους, δε θυμάμαι πια κανέναν άλλον από την οικογένειά μου, ούτε το νόνο μου ούτε τη θεία μου Θεώνη ούτε τα ξαδέλφια μου! Είχαμε αγκαλιά τη μάνα μας την ετοιμοθάνατη.

Στο φρύδο του Ψηλώματος, πάνω από τα περιβόλια του Καραμπινείου, ο φίλος μας ο Σπύρος ο Μυλωνάς ο μεσαίος.

– Μαρία, Τζένη, τι γίνεται; Ελάτε, ελάτε μαζί μου!

Μας πήρε, πώς, με τι μέσο δε θυμάμαι. Μας απίθωσε στ' αλώνια τους στις Βαρρές κι εκεί ήτανε η πρώτη μας στάση. Μας δώσανε, οι σέμπροι, λιόπανα να ξαπλώσουμε και νερό να πιούμε και γάλα.

Τη νύχτα, ξαπλωμένη ανάσκελα πάνω στο ξεραμένο χώμα, είδα για πρώτη φορά όλο το γύρισμα τ' ουρανού, τους αστερισμούς, πάνω από το κεφάλι μου. Τη Μεγάλη και τη Μικρή Άρκτο, την Κασσιόπη, τον «Αυγερινό» και την «Πούλια»! Γυρίζανε σιγανά ενώ κάτω από το κορμί μου τρίζανε κατά διαστήματα τα θεμέλια του νησιού μας κι ενώ οι φλόγες της Χώρας περνούσαν το ύψος του Κάστρου.

Τα παιδιά του Μυλωνέικου πήγαν στην Μπόχαλη να δούνε. Γύρισαν, είπαν:

Τα μπάνια του Παγή (κάτω αριστερά)
κι ο κινηματογράφος (κάτω δεξιά) όπως έμειναν...

– Τώρα καίγεται το σπίτι μας.

Η Ελένη είπε:

– Είχα μαζέψει όλα τα κοσμήματα σ' ένα μαντίλι, με το δεύτερο σεισμό τ' άφησα απάνω στο κρεβάτι.

Το πρωί είπα:

– Μαμά, θα πάω μέχρι το Ψήλωμα να δω τι γίνεται!

Έφτασα στο φρύδο του Καραμπινείου, κόσμος πολύς στα περιβόλια του. Βλέπω στη θάλασσα, κοντά προς το νοσοκομείο, ένα μεγάλο καράβι.

Κάποιος με φωνάζει, ο Γιάννης ο Τετράδης.

– Ελάτε εδώ που ξέρετε αγγλικά.

Κατεβαίνω, τέσσερις-πέντε Άγγλοι στρατιώτες μ' έναν αξιωματικό.

– Ρωτήστε τους, δεσποινίς, θέλουν να τους εγκαταστήσουμε εδώ;

– Ναι! Εδώ η πρώτη κατασκήνωση.

Βρήκα και τη θεία μου Θεώνη με τη Ριγγίνα και το νόνο μου και τα παιδιά.

– Πού αλλού υπάρχουν συγκεντρωμένοι άνθρωποι;

– Θα σας πάω!

Δεν ξέρω πώς είχε έρθει ένα στρατιωτικό αυτοκίνητο με περίεργες ρόδες, ψηλό, που είδα μετά ότι καβαλίκευε τοίχους γκρεμισμένους! Σκαρφάλωσα επάνω, τους πήγα στο Σταυρό, που τότε δε λεγόταν έτσι, του Ψηλώματος, στα λιοστάσια, έγινε εκεί άλλη κατασκήνωση. Στο Ακρωτήρι άλλη. Σκηνές, φανάρια θυέλλης, κουβέρτες, κιβώτια με κονσέρβες, χάρτινοι σάκοι με φρέσκα, ζεστά ψωμιά, βαρέλια με νερό που έγραφε Water of Thames, τουαλέτες χημικές!! μου είπαν.

– Και τώρα, δεσποινίς, πού είναι η δική σας οικογένεια, δε θέλετε τίποτα εσείς;

– Να σας πάω!

Επήγαμε στις Βαρρές, έβγαλαν κιβώτια με κονσέρβες, τα πήραν οι σέμπροι, τους προσφέρανε φρέσκο γάλα από τις γελάδες. Δύο-τρεις μέρες τριγύριζα μαζί τους και στήναμε σκηνές, έβλεπα έβλεπα· Ζάκυνθος δεν υπήρχε πια!

– Τώρα, μου είπαν οι Άγγλοι, αδειάσαμε εντελώς το πλοίο, δεν έχουμε τίποτα άλλο, φεύγουμε!

Έμαθα, μου είπαν οι Άγγλοι, έφευγαν από το Σουέζ, έπιασαν το σεισμό ανοιχτά, πίσω από τη Ζάκυνθο, αλλάξανε ρότα και ήρθαν, ήτανε τροφοδοσίας του στόλου!

Στο κάτω μέρος τα μπάνια του Παγή (γυναικεία-ανδρικά).

Την Παρασκευή, ή κάπου εκεί, έφυγε η μάνα μου και η Τζένη με τα πλοία που κουβαλούσαν τραυματίες και πρόσφυγες.

Εγώ όχι, δεν ήθελα να φύγω. Όσο υπήρχαν ερείπια αναγνωρίσιμα, ήθελα να βλέπω! Βρέθηκα να μένω σε κάποια σκηνή στο Ακρωτήρι με τη θεία μου τη Θεώνη. Δεν ξέρω ποιος μας έστειλε εκεί. Ξέρω μόνο ότι είχε έρθει ο Χατζηδάκης και ότι ήμουν κοντά του και με τον πατέρα μου· πού κοιμόταν ο πατέρας μου δεν ξέρω! Φαίνεται ότι κάπως είχε χαθεί το μυαλό μου.

Εντέλει ήρθε δικός μας στρατός ελληνικός κι ο Χατζηδάκης είχε δικά του συνηθειές για να ξεθάβει εικόνες! Στην εκκλησία του Αγίου, είχε μείνει όρθια, εκεί τις μάζευαν. Εκεί είδα από κοντά, ήρθε να προσκυνήσει, τον Παπάγο· ήμασταν με τη Λένα τη Λαμπράκη, δεν τον πλησίασε.

– Τώρα θα με δει, είπε.

Εκείνος μας χαιρέτησε κουνώντας το κεφάλι, δίχως λέξη.

Άρχισαν από το Μηχανικό του Στρατού οι ανατινάξεις, για να ισοπεδώσουν τα ερείπια, ν' ανοίξουν περάσματα εκεί που καίγονταν ακόμη.

Το καμπαναρίο και η εκκλησία των Αγίων Πάντων, αντιστέκονταν, δεν ήθελαν να πέσουν με τίποτα! Είχαν όμως και δίπλα το Θέατρό μας! Η Φανερωμένη καιγόταν τώρα!

Ήμουν στα μπάνια του Παγή, εκεί μαζεύονταν οι διάφοροι υπάλληλοι, ντόπιοι και φερτοί. Ήμουν κοντά στη Δομνίκα του Ρώμα Πλανήτερου, άναβε το ένα τσιγάρο με το άλλο, ήταν ολοκόκκινη κι αναστέναζε συνέχεια, βαριά σφυριχτά, φοβόμουν ότι κάτι θα πάθει.

– Ακούς, Μαρία, για πρώτη φορά ήμουν τυχερή, στον κλήρο που βάλουμε, μου έτυχαν οι σπουδαιότεροι πίνακες! Καήκανε όλα μαζί με το σπίτι.

Πώς να την παρηγορήσω;

Ο πατέρας μας μας είπε μετά, αφού είχαμε συγκεντρωθεί σώοι, ότι είδε, εκεί στην πλατεία Αγίου Μάρκου που βρέθηκε και που δεν μπορούσε να σταθεί όρθιος κι έπεσε στα γόνατα, ότι είδε το «Ρωμάνικό του» να γέρνει και να συντρίβεται σαν να 'ταν από τραπουλόχαρτα!

«Δεν υπάρχει πια Ζάκυνθος! Δεν υπάρχει πια Ζάκυνθος!», επαναλάμβανε το ουρλιαχτό μέσα μου.

Μου λέει ο Χατζηδάκης:

– Πάμε να πλυθούμε στη θάλασσα. Μου έστειλε η γυναίκα μου ένα σαπούνι που μπορείς να σαπουνιστείς σε θαλασσινό νερό.

Επήγαμε εκεί που πριν λίγες μέρες ήταν το ρεπάρτο του Βούλτσου.

– Κατάλαβες, Μαρία, μου έλεγε, όλες οι σπουδαίες εικόνες από το Μουσείο του Παντοκράτορα, τις είχαμε μεταφέρει στον όροφο του Αρχιεπιφυλακείου, το Μόντε, που ετοιμάσαμε για Νέο Μουσείο, καήκανε όλες! Η «Ναυμαχία της Ναυπάκτου», η «Θεία Λειτουργία».

Πώς να τον παρηγορήσεις κι αυτόν;

– Θα σου δώσω στρατιώτες να πας στο εργαστήριό σας, πήγαινε μάζεψε τα έργα σας!

– Μ' αυτά θα ασχοληθούμε τώρα; Δε θα ξαναζωγραφίσω πια!

Ένα ήσυχο δειλινό είχα ξαπλώσει ανάσκελα σ' ένα λοφάκι του Ακρωτηριού, χλιαρό, μαλακό, από το νιόβγαλτο χορτάρι, η γη δεν τρανταζόταν, η Χώρα δε φαινόταν, άκουγα μόνο το βαρύ βρυχηθμό από τα τεράστια μηχανήματα και το

ροβόλημα από τα συντρίμια που άδειαζαν. Σαρώνουν τα ερείπια, σαρώνουν τη Χώρα, μαζί και όλα όσα είναι ανακατεμένα σε αυτά, άνθρωποι, πράγματα, θησαυροί, αβγαταίνει ο Αιγιαλός ξανά, από προσχώσεις, μεγαλώνει η Χώρα, μεγαλώνει!

Ήρθαν και τα «κοράκια»! Τα είδα! Τα βλέπω σμάρια πολυάριθμα. Έτσι ξαπλωμένη κοιτούσα πάλι τον ουρανό, η δύση σε εκρηκτικό μεγαλείο και είπα: «Αυτή τη στιγμή πεθαίνει η μάνα μου!». Και έτσι ήταν.

Με ειδοποίησαν την επομένη το πρωί, να πάω αμέσως. Δεν την είδα, ήμουν μακριά της. Πάει η Ζάκυνθος, πάει και η Μάνα μου!

Από δω και πέρα τι; Τίποτα πια.

«Ποτέ πια τώρα!»

Σε λίγες μέρες έφτασα μόνη μέχρι τα ερείπια του σπιτιού μας για να τα αποχαιρετήσω προτού τα σαρώσουν. Εμπήκα στο εργαστήριο, είχε πέσει ο μεσότοιχος κι είχε πλακώσει το κρεβάτι μου, που είχε κοιμηθεί η μάνα μου εκείνη την τελευταία νύχτα. Όλοι οι πίνακες έμειναν στους υπόλοιπους τοίχους, ήτανε φρούριο το σπίτι! Είχε γκρεμιστεί προς τα πίσω· το παρέσυραν οι δύο ταρατσες.

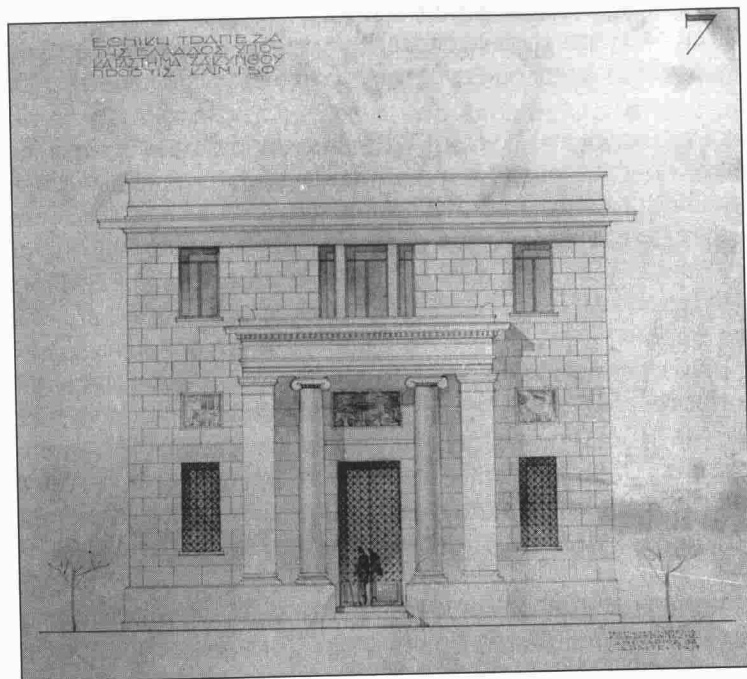
«Φτηνά τη γλίτωσε η μάνα μου», σκέφτηκα, μα ύστερα είπα είναι πεθαμένη!...

Μέσα από το εργαστήριο έβγαλα την κασετίνα μου με τα χρώματα, ένα καβαλέτο υπαίθρου, δύο-τρία τελάρα με μουσαμά. Τα πήρα μαζί μου στη σκηνή του Ακρωτηριού... Και ύστερα...

Ύστερα έφυγα για τη Σχολή Καλών Τεχνών!

Μαρία Ρουσέα, *Χρονικό Θανάτου*, Ζάκυνθος 10, 11, 12.8.1953
(στο Πλάτωμα του Αγίου Ιγνατίου, 12.8.1953),
λάδι σε χαρτόνι, ζωγραφισμένο στη Σχολή Καλών Τεχνών, Νοέμβρης 1953.

Αρχιτεκτονικό σχέδιο της πρόσοψης του Υποκαταστήματος.
Κατασκευή Τεχνικό Τμήμα ΕΤΕ, Ιανουάριος 1932

Τον Αύγουστο του 1953 οι ισχυροί σεισμοί των 7 και πλέον Ρίχτερ που συγκλό-
νισαν τον Ιόνιο χώρο σχεδόν ισοπέδωσαν την «Φλωρεντία της Ελλάδος», ενώ η
επακολουθήσασα πυρκαγιά ολοκλήρωσε τον αφανισμό του παλιού φιδόρου του
Λεβάντε. Ένα από τα τέσσερα(!) κτίρια της πόλης της Ζακύνθου που στάθηκαν
αγέρωχα στον καταστροφικό Εγκέλαδο ήταν το σημερινό ιδιόκτητο μέγαρο του
Υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας, σημαντικό αρχιτεκτονικό έργο του
μεσοπολέμου.

Ι. Το Υποκατάστημα ΕΤΕ Ζακύνθου και η στέγασή του

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ίδρυσε υποκατάστημα στη Ζάκυνθο – όπως και στα περισ-
σότερα Ιόνια νησιά – το 1905, παρ' ότι οι προσπάθειές της να διεισδύσει στην
επτανησιακή αγορά χρονολογούνται από την έκτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Η
καθυστέρηση αυτή οφειλόταν σε διάφορες πολιτικοοικονομικές συγκυρίες, την
ιδιομορφία της Εθνικής ως εμπορικής-εκδοτικής τράπεζας και, κυρίως, στις
αντιδράσεις της ανταγωνίστριας της Ιονικής Τράπεζας, η οποία, ιδρυμένη το
1839 με βρετανικά κεφάλαια και εξοπλισμένη με το αποκλειστικό προνόμιο έκ-
δοσης-κυκλοφορίας τραπεζογραμμάτων στον Ιόνιο χώρο, είχε δικές της μονά-
δες στα τρία μεγαλύτερα νησιά από το 1840. Η ίδρυση των υποκαταστημάτων

Άποψη της πόλης το 1955, «μετά το σήκωμα των μπαζών».
Κοντά στο λιμάνι διακρίνεται καθαρά ο όγκος του μεγάρου του Υποκαταστήματος.

της Εθνικής Τράπεζας στα Επτάνησα, συνδυασμένη με την οριστική λύση του
εκδοτικού προνομίου, αποτέλεσε σημαντικό βήμα στην επέκτασή της, σε μια πε-
ρίοδο που η αγροτική οικονομία, η βιοτεχνία και το εμπόριο των νησιών βρίσκο-
νταν σε βαθιά κρίση¹.

Το Υποκατάστημα της Ζακύνθου άρχισε τις εργασίες του την 1η Ιουλίου του
1905 με πρώτο διευθυντή τον Αλέξανδρο Αντωνόπουλο. Από τότε στεγάστηκε
σε μισθωμένο (για 25 έτη, από 1.1.1905 έως 31.12.1929) κτίριο, ιδιοκτησίας του
πολιτικού Αλεξάνδρου Σπ. Κ. Ρώμα, στην Πλατεία Γεωργίου Α' (Θεάτρου) στην
πόλη της Ζακύνθου. Ήταν η πρώην οικία Βάλσαμου που είχε περάσει στη μεγά-
λη ρωμιάνικη φαμελιά μέσω επιγαμιών.

Με την πάροδο του χρόνου, την ανάπτυξη των εργασιών και την αύξηση του
προσωπικού, δημιουργήθηκε η ανάγκη στέγασης των υπηρεσιών της μονάδας
σε έναν μεγαλύτερο και σύγχρονο ιδιόκτητο χώρο της Τράπεζας. Άλλωστε τη
δεύτερη δεκαετία του 20ού αι. το μισθωμένο παλαιό μέγαρο του Ρώμα χρειαζό-
ταν συνεχείς επισκευές² ενώ το Υποκατάστημα ήταν αναγκασμένο να ενοικιάζει
και πρόσθετους χώρους για το αρχείο του.

Το 1926 ξεκίνησαν οι ενέργειες αναζήτησης οικοπέδου στην Πλατεία Θεά-
τρου (Σολωμού) για την αγορά επαρκούς χώρου ικανού για την ανέγερση ιδιό-
κτητου Υποκαταστήματος της Τράπεζας. Ήταν η εποχή κατά την οποία το Τε-
χνικό Τμήμα της ΕΤΕ, στελεχωμένο με σημαντικούς επιστήμονες που είχαν κά-
νει λαμπρές σπουδές στο εξωτερικό, όπως ο αρχιτέκτονας Νικόλαος Χ. Ζου-
μπουλίδης και οι πολιτικοί μηχανικοί Αριστείδης Σ. Μπαλάνος, Ιωάννης Μ. Ιση-
γόνης, Αριστομένης Βάλβης, Θεόδωρος Ραυτόπουλος κ.ά., εκτελούσε ένα με-

γάλο οικοδομικό πρόγραμμα στέγασης των περιφερειακών μονάδων της Τράπεζας σε επιβλητικά ιδιόκτητα νεοκλασικά κτίρια³, κτισμένα με τις πιο σύγχρονες προδιαγραφές και με ιδιαίτερη προσοχή για την ασφάλεια και τη στατικότητα τους σε περιοχές αυξημένου κινδύνου σεισμικότητας.

Οι σημαντικότερες προσφορές υποβλήθηκαν α) από τους αδελφούς Αντώνιο & Γεώργιο Κομούτο, β) από τον Δήμαρχο Ζακυνθίων Διονύσιο Ιθακήσιο, ο οποίος πρότεινε το Δημοτικό Κατάστημα έναντι 1.500.000 δρχ., γ) τον Γεώργιο Ελισ. Μαρτινέγκο και δ) από την Ισαβέλλα Παπαγεωργίου. Αφού αυτές αξιολογήθηκαν κατά καιρούς με επί τόπου επισκέψεις στο νησί των στελεχών των τεχνικών υπηρεσιών της Τράπεζας Αριστείδη Μπαλάνου και Νικολάου Ζουμπουλίδη, τελικά το 1931 αγοράστηκε το «παρά την Δημαρχίαν» οικόπεδο της Ισαβέλλας Παπαγεωργίου συνολικής έκτασης 360 τ.μ.

Οι εργασίες για το νέο κτίριο άρχισαν τον Σεπτέμβριο του 1931⁴ με την κατεδάφιση των υφιστάμενων παλαιών κτισμάτων του οικοπέδου και ολοκληρώθηκαν, ως προς το ουσιαστικό τους μέρος, τον Νοέμβριο του 1933, οπότε και εγκαταστάθηκε το Υποκατάστημα. Το έργο ανέλαβε να κατασκευάσει μετά από μειοδοτικό διαγωνισμό η Ανώνυμη Τεχνική Εταιρεία ΛΑΣΚΟ. Το σχέδιο του διευθυντή του Τεχνικού Τμήματος της Τράπεζας αρχιτέκτονα Νικολάου Ζουμπουλίδη⁵, προέβλεπε ανέγερση ορθογώνιου κτιρίου 260 τ.μ. με υπερυψωμένο ισόγειο (γραφεία, αίθουσα συναλλαγών, λογιστήριο, ταμεία), χαμηλό μεσοπάτωμα (αρχεία, αποθήκες υλικού) και ανώγειο (κατοικία διευθυντή), κατασκευασμένου σύμφωνα με τους αντισεισμικούς κανονισμούς της εποχής (τμηματική πλάκα θεμελίων Radier-Partiel με εκτεταμένα πέδιλα, σκελετός από σιδηροπαγές σκυροκονίαμα, ενδιάμεσα και εξωτερικά τοιχώματα από ελαφρό σιδηροπαγές κισσηροκονίαμα) και με επιλεγμένα ποιοτικά υλικά⁶. Λόγω της έντονης σεισμικότητας του νησιού επιβλήθηκε περιορισμός της εις ύψος ανάπτυξης του κτιρίου, ενώ η παρουσία θαλασσινού νερού στο υπέδαφος απέκλεισε τη δημιουργία υπόγειων χώρων.

Η αντισεισμική μελέτη του νέου κτιρίου ανατέθηκε στον καθηγητή του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου Περικλή Παρασκευόπουλο⁷. Την επίβλεψη εκ μέρους της Τράπεζας είχε στην πρώτη φάση των εκσκαφών και της θεμελίωσης ο μηχανικός Ιωάννης Ισηγόνης και στη συνέχεια, στο στάδιο της ανέγερσης, ο μηχανικός Χαράλαμπος Δημητρακόπουλος, ενώ επιστάτης στην οικοδομή προσλήφθηκε ο Ζακυνθινός εμπειροτεχνίτης-εργοδηγός Κωνσταντίνος Καψοκέφαλος. Τη γενική εποπτεία του έργου ασκούσαν ο διευθυντής του Τεχνικού Τμήματος Ν. Ζουμπουλίδης και ο εντεταλμένος σύμβουλος (μέλος του Γενικού Συμβουλίου της Τράπεζας) στρατηγός Βίκτωρ Δούσημανης. Διευθυντής του Υποκαταστήματος ΕΤΕ Ζακύνθου την εποχή εκείνη ήταν ο Αριστοτέλης Ι. Κανέτσιος. Η συνολική δαπάνη ανέγερσης έφθασε τις 2.300.000 περίπου δρχ.

Οι συμπληρωματικές εργασίες, όπως εγκατάσταση κεντρικής θέρμανσης, ηλεκτρικού, υδραυλικού συστήματος κ.ά., συνεχίστηκαν και στο πρώτο εξάμηνο του 1934. Το έργο παραδόθηκε επίσημα από την κατασκευάστρια εταιρεία ολοκληρωμένο στον εντεταλμένο σύμβουλο της Τράπεζας και στα στελέχη του Τεχνικού Τμήματος Ν. Ζουμπουλίδη και Χ. Δημητρακόπουλο στις 4 Αυγούστου 1934.

Τα επόμενα χρόνια το κτίριο εφοδιάστηκε με σύγχρονη ηλεκτρική εγκατάστα-

ση, νέο εξοπλισμό κ.λπ., ενώ μεταπολεμικά (1948) οι Τεχνικές Υπηρεσίες της Τράπεζας δεν παρέλειψαν τη συντήρηση και ανακαίνισή του.

II. Οι σεισμοί του Αυγούστου 1953 και το κτίριο του Υποκαταστήματος

Στους καταστροφικούς σεισμούς του Αυγούστου 1953 ισοπεδώθηκε ως γνωστόν ολόκληρη η πόλη της Ζακύνθου. Το κτίριο του Υποκαταστήματος μαζί με τη νεόκτιστη εκκλησία του Αγίου Διονυσίου, ένα Δημοτικό Σχολείο και μία σύγχρονη οικία υπήρξαν τα μόνα από τα 3.000 περίπου κτίρια της πόλης που άντεξαν, λόγω σύγχρονης αντισεισμικής κατασκευής.

Ένας αυτόπτης μάρτυρας των τραγικών εκείνων στιγμών της 12ης Αυγούστου, ο Διονύσιος Στραβόλεμος, θα γράψει:

«Πεσμένοι κάτω, από το τράνταγμα, και πνιγμένοι από το χώμα, την σκόνι και τους καπνούς, όταν σε λίγο συνήλαμα και μπορέσαμε να κυτάξουμε γύρω, δεν βρήκαμε τίποτα να υπάρχει...

Και μέσα από όλα τα οικοδομήματα της πόλεως, από τις 3.000 κτίρια που υπήρχαν (σπίτια και εκκλησίες), μόνον 4 κτίρια εναπόμειναν στη ρημαγμένη αυτή πόλι. Ο νέος ναός του Αγίου Διονυσίου, το Γ' Δημοτικό Σχολείο Άμμου, το Υποκατάστημα της Εθνικής Τραπεζής και η οικία Νικολάου Σαρακίνη στο στενόφορο...»⁸.

Ευτυχώς ούτε η τρομερή πυρκαγιά που αφάνισε τα πάντα, αρχοντικά μέγαρα, εκκλησίες, Θέατρο, Βιβλιοθήκες, Αρχαιοφυλακείο, κτίρια δημοσίου και οργανισμών, μεταξύ των οποίων και τα υποκαταστήματα των άλλων Τραπεζών Ιονικής (του ιστορικού Μπάνκου), Εμπορικής και Αγροτικής, έφθασε μέχρι το κτίριο της Τράπεζας στην Πλατεία Σολωμού.

Η Ελένη Βλάχου σε ανταπόκρισή της μέσα από «τα φλογισμένα ερείπια» σημείωνε χαρακτηριστικά στην εφημερίδα Καθημερινή:

«Η Ζάκυνθος δεν υπάρχει πια. Αυτή είναι η τρομακτική αλήθεια... Τίποτε όρθιο. Στα σαράντα οκτώ χωριά του νησιού και στην πόλι μόνο τρία κτίρια: Ο ναός του Αγίου Διονυσίου, το κτίριο της Εθνικής Τραπεζής και το σχολείο. Τα άλλα, όλα τα άλλα σπίτια της Ζακύνθου, ο πρώτος σεισμός τα ξερίζωσε ή τα ράγισε χωρίς να τα ρίξει και ο δεύτερος, της Τετάρτης, τα ισοπέδωσε...»⁹.

Το υποκατάστημα της Τράπεζας στεγάστηκε κι αυτό τις πρώτες μέρες μετά τους σεισμούς σε αντίσκηνο στην Πλατεία Σολωμού μπροστά από το ιδιόκτητο κτίριο, όπως όλες οι άλλες δημόσιες υπηρεσίες. Πολύ σύντομα όμως το προσωπικό του Υποκαταστήματος επέστρεψε στο κτίριο, το οποίο βεβαίως χρησιμοποιήθηκε για πολλές συσκέψεις επισήμων ή και στελεχών της δημόσιας διοίκησης με σκοπό την οργάνωση της παροχής βοήθειας στους σεισμόπληκτους κατοίκους του νησιού.

Ο διευθυντής του Υποκαταστήματος Χαράλαμπος Εξαρχόπουλος θα συμβάλει μέσα από διάφορες πρωτοβουλίες και επίσημες συμμετοχές στην προσπάθεια ανακούφισης των σεισμοπαθών. Μετείχε στην Εκτελεστική Επιτροπή του Εράνου και διορίστηκε από την Πρόεδρο του Π.Ι.Κ.Π.Α. Λίνα Τσαλδάρη επικεφαλής του διοικητικού συμβουλίου του νεοσυσταθέντος τοπικού παραρτήματος Π.Ι.Κ.Π.Α., το οποίο θα αναπτύξει σημαντικά προγράμματα περίθαλψης και φιλανθρωπικής δράσης σ' όλο το νησί Η Εθνική Τράπεζα επίσης και ο Σύλλογος

Ο διευθυντής Χαράλαμπος Εξαρχόπουλος και μέρος του προσωπικού του Υποκαταστήματος ΕΤΕ Ζακύνθου αμέσως μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του Αυγούστου του 1953 μπροστά στο αντίσκηνο που «στεγάζει» τις υπηρεσίες της μονάδας. Πίσω ακριβώς διακρίνεται ανέπαφο το αντισεισμικό κτίριο του Υποκαταστήματος. Φωτογραφία Αφοί Μεγαλοοικονόμου. Ι.Α./ΕΤΕ, Φωτογραφικό αρχείο.

των Υπαλλήλων της (Σ.Υ.Ε.Τ.Ε.) ανταποκρίθηκαν άμεσα. Στις 13 Αυγούστου, το Γενικό Συμβούλιο της ΕΤΕ στην τακτική συνεδρίασή του ενέκρινε ομόφωνα εισφορά 1.000.000.000 δραχμών της εποχής εκείνης¹⁰ «προς ανακούφισιν των δεινώς δοκιμασθέντων κατοίκων των νήσων». Λίγες μέρες αργότερα ο ίδιος ο διοικητής Κωνσταντίνος Ι. Ηλιάσκος υπέγραψε την εγκύκλιο αριθ. 55/ 19.8.1953 με την οποία η Τράπεζα διευκόλυνε τις καταθέσεις ιδιωτών και νομικών προσώπων υπέρ του πανελληνίου εράνου των σεισμοπλήκτων, καλώντας τους διευθυντές όλων των υποκαταστημάτων να προωθήσουν το θέμα, ενώ ο Σ.Υ.Ε.Τ.Ε. από την πλευρά του απέστειλε 110.000.000 δρχ. της εποχής¹¹. Δεδομένου ότι οι άλλες τράπεζες, Ιονική, Εμπορική, Αγροτική, απώλεσαν τα κτίριά τους η Εθνική αξιοποίησε το κύρος της για να ενισχύσει περαιτέρω τη θέση της, ανταποκρινόμενη αμέσως στις κρίσιμες εκείνες στιγμές στη ζωτική ανάγκη του τόπου για πιστώσεις στις παραγωγικές τάξεις του νησιού και οικονομική ενίσχυση των πληγέντων εμπόρων, βιοτεχνών και ελεύθερων επαγγελματιών.

Σε γραπτή έκθεση επιθεώρησης του υποκαταστήματος, δύο μόλις μήνες μετά την καταστροφή, ο επιθεωρητής της Τράπεζας Κωνσταντίνος Σοφιανόπουλος θα επισημάνει:

«Το ιδιόκτητον κτίριον ουδεμίαν υπέστη ζημίαν... Το άθικτον των εγκαταστάσεων του ημετέρου Υπ/τος, εν αντιθέσει με τας των άλλων τραπεζών, αίτινες κατεστράφησαν, η άμεσος λειτουργία τούτου και η ταχύτερα έναρξις της πιστωτικής ενισχύσεως του εμποροεπαγγελματικού κόσμου, συνεκέντρωσαν παρ' αυτώ το σύνολον σχεδόν των πάσης φύσεως τραπεζιτικών εργασιών...»¹².

Σημειώσεις

1. Για την δράση της Εθνικής στα Επτάνησα έως το 1914, τον τραπεζικό ανταγωνισμό μεταξύ Εθνικής και Ιονικής, την οικονομία και κοινωνία των νησιών βλ. Θ. Κ.[αλαφάτης]-Ζ. Σ.[υνοδινός]: «Η παρουσία της Εθνικής Τράπεζας στα Επτάνησα», στην έκδοση του Ιστορικού Αρχείου Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος: *Ιωάννης Α. Βαλαωρίτης 1855-1914, Διοικητής Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 1911-1914*, Αθήνα 2000, σελ. 47-63.
2. Κτισμένο τον 19ο αι., το κτίριο είχε δοκιμαστεί σκληρά στους σεισμούς του 1892-93, ανακαινίστηκε ριζικά από την Τράπεζα με σχέδια του μηχανικού Νικ. Μπαλάνου, πριν εγκατασταθεί το Υποκατάστημα, αλλά ξαναχτυπήθηκε στο σεισμό του Ιανουαρίου του 1912.
3. Το πρόγραμμα αυτό ξεκίνησε επί διοικήσεως Αλεξ. Διομήδη (1923-1928) και κορυφώθηκε επί διοικήσεως Ιω. Δροσόπουλου (1928-1939). Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα κτίρια των υποκαταστημάτων της ΕΤΕ στις Σέρρες, τη Χίο, τη Σάμο, τη Θήβα, τη Θεσσαλονίκη, την Κοζάνη, την Φλώρινα, τα Ιωάννινα, την Κόρινθο, το κτίριο των Γενικών Αρχείων της Τράπεζας στην οδό 3ης Σεπτεμβρίου στην Αθήνα κ.ά. Βλ. Αγγελική Στυλ. Τσίγκου: «Η μαγική φρεσκάδα του παρελθόντος», περιοδικό *Εμείς & η Τράπεζα* της ΕΤΕ, τχ. 17/ Ιούλιος 2001, σελ. 7-12. Επίσης Νίκος Παντελάκης: «Το προσωπικό αρχείο του μηχανικού Ιωάννη Μ. Ισηγόνη (1899-1979). Μια νέα πρόσκτηση του Ιστορικού Αρχείου», *Εμείς & η Τράπεζα*, τχ. 8/ Ιανουάριος 1997, σελ. 20-22.
4. Εντωμεταξύ το Υποκατάστημα συνέχισε να λειτουργεί στο μέγαρο Ρώμα μέχρι τη μετεγκατάστασή του στο νέο κτίριο. Ο Λ. Ζώης αναφέρει όμως ότι «το κατάστημα εκάη την 6 φεβρ. 1932, ιδρύθη δ' εν τη πλατεία Σολωμού μέγαρον τοιούτον», βλ. Λεωνίδα Χ. Ζώης: *Λεξικόν ιστορικών και λαογραφικών Ζακύνθου*, Αθήνα 2 1963, τόμ. Α', σελ. 659. Η σωστή όμως χρονιά της πυρκαγιάς είναι το 1934.
5. Σε μελέτες και σχέδια του Τεχνικού Τμήματος της ΕΤΕ με επικεφαλής τον Ν. Ζουμπουλίδη οφείλεται η κατασκευή και άλλων σημαντικών κτιρίων της εποχής, όπως των Γενικών Αρχείων της Τράπεζας (1928), του Χρηματιστηρίου Αθηνών (1934), της Τράπεζας της Ελλάδος (1938), του μεγάρου του ΝΑΤ στον Πειραιά, των υποκαταστημάτων ΕΤΕ στη Θεσσαλονίκη, στις Σέρρες, το Ναύπλιο, την Κόρινθο, τον Πύργο, την Έδεσσα κ.ά.
6. Βλ. οικοδομική έκθεση του κτιρίου της 12ης Ιανουαρίου 1932 υπογεγραμμένη από τον Ν. Ζουμπουλίδη. Ι.Α./ΕΤΕ, Τεχνικές Υπηρεσίες, Α1Σ37Υ9Φ4.
7. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο καθηγητής Περικλής Παρασκευόπουλος μετά τους σεισμούς του 1953 θα αναμειχθεί, ως ειδικός στις αντισεισμικές κατασκευές, στην μεγάλη προσπάθεια ανοικοδόμησης.
8. Βλ. Διονύσιος Χ. Στραβόλεμος: *Η Ζάκυνθος υπό τα ερείπια και τας φλόγας, Αύγου-*

στος-Δεκέμβριος 1953, βιβλίων 1ον, Αθήνα 1958, σελ. 43, επίσης σελ. 32, 51 κ.λπ. και Άκης Λυμούρης: *Οι σεισμοί στη Ζάκυνθο*, Αθήνα 2001, σελ. 134. Για τους σεισμούς στη Ζάκυνθο βλ. επίσης Ε. Λέκκας-Μ. Κολουβά-Γ. Αντωνόπουλος-Ι. Κοπανάς: *Οι σεισμοί της Ζακύνθου. Προσπάθεια ερμηνείας των περιγραφών των σεισμών και συσχέτισης με την υφιστάμενη γεωλογική δομή*, Ζάκυνθος 1997.

9. Εφημ. *Καθημερινή*, 16.8.1953.

10. Πρόκειται για τις παλαιές δραχμές πριν τη νομισματική μεταρρύθμιση του ν. 2824/1954, σύμφωνα με τον οποίο κόπηκαν τα τρία μηδενικά.

11. Ι.Α./ΕΤΕ, Α1Σ3Υ4 Πρακτικά Γενικού (Διοικητικού) Συμβουλίου, Α1Σ5Υ1Εγκύκλια έγγραφα και Διονύσιος Χ. Στραβόλεμος, ό.π., σελ. 166-67, 182. Και παλαιότερα η Εθνική Τράπεζα είχε συμβάλει σε προσπάθειες ανακούφισης των πληγέντων σεισμοπλήκτων Ζακυνθίων. Μετά το σεισμό της 13-14.10.1873 επικεφαλής της Επιτροπής Σεισμοπλήκτων είχε τεθεί ο διοικητής της Μάρκος Ρενιέρης, στο σεισμό του Ιανουαρίου 1893 το Συμβούλιο της ΕΤΕ αποφάσισε καταβολή συμβολικής «συνδρομής» 3.000 δρχ., ενώ στην Επιτροπή υπέρ των σεισμοπαθών Ζακυνθίων του σεισμού της 11.1.1912 συμμετείχε ο διοικητής Ιωάννης Α. Βαλαωρίτης. Βλ. Ι.Α./ΕΤΕ, Α1Σ3Υ4 Πρακτικά Γενικού (Διοικητικού) Συμβουλίου, επίσης Προκήρυξη της Επιτροπής του 1873 στα Αρχαία Οικογένειας Λούντζη. Ευρετήριο, επιμ. Ζήσιμος Χ. Συνοδινός, Αθήνα 2002 (υπό έκδοση) φάκ. 2.35 και Άκης Λυμούρης: ό.π., σελ. 87-88, 123-125.

12. Ι.Α./ΕΤΕ, Α1Σ29Υ2Β10, Περιλήψεις εκθέσεων επιθεωρηθέντων υποκαταστημάτων κατά το έτος 1953.

Προσεισμική άποψη της Πλατείας Σολωμού από το βόρειο μέρος, όπου διακρίνεται το επιβλητικό μέγαρο του Υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας. Φωτογραφία από επιστολικό δελτάριο, έκδ. Διον. Κ. Μελίτας.

ΣΤΙΣ 16 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2002 συνάντησα τον Γιάννη Βίτσο στο γραφειάκι του, στο ισόγειο της κατοικίας του στην οδό Φωσκόλου, για να μου μιλήσει για τη ζωή του σαν μουσικός με άξονα το σεισμό του 1953.

Αφορμή στάθηκε η ανάθεση που μου έγινε από τον Διονύση Μουσμώτη να γράψω ένα κείμενο σχετικά με το σεισμό. Εγώ – καθαρά μετασεισμικός ων – δεν μπορούσα βέβαια να στηριχθώ σε προσωπικές εμπειρίες. Διάλεξα λοιπόν να βασιστώ σε βιώματα άλλων και να αναφερθώ, μέσω αυτών, στους έξι σημαντικότερους Ζακυνθινούς συνθέτες εστιάζοντας στη *συνέχεια* της ζακυνθινής μουσικής μετά το 1953. Παλαιότερος από αυτούς, ο Τζώρτζης Κωστής, που το 1953 ήταν 83 ετών.

Νεότερος, ο Γιάννης Βίτσος, γεννημένος το 1923¹. Ήταν μάλιστα ο μόνος που ζούσε και μπορούσε να μου δώσει ο ίδιος τη μαρτυρία του². Ήταν λοιπόν λογικό να απευθυνθώ πρώτα σε αυτόν. Αλλά και για ένα λόγο ακόμα: Την αγάπη που είχαμε ο ένας για τον άλλο, που πήγαζε από την κοινή μας έγνοια για τη γνήσια ζακυνθινή μουσική.

Δυστυχώς η συνάντησή μας αυτή έμελλε να είναι η τελευταία. Μόλις πληροφορήθηκα ότι ο Γιάννης Βίτσος δεν είναι πια κοντά μας, αποφάσισα να πραγματοποιήσω την αρχική μου ιδέα μόνο γι' αυτόν πλέον. Ένα κείμενο αφιερωμένο με αγάπη στη μνήμη του.

Στην απομαγνητοφώνηση της συνομιλίας μας προσπάθησα να είμαι όσο γίνεται πιο πιστός στον γνήσια ζακυνθινό λόγο του. Επίσης, απέφυγα να καταγράψω τις όποιες δικές μου παρεμβολές, με μόνη εξαίρεση την ερώτησή που του έκανα στο θέμα της *συνέχειας*, και που με αυτήν το κείμενο χωρίζεται σε δύο μέρη: στα πριν το σεισμό και στα μετά το σεισμό.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στο μεγαλύτερο μέρος του κειμένου δε μιλάει για τον εαυτό του. Έτσι, σ' αυτό συναντάμε πολύτιμα ιστορικά στοιχεία για τη ζακυν-

Ο Γιάννης Βίτσος στο κινηματοθέατρο Τσαφταρίδη, μουσικός στην ορχήστρα, απόκριες του 1954.

θινή μουσική και ειδικά για τον Τζώρτζη Κωστή³ και το Γιάννη Κουντούρη⁴, δυο ονομαστούς Ζακυνθινούς μουσικούς. Την «παράλειψη» του αυτή, θα συμπληρώσω εδώ με μερικά βασικά βιογραφικά στοιχεία⁵.

Ο Γιάννης Βίτσος γεννήθηκε στη Ζάκυνθο στις 12 Φεβρουαρίου 1923. Σε ηλικία έξι ετών γράφτηκε στη Φιλαρμονική του Δήμου Ζακυνθίων, που τότε διηύθυνε ο Γιάννης Πήλικας⁶, από τον οποίο και πήρε τις πρώτες του μουσικές γνώσεις. Αρχικά έπαιζε φλάουτο. Την περίοδο της Ιταλογερμανικής κατοχής μαθαίνει σαξόφωνο. Είχε δε σπουδαία φωνή λυρικού τενόρου.

Το 1952 αναλαμβάνει τη διεύθυνση της χορωδίας του ναού των Αγίων Πάντων και μετά τους σεισμούς του 1953 της χορωδίας της Μητροπόλεως. Το 1959 γίνεται μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Φιλαρμονικής.

Από το 1976 ως το 1984 διευθύνει τη μαντολινάτα του «ωδείου της υπαίθρου» της Αγγελικής Κολυβά στον Αγκερικό (Άγιο Κήρυκα) και την εκκλησιαστική χορωδία του Αγίου Λαζάρου στην πόλη της Ζακύνθου.

Από το 1984 ασχολείται με την καταγραφή της αστικής λαϊκής μουσικής παράδοσης της Ζακύνθου. Καρπός της ασχολίας του αυτής είναι και το βιβλίο *Ζακυνθινά πεντάγραμμα*⁷, που περιλαμβάνει καταγραφές παραδοσιακών ζακυνθινών τραγουδιών, επωνύμων⁸ και αδήλων συνθετών (*Τετράφωνα, Αρέκιες, Διωδίες, Κάλαντα*) και το έργο για μαντολινάτα του Γιάννη Πήλικα, Κύματα αφρόεντα. Στον πρόλογο δίνει πολύτιμα στοιχεία για τα τραγούδια, που αφορούν και τη θέση τους στην προσεισμική αστική κοινωνία της Ζακύνθου.

Έχει ακόμα καταγράψει την *Ακολουθία του Ακαθίστου Ύμνου*, τα *Οκτώ αναστάσιμα απολυτίκια* και τον *Μικρό παρακλητικό κανόνα προς την Υπεραγίαν Θεοτόκον* που παραμένουν δυστυχώς ανέκδοτα.

Απεβίωσε στην Αθήνα στις 2 Νοεμβρίου 2002, ημερομηνία που αποτελεί ορόσημο για τη μουσική της Ζακύνθου, αφού ο Βίτσος ήταν ο τελευταίος των παλαιών Ζακυνθινών συνθετών. Αυτών που είχαν ανατραφεί στο πνευματικό κλίμα της προσεισμικής Ζακύνθου, με τους ανθρώπους της, τους ήχους της, τις μρωδιές της. Γι' αυτούς, η μουσική ήταν ιερή, η επιτέλεση ενός τραγουδιού μυσταγωγία, και το συναίσθημα που την κυριεύει: *κατάνυξη*.

Ο Βίτσος δήλωνε ερασιτέχνης μουσικός· και σίγουρα ήταν, ως πραγματικός εραστής της μουσικής.

Γιάννης Βίτσος:

Πριν το σεισμό ήμουνα – απ' ότι θυμάμαι βέβαια – εις την εκκλησιαστική χορωδία της Μητροπόλεως, η οποία αποτελείτο από εξαιρετους Ζακυνθινούς· όχι πολύ μουσικούς⁹ αλλά όμως οι άνθρωποι αυτοί είχανε μεγάλη «μανία».

Εξεχώριζαν δύο: Ο Γιάννης ο Κουντούρης, αυτή η πραγματικά θαυμάσια φωνή, την οποίαν εγώ δεν είχα ξανακούσει. Τον άκουσα σ' έναν Απόστολο, [όταν ήμουνα] μαθητής του γυμνασίου – τον έλεγε στη Μητρόπολη από πάνω από το γυναικωνίτη – και ύστερα, μετέπειτα, έκατσα δίπλα του. Και εκεί είχα την ευτυχία να γνωρίσω και τον κουμπάρο του πατέρα μου, του Νικόλα του Βίτσου: τον Τζώρτζη τον Κωστή.

[Ο Κωστής] με ονόμαζε κουμπάροπουλο! Και από την πρώτη στιγμή ήτουνά μία – πώς να στο πω... – μία μορφή – μπορεί να υπερβάλω – αγία. Ο πατέρας μου τον

εγνώριζε πολλά χρόνια. Εγώ από μικρός είχα ακούσει για το συνθετικό του έργο, τις Διωδίες του Τζώρτζη του Κωστή, οι οποίες εγγραφήκανε πάνω σ' εκείνα τα υπέροχα σονέτα του Γιάννη του Τσιλιμίγκρα, ο οποίος ήτουνά γιατρός, και του Πελεκάση του Μίμη, ο οποίος ήτανε ζωγράφος.

Κατέβαλα κόπο μέγalone για να του τα πάρω αυτά τα στοιχεία, τα έντυπα, τα γραψίματά του. [Του έλεγα:] «Εσύ κουμπάρε μου τώρα ασχολείσαι αποκλειστικά με την εκκλησία. Αυτά όμως δεν πρέπει να χαθούνε. Τα έγγραψες αλλά δεν είναι δικά σου. Είναι για τον τόπο. Δώσε μου τα λοιπόν αυτά τα πράματα εμένανε. Έχω μανία, θέλω να τα δω, θέλω να τα μελετήσω, θέλω να τα μάθω, θέλω να τα τραγουδήσω, γιατί έχω όλα τα προσόντα.»

Και μουσικός ήμουνα, και ωραία εδιάβαζα σολφέζ, και τενόρος μπριλάντε¹⁰ [ήμουνα]. Σε σημείο όπου ο Γιάννης ο Κουντούρης, εν τη παρόδω του χρόνου, δεν ανέβαινε απάνω στο γυναικωνίτη σε λειτουργία αν δεν ήτουνά ο Γιάννης ο Βίτσος δίπλα του. Όποιος θυμάται, αν και δεν είναι πολλοί που έχουνε μείνει... αλλά εν πάση περιπτώσει, λέω την αλήθεια. Δε θα υπερβάλλω ποτέ σε τίποτα. Όπως δεν επήρα ποτέ από τα χέρια του να πω έναν Απόστολο, παρ' ότι ήθελα να τότε μιμηθώ.

Έτσι, μ' αυτόν τον τρόπο, του έλεγα [του Κωστή]: «Κουμπάρε...» Επήγαινε νωρίς γιατί αυτός είχε την επιμέλεια να μοιράζει τσι πάρτες. Και έκανε και ένα πολύ αλαφρό μπασάκι. Στους μπάσους ήτο και έκανε ένα μικρό μπασάκι, αλλά το σωστό. Πολλοί επηγαίνανε κοντά του να τον ακούσουνε, να γκιουστάρουνε¹¹, και να πούνε σωστά, να τοποθετηθούνε σωστά σαν φωνές.

Αυτό δεν το κατόρθωσα [να μου δώσει τα γραψίματά του]. Παρά μου έλεγε, όταν τον εζόριζα πολύ: «Κουμπάρουλη, άκουσε να δεις κάτι. Ο Γιαννάκης» – για τον Κουντούρη μου μίληε – «δεν θα έρθει τση Πεντηκοστής» – το θυμάμαι αυτό το πράμα – «δεν θα έρθει τση Πεντηκοστής, διότι ως ξέρεις βαστάει τα βιβλία του Κουμούτου και θα πάει να δουλέψει εκεί.» Ήτουνά λογιστής, και ήτουνά λογιστής και στον Άγιο, ο Γιάννης ο Κουντούρης. Και μου έλεγε [ο Κωστής] «... και δε θα έρθει, και το Μεγαλυνάριο θα πρέπει να το μάθεις να το πεις εσύ.» Μου γύριζε φύλλο. Έτσι δεν είδα τίποτα γραμμένο από τον Τζώρτζη τον Κωστή.

Εσταύρωνα τον συγχωρεμένο τον πατέρα μου, κουμπάροι ήτουνά, να μου πει – γιατί φαίνεται ότι ήξερε, εγνώριζε ο πατέρας μου – γιατί παράτησε αυτή τη λατρεία που είχε στο μαντολίνο του και την κιθάρα του και αφοσιώθηκε στην [εκκλησιαστική μουσική], για την οποία και θα σου πω μερικά πράματα... Δεν έγγραψε κανένα με το ζακυνθινό εκκλησιαστικό ιδίωμα εν τετραφωνία. Έγραφε ακριβώς εις το σακελλαρίδιο¹²: εκλαϊκευμένη τη βυζαντινή μουσική.

Όταν έγινε ο σεισμός, Μητροπολίτης εις το Άργος ήτουνά ο Δεληγιαννόπουλος¹³, και τον πήρε εκεί. Διότι εκεί είχε πάει και ο παπα-Παυλόπουλος¹⁴, ο οποίος ήτουνά εφημέριος εις τη Φανερωμένη. Τσι περίθαλψε, τσι μάζεψε ο Δεληγιαννόπουλος.

Πριν το σεισμό εσουνέβηκε κάτι οικογενειακό του, του Γιάννη του Κουντούρη, ο οποίος έφυγε από τη χορωδία τση Μητροπόλεως και πήγε στην Αθήνα. Και για να μη διαλυθεί [η χορωδία], [μιας και] όλοι οι άλλοι είχανε μια καλή ιδέα και γνώμη και για μένανε, με τη σύμφωνο γνώμη και του λευίτη, του γέρου μας, του Τζώρτζη του Κωστή, αυτού του αγνού ανθρώπου, ανέλαβα εγώ τη διεύθυνση της χορωδίας τση Μητροπόλεως.

Όταν επέστρεψε από την Αθήνα, και κατά το χρονικό διάστημα όπου εγώ διηύθυνα τη χορωδία της Μητροπόλεως, ο Κουντούρης κάθε Κυριακή ερχότουνα και πήγαινε μες στο ιερό. Αυτό το πράμα με λυπούσε εμένανε. Δεν εμπορούσα να το αντέξω. Εβοήθαε τον παπά, του 'κανε σεκόντο του παπά, του παπα-Μαρίνου¹⁵ εν προκειμένω. Δεν εμπορούσε λοιπόν να διατηρηθεί αυτό το σχήμα. Εμείς, ή εγώ – το εγώ μην το θεωρήσεις εγωιστικό· με μικρά γράμματα – εγώ, ο πολύ κατώτερός του· όχι στο κούνημα των χεριών, όντας μαέστρος, γιατί αυτό είναι και λίγο Θεϊον δώρον, το να ξέρεις να κουνήσεις τα χέρια σου καλά. Σ' αυτό το θέμα είμαστε ίσοι. Αλλά, η χορωδία έφυγε και πήγε στο ναό των Αγίων Πάντων. Στη Μητρόπολη έμεινε ο Κουντούρης να ψάλει σαν δεξιός ψάλτης.

Ο ναός των Αγίων Πάντων πριν είχε [μόνο] δεξιό και αριστερό ψάλτη. [Βρισκόταν δε] ανάμεσα από την προμετωπίδα του θεάτρου «Ο Φώσκολος» – γιατί έβγαίνε έτσι και έκλεινε το δρόμο – και την πλατεία του Αγίου Μάρκου.

Οπότε γίνηκε και ο σεισμός, γκρεμίστηκε και ο ναός των Αγίων Πάντων, η χορωδία διελύθη...

Όταν έπεσε ο μητροπολιτικός ναός, εφτιάξαμε μία μπαράκα εις το προαύλιο, εκεί που είναι το 1ο γυμνάσιο τώρα, κι εκεί επηγαίναμε με τη χορωδία και ψάλαμε τις Κυριακές.

Πώς συνεχίσατε τη μουσική σας πορεία μετά το σεισμό, και τι κάνατε για να συνεχιστεί η ζακυνθινή μουσική;

Σ' ευτό το σημείο, την απάντηση θα τη λάβεις από τα Ζακυνθινά πεντάγραμμα, από τον πρόλογό μου. Εντός εθεώρησα ότι έπρεπε να σωθούνε αυτά τα πράματα. Και επί τη ευκαιρία θα σε παρακαλέσω να μου δώσεις το φωτοτυπικό αντίγραφο¹⁶ να σου διαβάσω δύο γραμμές, και από κει θα καταλάβεις πολλά.

Εδώ, στον Περίπλου δημοσιεύονται οι δύο επιστολές μου. Είναι ελαφρώς και προφητικές. Δεν κάνω τον έξυπνο, αλλά απ' αυτά που γράφω, τα περίμενα πως θα γέννουνε.

«Μα είναι εξίσου απογοητευτικό το γεγονός ότι σήμερα εμείς οι Ζακυνθινοί μένουμε αδιάφοροι μπροστά σ' αυτά που οι ξένοι εθαύμαζαν.»

Εννοώ, για την ωραία επιστολή που έστειλε προς τον Περίπλου ο Αλέκος ο Λιδωρίκης και εδημοσιεύθηκε ένα θαυμάσιο άρθρο για τη Ζάκυθο¹⁷. Εξύμνησε τον Κάλβο, το Σολωμό· τον Τερτσέτη, τον Ξενόπουλο, και προ πάντων τον Άγιο Διονύσιο!

«Για να γράψει με τόσο ενθουσιασμό και ιερό δέος για την ιστορική πολιτιστική μας κληρονομία, για τις παραδόσεις και τα έθιμά μας». Και καταλήγω στο εξής: «ότι είναι και εξίσου απογοητευτικό το γεγονός ότι σήμερα εμείς οι Ζακυνθινοί μένουμε αδιάφοροι μπροστά σ' αυτά που οι ξένοι θαύμαζαν. Μα δε μένουμε μόνο αδιάφοροι, καταστρέψαμε και πολλά απ' ό,τι απόμειναν. Μετατρέψαμε ιστορικούς χώρους σε "σκυλάδικα". "Ασελήσαμε" με την τραγουδιστική μας παράδοση παρουσιάζοντάς [την] σε ξένους επισκέπτες όπως όπως ή με το "Είσαι το λιμάνι μου" σαν καντάδα Ζακυνθινή και τόσα άλλα ακατανόμαστα. Και όλα αυτά από καθαρή κερδοσκοπική manía. Θυσία τα πάντα για το χρήμα! Γι' αυτό αν δε σπεύσουμε, σε λίγα χρόνια σε τίποτα δε θα διαφέρουμε από μια κωμόπολη της απέναντι ακτής. Θλιβερή η διαπίστωση μου όμως αληθινή». Με συγχωρούνε...

Όσοι θα το διαβάσουνε και τον αγαπάνε αυτόν τον τόπο να μη με κατηγορήσουνε!

«Για το κατόντημα όμως αυτό κάποιοι έχουν ευθύνες», κάποιοι έχουν ευθύνες και τσι ξέρω ούλους αυτούς που είχαν τσι ευθύνες. «Και αυτοί είναι εκείνοι που μετά τους σεισμούς του '53 πήραν στα χέρια τους τη μελλοντική ζωή του νησιού μας, την τύχη του. Καμιά απολύτως πρόβλεψη για τις επερχόμενες δεκαετίες». Είναι προφητικά τα λόγια μου;¹⁸ «Που είναι το προσεισμικό θεάτρό μας; Γιατί δεν ξανακτίστηκε όπως ήταν στο ίδιο ακριβώς μέρος; Γιατί δε φρόντισαν να αποκτήσει και η Ζάκυθος ένα κρατικό ωδείο; Γιατί δε δημιούργησαν ένα υπεύθυνο φορέα κατοχυρωμένο νομοθετικά με μοναδική του φροντίδα την περισυλλογή» – [αφού] μετά τους σεισμούς ό,τι απόμεινε έπρεπε να το περισυλλέξουμε, ναι ή όχι; «Γιατί δε δημιούργησαν ένα υπεύθυνο φορέα κατοχυρωμένο νομοθετικά με μοναδική του φροντίδα την περισυλλογή και καταγραφή αυτών που απόμειναν από την πολιτιστική μας κληρονομία, από τα ήθη και τα έθιμά μας, και που θα απαγόρευε την παραποίηση και εκμετάλλευση για κερδοσκοπικούς λόγους;».

Ένα απόσπασμα από αυτή την ερώτηση, αντί να στα πω προφορικά στα διάβασα.

Αυτές ήτουνα οι σκέψεις μου που αποφάσισα και «σύρθηκα» κάτω απ' τα «ερείπια» τση Ζάκυθος και με το μυστήριο του μυαλού, αυτά που είχαε εντυπωθεί μέσα στο μυαλό μου, εκάθισα σιγά σιγά και κατέγραψα, με το μυστήριο της μνήμης μου, και έφτιαξα τα Ζακυνθινά πεντάγραμμα. Το θεωρώ ένα διασσωστικό έργο.

Δεν το πούλησα, δεν επήρα μία δεκάρα από κανένανε. Αυτό το διαχειρήστηκε [ο σύλλογος «Οι Φίλοι του Μουσείου Σολωμού και επιφανών Ζακυνθίων»], προεδρεύοντος του αγαπητού μου φίλου, του Νίκια του Λούντζη. Αυτός τα πήρε στα χέρια του αυτά τα πράματα, τα εκτιμήσανε και εφτιάξανε τα Ζακυνθινά πεντάγραμμα.

Τώρα αν έχουνε σωθεί οι δώδεκα Διωδίες του Τζώρτζη του Κωστή, ας κάτσει ένας άλλος να τσι γράψει καλύτερα από μένανε. Ή τα τετράφωνα τραγούδια τα οποία διασώζονται μπροστά από τσι δώδεκα Διωδίες. Ή τα Κύματα αφρόντα, αυτό το ωραίο βαλς του Γιάννη του Πήλικα, ο οποίος ήτουνα ο δάσκαλός μου και τον ετίμησα και μ' ευτό τον τρόπο όπως ετίμησα και τον Κωστή και τον Πιέρρο τον Πανταζή¹⁹ και τον Κατσιγιάλο²⁰. Αυτό το πράμα είναι το έργο το δικό μου, το οποίο κατέγραψα, με μουσικές εμπνεύσεις άλλων.

Αλλά – έδω 'πα θα στο πω – ο Γιάννης ο Βίτσος ετόλμησε κι έγραψε και δικά του τραγούδια. Ετόλμησα· διότι για ό,τι έγραφα έτρεμα. Εγνώριζα ότι η μουσική για να σε αγκαλιάσει πρέπει να τη σεβαστείς πολύ.

Σημειώσεις

1. Οι άλλοι τέσσερις, με χρονολογική σειρά: Πιέρρος Πανταζής (1894-1970), Σπύρος Καψάσκης (1909-1967), Διονύσιος Βισβάρδης (1910-1999), Αλέκος Ξένος (1912-1995).
2. Για τους υπόλοιπους συνθέτες θα απευθυνόμουν σε κοντινά τους πρόσωπα.
3. Τζώρτζης (Γεώργιος) Κωστής (Ζάκυθος 1870 - 1959): Θρυλικός Ζακυνθινός συνθέτης, κυρίως λόγω των Διωδιών του, που τραγουδιούνται σαν λαϊκά τραγούδια μέχρι και σήμερα (παρότι ασχολήθηκε με την κοσμική μουσική μόνο μέχρι το 1912).
4. Γιάννης Κουντούρης (1903-1977): Φημισμένος Ζακυνθινός τενόρος.

5. Για πλήρες βιογραφικό και εργογραφία του Γιάννη Βίτσου βλ. Διονύση Μπουκουβάλα, «Γιάννης Βίτσος», στο *Ζάκυνθος-Puglia - Μουσική, ήθη, έθιμα*, Ζάκυνθος, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ζακύνθου, 2001, σσ. 126-130. Το κείμενο του λήμματος βασίζεται ως επί το πλείστον σε στοιχεία που έδωσε ειδικά για την περίπτωση ο ίδιος ο Βίτσος στον Ιάκωβο Κονιτόπουλο, επιμελητή του μουσικού μέρους της προαναφερθείσας έκδοσης. Πρόκειται για την πληρέστερη και πιο αξιόπιστη σχετική πηγή.
6. Γιάννης Πήλικας (Ζάκυνθος 1870-1942): Αυτοδίδακτος συνθέτης, μουσικοδιδάσκαλος και αρχιμουσικός του Φιλαρμονικού Συλλόγου Ζακύνθου, από το 1906 ως το τέλος της ζωής του.
7. Γιάννη Βίτσου, *Ζακυνθινά πεντάγραμμα*, Αθήνα, Οι Φίλοι του «Μουσείου Δ. Σολωμού και επιφανών Ζακυνθίων», 1992.
8. Η έννοια «παραδοσιακός» και «επώνυμος» δεν είναι πάντα ασυμβίβαστες.
9. Εννοεί χωρίς ακαδημαϊκές μουσικές σπουδές.
10. Από το ιταλικό «*brillante*» = λαμπερός.
11. Από το ιταλικό «*giusto*» = ακριβής.
12. Ιωάννης Σακελλαρίδης (Λιτόχωρο Ολύμπου 1853-Αθήνα 1938): Πρωτοψάλτης και δάσκαλος μουσικής. Έκανε «εναρμονίσεις» βυζαντινών μελών (όπως και ο σύγχρονός του Θεμιστοκλής Πολυκράτης) σε ένα ιδίωμα που πίστευε ότι δεν αλλοιώνει το χαρακτήρα τους. Η προσπάθειά του αυτή είχε πολλούς επικριτές αλλά και οπαδούς.
13. Ο πατήρ Χρυσόστομος Δεληγιαννόπουλος περιέθαλψε τον Κωστή μετά το σεισμό. Το 1953 δεν ήταν ακόμα Μητροπολίτης Αργολίδος, όπως λέει εδώ ο Βίτσος. Έγινε το 1965, μετά το θάνατό του Κωστή.
14. Διονύσιος Παυλόπουλος. Ήταν γνωστός ως παπα-Γαλάνης.
15. Νικόλαος Μαρίνος.
16. Τη μέρα εκείνη μου είχε δώσει φωτοτυπία δύο επιστολών του που έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό *Περίπλους*, τεύχ. 20, Ζάκυνθος, Χειμώνας 1989, σσ. 288-289. Όσα διαβάζει από εκεί δίνονται εδώ με πλάγιους χαρακτήρες. Κατά την ανάγνωση, εκτός από τα σχόλια που παρενέβαλε, έκανε – εν τη ρύμη του λόγου – και κάποιες μικροαλλαγές, τις οποίες και ενσωμάτωσα στο κείμενο του παραθέματος, όντας πιστός στα λόγια του.
17. *Περίπλους*, τεύχ. 19, Φθινόπωρο 1988, σσ. 172-175.
18. Ερώτηση αντί για κατάφαση.
19. Πιέρρος Πανταζής (Ζάκυνθος 12 Ιουλίου 1894-Αθήνα 28 Μαΐου 1970). Συνθέτης και μαέστρος χορωδιών, «διάδοχος» του Τζώρτζη Κωστή.
20. Διονύσιος Κατσίγιαλος (Ζάκυνθος 1880-1942). Ζακυνθινός συνθέτης, το γνωστότερο έργο του οποίου είναι τα πρωτοχρονιάτικα *Κάλαντα* σε ποίηση Δημήτρη Πελεκάση, που κατέγραψε ο Βίτσος.

Δεκέμβριος 1954-Απρίλιος 1955

«... Μετά θλίψεως αναφέρω ότι η πόλις της Ζακύνθου έπαυσε ουσιαστικώς υφισταμένη καταστραφείσα πλήρως υπό των σεισμών. Τα ερείπια καίονται μαινομένων των πυρκαϊών...»¹.

ΟΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΚΛΗΘΗΚΑΝ στη Ζάκυνθο από τους σεισμούς και την επακόλουθη πυρκαγιά τον Αύγουστο του 1953 αποτυπώνονται παραστατικά στο παραπάνω τηλεγράφημα. Το νησί έγινε μια μάζα από ερείπια που συνιστούσε κατά τον Σπύρο Λιναρδάτο «εθνική συμφορά»². Ανθρώπινες ζωές χάθηκαν, μνημειακά κτίρια και θησαυροί ανυπολόγιστης αξίας εξαφανίστηκαν για πάντα από το ανελέητο αυτό κύτπημα: η Δημόσια Βιβλιοθήκη, το Αρχαιοφυλακείο, πανέμορφες εκκλησίες με τα σημαντικά έργα που περιείχαν, ιστορικά αρχοντικά με αξιόλογους πίνακες ζωγραφικής, σπάνια βενετσιάνικα έπιπλα, γλυπτά, πορσελάνες, βιβλία, ασημικά, κ.ά.³ Όλα αυτά τα πνευματικά και υλικά αγαθά παραδόθηκαν στις φλόγες και οι κάτοικοι του νησιού ξεκινούσαν το δικό τους αγώνα για την άμεση επιβίωσή τους, αρχικά, και στη συνέχεια για τη μακροπρόθεσμη αποκατάσταση των υλικών καταστροφών και της ψυχικής τους γαλήνης.

Τα προβλήματα που ανέκυψαν μετά τους σεισμούς ήταν εξαιρετικά δύσκολο να επιλυθούν «... διότι δεν πρόκειται περί ανοικοδομήσεως των σπιτιών, καταστημάτων και κτιρίων εν γένει εις τον τόπον όπου ευρίσκοντο προ των σεισμών, αλλά περί δημιουργίας εξ υπαρχής πόλεως με νέον ρυμοτομικόν σχέδιον, με ανασυμμόν των οικοπέδων, με αποκομιδήν των ερειπίων, με νέον τμήμα στερεάς που σχηματίζεται ήδη διά προσχώσεως των ερειπίων και νέαν προκυμαίαν. Πρόκειται περί κατασκευής αντισεισμικών σπιτιών, δικτύου αποχετεύσεως, κ.λπ...»⁴.

Το ζήτημα της άμεσης παροχής υπηρεσιών στους πληγέντες, καθώς και εκείνο της ανοικοδόμησης απασχόλησε έντονα την κυβέρνηση από την πρώτη στιγμή της καταστροφής, προκαλώντας παράλληλα έντονη πολιτική διαμάχη.

«... Από Κυβερνητικής πλευράς, άμα ως ανηγγέθησαν τα πρώτα αποτελέσματα των σεισμών της Ζακύνθου, της Κεφαλληνίας και της Ιθάκης, συνήλθε υπό την προεδρεία του Πρωθυπουργού-Στρατάρχου Αλεξάνδρου Παπάγου το Συντονιστικόν Κυβερνητικόν Συμβούλιον και απεφασίσθη “ο συντονισμός όλων των ενεργειών διά την παροχήν βοήθειας εις τους πληγέντας πληθυσμούς”. Προς τον σκοπόν αυτόν συνεστήθη υπηρεσία εις το Πολιτικόν Γραφείον του Πρωθυπουργού υπό την διεύθυνσιν του Στρατηγού Καρατζένη. Επίσης απεφασίσθη η συγκρότησις μεγάλης Επιτροπής εράνων υπό την Προεδρεία του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Σπυρίδωνος Βλάχου. Τέλος η γενική συντονιστική εποπτεία των στρατιωτικών τμημάτων εις τας σεισμοπλήκτους περιφέρειας ανετέθη διά διαταγήν του Πρωθυπουργού εις τον Διοικητήν της ΑΣΔΑΝ Αντιστράτηγον Δημήτριον Ιατρίδην, με έδρα το Αργοστόλι της Κεφαλληνίας...»⁵.

Τις πρώτες μέρες μετά τους σεισμούς ο πρωθυπουργός και άλλα κυβερνητικά στελέχη επισκέφθηκαν τα Ιόνια νησιά για να σχηματίσουν σαφή εικόνα της κατάστασης που επικρατούσε. Συγκεκριμένα, τη Ζάκυνθο επισκέφθηκε ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Παπάγος στις 23 Αυγούστου του 1953. Ο Διονύσιος Χ.

Στραβόλεμος αναφέρει σχετικά: «... Το απόγευμα της 23ης Αυγούστου επιβαίνων του Αντιτορπιλικού "Λέων" έφθασε στη Ζάκυνθο ο Πρωθυπουργός Στρατάρχης Αλέξανδρος Παπάγος, συνοδευόμενος από τον διευθυντή του Πολιτικού του Γραφείου στρατηγό Καρατζένη. Τον Πρωθυπουργό, που για πρώτη φορά έβλεπε με τα μάτια του την τραγική κατάσταση του πληθυσμού και την συμφορά της πόλεως της Ζακύνθου, υπεδέχθησαν αι τοπικά Αρχαί. Δι' αυτοκινήτου επεσκέφθη τους διάφορους καταυλισμούς και μερικά χωριά, ήλθε εις επαφή με τα λαϊκά στρώματα, αντελήφθη την οικτρά κατάστασί τους, εξέφρασε την θλίψη του και υπεσχέθη πως θα πράξει το παν για μια σύντομη αποκατάσταση. Επίσης, ήκουσε μεμονωμένα και συνολικά τας διαμαρτυρίας του πληθυσμού για την απαγόρευση της εκτός της Ζακύνθου μετακινήσεώς του... Ο Πρωθυπουργός, ...έδωσε διαταγή να αρθούν τα δεσμευτικά και απαγορευτικά μέτρα της μετακινήσεως του πληθυσμού... Ο Στρατάρχης αφού εμελέτησε επί τόπου της δημιουργηθείσαν κατάστασι και έδωσε διαταγές και οδηγίες ανεχώρησε για το Ληξούρι και τ' Αργοστόλι της Κεφαλληνίας...»⁶.

Άμεση υλική βοήθεια (τρόφιμα, νερό, υγειονομικές υπηρεσίες, σκηνές, κ.λπ.) και ηθική συμπαράσταση παρασχέθηκε από το ελληνικό κράτος, από διεθνείς οργανισμούς, ξένα κράτη (Αμερική, Αγγλία, Γαλλία, Καναδά, Σουηδία, Γιουγκοσλαβία, Δανία, κ.ά.) αλλά και από μεμονωμένες δωρεές ανθρώπων, όπως του Ευγ. Ευγενίδου. Αξιοσημείωτη επίσης υπήρξε και η συνεισφορά των Ελλήνων και ξένων ανταποκριτών που γνωστοποίησαν σε διεθνές επίπεδο την κατάσταση που επικρατούσε στα Ιόνια νησιά⁸.

Πάντως, τα πρώτα μέτρα της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση της συμφοράς δεν χαρακτηρίστηκαν από τις άλλες πολιτικές δυνάμεις ικανοποιητικά. Σημαντικό ζήτημα προκάλεσε η συζήτηση για τη χρήση του στόλου και ιδιαίτερα η άποψη ότι εάν η κυβέρνηση είχε διατάξει την άμεση αποστολή αντιτορπιλικών και του καταδρομικού Έλλη, θα μπορούσε να κατασβεσθεί γρηγορότερα η φωτιά. Από την πλευρά της, η κυβέρνηση αντέτεινε ότι τα πλοία αυτά δεν διέθεταν επαρκή μέσα κατάσβεσης και ότι αντίθετα τα αρματαγωγά που έφθασαν επί τόπου ήταν καλύτερα εξοπλισμένα για αυτό το έργο⁹. Στην αποτίμηση των εκατέρωθεν απόψεων θα πρέπει να συνυπολογιστεί, σε κάθε περίπτωση, η απόγνωση των κατοίκων, καθώς και η πρόσφατη πολιτική αναταραχή για τις ένοπλες δυνάμεις που είχε προκληθεί από τις ευρύτατες αποστρατείες στις οποίες είχε προβεί η κυβέρνηση. Πάντως, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το ασύλληπτο μέγεθος της καταστροφής έφερε σε εξαιρετικά δύσκολη θέση το κράτος του 1953 με τις περιορισμένες δυνατότητες των τεχνικών μέσων που διέθετε. Είναι επίσης γεγονός ότι παρουσιάστηκαν προβλήματα στην έγκαιρη και αποτελεσματική προώθηση της βοήθειας κατά τις πρώτες τραγικές μέρες και αυτό φυσικά επέτεινε την απόγνωση των πληγέντων.

Η πρώτη συστηματική κυβερνητική παρέμβαση προήλθε από το Υπουργείο Δημοσίων Έργων τέσσερις μόλις μέρες μετά τους σεισμούς, στις 16 Αυγούστου 1953, όταν ανακοίνωσε ότι άρχισε η κατάρτιση μελετών για την εκτέλεση έργων στα πληγέντα νησιά, της Ζακύνθου, της Κεφαλλονιάς και της Ιθάκης. Τη σχετική απόφαση επανεβεβαίωσε, την επομένη, ο Υπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής, στη διάρκεια συνεδρίασης του Συντονιστικού Συμβουλίου υπό την προεδρία του πρωθυπουργού, στον οποίο και υπέβαλε τα σχέδια που κατάρτισαν οι

υπηρεσίες του Υπουργείου Δημοσίων Έργων για την οριστική στέγαση των σεισμοπαθών. Συγκεκριμένα, προβλέφθηκε η ολοκλήρωση και η τελική υποβολή των σχεδίων στο συντομότερο δυνατό χρόνο¹⁰. Στις 26 Αυγούστου, ο Κ. Καραμανλής ανακοίνωσε ότι ανατέθηκε στο Υπουργείο η εντολή της κατασκευής 1500 ξύλινων κατοικιών. Καταρτίσθηκε σχέδιο, προϋπολογίστηκαν οι δαπάνες και ζητήθηκαν οι αναγκαίες πιστώσεις. Η συμφωνία με τους κατασκευαστές πρόβλεπε βαρύτατες κυρώσεις, εφόσον δεν θα παραδίδονταν ως τα τέλη Σεπτεμβρίου χίλιες κατοικίες και ως τον Οκτώβριο οι υπόλοιπες πεντακόσιες. Αρχικά, για την κατασκευή διατέθηκε πίστωση 11,5 δισ. δραχμών. Με νεότερη απόφαση προβλέφθηκε η κατασκευή 2500 ακόμη ξύλινων κατοικιών, ενώ το ύψος της συνολικής δαπάνης θα ξεπερνούσε τελικά τα 30 δισεκατομμύρια¹¹.

Πάντως, παρά την αρχική αυτή παρέμβαση, την αρμοδιότητα της ανοικοδόμησης δεν ανέλαβε το Υπουργείο Δημοσίων Έργων, αλλά το ειδικά συγκροτημένο Υφυπουργείο Αποκαταστάσεως των Σεισμοπλήκτων Νήσων. «... Το Κυβερνητικόν Συντονιστικόν Συμβούλιον, κατά την συνεδρίασιν αυτού της 19ης Αυγούστου 1953 απεφάσισε την ίδρυσιν ειδικού Υφυπουργείου αποκαταστάσεως των σεισμοπλήκτων τριών Νήσων... Το Νομοσχέδιον "περί Ιδρύσεως Υφυπουργείου Αποκαταστάσεως Σεισμοπλήκτων Νήσων" εισήχθη προς συζήτησιν ενώπιον της ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής του άρθρου 35 του Συντάγματος, κατά την συνεδρίασιν της 1ης Σεπτεμβρίου 1953. Εισηγητής της πλειοψηφίας είχε ορισθή ο Βουλευτής Αθηνών Γεώργιος Ράλλης, ο οποίος κατέθεσε προς ψήφισιν το Νομοσχέδιον, διά του οποίου ορίζετο έδρα του Υφυπουργείου το Αργοστόλιον της Κεφαλληνίας...»¹².

Παρ' όλα αυτά, η δραστηριότητα του Υφυπουργείου δεν απέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ο σχεδιασμός και η εκτέλεση των έργων καθυστερούσε τόσο, ώστε ένα και πλέον έτος μετά η ανοικοδόμηση δεν είχε ακόμη ξεκινήσει. Βέβαια, δεν πρέπει να λησμονείται ότι οι αυξημένες δαπάνες για την αποκατάσταση συνέπιπταν με την περίοδο της δύσκολης προσαρμογής που διένυε η ελληνική οικονομία μετά την υποτίμηση του Απριλίου του 1953, ύστερα από την οποία εκδηλωνόταν δημοσιονομική αναστάτωση, γεγονός που μεγιστοποιούσε τα εμπόδια. Εξάλλου, το επόμενο έτος, 1954, σημειώθηκαν νέοι καταστροφικοί σεισμοί στη Θεσσαλία. Ωστόσο και εάν ληφθούν υπόψη τα αντικειμενικά αυτά εμπόδια, η πρόοδος της ανοικοδόμησης δεν έπαυε να είναι απογοητευτική. Σε αυτό ίσως να έπαιξε ρόλο και η εμφάνιση σημαντικών εσωτερικών προβλημάτων στην κυβέρνηση, με την παραίτηση του Σπύρου Μαρκεζίνη από το Υπουργείο Συντονισμού, την άνοιξη του 1954, την οποία ακολούθησε, το Νοέμβριο, η αποχώρησή του από το κόμμα του Συναγερμού μαζί με αρκετούς πρώτης γραμμής βουλευτές και υπουργούς του.

Η έλλειψη προόδου στην ανοικοδόμηση προκάλεσε, τον Δεκέμβριο του 1954, μία μεταφορά των σχετικών αρμοδιοτήτων. Μετά τον ανασχηματισμό της κυβέρνησης Παπάγου, στις 15 Δεκεμβρίου, το Υφυπουργείο για την αποκατάσταση των ζημιών στα Επτάνησα, καθώς και το Υπουργείο Συγκοινωνιών ανέλαβε ο Υπουργός Δημοσίων Έργων Κωνσταντίνος Καραμανλής¹³. Ο Μακεδόνας πολιτικός ανέλαβε αμέσως το βαρύ έργο, το οποίο είχε τραγικά καθυστερήσει. Η δραστηριότητά του θα αποφέρει, μέσα σε διάστημα λίγων μηνών, εντυπωσιακά αποτελέσματα.

Εφημ. Η Ναυτεμπορική, 21.12.1954.

Στις 17-19 Δεκεμβρίου 1954, αμέσως μετά την ανάληψη των νέων καθηκόντων του, ο Κ. Καραμανλής πραγματοποίησε περιοδεία στη Ζάκυνθο και την Κεφαλλονιά με το πλοίο της γραμμής «Κολοκοτρώνης». Στη διαδρομή, μέχρι τη Ζάκυνθο, ενημερώθηκε λεπτομερώς για τα σχέδια που είχαν καταστρωθεί από τις προηγούμενες υπηρεσίες, τα οποία έθεσαν υπόψη του οι αρμόδιοι υπηρεσιακοί παράγοντες. Στη Ζάκυνθο τον υποδέχτηκαν ο νομάρχης Καλογερόπουλος, ο βουλευτής Καρρέρ, ο δήμαρχος Φιλιώτης και οι τεχνικοί των κεντρικών υπηρεσιών Αθηνών. Αποβιβαζόμενος, ο Καραμανλής, «χαιρέτησε τον κόσμο, που τον περίμενε με αγωνία και λαχτάρα, προσπέρασε γρήγορα από το παρατεταγμένο άγημα ναυτών που απέδιδε τιμές, ενώ η μουσική επαιάνιζε εμβατήρια, και προχώρησε προς τα ερείπια»¹⁴. Στη συνέχεια επιθεώρησε τα εκτελούμενα έργα και ενημερώθηκε για την επικρατούσα κατάσταση.

Είναι πράγματι ενδεικτικό της αποτυχίας της μέχρι τότε προσπάθειας, ότι από τα έργα, ο Τύπος αναφέρθηκε μόνον στην ανέγερση των ξύλινων κατοικιών, που οφειλόταν και αυτή σε πρωτοβουλία του Κ. Καραμανλή από τον Αύγουστο του 1953. Αλλά οι ξύλινες κατοικίες είχαν προκριθεί ως ένα προσωρινό μέτρο ανάγκης και δεν ήταν δυνατόν να χρησιμοποιούνται σε μόνιμη βάση. Η καθυστέρηση της ανοικοδόμησης κινδύνευε να μετατρέψει τη Ζάκυνθο σε παραγκούπολη. «... Οι παράγκες είναι που επικρατούν τώρα απ' άκρου εις άκρον της πόλεως Ζακύνθου. Μέσα σε παράγκες τοποθετημένες πέριξ της πόλεως, είναι εγκατεστημένες οι οικογένειες των σεισμοπλήκτων, σε παράγκες είναι εγκατεστημένα τα μαγαζιά στο κέντρο της πόλεως, οι δημόσιες υπηρεσίες, οι Τράπεζες, τα νοσοκομεία, οι εκκλησίες. Η σκηνή έχει εξαφανισθεί σχεδόν»¹⁵. «... Το Κράτος επέτυχε καταρχήν να στεγάσει τους σεισμόπληκτους σε μικρά ξύλινα σπίτια που όσο κι αν δεν παρέχουν καμιά άνεση, εντούτοις εξασφαλίζουν εις τους ανθρώπους αυτούς μια ανεκτή προστασία από το κρύο και την βροχή. Κάθε οικογένεια έχει κα-

ταλάβει ένα δωμάτιο που το μέγεθός του είναι ανάλογο με τον αριθμό των μελών της... Οι πρόχειρες αυτές παραγκούλες, σε μεγάλα συγκροτήματα έχουν στηθή γύρω από τις καταστραμμένες πόλεις και αποτελούν τώρα μεγάλους πολυάνθρωπους συνοικισμούς όπου η ζωή αρχίζει σιγά-σιγά να ξαναβρίσκη κάποιο ρυθμό. Η κρατική προσπάθεια επέτυχε, εξ άλλου, να εφοδιάσει τους μεγάλους αυτούς συνοικισμούς με αρκετούς κοινόχρηστους χώρους, με νερό και ηλεκτρικό... Παράλληλα άρχισε μια εξ ίσου μεγάλη προσπάθεια που αναφέρεται στην εκκαθάριση των ερειπίων. Κανένα θεμέλιο όμως δεν άνοιξε ακόμη εις τα τρία κτυπημένα από την μοίρα νησιά και αυτό αποτελεί τη συγκεκριμένη αποτυχία της κρατικής προσπάθειας...». Στη συνέχεια αναφέρονται οι λόγοι που αιτιολογούν την καθυστέρηση στην ανοικοδόμηση: «... αλληλοσυγκρουόμενες διαταγές, έλλειψη συνοχής, άγνοια του στοιχείου “επείγον”, το Κράτος δείχνει να μην έχει συλλάβει τον παλμό της πραγματικότητας και να μην μπορεί να κινηθή με τον ρυθμό που επέβαλλαν οι σκληρές συνθήκες μέσα στις οποίες 24000 τόσες οικογένειες θα υποχρεωθούν να περάσουν και δεύτερο χειμώνα κάτω από τις σίγχινες στέγες...»¹⁶.

Η περιοδεία του Κ. Καραμανλή ανέδειξε με άμεσο τρόπο τα προβλήματα αυτά. Επιπλέον, διαπιστώθηκαν, κατόπιν καταγγελιών του προέδρου της Λιμενικής Επιτροπής Ζακύνθου, ορισμένα προβλήματα στην κατασκευή των λιμενικών έργων. Ο Κ. Καραμανλής διέταξε τον αρμόδιο διευθυντή των έργων αυτών και ένα ειδικό χημικό να έρθουν στη Ζάκυνθο και να επιληφθούν των προβλημάτων που είχαν προκύψει¹⁷. Σε δημόσια ομιλία του, βεβαίωσε ότι η κυβέρνηση θα δώσει προτεραιότητα στην πλήρη αποκατάσταση των σεισμοπλήκτων. Παράλληλα, δήλωσε ότι θα διενεργηθεί αυστηρός έλεγχος των ήδη πεπραγμένων, μην αποκλείοντας και τη σύσταση ειδικής εξεταστικής επιτροπής, επιφορτισμένης να εξετάσει αν έγινε καλή χρήση του δημόσιου χρήματος ή σημειώθηκαν επίμεμπτες παραλείψεις και καθυστερήσεις, όποτε θα προέκυπτε θέμα κυρώσεων¹⁸. «... Ο κ. Καραμανλής ομιλών προς τους Ζακυνθίους μετά την λιτανείαν του Αγίου των, πολύ σωστά είπεν ότι η περίπτωσις της Ζακύνθου θα επαληθεύση δια μίαν ακόμη φοράν τον μύθον του φοίνικος, ο οποίος αναγεννάται εκ της τέφρας του. “Χρειάζονται”, προσέθεσε, “μόχθοι και θυσίαι όλων μας. Το κράτος θα κάνει με γοργόν ρυθμόν και αμέσως το καθήκον απέναντί σας, ανάλογα με τα μέσα που διεθέτει σήμεραν και θα διαθέση εις το μέλλον και εσείς το ιδικόν σας, γνωρίζοντες ότι όλα από το κράτος που είναι φτωχόν δεν μπορούν να γίνουν...”»¹⁹. Ακόμη, κατά τη διάρκεια της περιοδείας του ο Κ. Καραμανλής συνάντησε τους εκπροσώπους του εμπορικού, βιοτεχνικού και επαγγελματικού κόσμου και συζήτησε τα αιτήματά τους, τα οποία συνοψίζονταν σε δύο βασικές θέσεις: α) παράταση της φορολογικής απαλλαγής και β) εξασφάλιση επαγγελματικής στέγης²⁰.

Η περιοδεία του Κ. Καραμανλή και των συνεργατών του στα σεισμόπληκτα νησιά, δεκαέξι μήνες μετά το κτύπημα του Εγκέλαδου, είχε ως αποτέλεσμα να επιταχυνθούν οι διαδικασίες ανοικοδόμησης και να θεσπισθεί νέα σειρά μέτρων, μετά από σχετική εισήγηση του Υπουργού. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση αποφάσισε την επίσπευση του προγράμματος αποκατάστασης των σεισμοπλήκτων των Επτανήσων. Πρόθεσή της ήταν να συντημήσει σε μία διετία το πρόγραμμα της οριστικής στέγασης με την κατασκευή 15000 περίπου κατοικιών το χρόνο. Αποφάσισε επίσης τη χορήγηση απευθείας υλικών προς αυτοστέγαση αντί δανείου, σε όσους είχαν τη δυνατότητα να προχωρήσουν μόνοι τους στην οικο-

δόμηση των κατοικιών τους. Με το σκοπό να εξασφαλισθούν οι απαιτούμενοι πρόσθετοι πόροι διατυπώθηκε αίτημα στην αμερικανική αποστολή και ζητήθηκε αύξηση των κονδυλίων που προβλέπονταν στον προϋπολογισμό²¹. Το Συντονιστικό Συμβούλιο ασχολήθηκε συστηματικά με το ζήτημα αυτό και στα τέλη Δεκεμβρίου ο πρωθυπουργός ανακοίνωσε ότι θα αυξηθεί κατά 45 εκ. το κονδύλι της αρωγής, θα αποσταλούν άμεσα δύο τάγματα μηχανικού, τα οποία θα βοηθήσουν στην ανοικοδόμηση της υπαίθρου, καθώς και ότι η οριστική στέγαση θα ξεκινήσει τον Απρίλιο του 1955²². Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκε περισσότερο εκτεταμένα και το δυναμικό των Ενόπλων Δυνάμεων: «... Ο υπουργός Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων κ. Καραμανλής συνειργάσθη μετά του αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως και υπουργού Αμύνης κ. Κανελλόπουλου, ο οποίος προσεφέρθη να μεριμνήση όπως τον Φεβρουάριον εγκατασταθούν εις τας σεισμοπλήκτους νήσους δύο τάγματα μηχανικού με όλον τον εξοπλισμόν των...».

Στην εφημερίδα *Το Βήμα* ο απεσταλμένος Ι. Μανωλικάκης επιχειρώντας να αποτιμήσει την κρατική προσπάθεια στο διάστημα των δεκαεπτά μηνών, από τον Αύγουστο του 1953, σημειώνει σχετικά: «... Αποτελεί ένα αξιοσημείωτο γεγονός και μία ευχάριστη διαπίστωση ότι ο υπουργός των Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων κ. Καραμανλής, στην δικαιοδοσία του οποίου υπήχθη τελευταία η ανοικοδόμηση των Ιονίων νήσων, εγκαινίασε την ανάληψη της νέας αρμοδιότητός του πραγματοποιώντας, μαζί με τον υφυπουργό κ. Παπαρηγόπουλο και πολλούς ανωτέρους υπαλλήλους του υπουργείου, μία τριήμερη επίσκεψη εις την σεισμοπλήκτον περιοχή για να διαπιστώση επιτοπίως την πραγματικότητα και να διενεργήση λεπτομερή έρευνα των συνθηκών που υφίστανται εις την Ζάκυνθο, την Κεφαλληνία και την Ιθάκη... Δεκαεπτά μήνες κρατικής προσπάθειας και ενδιαφέροντος διά την ανακούφιση της ανθρώπινης δυστυχίας εις τις περιοχές αυτές και διά την δημιουργία μιας νέας πραγματικότητας. Απέδωσε τους καρπούς της η προσπάθεια αυτή, διά την οποία διατέθηκαν ήδη τεράστια ποσά; Αναντίρρητα απέδωσε, αλλά όχι εις την έκταση που η κρισιμότης του θέματος επέβαλλε...»²³.

Η επίσκεψη του Υπουργού Δημοσίων Έργων και Συγκοινωνιών στα σεισμόπληκτα νησιά υπήρξε ουσιαστική καμπή, δεδομένου ότι έδωσε την αφορμή να επισημανθούν ανωμαλίες στην εκτέλεση του προγράμματος αποκατάστασης και παράλληλα προώθησε την ανοικοδόμηση. Είχε επίσης και θετικά ψυχολογικά αποτελέσματα για τον δοκιμαζόμενο ζακυνθινό λαό. Η παρουσία ενός υπουργού, ήδη γνωστού για την αμεσότητα και την αποτελεσματικότητα των πρωτοβουλιών του, αναπτέρωσε τις προσδοκίες των κατοίκων για την επίσπευση της ανοικοδόμησης, εφόσον μάλιστα θα υπάγονταν όλες οι τεχνικές κρατικές υπηρεσίες στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων και θα τερματιζόταν η σύγχυση και η τυχόν παρέλκυση στην εκτέλεση των έργων. «Ο Καραμανλής», υπογραμμίζεται στον ημερήσιο τύπο, «έδωσεν ήδη πολλά δείγματα διοικητικών και συντονιστικών ικανοτήτων, ώστε δικαίως οι κάτοικοι των Ιονίων νήσων να αναμένουν να θέση τέρμα και εις τον ιδιόν των δράμα»²⁴.

Δύο περίπου μήνες αργότερα, σε νέα του περιοδεία (11-12.2.1955) σε Ζάκυνθο, Κεφαλλονιά και Ιθάκη ο Κ. Καραμανλής επιθεώρησε τα εκτελούμενα λιμενικά έργα. Στο τέλος της περιοδείας του δήλωσε ότι είναι εξαιρετικά ικανοποιημένος από την πρόοδο των εργασιών ανοικοδόμησης και πρόσθεσε ότι το πρόγραμμα της οριστικής στέγασης των σεισμοπλήκτων θα εφαρμοστεί από την 1η

ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ

Ο Υπουργός Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων και ο Υφυπουργός Οικισμού και Σεισμοπλήκτων Νήσων παρακαλούν ύμās όπως τιμήσητε διά τής παρουσίας σας τήν τελετήν τής θεμελιώσεως τών έργων οριστικής Άνοικοδομήσεως τών Σεισμοπλήκτων Ιονίων Νήσων, ή όποια θά λάβη χώραν τήν 10ην Άπριλιου έ. έ.

Τήν τελετήν θά τιμήσουν οι Α. Α. Μ. Μ. οι Βασιλείς και ό κ. Πρόεδρος τής Κυβερνήσεως.

Παρακαλεΐτε όπως όπαντήσητε τηλεφωνικώς μέχρι τής μεσημέριος τής 5ης Άπριλιου. Τηλέφ. 26-625

Ή παρούσα όποτελει δελτίον συμμετοχής σας εις τά έπί τού πίλοιου γέγραμα.

Άριθ. θέσεως.....

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΣΑΒΒΑΤΟΝ 9 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

Άναχώρησις έκ Πειραιός διά τού Άτριοπλοίου «Άνδρος» 14.00

ΚΥΡΙΑΚΗ 10 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

Άφιξις εις Πάτρας τού Άτριοπλοίου «Άνδρος» 1.30
Άναχώρησις έκ Πατρών 2.00

Κατόθεσις θεμελίου λίθου Διοικητηρίου Άγροστολίου, μετά Άγιασμού 10.00

Κατόθεσις θεμελίου λίθου Διμαρχειακού Μεγάρου Άργοστολίου 10.30

Κατόθεσις θεμελίου λίθου Γυμνασίου Έργατικών Κατοικιών, Ύδρεύσεως Ξενοδοχείου Τραπεζών κλπ. 11.00

Άναχώρησις διά Ζάκυνθον 12.00

Κατόθεσις θεμελίου λίθου Διοικητηρίου Ζακύνθου μετά Άγιασμού 16.00

Κατόθεσις θεμελίου λίθου Διμαρχειακού Μεγάρου Ζακύνθου 16.30

Κατόθεσις θεμελίου λίθου Γυμνασίου Έργατικών Κατοικιών, Ύδρεύσεως Τραπεζών κλπ. 17.00

Άναχώρησις έκ Ζακύνθου δι' έπιστροφήν 18.00

ΔΕΥΤΕΡΑ 11 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

Άφιξις εις Πειραιά 7.00

Απριλίου 1955²⁵. Παράλληλα, έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στη λήψη της αναγκαίας βοήθειας και από το εξωτερικό. Η προσπάθειά αυτή, του κόστισε και προσωπικές επιθέσεις. Τον Μάρτιο του 1955, η εφημερίδα *Εστία* τον έψεξε επειδή, σε εποχή σύγκρουσης με τη Βρετανία για το Κυπριακό, συναντήθηκε με τον Βρετανό πρέσβη για το ζήτημα της απόδοσης της βρετανικής βοήθειας προς τα Επτάνησα²⁶.

Δύο μήνες μετά, στις 10 Απριλίου 1955, ο Κ. Καραμανλής βρίσκεται πάλι στη Ζάκυνθο για τα εγκαινία του Διοικητηρίου και άλλων δημόσιων κτιρίων, με τα οποία σηματοδοτείται και το γενικότερο πρόγραμμα της ανοικοδόμησης στα Επτάνησα. Ο στόχος που είχε θέσει ο Κ. Καραμανλής, όταν ανέλαβε το Υφυπουργείο Αποκατάστασης, για την οριστική έναρξη της ανοικοδόμησης τον Απρίλιο του 1955, είχε επιτευχθεί. Στα εγκαινία παρέστησαν εκτός του Υπουργού Δημοσίων Έργων και Συγκοινωνιών Κ. Καραμανλή και του Υφυπουργού Β. Παπαρηγόπουλου, οι οποίοι βρίσκονταν ήδη μία εβδομάδα στο νησί για τις αναγκαίες προετοιμασίες, οι Βασιλείς, οι υπουργοί Προεδρίας Γ. Ράλλης, Οικονομικών Λ. Ευταξίας, Παιδείας Α. Γεροκωστόπουλος, Εμπορικής Ναυτιλίας Γ. Βογιατζής, οι υφυπουργοί Οικονομικών Λ. Δερτιλής, Συγκοινωνιών Κ. Παπακωνσταντίνου, ο αντιπρόεδρος της Βουλής Τριανταφύλλης, οι βουλευτές Ιονίων Νήσων, οι πρεσβευτές των Ηνωμένων Πολιτειών, Αγγλίας, Γαλλίας, Σουηδίας, Καναδά, ο αρχηγός της Αμερικανικής Αποστολής, οι διοικητές των Τραπεζών Εθνικής, Αγροτικής και Εμπορικής, οι γενικοί γραμματείς των υπουργείων Συντονισμού και Δημοσίων Έργων, ο πρόεδρος του Ερυθρού Σταυρού, η πρόεδρος του ΠΙΚ-ΠΑ, ο πρόεδρος των Βιομηχάνων, ο πρόεδρος του Τουρισμού, οι διευθυντές του Εθνικού Ιδρύματος και του ΕΙΡ, εκπρόσωποι όλων των ημερήσιων εφημερίδων Αθηνών και Πειραιώς, Πατρών και άλλων²⁷.

«... Με πολλήν επισημότητα εγένετο προχθές εις την Ζάκυνθον η τελετή της ενάρξεως της ανοικοδομήσεως των νήσων. Το φέρον τους κ.κ. υπουργούς και τον αντιπρόεδρον της Βουλής κ. Τριανταφύλλου α)π “Σεμίραμις” κατέπλευσεν εις Ζάκυνθον την 8.30' π.μ. και το φέρον τους Βασιλείς πολεμικόν “Ναυαρίνον” την 9ην π.μ. προσήγγισαν την δαφνοστόλιστον προβλήτα. Οι Βασιλείς μετά του Δια-

δόχου, των πριγκιπισσών και του πρίγκηπος Γεωργίου του Αννόβερου, αδελφού της Βασιλίσσης, μετά της συζύγου του, απεβιβάσθησαν αμέσως ενώ οι κώδωνες των εκκλησιών ήχουν και ο λαός προέβαινε εις ενθουσιώδεις εκδηλώσεις. Οι Βασιλείς και οι επίσημοι μετέβησαν εις τον χώρον όπου θα ανεγερθή το διοικητήριον και όπου εψάλη αγιασμός. Εν συνεχεία ωμίλησεν ο υπουργός Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων κ. Καραμανλής, ο οποίος εν αρχή ανεφέρθη εις το δημιουργηθέν εκ της θεομηνίας τεράστιον κοινωνικόν πρόβλημα, την αντιμετώπισίν του κατά την πρώτην φάσιν της αμέσου περιθάλψεως και στεγάσεως και τας αντιμετωπισθείσας δυσκολίας, τονίσας ότι η Κυβέρνησις και ο λαός έπραξαν το καθήκον των. Αναφερθείς εις το πρόγραμμα της Κυβερνήσεως, είπεν ότι αρχικώς τούτο προέβλεπεν ανοικοδόμησιν εντός τετραετίας, αλλ' ο πρόεδρος της Κυβερνήσεως συνέστησε την αναμόρφωσιν του προγράμματος, ώστε να καταστή δυνατή η ανοικοδόμησις εντός διετίας μόνον. Επιδίωξις της Κυβερνήσεως διά το τρέχον έτος είναι όπως εκτός των δημοσίων κτηρίων και των έργων κοινής ωφελείας ανοικοδομηθούν εις τας τρεις νήσους 9-10000 περίπου κατοικίαι. Εν συνεχεία ο Καραμανλής ανεφέρθη εις την συμβολήν διαφόρων φίλων χωρών, ως της Αμερικής, Αγγλίας, Γαλλίας, Καναδά, Σουηδίας, Γιουγκοσλαβίας, κ.ά., αι οποίαι γενναιοφρόνως εξεδήλωσαν το ενδιαφέρον των και ηυχारीστησεν αυτάς εξ ονόματος της ελληνικής Κυβερνήσεως. Επίσης εξήρε την δράσιν και την εξαίρετον συμβολήν εις την αντιμετώπισιν του προβλήματος, των ενόπλων δυνάμεων του έθνους...»²⁸.

Επιπλέον, ο Κ. Καραμανλής επεσήμανε ότι από τις 21 Μαρτίου, οπότε είχε αρχίσει να λειτουργεί ο μηχανισμός της ανοικοδόμησις, είχαν υπογραφεί συμβάσεις αρωγής για 2595 κατοικίες και είχαν θεμελιωθεί 215. Τέλος, τονίσε την αποφασιστική συμβολή των ενόπλων δυνάμεων στην όλη προσπάθεια. Με την αναφορά του αυτή προφανώς αποσκοπούσε να θεραπεύσει τις μεγάλες δυσαρέσκειες που είχαν ανακύψει κατά τις τραγικές ώρες της καταστροφής²⁹.

Σχετικά ο ανταποκριτής της εφημερίδας *Το Βήμα* γράφει μεταξύ άλλων:

«... Μέσα στην κορεσμένη από παλμό ατμόσφαιρα, ο πρωταγωνιστής της ημέρας ήτο ο υπουργός Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων, Κ. Καραμανλής, ο οποίος επί πέντε μήνες αφιέρωσε όλη τη δραστηριότητά του για τη σημερινή πραγματικότητα. Διά να μεταμορφωθή ο χώρος των άμορφων ερειπίων σε καλοσχεδιασμένες πόλεις. Διά να γίνη η ερήμωση, κυψέλη εργασίας. Διά να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις της ανεργέσεως 10.000 σπιτιών, που σύμφωνα με τα σχέδια θα παραδοθούν μέχρι του Νοεμβρίου 1955. Συγκινημένος ο Κ. Καραμανλής ζη το έργο αυτό που μπορεί να καυχηθή πως είναι το δημιούργημα της ιδικής του αποφασιστικότητας. "Τι θα μας πήτε κύριε υπουργέ σήμερα, που οι κόποι μιας πενταμήνου προσπάθειας γίνονται πραγματικότητας;". "Δεν έκαμα παρά το καθήκον μου"»³⁰.

Η προσωπική επίβλεψη του Κ. Καραμανλή για την ανοικοδόμηση εξακολούθησε και μετά την έναρξή της. Στις 29 Απριλίου επανήλθε στα Επτάνησα και έδωσε εντολή να επιταχυνθεί ο ρυθμός των εργασιών, οι οποίες θα εκτελούνταν και κατά τις νυκτερινές ώρες. Νέα επίσκεψη πραγματοποίησε στις 15-18 Ιουνίου. Έως τότε, 4119 από τις 10000 προγραμματισμένες κατοικίες βρίσκονταν υπό κατασκευή, γεγονός που επιβεβαίωνε ότι τα έργα θα ολοκληρώνονταν πράγματι το φθινόπωρο. Επιβεβαιώθηκε, ακόμη, ότι τα δημόσια κτίρια και οι λι-

μενικές εγκαταστάσεις Αργοστολίου, Ζακύνθου, Σάμης, Ιθάκης και Ληξουρίου θα αποπερατώνονταν έως τον Οκτώβριο και τα έργα ύδρευσης και αποχέτευσης έως τον Δεκέμβριο. Ακόμη, ο Κ. Καραμανλής συνέστησε δύο επιτροπές για να ερευνηθούν τα παράπονα κατοίκων³¹.

Τέλος, στις 14 Αυγούστου, με αφορμή δηλώσεις του Σοφοκλή Βενιζέλου για την πρόοδο των εργασιών, ο Κ. Καραμανλής συνόψισε τα μέχρι τότε αποτελέσματα: υπολόγιζε ότι κατά το τρέχον έτος ο αριθμός των αναγειρόμενων οικοδομών στα Επτάνησα θα έφθανε τις 13000, από τις οποίες 3432 στη Ζάκυνθο (863 από αυτές στην πόλη της Ζακύνθου). Στον αριθμό αυτό δεν συμπεριλαμβάνονταν τα δημόσια κτίρια κοινής ωφελείας και τα έργα οδοποιίας ή τα λιμενικά. Η αλλαγή από την προηγούμενη κατάσταση ήταν έκδηλη, και το στοιχείο αυτό δεν παρέλειψε να επισημάνει ο Υπουργός Δημοσίων Έργων και Συγκοινωνιών: «*Η ανοικοδόμησις εις τας νήσους αποτελεί επίτευγμα, διά το οποίον το Κράτος δύναται να είναι υπερήφανον*»³².

Οι πέντε μήνες από τον Δεκέμβριο του 1954 ως τον Απρίλιο του 1955 αποτέλεσαν καμπή για την ανοικοδόμηση των Επτανήσων, χάρη στη φρενήρη δραστηριότητα του Κ. Καραμανλή. Έργο που λίμναζε επί ενάμισι περίπου έτος, προχώρησε στο στάδιο της υλοποίησης μέσα σε λίγους μήνες καταδεικνύοντας ότι το πρόβλημα δεν ήταν μόνον δημοσιονομικό, αλλά κυρίως οργανωτικό και πολιτικής βούλησης.

Πάντως το ζήτημα της ανοικοδόμησης των Ιονίων δεν είναι ενδιαφέρον μόνον από την άποψη της σημασίας του για τα ίδια τα νησιά, αλλά και από γενικότερη

Κωνσταντίνος Καραμανλής, βασιλεύς Παύλος, βασίλισσα Φρειδερίκη.

πολιτική άποψη. Κυρίως αναδεικνύει το ύψος της ηγεσίας του Κ. Καραμανλή: η άμεση ανάληψη πρωτοβουλιών (περιοδεία στα Ιόνια στις 17 Δεκεμβρίου 1954, δύο μόλις ημέρες μετά τον ανασχηματισμό), η στήριξη στην άποψη και την αρωγή των υπεύθυνων υπηρεσιακών παραγόντων (δηλαδή ο υπεύθυνος σχεδιασμός), η στενή προσωπική παρακολούθηση του έργου με επισκέψεις στην περιοχή, η αγνόηση του πολιτικού κόστους (παρά την εύκολη κριτική που του ασκήθηκε για τη συνεργασία του με τη βρετανική πρεσβεία), η γρήγορη επίτευξη θετικών αποτελεσμάτων, αλλά και η συνέχιση της παρακολούθησης ακόμη και μετά την έναρξη της ανοικοδόμησης, αποτέλεσαν βασικά χαρακτηριστικά του τρόπου ενέργειας του συγκεκριμένου πολιτικού. Η επίτευξη έργου αποτέλεσε βασικό γνώρισμα της δράσης του Κ. Καραμανλή και ήταν ακριβώς σε αυτή την περίοδο που συγκρότησε τη θετική φήμη του, η οποία αναγνωρισμένη από το σύνολο του Τύπου, κυβερνητικού και αντιπολιτευόμενου, θα αποτελέσει, λίγο μετά, και τη βάση για την ανάληψη από μέρους του της πρωθυπουργίας. Ευχαριστίες

Οφείλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον αγαπητό συνεργάτη και φίλο Λέκτορα της Σύγχρονης Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Ευάνθη Χατζηβασιλείου για τις ουσιαστικές παρεμβάσεις του. Τέλος, ευχαριστώ τον δικηγόρο κ. Σπύρο Κοριατόπουλο και τον ιστορικό κ. Ιωάννη Φίλανδρο, οι οποίοι αντήλαξαν πρόθυμα μαζί μου γόνιμες απόψεις.

Σημειώσεις

1. Τηλεγράφημα του βουλευτή Ζακύνθου Γκίγκη Βούλτζου από τον ασύρματο του αρματογωγού «Λήμνος» προς το Υπουργείο των Εσωτερικών. Βλ. Διονυσίου Χ. Στραβόλεμου, *Η Ζάκυνθος υπό τα ερείπια και τας φλόγας, Αύγουστος-Δεκέμβριος 1953*, βιβλίο 1, έκδοσις περιοδ. *Ορθόδοξος Μαχητής*, Αθήναι, 1958, σ. 52. Ο Δ. Χ. Στραβόλεμος ήταν αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων και έχει περιγράψει με πολύ παραστατικότητα το χρονικό της καταστροφής της γενέτειράς του.
2. Σπ. Λιναρδάτου, *Από τον εμφύλιο στη χούντα*, τόμος Β', 1952-1955 (Η τριετία του Συναγερμού), Αθήνα, 1978, σ. 97.
3. Για τις καταστροφές αυτές βλ. Ν. Βαρβιάνη, εφημ. *Η Ζάκυνθος*, Μουσείον Διονυσίου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων, Αθήναι, 1977, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, σσ. 221-224.
4. Βλ. εφημ. *Η Ναυτεμπορική*, 21.12.1954, Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, με αντικείμενο την πολιτική δράση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, Ιστορικό Αρχείο Ιδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής», στο εξής ΙΑΙΚΚ.
5. Δ. Χ. Στραβόλεμος, ό.π., σσ. 63-64.
6. Ό.π., σσ. 159-160.
7. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο έργο των συμμαχικών στόλων, οι οποίοι έσπευσαν να συνδράμουν και να προσφέρουν πολύτιμες υπηρεσίες.
8. Αρχείο του Ζακυνθινού δημοσιογράφου Σπύρου Μινώτου: αποκόμματα ξένων εφημερίδων και τεύχη της εφημ. *Νέα Υόρκη*, που εξέδιδε στις Η.Π.Α., και περιείχε αναφορές στους καταστροφικούς σεισμούς.
9. Βλ. Σπ. Λιναρδάτου, ό.π., σσ. 97-102. Βλ. επίσης σχετικά αποκόμματα ελληνικού τύ-

- που, τέλη Αυγούστου 1953, Φ. 29, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
10. Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, (γεν. επιμ.) Σβολόπουλος, Κ., τ. 1-12, Αθήνα, 1992-1997, τ.1, σ. 173.
  11. Ό.π.
  12. Βλ. Δ. Χ. Στραβόλεμου, ό.π., σσ. 119-130.
  13. Για τον ανασχηματισμό της κυβέρνησης και τον ρόλο του Κ. Καραμανλή στο νέο πολιτικό σκηνικό, βλ. σχετικά, Ε. Χατζηβασιλείου, *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*, Αθήνα, 2001, σσ. 85-93.
  14. Βλ. εφημ. *Η Ναυτεμπορική*, 21.12.1954, Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  15. Ό.π.
  16. Εφημ. *Το Βήμα*, 24.12.1954, άρθρο του Ι. Μανωλικάκη, απεσταλμένου στα σεισμόπληκτα νησιά, με τίτλο «Τι έχει γίνει και τι χρειάζεται να γίνει ακόμη εις τα Επτάνησα. Η επιτόπιος περιοδεία του υπουργού κ. Καραμανλή», Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  17. Εφημ. *Η Ναυτεμπορική*, 21.12.1954, Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  18. Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, ό.π., τ. 1., σ. 216. Βλ. επίσης και στην εφημερ. *Η Καθημερινή* την επιστολή του Γ. Ρωμανού, Βουλευτή Κέας, τ. υφυπουργού Αποκαταστάσεως Σεισμοπλήκτων Νήσων, 22.12.1954, Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  19. Βλ. εφημ. *Η Ναυτεμπορική*, 21.12.1954, Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  20. Βλ. εφημ. *Η Ναυτεμπορική*, 24.12.1954, Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  21. Εφημ. *Το Βήμα*, 30.12.1954, Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  22. Ό.π.
  23. Εφημ. *Το Βήμα*, 24.12.1954, Φ. 41, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  24. Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, ό.π., τ. 1, σ. 216.
  25. Ό.π., τ. 1, σ. 225.
  26. Αναφορά της κριτικής της *Εστίας*, και ιδίως του άρθρου της «Ειδοποιήσις προς επαίτας» στο Ε. Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 114.
  27. Εφημ. *Ακρόπολις*, 10.4.1955, Φ. 42, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  28. Εφημ. *Η Καθημερινή*, 12.4.1955, Φ. 42, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  29. Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, ό.π., τ. 1, σ. 229.
  30. Εφημ. *Το Βήμα*, 12.4.1955, Φ. 42, Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστασίου Κανελλόπουλου, ΙΑΙΚΚ.
  31. Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, ό.π., τ. 1, σσ. 229, 249.
  32. Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, ό.π., τ. 1, σ. 255.

Artes memorandi

Α. Εισαγωγικό Σημείωμα

ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ που προκάλεσε ο σεισμός του 1953 στο χώρο του πολιτισμού και των καλλιτεχνικών μορφών εν μέρει μπορούν να δείξουν οι καταγραφές εικόνων και κειμηλίων που πραγματοποιήθηκαν κατά περιόδους στην πόλη της Ζακύνθου και την ύπαιθρο. Αναφέρω τις σημαντικότερες:

1) *Έκθεση* που συνέταξε ο Αδαμάντιος Αδαμαντίου, το 1908. Σ' αυτή παρουσιάζεται το περιεχόμενο 43 εκκλησιών της πόλης και 6 της υπαίθρου. Δημοσιεύτηκε από τον Ντ. Κονόμο με τίτλο: «Οι καλλιτεχνικοί θησαυροί της Ζακύνθου (Ανέκδοτη καταγραφή Αδ. Αδαμαντίου)», *Επτανησιακά Φύλλα*, τ. Δ' 3 (1963), σσ. 91-119,

2) *Κατάλογος του Παλαιού Μουσείου Ζακύνθου*, τον οποίο έγραψε ο Λ. Ζώης το 1934. Σ' αυτόν καταγράφονται 244 αντικείμενα, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων είναι φορητές εικόνες. Παραπέμπω στη γαλλική έκδοση του καταλόγου: L. Zois, *Zante et son Musée*, Zante 1935 (στο εξής Zois 1935). Η συλλογή αυτή εμπλουτίστηκε το 1952 με 38 σημαντικές εικόνες.

Για την ασφαλέστερη διαφύλαξη των «κειμηλίων» του Παλαιού Μουσείου αποφασίστηκε το 1952 να μεταφερθούν στο Μόντε, παλιό αρχοντικό που είχε γίνει Ενεχυροδανειστήριο. Για την προσαρμογή όμως του Μόντε στις νέες απαιτήσεις, χρειάστηκε να αδειάσει ο χώρος και για το λόγο αυτό μεταφέρθηκαν ξανά τα αντικείμενα στο ναό του Παντοκράτορα. Η μεταφορά στάθηκε σωτήρια, επειδή το αρχοντικό του Μόντε κάηκε στις 14 Αυγούστου 1953 και δυστυχώς μερικές από τις πιο σημαντικές εικόνες που τις είχαν κρατήσει για την καλύτερη φύλαξή τους. Μερικές από αυτές παρουσίασε ο Μ. Χατζηδάκης στα Ιστορικά Προλεγόμενα που δημοσιεύτηκαν στο βιβλίο της Μ. Αχειμάστου-Ποταμιάνου, *Εικόνες της Ζακύνθου*, Αθήνα 1997, σσ. 11-29 (στο εξής Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997).

3) Για τις εκκλησίες της υπαίθρου πολύτιμη είναι η *καταγραφή* που πραγματοποίησαν οι Δ. Κοριατόπουλος και Χρίστος Ρουσέας το χειμώνα του 1938 μέχρι την άνοιξη του 1939. Μέρος της καταγραφής δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Αι Μούσαι*, 1940. Ολόκληρο το κείμενο-χειρόγραφο της καταγραφής παρουσίασε ο Ντ. Κονόμος στα *Επτανησιακά Φύλλα*, τ. Γ' 2 (1979), σσ. 62-96 με τίτλο: «Καταγραφή εκκλησιαστικών έργων τέχνης Ζακύνθου». Το υλικό αυτό της καταγραφής χρησιμοποίησε ο Ντ. Κονόμος στις διάφορες μελέτες του αλλά κυρίως στο βιβλίο του: *Εκκλησίες και μοναστήρια στη Ζάκυνθο*, Αθήνα 1967 (στο εξής Κονόμος 1967).

4) Στο φωτογραφικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη και της Ζακύνθου υπάρχουν φωτογραφίες και αρνητικά φωτογραφιών σημαντικών χαμένων εικόνων της Ζακύνθου. Μνημονεύω ενάριθμες:

α) *του Ακαθίστου Ύμνου* που αποδίδεται στο Δημ. Νομικό από το ναό της Φανερωμένης (αρ. 761 και στοιχεία αρνητικού στο Φωτογραφικό Αρχείο του Μουσείου Ζακύνθου). Κάηκε το 1953,

β) του Αντ. Μπόρη, Χριστός Ένθρονος (αρ. 759 και στοιχεία αρνητικού στο Φωτογρ. Αρχείο του Μουσείου Ζακύνθου. Λήψη φωτογραφίας 1939),

γ) εσωτερικό του ναού των Αγίων Πάντων (αρ. 16121 και στοιχεία αρνητικού: Ρ 8651 στο Φωτογρ. Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη) κ.ά.

5) Φωτογραφικό Αρχείο του Ντ. Κονόμου. Κατά το Μ. Χατζηδάκη (βλ. Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, σ. 20) το φωτογραφικό υλικό του Αρχείου Κονόμου προέρχεται από τη «συστηματική φωτογράφιση [που] έγινε στη διάρκεια της ιταλικής κατοχής στα Επτάνησα από την Ιταλική Αρχαιολογική Υπηρεσία, σε λαμπρές μαυρόασπρες φωτογραφίες, εκκλησιών και εικόνων».

6) Για την έρευνα των χαμένων εικόνων της Ζακύνθου σημαντικές και ασφαλείς είναι οι πληροφορίες που προσφέρουν τα εξής δημοσιεύματα: α) D. Quinn, «Των τελευταίων αιώνων επιγραφαί ζακυνθιακαί», *Αρμονία Γ* (1932) σσ. 50-80 και σσ. 589-595 (στο εξής Quinn), β) Αν. Α. Παπαγιαννοπούλου, «Χριστιανικά επιγραφαί Ζακύνθου», *Αιξωνή Γ* 32-35 (1953), σσ. 94-98, γ) Πολύτιμες είναι οι πληροφορίες των δημοσιευμάτων του Λ. Ζώη για τις εκκλησίες της Ζακύνθου στις τοπικές εφημερίδες, «Ζακυνθινή Φωνή», «Η Νέα Ιερουσαλήμ», «Ελπίς», περιοδ. «Αι Νύμφαι» κ.ά., δ) του Ντ. Κονόμου I) «Έργα μεταβυζαντινής τέχνης στη Ζάκυνθο», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1960), σσ. 133-146, II) «Κατεστραμμένα έργα τέχνης από το αλλοτινό Μουσείο της Ζακύνθου», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1961), σσ. 133-134, κ.ά.

Στο μικρό αυτό δημοσίευμα που το παρουσιάζω σαν άσκηση και τεχνική μνήμη, antes memorandi, ωραίων πραγμάτων, παρουσιάζουμε λίγες από τις εικόνες που κάηκαν το 1953. Πολλές από αυτές έχουν δημοσιευτεί. Μερικές έχουν μελετηθεί, άλλες ατελώς σχολιαστεί και ευάριθμες παρουσιάζονται για πρώτη φορά.

Κριτήριο επιλογής η σημασία τους για τον πολιτισμό, την ιστορία της τέχνης, τη θεολογία και την εικονολογία. Η παρουσίαση των εικόνων γίνεται κατά χρονολογική σειρά.

Β. Οι εικόνες

1. Αγνώστου: **Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος**, τέλος 14ου-αρχές 15ου αιώνα. Διαστ. ύψους ενός μέτρου περίπου.

Προέλευση: Βρισκόταν στο γυναικωνίτη του ναού της Φανερωμένης της πόλης όπου και κάηκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Α. Ξυγγόπουλου, «Η παλαιολόγειος παράδοση εις την μετά την άλωσιν ζωγραφικήν», *Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* (συντομογραφικά Δ.Χ.Α.Ε), περίοδος Δ', τόμ. Β' (1960-1961), Αθήναι 1962, σσ. 77-100, πιν. 35-37.

Ο συγγραφέας συνεξετάζει και συγκρίνει την κατεστραμμένη εικόνα της Ζακύνθου ως προς το στυλ, την τεχνική εκτέλεση, το φωτισμό και την πτυχολογία με τα εξής μνημεία: α) με τις τοιχογραφίες της Περιβλέπτου του Μυστρά (1375 και 1385), β) της Θεοσκεπάστου της Τραπεζούντος (1376) και γ) της Μονής του Αγίου Ανδρέου στα στενά του ποταμού Τρέσκα κοντά στα Σκόπια (1389), αλλά και δ) με τις φορητές εικόνες του Θεοφάνους του Έλληνα (1405) στο ναό του Ευαγγελισμού του Κρεμλίνου στη Μόσχα.

1. Αγνώστου: Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος (λεπτομέρεια). Φανερωμένη Ζακύνθου.

Από τη συγκριτική αυτή ανάλυση των παραπάνω μνημείων χρονολογεί ο Ξυγγόπουλος την εικόνα της Ζακύνθου στο τέλος του 14ου αι. και τις αρχές του 15ου αιώνα.

Έργο εξαιρετικής καλλιτεχνικής αξίας και θεολογικής σημασίας.

2. Αγνώστου: **Ο Άγιος Γεώργιος**, τέλος 15ου(-)αρχές 16ου αι.

Προέλευση: Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου. Κάηκε το 1953.

Βιβλιογραφία: L. Zois, 1935, αρ. 30 (Zois 1935) και M. Chatzidakis, *Icons de Saint-Georges des Grecs et de la Collection de l'Institut Hellenique de Venise*, Βενετία 1962, σ. 119 (στο εξής Chatzidakis 1962).

2. Αγνώστου: Άγιος Γεώργιος.

Ο Χατζηδάκης (ό.π.) βρίσκει να μοιάζει η κατεστραμμένη εικόνα της Ζακύνθου στο θέμα και το στυλ με εικόνα του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας (Chatzidakis 1962, αρ. 100, πιν. 58) την οποία χρονολογεί στις πρώτες δεκαετίες του 17ου αι. Του ίδιου τύπου εικόνα αναφέρει ο Χατζηδάκης (αυτόθι), αποκείμενη στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών. Η νεότερη όμως έρευνα χρονολόγησε την εικόνα της Βενετίας στο τέλος του 15ου αι. και τις αρχές του επόμενου αιώνα (*Οδηγός του Μουσείου, των εικόνων και του ναού του Αγ. Γεωργίου του Ελληνικού Ινστιτούτου βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας*, ιστορική εισαγωγή Μ. Ι. Μανούσακα και περιγραφικός κατάλογος Αθ. Δ. Παλιούρα, Βενετία 1976, αρ. 88, πιν. ΚΔ'. Χρ. Μαλτέζου, *Η Βενετία των Ελλήνων*, εκδ. Μίλητος, χ. τ. και χ., σσ. 128-129. Ν. Τσελέντη-Παπαδοπούλου, «Έλληνες ζωγράφοι και η

Αδελφότητα των Ελλήνων της Βενετίας», *Δημοσία Ιλαρία* (500 χρόνια από την ίδρυση της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας της Βενετίας 1498-1998), Βενετία, σ. 175 και της ίδιας, *Οι Εικόνες της Ελληνικής Αδελφότητας της Βενετίας από το 16ο έως το πρώτο μισό του 20ου αιώνα. Αρχαιακή τεκμηρίωση*, Αθήνα 2002, αρ. 116, πιν. 49 (στο εξής Τσελέντη 2002). Η εικόνα της Ζακύνθου μπορεί ακόμη να παραβληθεί με εικόνες που βρίσκονται στη Μονή της Πάτμου (Μ. Χατζηδάκης, *Εικόνες της Πάτμου*, Αθήνα 1977, αρ. 23 και αρ. 135 (στο εξής Χατζηδάκης, *Εικόνες της Πάτμου*).

3. Μιχαήλ Δαμασκηνού: Σταύρωση.
Φωτογραφία Αρχείου Μουσείου Μπενάκη.

3. Μιχαήλ Δαμασκηνού: **Σταύρωση**, δεύτερο μισό 16ου αι.

Προέλευση: Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου. Κάηκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Zois 1935, αρ. 50· Δ. Σισιλιάνος, *Έλληνες αγιογράφοι μετά την Άλωση*, Αθήνα 1935, σ. 69 (στο εξής Σισιλιάνος 1935)· Μ. Χατζηδάκης, «Συμβολή στη μελέτη της μεταβυζαντινής ζωγραφικής», στον τόμο *Η πεντακοσιοστή επέτειος από της Άλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως*, Αθήνα 1953, σ. 226, πιν. 16, εικ. 13· Α. Ξυγγόπουλος, *Σχεδίασμα ιστορίας της θρησκευτικής ζωγραφικής μετά την Άλωση*, Αθήνα 1957, σσ. 144, 145 (στο εξής Ξυγγόπουλος 1957)· Ντ. Κονόμος, «Έργα μεταβυζαντινής τέχνης στη Ζάκυνθο», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1960), σ. 134, σημ. 2· Μ. Chatzidakis, *Études sur la peinture postbyzantine*, Λονδίνο 1976, τ. 1, σ. 13· ο ίδιος, *Έλληνες ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)*, Αθήνα 1987, σ. 245, εικ. 115 (λεπτομέρεια της εικόνας) (στο εξής Χατζηδάκης 1987)· Ντ. Κονόμος, *Τέχνης Οδύσσεια*, τχ. Α', Αθήνα 1988, σ. 62, σημ. 3 (στο εξής Κονόμος 1988)· Π. Βοκοτόπουλος, *Εικόνες της Κερκύρας*, Αθήνα 1990, σ. 41, σημ. 22 (στο εξής Βοκοτόπουλος 1990)· Μ. Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, σ. 29.

Η σχέση της εικόνας του Ν. Δαμασκηνού με προδρομικά μνημεία δείχνει τη συνέχεια ενός εικονογραφικού τύπου του οποίου η απαρχή μπορεί να αναχθεί στην εποχή των Παλαιολόγων (Chatzidakis 1962, σ. 32, σημ. 1-9, πιν. 7, εικ. 14). Πανομοιότυπη είναι και η εικόνα του ίδιου ζωγράφου στη συλλογή Δ. Λοβέρδου (Ξυγγόπουλος 1957, σσ. 144, 145, πιν. 40, εικ. 2). Την επίδραση της Σταύρωσης του Δαμασκηνού δείχνει εικόνα αγνώστου του 17ου αι. στο Παλαιό Μουσείο που καταστράφηκε το 1953. (Ντ. Κονόμος, «Έργα μεταβυζαντινής τέχνης στη Ζάκυνθο», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1960), σ. 134 και εκτός κειμένου φωτογραφία της Σταύρωσης· πβ. του ίδιου, «Κατεστραμμένα έργα τέχνης από το αλλοτινό Μουσείο Ζακύνθου», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1961), σ. 134, αρ. 7.

Ως γνωστό ο αριθμός των εικόνων του Μ. Δαμασκηνού στη Ζάκυνθο δεν είναι μικρός (Βοκοτόπουλος, ό.π., ο οποίος αποδίδει στο Μ. Δαμασκηνό το ανυπόγραφο πέτασμα της Ωραίας Πύλης στο τέμπλο του ναού της Αγίας Αικατερίνης του Σινά στους Κήπους. Βλ. σχετικά Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, αρ. 24. Για άλλα έργα του Μ. Δαμασκηνού στη Ζάκυνθο βλ. αυτόθι, αρ. 22, 23. Πρόσθεσε και Ζ. Μυλωνά, *Μουσείο Ζακύνθου*, Αθήνα 1998, αρ. 18, 19 και 90 [στο εξής Μυλωνά 1998]).

Για την επένεργεια των εικόνων του Μ. Δαμασκηνού σε έργα ζωγράφων στη Ζάκυνθο αναφέρω δύο περιπτώσεις: την *Αποτομή του Ιωάννου Προδρόμου* του Βίκτωρος στο ναό της Φανερωμένης και της *Θείας Λειτουργίας του Φιλόθεου Σκούφου* στο Παλαιό Μουσείο. Γι' αυτές βλ. αναλυτικότερα πιο κάτω όπου και η βιβλιογραφία.

4. Γεώργιος Κλόντζας (απόδοση): **Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου**, πριν από το 1608. Κάηκε το 1953.

Προέλευση: Βρέθηκε το 1908 από το Δ. Πελεκάση και τον Αναστάσιο Παπαγιαννόπουλο στο γυναικωνίτη του ναού της Αγίας Τριάδος πόλης. Στη συνέχεια συντηρήθηκε από το Δ. Πελεκάση και τοποθετήθηκε στο ναό του Παντοκράτορα που χρησίμευε ως μουσείο από το 1927. Εκεί βρισκόταν ως το 1952 όπου μεταφέρθηκε για την καλύτερη φύλαξή της στο Ενεχυροδανειστήριο του Μόντε. Σε φωτογραφία του Μ. Χατζηδάκη, του 1952, στην οποία παρουσιάζεται

το εσωτερικό του Μόντε, μεταξύ των άλλων εικόνων βλέπουμε και την εικόνα με τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου (Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, σ. 13, εικ. 2) η οποία κάηκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Την κυριότερη σχετική βιβλιογραφία μέχρι το 2001 μπορεί κανείς να συμβουλευτεί στο βιβλίο: Δημήτριος Σ. Πελεκάσης, Αθήνα 2001, σσ. 100-101 (έκδοση «Πλατύφορος»). Από τη βιβλιογραφία ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι παρατηρήσεις του Μ. Χατζηδάκη σε δύο δημοσιεύματά του: α) «Παρατηρήσεις σε άγνωστο χρησολόγιο του Γεωργίου Κλόντζα», *Θυμίαμα στη μνήμη της Λασκαρίνας Μπούρα* 1, κείμενο, Αθήνα 1994, σ. 51, σημ. 31 και τ. 2, πίνακες, πιν. 28, εικ. 14 και β) «Ιστορικά για τις τύχες της συλλογής των εικόνων του Μουσείου Ζακύνθου» στο βιβλίο της Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, σ. 11 κ.ε. και κυρίως σ. 24 κ.ε. και φωτογραφία Μ. Χατζηδάκη του 1952, εικ. 12 (λεπτομέρεια της Ναυμαχίας της Ναυπάκτου, αυτόθι).

Για τη φωτογραφική αναπαραγωγή του έργου που αποδίδεται στον Κλόντζα βλ. τις εξαιρετες φωτογραφίες στο βιβλίο: *Ο ζωγράφος Δ. Πελεκάσης*, τύποις

4. Γεωργίου Κλόντζα (απόδοση): *Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου*. Στο Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου. Φωτογραφία Αρχείου Μουσείου Μπενάκη.

Πυρσού (1928), Αθήνα. Βλ. ακόμη στο Φωτογρ. Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη τη φωτογραφία της εικόνας (αρ. 16143, στοιχεία αρνητικού Π. 8673 και χρονολογία λήψης 1949, και λεπτομέρεια της εικόνας στο Φωτογρ. Αρχείο του Μουσείου Ζακύνθου (αρ. 763 και χρονολογία λήψης 1939). Πρόσθεσε και Ντ. Κονόμος, «Έργα μεταβυζαντινής τέχνης στη Ζάκυνθο», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1960), σσ. 135-136 και εικόνα εκτός κειμένου. Στο Δημ. Πελεκάση οφείλουμε την πιο πετυχημένη αναπαραγωγή του εν λόγω έργου. Βλ. Δημ. Σ. Πελεκάσης, Αθήνα 2001, σ. 98 κ.ε., εικ. 35.

5. Αγνώστου: **Παναγία η Κυρία των Αγγέλων**, αρχές 17ου αι.

Προέλευση: Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου. Κάηκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Zois 1935, αρ. 5 και Ντ. Κονόμος, «Κατεστραμμένα έργα τέχνης από το αλλοτινό Μουσείο Ζακύνθου», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1961), σ. 134, εικ. 2.

Ένθρονη, μετωπική η Παναγία με το Χριστό στα γόνατά της έχει το δεξί χέρι στον ώμο του Χριστού και με το άλλο ακουμπά τα δάχτυλα του ποδιού του. Ο θρόνος είναι ξύλινος με καμπυλωτή κουπαστή. Πατάει σε υποπόδιο. Εκατέρω-

5. Αγνώστου: *Παναγία η Κυρία των Αγγέλων*.
Φωτογραφία Αρχείου Μουσείου Μπενάκη.

θεν της κεφαλής της οι αρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ, σε προτομή εντός δίσκου με καλυμμένα χέρια σεβίζουν.

Ο εικονογραφικός τύπος είναι συνηθισμένος στην κρητική τέχνη ης μεταβυζαντινής εποχής και απαντά σε πολλά έργα με μικρές παραλλαγές (Χατζηδάκης, *Εικόνες της Πάτμου*, ό.π., αρ. 10, 66, 81, 87, 90, 97, 116, 120). Πρότυπο έργο στάθηκε εικόνα του Ανδρέα Ρίτζου, του δευτέρου μισού του 15ου αι. (Χατζηδάκης, ό.π., αρ. 10). Το πλησιέστερο εικονογραφικά και στυλιστικά προς την εικόνα της Ζακύνθου είναι έργο του Ιάκωβου Δαρώνα, του τέλους του 16ου και των αρχών του 17ου αι. που βρίσκεται στο Κοργιαλένιο Ίδρυμα στην Κεφαλονιά (Χατζηδάκης 1987, ό.π., σσ. 257-258, εικ. 134. Βλ. του ίδιου, *Βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη*, Αθήνα 1986, αρ. 148). Για σύγκριση προσφέρονται ακόμη εικόνες: 1) της Μονής Πάτμου (Χατζηδάκης 1987, ό.π., αρ. 90, 101 κ.ά.), 2) του Μουσείου Ζακύνθου (Μυλωνά 1998, αρ. 96 και Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, αρ. 20) κ.ά.

6. *Ηλίας Μόσκος: Άγιοι Πάντες*, 1656.

Προέλευση: Ναός Αγίων Πάντων, εικόνα τέμπλου. Κάηκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Δημήτριος Σ. Πελεκάσης, *Ζωγράφος*, Αθήνα 2001, σ. 108 (όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία για την εικόνα των Αγίων Πάντων του Ηλία Μόσκου).

Στην πρώτη φάση του ναού των Αγίων Πάντων (1617-1653/4) ανήκαν οι δεσποτικές της Θεοτόκου, του Χριστού και του Προδρόμου, ενυπόγραφα έργα του Αντωνίου Μπόρη, ενώ του Προδρόμου έφερε τη χρονολογία 1646 (Λ. Ζώης, «Η γραφική εν Επτανήσω», *Παντογνώστης* Β5 [1923], σ. 198. Ο ίδιος 1935, αρ. 123 και 124. Σισιλιάνος 1935, σ. 159). Οι εικόνες αυτές μεταφέρθηκαν στο Παλαιό Μουσείο (Zois 1935, ό.π.) και αντικαταστάθηκαν με έργα του Παν. Πλέσσα Νίκα, του πρεσβύτερου. Φαίνεται ότι αντικαταστάθηκαν μόνο οι εικόνες του Χριστού και της Παναγίας αλλά όχι και του Προδρόμου, επειδή σε φωτογραφία του 1949 ο Πρόδρομος του Α. Μπόρη(;) είναι στη θέση του. Εξάλλου η εικόνα του Προδρόμου δεν αναφέρεται στον κατάλογο του Ζώη (1935).

Ανεπιβεβαίωτη ελέγχεται η πληροφορία σύμφωνα με την οποία ο Ιωάννης Μοσκέτης κατασκεύασε το τέμπλο του ναού των Αγίων Πάντων το 1654 (Ντ. Κονόμος, *Κρητικοί στη Ζάκυνθο*, Αθήνα 1970, σ. 45. Ο ίδιος 1988, σ. 49). Πρόκειται βέβαια για το νέο τέμπλο στο οποίο τοποθετήθηκαν εκ νέου οι δεσποτικές του Α. Μπόρη και η νέα δεσποτική των Αγίων Πάντων η οποία παραγγέλθηκε στον Ηλία Μόσκο το 1656. Η νέα εικόνα των Αγίων Πάντων θα αντικατέστησε την παλαιότερη. Έχουμε προτείνει ως παλαιότερη την εικόνα στην οποία ως αφιερωτής αναγράφεται ο Βασίλειος Γαβριηλόπουλος: EX VOTO D(omi)ni BASILII GAYRILOPULI / EQVIT DIVI MARCI VENETI (*Επτανησιακά Φύλλα*, τ. ΙΗ', 3-4 [1997], σ. 280-284, εικ. 1). Την εικόνα αυτή αποδώσαμε στον Α. Μπόρη και τη χρονολογήσαμε ανάμεσα στο 1646-1647/8. Η χρονολόγηση αυτή συμπίπτει με τη χρονολογία της δεσποτικής του Προδρόμου (βλ. πιο πάνω). Αλλά πρόκειται για την αρχική εικόνα των Αγίων Πάντων την οποία αντικατέστησε η εικόνα του Ηλία Μόσχου; Είναι πολύ πιθανόν να συνέβη αυτό. Επειδή δε φαίνεται λογικό οι μεν τρεις εικόνες (Παναγίας, Χριστού και Προδρόμου να έγιναν το 1646, ενώ η εικόνα των Αγίων Πάντων ύστερα από 11 χρόνια, το 1656. Και ως τότε, το 1656, τίνας εικόνα των Αγίων Πάντων υπήρχε στο τέμπλο του ομώνυμου ναού; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό συνδέεται με τις τύχες της εικόνας των Αγίων Πάντων που απο-

6. Ηλία Μόσκου: Άγιοι Πάντες.
Στο ναό των Αγίων Πάντων. Φωτογραφία Αρχείου Μουσείου Μπενάκη.

δίδουμε στον Α. Μπόρη αφ' ενός και μ' εκείνη του Ηλία Μόσκου αφ' ετέρου.

Ο Α. Α. Παπαγιαννόπουλος πληροφορεί ότι η εικόνα η αποδιδόμενη από μας στον Α. Μπόρη βρισκόταν το 1910 στο Ιερό του ναού των Αγίων Πάντων («Χριστιανικά επιγραφαί Ζακύνθου», ό.π., σ. 97). Αντίθετα, ο Ζώης το 1923 γράφει σχετικά: «... η εν τω ναώ των Αγίων Πάντων δεσποτική η παριστάνουσα τους Αγ. Πάντας, καθαρώς αυστηρής κρητικής τέχνης είναι εκ των καλλιτεχνικών κειμηλίων της Ζακύνθου, την δε επιγραφήν αυτής (βλ. περιοδ. Ζακ. Αι Νύμφαι, αρ. 11) δι' ειδικού τρόπου καθάρσεως ανεκάλυψε ο Δ. Πελεκάσης (Λ. Ζώης, «Γραφική εν Επτανήσω», Παντογνώστης [1923], έτος Β', σ. 198). Και ο Γ. Σωτηρίου, το 1927 αναφέρει ότι η εικόνα του Αντωνίου Μπόρη (1660) των Αγίων Πάντων ήταν σε όμοια θέση στο αριστερό άκρο του τέμπλου του ομώνυμου ναού όπως και η εικόνα της κοιμήσεως της Θεοτόκου του Ηλία Μόσκου (γράφε Μόσκου) στο τέμπλο του ναού της Φανερωμένης (Γ. Σωτηρίου, «Το Μουσείον και η μεσαιωνική τέχνη της Ζακύνθου», Νέα Εστία, τ. 2 [1927], σσ. 1033-1037). Η εν λόγω εικόνα περιγράφεται το 1935 από το Ζώη (Zois 1935, αρ. 28). Σε φωτογραφία του 1949 που δείχνει το εσωτερικό του ναού των Αγίων Πάντων (Φωτογραφικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη, αρ. 16121) στο τέμπλο είναι η εικόνα του Ηλία Μόσκου. Η εικόνα του Α. Μπόρη παρουσιάζεται μαζί με άλλες (Ναυμαχία της Ναυπάκτου κ.ά.) σε φωτογραφία του Μ. Χατζηδάκη, του 1952, που παρουσιάζει το εσωτερικό του παλιού αρχοντικού του Μόντε. Η εικόνα κήκε το 1953 (Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, εικ. 2).

Ανάμεσα στις πληροφορίες που παραθέσαμε υπάρχουν αντιφάσεις που αφορούν τη θέση της εικόνας του Α. Μπόρη στο ναό των Αγίων Πάντων: η εν λόγω εικόνα βρίσκεται στο τέμπλο (Ζώης και Σωτηρίου, ό.π., αλλά το 1910, το 1934, 1949, 1952 (ό.π.) δεν είναι στο τέμπλο. Στο τέμπλο το 1949 είναι η εικόνα του Ηλία Μόσκου. Πώς θα αρθεί η αντίφαση αυτή; Να υποθέσουμε ότι ο Ζώης και ο Σωτηρίου (1923 και 1927) εξέλαβαν την εικόνα του Ηλία Μόσκου ως εικόνα του Α. Μπόρη; Όμως ο χαρακτηρισμός της εικόνας ως «καθαρής αυστηρής κρητικής τέχνης» (Ζώης 1923, ό.π.) ταιριάζει στην εικόνα του Α. Μπόρη και όχι στην εικόνα του Ηλία Μόσκου στην οποία είναι έντονα τα δυτικά μπαρόκ στοιχεία. Όμως στη συνέχεια του παραθέματος του Ζώη γίνεται λόγος για την επιγραφή της εικόνας την οποία ανεκάλυψε ο Δ. Πελεκάσης «δι' ειδικού τρόπου καθάρσεως» (ό.π.). Για τη σχετική ανακάλυψη παραπέμπει ο Ζώης στο περιοδικό Αι Νύμφαι, αρ. 11. Αλλά η επιγραφή που απεκάλυψε ο Δ. Πελεκάσης αφορά την εικόνα των Αγίων Πάντων του Ηλία Μόσκου ο οποίος παρουσίασε το χρονικό του καθαρισμού της εικόνας αυτής στην Επτανησιακή Ηχώ, 10.5.1928, Αθήνα, αρ. 1, σ. 1: «Η εικών προς της επιμελείας μου ήτο σκοτεινοτάτη και δυσδιάκριτος και υπό του μυστηρίου του χρόνου υπεκρύπτετο μεγαλειώδης χάρις της παραστάσεως, ελογίζετο δε ως έργον του άλλου Κρητός αγιογράφου, Αντωνίου Μπόρη, διότι κάτωθεν διεκρίνετο η υπογραφή του, την οποία προ χρόνου απεκάλυψα διά προχείρου τινος καθάρσεως επί ορισμένης θέσεως της εικόνας. Φαίνεται, επειδή ο Μπόρης ηργάσθη εις την εκκλησίαν ταύτην και εζωγράψισεν τας δύο ισομεγέθεις δεσποτικές εικόνας της Θεοτόκου και του Χριστού αι οποίαι σώζονται σήμερον επιμελώς καθαρισμένοι εις το Μουσείον της νήσου, ότι επιδιώρθωσε και την εικόνα των Αγίων Πάντων, η οποία από κάποιον περιστατικόν ανέκδοτον θα είχε βλαβεί και κάτωθεν έθεσεν «το επιδιωρθώθη υπό Αντωνίου Μπόρη», όλαι

δε αι διορθώσεις, κατόπιν της ολικής καθάρισεως της εικόνας απεκαλύφθησαν και σήμερα ευρίσκεται αυτή, όπως αρχικώς είχε, επιδεικνύουσα όλην την λεπτότητα της εργασίας του μεγαλείου της νεοβυζαντινής τέχνης διδασκάλου».

Σχολιάζω το παράθεμα αυτό. Η «επιμέλεια» ή η «καθάρσις» της εικόνας από το Δ. Πελεκάση έγιναν σε δύο φάσεις: στην πρώτη ανάμεσα στα 1919 και 1923 (περιοδ. *Αι Νύμφαι*, αρ. 11 και Ζώης 1923, 198, ό.π.) καθαρίστηκε η εικόνα πρόχειρα και ανακαλύφθηκε η υπογραφή του Αντωνίου Μπόρη. Σ' αυτόν απέδιδαν την εικόνα των Αγίων Πάντων ως το 1927 ο Πελεκάσης, ο Ζώης και ο Σωτηρίου. Το 1927, οπότε έγινε η «ολική καθάρσις» ανεκαλύφθηκαν και η υπογραφή και η χρονολογία: ΛΕΟΥ ΜΟΣΚΟΥ ΧΕΙΡ ΑΧΝΣΤ και το «επιδιωρθώθη υπό του Αντωνίου Μπόρη» (Ζώης, «Ιστορικά σημειώματα των ναών Ζακύνθου», *Νέα Ιερουσαλήμ*, 25.4.1928 [Ζάκυνθος]), 3. Δ. Πελεκάσης 1928, ό.π. Ο ίδιος, *Βυζαντινοί αγιογράφοι. Τεχνοκριτική επί των έργων του Κρητός Ηλιού Μόσκου* [1649-1684], Εν Αθήναις 1933, σ. 6, εικ. 2. Σισιλιάνος 1935, σσ. 145-146. Α. Procopiou, *La peinture religieuse dans les îles ioniennes pendant le XVIIIe siècle*, χ.τ. 1939, σ. 43. Ξυγγόπουλος 1957, σσ. 243-244, πίν. 591. Ντ. Κονόμος, *Ναοί και μονές στη Ζάκυνθο*, Αθήναι 1964, σσ. 97-98, εικόνες στις σελ. 101-103 και ο ίδιος 1988, σ. 72, σημ. 4, εικ. 28.

Το κείμενο του Δ. Πελεκάση που παραθέσαμε πιο πάνω δημιουργεί μερικά ερωτηματικά. Ας δούμε πρώτα αν ο Αντώνιος Μπόρης «εδιώρθωσε» την εικόνα των Αγίων Πάντων του Ηλία Μόσκου, του 1656... Το 1654 ο Αντώνιος Μόρης έγραψε τη διαθήκη του (Ντ. Κονόμος, *Κρητικοί στη Ζάκυνθο*, Αθήνα 1970, σ. 50). Το 1659 η γυναίκα του Α. Μπόρη ήταν χήρα (αυτόθι). Ο Σισιλιάνος (1935, σσ. 158-159) και ο Κονόμος (1988, σ. 67) θέλουν να πεθαίνει ο Μπόρης πριν από το 1656. Η παραδοχή της άποψης αυτής για το χρόνο θανάτου του Μπόρη θα έλυνε αμέσως το πρόβλημα. Αν πράγματι ο Μπόρης πέθανε πριν από το 1656, τότε δε διόρθωσε την εικόνα των Αγίων Πάντων του Ηλία Μόσκου και, κατά συνέπεια, δε γράφτηκε από τον Μπόρη ούτε η υπογραφή του ούτε «επιδιωρθώθη υπό Αντωνίου Μπόρη» και επομένως αυτά είναι μεταγενέστερα. Αλλά και σαν τεχνική ορολογία το «επιδιωρθώθη υπό Αντωνίου Μπόρη» είναι ασυνήθιστη για την εποχή αυτή. Αλλά τι είδους «επιδιόρθωση» έκανε ο Α. Μπόρης;

Ανακεφαλαιώνω: Υπήρχαν δύο εικόνες των Αγίων Πάντων στον ομώνυμο ναό: η μία και παλαιότερη που αποδώσαμε στον Αντώνιο Μπόρη και χρονολογήσαμε γύρω στο 1646-1647/8 και η νεότερη του Ηλία Μόσκου του 1656. Η λειτουργική θέση της πρώτης δεν είναι βέβαιη. Προτείνουμε να θεωρήσουμε την πρώτη ότι ήταν η αρχική δεσποτική στο παλαιό τέμπλο. Δε διαθέτουμε όμως πληροφορίες για το χρόνο που αντικαταστάθηκε από εκείνη του Ηλία Μόσκου· πιθανόν αυτό να έγινε μετά το 1654, έτος κατασκευής του νέου τέμπλου. Μόλις το 1910 μαθαίνουμε ότι η εικόνα των Αγίων Πάντων του Α. Μπόρη βρισκόταν στο ιερό του ναού των Αγίων Πάντων (Α. Παπαγιαννόπουλος ό.π.). Για τις μεταγενέστερες τύχες της γράψαμε πιο πάνω. Να σημειώσω μόνο ότι ο Μ. Χατζηδάκης ξεχωρίζει για τη σημασία της την εικόνα του Α. Μπόρη και την κρατάει με άλλες σημαντικές στο αρχοντικό του Μόντε.

Παρουσιάζω στη συνέχεια μερικές ιδιαιτερότητες της εικόνας των Αγίων Πάντων του Ηλ. Μόσκου. Όσον αφορά τον οικονομολογικό τύπο ακολουθεί το έργο του Ηλ. Μόσκου το παραδοσιακό σχήμα (Αναστασία Δρανδάκη, *Εικόνες*

14ος-18ος αιώνας. Συλλογή Ρ. Ανδρεάδη, Αθήνα 2002, αρ. 62, σημ. 11 όπου συγγενή παραδείγματα).

Εικονογραφικές ιδιαιτερότητες αποτελούν η προβολή των οργάνων του Πάθους εκατέρωθεν της Ετοιμασίας του Θρόνου και η παρουσία του αρχαγγέλου Μιχαήλ με την πύρινη ρομφαία και το ζυγό της δικαιοσύνης να πατάει πτερωτό δαίμονα και να πλαισιώνεται από τον Αδάμ και την Εύα. Τα εικονογραφικά αυτά στοιχεία ιδιάζουν περισσότερο στη Δευτέρα Παρουσία (βλ. εικόνα του Ηλ. Μόσκου: Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, αρ. 39 και Θ. Πουλάκη: Ι. Κ. Ρηγόπουλος, *Ο αγιογράφος Θεόδωρος Πουλάκης και η φλαμανδική χαλκογραφία*, Αθήναι 1979, σ. 23 κ.ε. [στο εξής Ρηγόπουλος 1979] κ.ά.).

Πολλαπλό ενδιαφέρον έχει και η μεγαλογράμματη αφιερωτική επιγραφή που αναπτύσσεται εκατέρωθεν των ποδιών του αρχαγγέλου Μιχαήλ:

ΕΘΟΥ ΚΡΑΤΕΑ ΕΧΘΡΟΥ ΟΧΥΡΩΜΑΤΑ
ΝΥΝ ΕΙΣ ΕΡΗΜΩΣΙΝ ΤΗ ΠΑΝΑΛΚΕΣΤΑ-
ΤΗ ΔΕ ΧΕΙΡΙ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΟΝ ΤΟΥΤΟΥ
ΔΙΗΡΠΑΣΑΣ ΕΚ ΚΕΝΕΩΝΩΝ ΑΔΟΥ ΜΕ
ΣΥΝΑΝΑΣΤΗCΑC Χ(ριστ)Ε Κ(ύρι)Ε ΠΑΛΛΙ, ΑΜΕ-
ΤΡΑ ΚΑΥΧΩΜΕΝΟΝ
ΩC ΓΕΛΟΙΟΝ ΠΕΖΟΜΕΝΟΝ ΕΔΕΙΞΑC
ΔΕΗCΙC ΤΟΥ Δ' ΒΑΛCΑΜΑΚΗ

Ο Αναστάσιος Παπαγιαννόπουλος (*Αιξωνή Γ'*, σσ. 32-35 [1953], σ. 98) παρατηρεί: «... εν τω μέσω της εικόνας ταύτης (δηλαδή των Αγίων Πάντων) παρίσταται άγγελος κρατών πυρίνην ρομφαίαν, διά της οποίας καταδιώκει την πανώλην, ήτις εμάστιζε την Ζάκυνθον κατά το 1917».

Αλλά πρόκειται πράγματι για την πανώλη που για την εξολόθρευσή της χτίστηκε ο ναός των Αγίων Πάντων και ζωγραφίστηκε η ομώνυμη εικόνα του Ηλία Μόσκου; Πώς θα δικαιολογήσουμε τη (λειτουργική) παρουσία του αρχαγγέλου Μιχαήλ με την ιδιότητα του εξολοθρευτή της πανώλης και ως προστάτη της πόλης της Ζακύνθου από αυτή;

Ως γνωστό ο ναός ήταν αφιερωμένος στους Αγίους Πάντες, τους Αγγέλους και Αρχαγγέλους. Έτσι θα μπορούσε να δικαιολογηθεί η παρουσία του αρχαγγέλου Μιχαήλ, αν και δεν είναι γνωστός με την ιδιότητα του προστάτη κατά της πανούκλας. Εξάλλου στη Ζάκυνθο την προστασία των κατοίκων της από τη θανατηφόρα αυτή νόσο είχε ιδιαίτερος ο Άγιος Χαραλάμπης και ο Άγιος Γεώργιος (Ντ. Κονόμος 1964, ό.π., σ. 139 και εικόνα στη σελίδα 141. Ο ίδιος 1967, σ. 181. Πβ. και D. D. Triantaphyllopoulos, *Die nachbyzantinische Wandmalerei auf Kerkyra und den anderen Ionischen Inseln. Untersuchungen zur konfrontation zwischen ostkirchlicher und abendländischer kunst*, 15-18 Jahrhundert (διδακτ. διατριβή), 1-2, Μόναχο 1985, σ. 210 κ.ε. (στο εξής Triantaphyllopoulos 1985). Πρόσθεσε ακόμη Ρηγόπουλος 1979, και ο ίδιος *Φλαμανδικές επιδράσεις στη μεταβυζαντινή ζωγραφική*, Αθήνα 1998, σ. 217 κ.ε. [στο εξής Ρηγόπουλος 1998]).

Στη συνέχεια σχολιάζω το περιεχόμενο και τη σημασία της επιγραφής, της οποίας αγνοούμε το συντάκτη. Η χρήση του λεξιλογίου προδίδει εγκρατή φιλόλογο-θεολόγο και πεπαιδευμένο λόγιο. Θα μπορούσαμε να τον αναζητήσουμε μεταξύ των προσφύγων Κρητικών. Σ' αυτόν θα προσέφυγε ο Ηλίας Μόσκος ή ο αφιερωτής Δ. Βαλσαμάκης για τη σύνταξη της επιγραφής. Το περιεχόμενό της

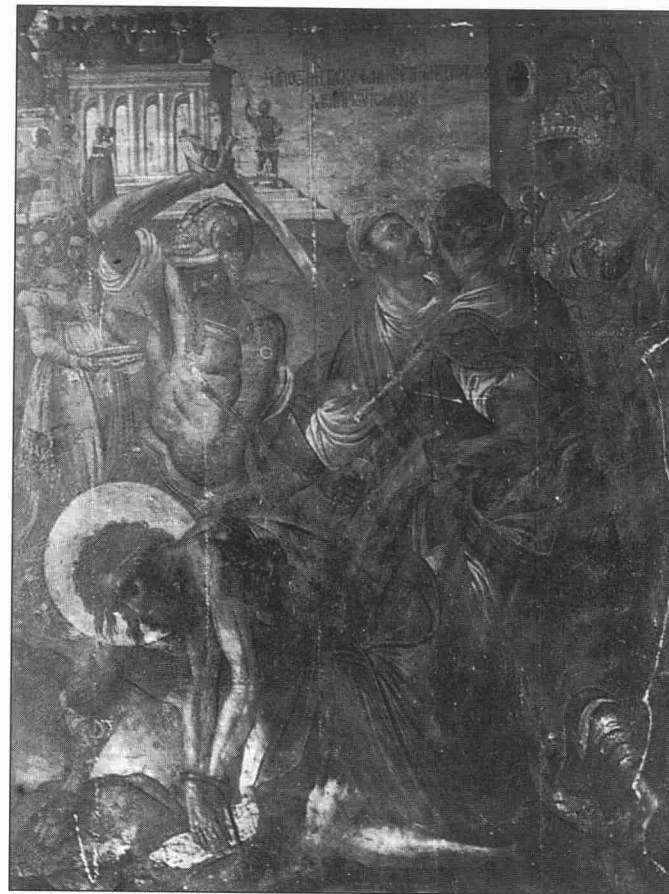
και η διατύπωσή της δεν αναφέρεται σε ευχαριστήρια δέηση για την απαλλαγή των δεομένων από την πανούκλα. Πρόκειται για μια τραγική ομολογία του δεομένου ότι ο Χριστός γελοιοποίησε αυτόν που καυχόταν άμετρα, του οποίου η αλαζονεία δεν είχε μέτρο, αλλά και τον ανέστησε μαζί με άλλους από τις κοιλάτες του Άδου, τα κενά «εκ κενεώνων του Άδου», τα σπηλαιώδη κενά του Άδη. Συγχρόνως διαπιστώνει ότι ο Χριστός ερήμωσε τα ισχυρά οχυρά του διαβόλου(;) και τα πλούτη διήρπασε με το πολύ ισχυρό χέρι του. Αλλά είναι ο δεόμενος Δ. Βαλσαμάκης αυτός που απευθύνεται σε δεύτερο πρόσωπο στο Χριστό ή ο Αδάμ; Στη δεύτερη περίπτωση αυτός που αναστήθηκε από το Χριστό μαζί με την Εύα είναι ο Αδάμ. Και αυτός που τους συνανέστησε από τα κοιλάματα του Άδη είναι ο Χριστός με την εις Άδου Κάθοδο. Το ουσιαστικό κενεών ως δηλωτικό της τοπογραφίας του Άδη είναι για το γράφοντα άπαξ λέξη. (Θησαυρός Ερρίκου Στεφάνου, Pierre Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, κενεών, voir sous κενός. Βλ. και λήμμα κενεών στο Liddel-Scott και στο Suidae Lexicon). Θα άξιζε τον κόπο να αναζητήσει κανείς εικαστικά ισοδύναμα και συγγενή της λέξης «κενεών». Θα μπορούσαμε να προτείνουμε εικαστικά έργα με θέμα την εις Άδου Κάθοδο ή τη Δευτέρα Παρουσία και την Κόλαση; Αδυνατώ όμως να αναφέρω κάποιο συγκεκριμένο έργο της βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης ή κάποιο «εκφραστικό» κείμενο που να περιγράφει τον Άδη δηλώνοντας συγχρόνως τη σύστασή του, δηλαδή την παραστατική του διάσταση, την έννοια «κενεών». Θα έβλεπε κανείς περισσότερο στην έκφραση «εκ κενεώνων Άδου» τη χρήση μεταφοράς που ανήκει στο λογοτεχνικό είδος της εικονιστικής λογοτεχνίας και ποίησης και η οποία δεν είναι απαραίτητο να παραπέμπει σε συγκεκριμένο ζωγραφικό έργο. Για την εικονιστική ποίηση βλ. Γιάννης Ρηγόπουλος, «Από το ρυθμιστή θεό Απόλλωνα της Ολυμπίας στο non finito του Ροντέν», *Πρακτικά ΣΤ Συμποσίου Άγγελος Σικελιανός 50 χρόνια από το θάνατό του*, Λευκάδα 9-11 Αυγούστου 2001, Αθήνα 2002, σ. 47 κ.ε.

7. Βίκτωρος: Αποτομή Ιωάννου του Προδρόμου, 1660.

Προέλευση: Δεσποτική στο τέμπλο του ναού της Φανερωμένης. Κήκε το 1953. *Βιβλιογραφία:* Quinn, σ. 585. Λ. Ζώης, «Η γραφική εν Επτανήσω», *Παντογνώστης Β5* (1923), σ. 76. Σισλιάνος 1935, σ. 58. Ντ. Κονόμος, *Ναοί και μονές στη Ζάκυνθο*, Αθήνα 1964, εικόνα της Αποτομής στη σελ. 22. Βοκοτόπουλος 1990, σ. 52 και Κονόμος 1988, σσ. 76-77.

Η εικόνα του Βίκτωρος ανήκει σε μια σειρά έργων μεταβυζαντινών ζωγράφων (Φραγκίσκου Καβεργιά, Εμμανουήλ Σκορδίλη, Φιλόθεου Σκούφου, Θεόδωρου Πουλάκη, Σταυριανού, Γεωργίου Καστροφύλακα και άλλων) οι οποίοι αντιγράφουν πιστά ή και με παραλλαγές τον εικονογραφικό τύπο της Αποτομής του Προδρόμου την αποκρουστάλλωση του οποίου οφείλουμε στο Μιχαήλ Δαμασκηνό (Βοκοτόπουλος 1990, ό.π.). Για άλλα έργα του Βίκτωρος στη Ζάκυνθο μπορεί να συμβουλευτεί κανείς τη σχετική βιβλιογραφία (Χατζηδάκης 1987, σ. 195. Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, αρ. 42 και 43. Μυλωνά 1998, αρ. 5α-γ, κ.ά.).

Με την *Αποτομή του Προδρόμου* ο Βίκτωρ δεν απομακρύνεται από την πεπατημένη όπως και για άλλα του έργα (Βοκοτόπουλος 1990, σ. 135). Αλλά η εκτίμηση αυτή δεν ισχύει για έργα του στα οποία επηρεάζεται από τη φλαμανδική τέχνη, όπως π.χ. για την εικόνα της Μεταμορφώσεως, του 1670 (Ρηγόπουλος 1979, σ. 96 κ.ε., 188, αρ. 2. Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, αρ. 43 και Μυλωνά

7. Βίκτωρος: Αποτομή Ιωάννου του Προδρόμου.

Τέμπλο ναού Φανερωμένης. Ντ. Κονόμου *Ναοί και μονές στη Ζάκυνθο*.

1998, αρ. 5α), για τις εικόνες των βημοθύρων της Πρόθεσης και του Διακονικού στο τέμπλο του ναού του Παντοκράτορα (Ρηγόπουλος 1979, σσ. 191-192 και Μυλωνά 1998, εικόνες στις σελίδες 76-78) υπό τον όρο ότι ανήκουν στο Βίκτωρα σύμφωνα με την άποψη του Μ. Χατζηδάκη (Χατζηδάκης 1987, ό.π.).

8. Φιλόθεου Σκούφου: Θεία Λειτουργία, 1664.

Προέλευση: Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου. Κήκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Γ. Α. Σωτηρίου, «Το Μουσείο Ζακύνθου και η Μεσαιωνική Τέχνη της Ζακύνθου», *Νέα Εστία*, τόμ. 2 (1927), η εικόνα στη σελ. 1034 και στη σελ. 1036 η ερμηνεία της. Α. Ζώη, *Οδηγός* 1934, σ. 17, αριθ. 2. Ζοίς 1935, αρ. 2. Σισλιάνος 1935, σσ. 196-197. Ευγγόπουλος 1957, σ. 207, πίν. 52, εικ. 2. Ντ. Κονόμος, «Έργα μεταβυζαντινής τέχνης στη Ζάκυνθο», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1960), σσ. 134-135. Μ. Ι. Μανούσακα, «Επιστολή και εικόν Φιλόθεου Σκούφου», *Χαριστήριον εις Αναστάσιον Κ. Ορλάνδον*, τόμ. Α', Αθήνα 1965, σσ. 274-275. Βλ. λεπτομερή περιγραφή της εικόνας σε άρθρο του Δ. Πελεκάση στην εφημ. *Επτάνησος*, αρ. 356, Ζάκυνθος 3.12.1932. Ντ. Κονόμος 1988, σσ. 77-78 και Μ. Χατζηδάκης-Ε. Δρακοπούλου, *Έλληνες ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)*, Αθήνα 1997, τ. 2, σ. 366, εικ. 259-260, (στο εξής Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997). Τίτος Παπαμαστοράκης, «Η μορφή του Χριστού-Μεγάλου Αρχιερέα», *ΔΧΑΕ*, περίοδ Δ', τ. ΙΖ' (1993-1994), 67-76, εικ. 1-9.

8. Φιλόθεου Σκούφου: *Θεία Λειτουργία*.
Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου

Όπως και στην Αποτομή του Προδρόμου (βλ. εδώ αρ. 7), έτσι και στην εικόνα της Θείας Λειτουργίας ο Φιλόθεος Σκούφος δεν πρωτοτυπεί· αντιγράφει πιστά τη γνωστή εικόνα του Μ. Δαμασκηνού, αποκειμένη στη συλλογή Αγίας Αικατερίνης Σιναϊτών στο Ηράκλειο Κρήτης (*Εικόνες της κρητικής τέχνης* [Από τον Χάνδακα ως την Μόσχα και την Αγία Πετρούπολη], εισαγωγή Μ. Χατζηδάκης, επιστημονική επιμέλεια Μ. Μπορμπουδάκης, Ηράκλειο 1993), λήμματα αρ. 99 (Μ. Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου) [στο εξής *Εικόνες της Κρητικής Τέχνης*].

Η εν λόγω εικόνα του Μ. Δαμασκηνού αντιγράφηκε από πολλούς μεταβυζαντινούς ζωγράφους κατά το 17ο και 18ο αιώνα: 1) από τον Εμμανουήλ Σκορδίλη σε δύο εικόνες: του 1647 στο τέμπλο του ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου και Αγίου Χαραλάμπη στον Αδάμαντα Μήλου και του 1671 στο ναό Παναγίας Θεοτοκάκι στον Πύργο της Θήρας (Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997, σ. 356, αρ. 6 και 32, εικ. 247), 2) από τον Ιωάννη Μόσκο, σε εικόνα των αρχών του 18ου αιώνα, αποκειμένη στο ναό του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων στη Βενετία (Chatzidakis 1962, αρ. 161, πίν. 72 και Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997, σ. 204, εικ. 127. Χρ. Μαλτέζου, *Η Βενετία των Ελλήνων*, ό.π., εικόνα χωρίς αριθμό και Τσελέντη 2002, αρ. καταλ. 176, πίν. 83) κ.ά.

9. Φιλόθεου Σκούφου (αποδίδεται): *Θεοτόκος ένθρονη βρεφοκρατούσα και Αρχάγγελοι*, δεύτερο μισό 17ου αι.

Προέλευση: Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου. Κάηκε το 1953.

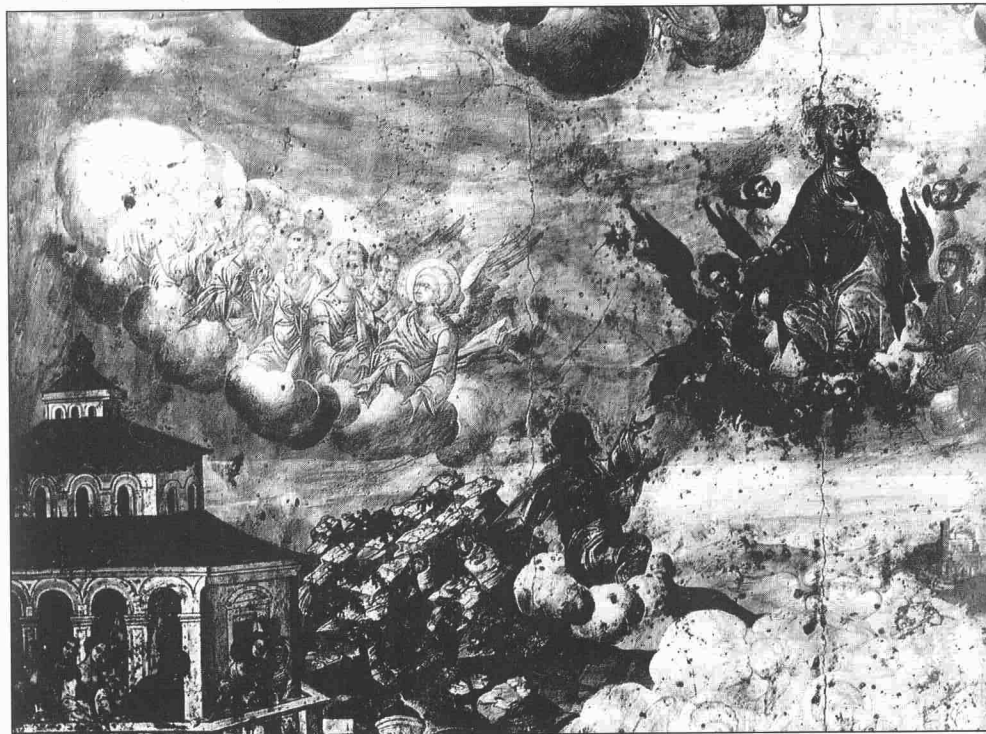
Βιβλιογραφία: Zois 1935, αρ. 5 (;). Κονόμος 1988, 78, εικ. 38 και Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997, 366.

Η ομοιότητα των Αρχαγγέλων με αγγέλους στην εικόνα της Θείας Λειτουργίας του Φιλόθεου Σκούφου βοηθεί πολύ στην απόδοση της εικόνας της Θεοτόκου στον ίδιο Χανιώτη ζωγράφο. Η σύσταση και η δομή αλλά και οι φυσιογνωμικοί χαρακτήρες των Αρχαγγέλων και των αγγέλων στις δύο εικόνες είναι σχεδόν όμοιοι. Ενισχύει την απόδοση αυτή η παραβολή των Αρχαγγέλων με αγγέλους της Θείας Λειτουργίας σε λεπτομέρεια της εικόνας αυτής που δημοσίευσε ο Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997, 367, εικ. 269.

8. Φιλόθεου Σκούφου (αποδίδεται):
Θεοτόκος ένθρονη βρεφοκρατούσα και Αρχάγγελοι, Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου.

10. Ηλία Μόσκου: **Κοίμηση της Θεοτόκου και εκφορά της**, 1681.
 Προέλευση: Δεσποτική τέμπλου Φανερωμένης. Κήκε το 1953.
 Βιβλιογραφία: Quinn, σ. 586. Δ. Πελεκάσης, «Έργα καλλιτεχνικά εν Ζακύνθω. Ηλίας Μόσχος (γράφει Μόσκος)», *Πινακοθήκη ΙΒ΄* (1912), σ. 154. Σισιλιάνος 1935, σ. 145. Ντ. Κονόμος, *Ναοί και μονές στη Ζάκυνθο*, Αθήνα 1964, σ. 14. Ο ίδιος 1967, σ. 174. Ο ίδιος 1988, σσ. 72-73, εικ. 29 (λεπτομέρεια) και Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997, σ. 200.

10. Ηλία Μόσκου: *Κοίμηση της Θεοτόκου* (λεπτομέρεια).
 Τέμπλο ναού Φανερωμένης. Ντ. Κονόμου *Ναοί και μονές στη Ζάκυνθο*.

Η εικόνα συνδυάζει την Κοίμηση της Θεοτόκου και την εκφορά της. Ο συνδυασμός αυτός απαντά ήδη σε μνημεία της εποχής των Παλαιολόγων στη Σερβία (Α. Ξυγγόπουλος, *Συλλογή Ελένης Α. Σταθάτου*, Αθήνα 1951, αρ. 9) Η επενέργεια της εικόνας του Ηλία Μόσκου στους συγχρόνους και μεταγενέστερους του φαίνεται σε τρία τουλάχιστον παραδείγματα: α) σε εικόνα του Δημητρίου Νομικού, του 1685, στο τέμπλο του ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο χωριό Μπελούσι (Κυψέλη) (βλ. σ. 131), β) σε εικόνα του Αλέξανδρου Γρυπάρη, του 1717, στο τέμπλο του ναού της Καντουινιώτισσας στο χωριό Τραγάκι και γ) σε εικόνα του Στυλαινού Σταυράκη, του 1762, στο τέμπλο της Κεριώτισσας στο χωριό Κερί. Η κατεστραμμένη εικόνα της Φανερωμένης δεν είναι «μοναδικής πρωτοτυπίας» (Πελεκάσης, ό.π., σ. 154) αλλά ακολουθεί την παλαιολόγιο παράδοση με τις θεμιτές εικονογραφικές και στυλιστικές αλλαγές και διαφοροποιήσεις. Η υπογραφή του Ηλία Μόσκου σε εικόνα της τ. συλλογής Σταθάτου (Α. Ξυγγόπουλος, ό.π., αρ. 9) θεωρήθηκε ύποπτη (Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997, σ. 202).

Δημητρίου Νομικού: *Κοίμηση της Θεοτόκου*, στο ναό της Μπελουσιώτισσας στο Μπελούσι (Κυψέλη). Προδημοσίευση από το βιβλίο του Γιάννη Ρηγόπουλου *Εικόνες Ζακύνθου* εκδόσεως Ιεράς Μητροπόλεως Ζακύνθου που θα κυκλοφορήσει το 2004.

11. Αγνώστου (Βίκτωρος;): **Ρίζα Ιεσσαί**, δεύτερο μισό 17ου αιώνα.

Προέλευση: Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου. Κήκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Ανέκδοτη.

Στη ρίζα δέντρου εικονίζεται ο Ιεσσαί ξαπλωμένος. Στο δέντρο η Παναγία βρεφοκρατούσα ως τη μέση. Στους κλάδους του κάθονται οι προπάτορες της Παναγίας κρατώντας ανοιχτά ειλητάρια στα οποία αναγράφονται τα ονόματά τους. Πάνω από την Παναγία παριστάνεται ο Δαβίδ. Στα αριστερά, από πάνω

11. Αγνώστου (Βίκτωρος;): *Ρίζα Ιεσσαί*.
Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου.

προς τα κάτω εικονίζονται: Σολομών, Ροβαάμ, Αβίας, Οζίας, Ιωάθαμ και Αχάζ και στα δεξιά: Ασά, Ιωσαφάτ, Ιωράμ, Εζεκίας, Μανασής και Αμών. Στο κάτω μέρος του κορμού του δέντρου σε ειλητό διαβάζουμε: Αβραάμ.

Η εικονογραφική ομοιότητα της κατεστραμμένης εικόνας της Ζακύνθου με έργα του Βίκτωρος βοηθεί και στη χρονολόγησή της και στην πιθανή απόδοσή της. Η συγκριτική εξέταση της εικόνας της Ζακύνθου με έργο του Βίκτωρος, του 1674, στο Μουσείο εικόνων του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας, ενισχύει τη διαπίστωσή μας (Chatzidakis 1962, αρ. 129, πίν. 71. Χρ. Μαλτέζου, *Η Βενετία των Ελλήνων*, ό.π., εικόνα χωρίς αριθμό. Χατζηδάκης 1987, αρ. 16, εικ. 57 και Τσελέντη 2002, αρ. καταλ. 144, πίν. 72-73) και του ίδιου (ενν. του Βίκτωρος) στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών (Χατζηδάκης 1987, αρ. 8, εικ. 50 και αρ. 79, εικ. 62).

Η μόνη ουσιαστική διαφορά που υπάρχει μεταξύ της εικόνας της Ζακύνθου και εκείνων του Βίκτωρος εντοπίζεται στην παράσταση της Παναγίας· εικονίζεται ολόσωμη στα έργα του Βίκτωρος, ενώ στην εικόνα μας ως τη μέση. Αυτή η απεικόνιση παραπέμπει στην εικόνα του Θ. Πουλάκη από τα Μαντζαβινάτα και τώρα στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών (Ρηγόπουλος 1979, σσ. 79 και 149, πίν. 72-74 και *Βυζαντινό Μουσείο. Τα νέα αποκτήματα* [1986-1996], Αθήνα 1997, αρ. 27 [Χρ. Μπαλτογιάννη]). Εκτός από την αναφερθείσα διαφορά τα συγκρινόμενα έργα (Ζακύνθου και Βίκτωρος) μοιάζουν πλήρως. Η ομοιότητα δεν περιορίζεται στην εικονογραφία αλλά αφορά και στα δομικά και τα στυλιστικά χαρακτηριστικά: Η κατανομή των προπατόρων είναι ίδια, όπως και η στάση, η κίνηση, η χειρονομία, τα ενδύματα και η πτυχολογία τους, οι φυσιογνωμικοί χαρακτήρες αλλά και ο φωτισμός και το πλάσιμο (προπλασμός). Η ποιότητα της φωτογραφίας που διαθέτω δε μου επιτρέπει να είμαι ασφαλής για τα δύο τελευταία συγκρινόμενα στοιχεία.

Όλες αυτές οι αντιστοιχίες θα μας ενθάρρυναν να αποδώσουμε την εικόνα της Ζακύνθου στο Βίκτωρα ή στο εργαστήριό του και να τη χρονολογήσουμε με βάση τη χρονολογία των εικόνων της Βενετίας, δηλαδή γύρω στα 1674.

12. Αγνώστου (Βίκτωρος;): **Χριστός η Άμπελος**, δεύτερο μισό 17ου αιώνα.

Προέλευση: Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου (φωτογρ. Αρχείο Μουσείου Ζακύνθου, αρ. εισαγωγής 757 και λήψη φωτογραφίας 1939. Κήκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Ανέκδοτη.

Στη θέση που διασταυρώνονται δύο κλάδη της Αμπέλου εικονίζεται ο Χριστός ως τη μέση να ευλογεί με ανοιχτά χέρια και με ανοιχτό Ευαγγέλιο μπροστά του στο οποίο αναγράφεται κείμενο του Ιωάννη (15.1). Στον ίδιο άξονα με το Χριστό, επάνω, ο Θεός και το Άγιον Πνεύμα με μορφή περιστέρων. Οι δώδεκα Απόστολοι εικονίζονται ολόσωμοι καθισμένοι στους κλάδους της Αμπέλου εκετέρωθεν του Χριστού με την εξής διάταξη: αριστερά από πάνω προς τα κάτω: Πέτρος, Μάρκος, Ιωάννης, Ανδρέας και Θωμάς και δεξιά: Παύλος, Ματθαίος, Λουκάς, Ιάκωβος, Βαρθολομαίος και Φίλιππος. Οι τέσσερις ευαγγελιστές κρατούν ανοιχτά ευαγγέλια. Ο Παύλος κρατεί βιβλίο στο οποίο είναι γραμμένη η αρχή της προς Ρωμαίους επιστολής και ο Πέτρος βιβλίο μισοανοιχτό και κλειδιά ενώ οι υπόλοιποι Απόστολοι κλειστά ειλητά.

Ο εικονογραφικός τύπος του κατεστραμμένου έργου της Ζακύνθου και το στυλ του οδηγούν σε ανάλογες εικόνες του Βίκτωρος. Διαφορά συνιστά και

εδώ, όπως και στην εικόνα Ρίζα Ιεσσαί η απεικόνιση του Χριστού ως τη μέση, ενώ στις εικόνες του Βίκτωρος ολόσωμου (Chatzidakis 1962, αρ. 128, πιν. 71. Χρ. Μαλτέζου, *Η Βενετία των Ελλήνων*, ό.π. η εικόνα του Βίκτωρος χωρίς αριθμηση και Ν. Τσελέντη 2002, αρ. καταλ. 143, πιν. 70-71· πβ. και εικόνες του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών [Χατζηδάκης 1987, εικ. 56 και 62]). Ως προς την απεικόνιση του Χριστού ως τη μέση ακολούθησε ο ζωγράφος της εικόνας της Ζακύνθου τις εικόνες που υπογράφει ο Άγγελος (*Εικόνες της κρητικής τέχνης*, αρ. 119, 124, 151). Την ίδια παράδοση όσον αφορά την απεικόνιση του Χριστού ακολουθεί και ο Πουλάκης στην εικόνα από τα Μαντζαβινάτα και τώρα στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών (Ρηγόπουλος 1979, σσ. 47-48, πιν. 75-76 και *Βυζαντινό Μουσείο, Τα νέα αποκτήματα*, ό.π., αρ. 26 (Χρ. Μπαλτογιάννη).

12. Αγνώστου (Βίκτωρος;): Χριστός η Άμπελος.
Παλιό Μουσείο Ζακύνθου

13. Ηλίας Μόσκος: *Ίδε ο άνθρωπος*, 1684, διαστ. 144x0,50 εκ.

Προέλευση: Αρχικά βρισκόταν στην Ωραία Πύλη του τέμπλου στο ναό του Ιωάννου του Προδρόμου στο Κάστρο της Ζακύνθου. Στη θέση αυτή πλαισιωνόταν από δύο αγγέλους στην Πρόθεση και το Διακονικό που κρατούσαν όργανα του Πάθους.

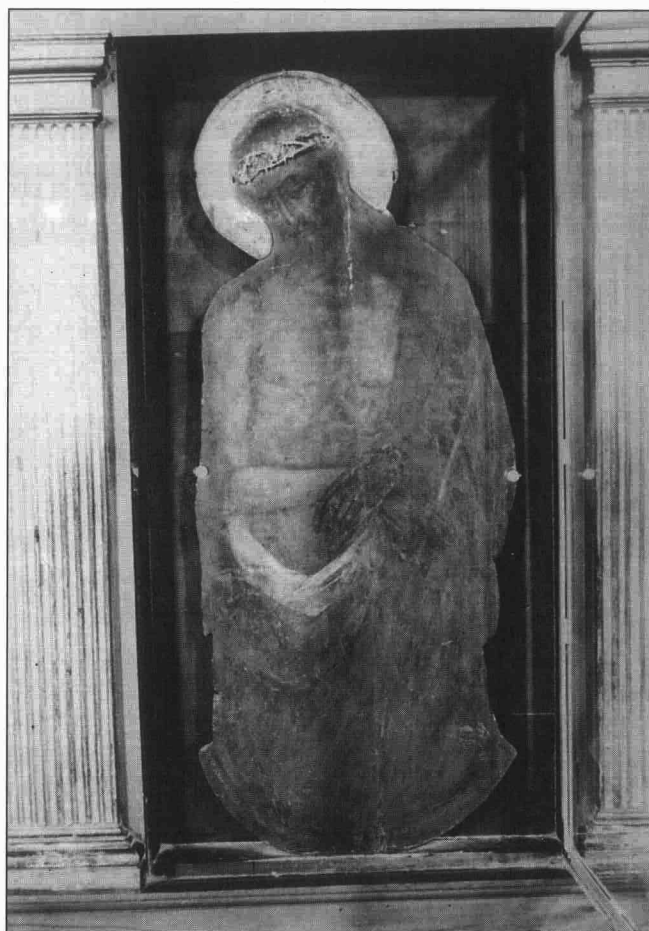
Στη συνέχεια, μετά την ερήμωση του ναού, μεταφέρθηκε η εικόνα *Ίδε ο Άνθρωπος* και τοποθετήθηκε σε προσκυνητάρι στο ναό της Μητροπόλεως όπου και κήκε το 1953.

Βιβλιογραφία: Quinn, σ. 586. «Ανέκδοτη καταγραφή Αδ. Αδαμαντίου», *Επτανησιακά φύλλα*, τ. Δ', αρ. 1, 1963, σ. 104. Την έκθεση (καταγραφή) συνέταξε ο Αδαμαντίου το 1908. Λ. Ζώης, «Μόσχοι», *Μούσαι*, αρ. 654 (1920), σσ. 1-2. Ν. Καλογερόπουλος, *Το πελοποννησιακό εργαστήριο και οι εικονογράφοι Μόσχοι*, Αθήναι 1920, σσ. 13-14. Μ. Χατζηδάκης, «Μεταβυζαντινές Τοιχογραφίες στη Ζάκυνθο», Μέρος Β', Ζυγός 6, 1956, σ. 17, σημ. 21. Ξυγγόπουλος 1957, σ. 246. Ντ. Κονόμος, «Έργα μεταβυζαντινής τέχνης στη Ζάκυνθο», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1960), σ. 145. Ο ίδιος 1967, σ. 93. Triantaphyloropoulos 1985, σ. 233, σημ. 132. Ντ. Κονόμος, *Τέχνης Οδύσσεια*, ό.π., σ. 73, εικ. 30 και Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997, σ. 200.

Ο Τριανταφυλλόπουλος (ό.π.) αντιτίθεται στις απόψεις του Χατζηδάκη (ό.π. 1956) και του Ξυγγόπουλου (ό.π. 1957) ότι ο Ηλίας Μόσκος είναι ο εισηγητής στα Επτάνησα του θέματος *Ίδε ο Άνθρωπος* και ότι η σχετική εικόνα του είναι η πρωιμότερη. Αντίθετα, δέχεται ότι το θέμα είναι παλαιότερο και ότι πρόκειται για «μεταφύτευση» στην Ανατολή ενός δυτικού έργου της ατομικής ευσέβειας. Πράγματι, διαμορφωμένος ο εικονογραφικός τύπος *Ίδε ο Άνθρωπος* απαντά σε δυτικά έργα του 15ου αιώνα (*Lexikon der Christlichen Ikonographie*, εκδότες E. Kirschbaum και άλλοι, 8 τόμοι, Freiburg - Basel - Wien 1968-1972, τ. 1, *Ecce Homo*) και του 16ου αιώνα. Τα έργα αυτά τιτλοφορούνται «*Ecce Rex*» και ο *Άνθρωπος του πόνου* (Schmerzensmann).

Ενδεικτικά αναφέρω ευάριθμα δυτικά έργα φλαμανδικής τέχνης, με την οποία ο Ηλίας Μόσκος, ως γνωστόν, είχε ιδιαίτερες σχέσεις (Ρηγόπουλος 1998, σ. 121 κ.ε.): α) χαρακτηριστικό του Jan Wierix (Marie Mauquoy-Hendrickx, *Les estampes des Wierix*, 4 τόμοι, Βρυξέλλες 1978-83, εικ. 520), β) χαρακτηριστικό του Ιερώνυμου Wierix (αυτόθι, εικ. 521 και 322), γ) χαρακτηριστικό του Antoine Wierix (αυτόθι, εικ. 523) [στο εξής Mauquoy].

Φαίνεται ότι το έργο του Ηλία Μόσκου άρεσε στη Ζάκυνθο. Εικόνα του Νικολάου Καλέργη *Ίδε ο Άνθρωπος*, του 1732, σχετίζεται άμεσα με το έργο του Ηλία Μόσκου (Γ. Ρηγόπουλος, *Νικόλαος Καλέργης [1675;-1747;], Συμβολή στη μεταβυζαντινή ζωγραφική της Ζακύνθου*, Αθήνα 1994, σ. 18 κ.ε. Αχειμάστου-Ποταμάνου, *Εικόνες της Ζακύνθου*, ό.π., αρ. 60).

13. Ηλίας Μόσκος: *Ίδε ο άνθρωπος*. Στο ναό Μητροπόλεως από το ναό του Ιωάννου του Προδρόμου στο Κάστρο της Ζακύνθου

14. Αγνώστου: **Ο Ιωάννης στην Πάτμο και η γυναίκα της Αποκαλύψεως**, τέλος 17ου αι.-αρχές 18ου αιώνα.

Προέλευση: Θωράκιο τέμπλου από το ναό του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στο Κάστρο. Μεταφέρθηκε στο Παλαιό Μουσείο. Κήκε το 1953 στο αρχοντικό του Μόντε; Αδυνατώ να βεβαιώσω την πληροφορία αυτή!

Βιβλιογραφία: Zois 1935, αρ. 34. Ντ. Κονόμος, «Κατεστραμμένα έργα τέχνης από το αλλοτινό Μουσείο Ζακύνθου», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* (1961), σ. 134, εικ. 4 και Ρηγόπουλος 1979, σ. 30 και 221.

Η τεχνοτροπία του θωρακίου επιτρέπει να ενταχθεί στο εργαστήριο του Πουλιάκη και πολύ πιθανόν στον ίδιο. Μας δόθηκε η ευκαιρία σε παλαιότερη εργασία μας (βλ. εδώ βιβλιογραφία) να εντοπίσουμε το φλαμανδικό του πρότυπο και να το συγκρίνουμε με έργα του Θ. Πουλιάκη. Στον ίδιο άγνωστο ζωγράφο ανήκει ασφαλώς και το θωράκιο με τον *Ευαγγελιστή Ματθαίο* που έχει την ίδια προέλευση με το θωράκιο του *Ιωάννη στην Πάτμο* (Zois 1935, αρ. 38 και Κονόμος,

14. Αγνώστου: *Ο Ιωάννης στην Πάτμο και η γυναίκα της Αποκαλύψεως*. Παλαιό Μουσείο Ζακύνθου. Ντίνου Κονόμου, *Κατεστραμμένα έργα τέχνης*.

την *Αποτομή του Προδρόμου* στη μονή του Αγίου Ιωάννου στη Λαγκάδα (Ρηγόπουλος 1979, σ. 76 κ.ε. και Αχειμάστου-Ποταμιάνου 1997, αρ. 41) και την επίδραση που άσκησε το έργο αυτό σε ζωγράφους της Ζακύνθου βλ. την *Αποτομή του Προδρόμου* στο τέμπλο της Μητρόπολης Ζακύνθου (Κονόμος 1988, εικ 57) και την εικόνα στη συλλογή Βελιμέζη (Ν. Χατζηδάκη, *Εικόνες της συλλογής Βελιμέζη*, Αθήνα 1997, αρ. 51).

Ο Ιωάννης στην Πάτμο. Χαλκογραφία. 16ος αιώνας.

ό.π., εικ. 3). Είναι απορίας άξιο ότι τα ονόματα των Ευαγγελιστών είναι γραμμένα λατινικά: S. MATHEUS και S. IOHANNES. Πολύ πιθανόν ο ζωγράφος αντέγραψε από φλαμανδικά χαρακτηριστικά που χρησιμοποίησε και τις λατινικές επιγραφές: Βλέπε παραδείγματα στην Μαυμου, ό.π., τ. 2, εικ. 840, 843 κ.ά. Η χρήση και η λειτουργία των θωρακίων αυτών των οποίων αγνοούμε την αντιτυπική ή την εικονολογική σχέση με τις υπερκείμενες δεσποτικές στο τέμπλο του ναού του Ιωάννου του Θεολόγου συνεχίζουν και εντάσσονται σε μια παράδοση δείγματα της οποίας απαντούν πολλά στη Ζάκυνθο κυρίως (Ρηγόπουλος 1979, σποράδην και του ίδιου 1998, σποράδην). Όσον αφορά δε την απόδοση στο εργαστήριο του Πουλιάκη ή και στον ίδιο, η έρευνα διευκολύνεται από τις πληροφορίες που διαθέτουμε για τη δραστηριότητα του Πουλιάκη στα Επτάνησα (Σταυροπούλου-Μακρή Α, «Η παρουσία του ζωγράφου Θεοδώρου Πουλιάκη στην Κέρκυρα», *Κρητικά Χρονικά*, περ. Γ', τ. ΚΗ' - ΚΘ', 1988-1989, σσ. 212-223) αλλά και από την εικόνα του με

15. Δημητρίου Σταυράκη του λεγόμενου Ρωμανού: **Κλίμακα του Ιακώβ**, 1785, κάηκε το 1953

Πρόελευση: Ποδιά Αγίας Τραπέζης στο ναό της Φανερωμένης.

Βιβλιογραφία: Κονόμος 1967, σ. 177. Ρηγόπουλος 1979, σ. 193. Κονόμος 1988, σ. 109. Χατζηδάκης-Δρακοπούλου 1997, σσ. 375-376 και Ρηγόπουλος 1998, σ. 45.

Το έργο αυτό παρουσιάσαμε παλαιότερα (Ρηγόπουλος 1979, σ. 193) αλλά δε δημοσιεύσαμε φωτογραφία της εικόνας (Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Ζακύνθου, αρ. εισαγωγής 762, χρονολογία λήψης 1939). Σημειώσαμε την ιδιαιτερότητα της εικόνας τη σχετική με τη θέση της στην ποδιά της Αγίας Τραπέζης· θέση κυρίως για το Πάθος, ενώ η Κλίμακα του Ιακώβ τοποθετείται συνήθως σε θωράκια τέμπλου και κάτω από τη δεσποτική της Παναγίας. Παραδείγματα πολλά στη Ζάκυνθο (Ρηγόπουλος 1998, σ. 129 κ.ε.). Τα θέματα στις άλλες δύο ποδιές της Αγίας Τραπέζης που αναφέρει ο κώδικας του ναού (Κονόμος 1967, σ. 177) αγνοούμε. Να σημειώσουμε το πλαίσιο της ποδιάς σε στυλ μπαρόκ που θυμίζει τη διακόσμηση της ουρανίας του ίδιου ναού.

15. Δημητρίου Σταυράκη του λεγόμενου Ρωμανού: *Κλίμακα του Ιακώβ*. Ποδιά Αγίας Τραπέζης στο ναό της Φανερωμένης. Φωτ. Αρχείου Μουσείου Ζακύνθου.

π. Παναγιώτης Καποδίστριας

ΤΟ ΖΩΝΑΡΙ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Μνημοσύνη 1953

ΟΛΑ ΤΑ ΚΑΛΑ

Όλα τα 'χε ο Τόπος τα καλά
δάση
δασείες
περισπωμένες

(κυρίως αυτές)

επιδρομές μελίγκρας κάθε Μάιο
το λισγάρι του χρόνου βαθιά
το ζωνάρι της Παναγίας εξάπαντος

λεμόνια γηρασμένα κατά μόνας
φώτα κατάφυτα
πέτρες υπομονές
θεά στον κήπο
θεά στον Άδη επειδή –

Όλα τα 'χε ο Τόπος τα καλά
επισκέψεις ονομάτων ως αργά
γερόντισσες καλότατες που όλο σιωπούν
και τι δε λένε

Θεοφίλους αγιάσαντες ερήμην
(αν δεν απατώμαι)

Νικολάους Περαστούς
υποδοχές ασώτου
ύπνους δοσίλογους και νεαρά νερά
αναφιλητά των φίλων έως ότου –

Όλα τα 'χε τα καλά το σώμα σου
της ψυχής μου κορμί.

ΟΙ ΠΡΟΕΣΤΟΙ

Ν' αφήνεις πάντα χώρο αναπνοής.
Προηγούνται συνήθως οι Προεστοί:

Ο μπαρμπα-Γιάννης με στολή Οπισθοχώρησης
αφιον-

ισμένος απ' την πείνα και το Χαλασμό
δε θυμάται πρόσωπα

το Κοριτσάκι με τη λαμπάδα
αγνώστου ιστορίας και πατρός

ο Νόννος νιόγαμπρος
με την Άννα του αγκαζέ
και πού να ΄ξερε

οι δυο Επιτήδειοι του χωριού
για τις καλαθρωπίες

η Χρήσταινα με τα ορφανά
και περιδέрайο περηφάνιας ακριβό
τον πόνο σε στιχάκια μεταλλάσσοντας

ο Δημητρός με το βιολί του
άρτι αφιχθείς αλαφιασμένος απ' τη Σμύρνη
δεν ξέρει πώς και τι...

Προηγούνται πάντα οι Προεστοί.
Να τους αφήνεις χώρο.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΠΑΤΡΙΔΟΓΝΩΣΙΑΣ

«ου γαρ έχομεν ώδε μένουσαν πόλιν»,
Παύλος

Λέω κι όλο αναβάλλω
και πολυστεύουν στις φωτογραφίες οι νεκροί

ένα παναύγουστο φεγγάρι
ωσάν ημικρανία
κυριακάτικου απογεύματος
παραλογάει στον κήπο
και μυγιάζομαι.

Έρμα σιρίτια της αυγής
προαισθήματα του Παιδεμού
και της μετοικεσίας
σαν στο τετράδιο το καλό της Πατριδογνωσίας
λεκές οιωνός

φωνούλες της αυλής απόηχες

σχολείο σχολασμένο προ πολλού
τήρα ο Βοριάς
το 'χει μετόχι.

Πλάι ακριβώς πόλις η Μένουσα
συνωστισμός αυτοκινήτων αισθημάτων
αγάπες δημοσίας χρήσεως
δάκρυα Ι.Χ.
αδέλφια κακιωμένα για το τίποτα
αθώοι του φόνου φίλοι φίδια
σίοι του μισεμού
κι άλλο της ανταπόδοσης

στο ξέφωτο απαξάπαντες λόγω Ψυχοσαββάτου.

Λέω κι όλο αναβάλλω
Και πολυστεύουν στις φωτογραφίες οι νεκροί –

– Φτου, Ξελευτερία για όλους.

ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΤΟΥ '52 είδα για τελευταία φορά τη Ζάκυνθο, πριν από το σεισμό. Ήταν το τελευταίο καλοκαίρι των σπουδών μου, ανάμεσα στο τέταρτο και το πέμπτο έτος του Πολυτεχνείου, κι η έγνοια μου ήταν να συγκεντρώσω τα στοιχεία που μου ήταν απαραίτητα για να ετοιμάσω και να παρουσιάσω, τη χρονιά που θα ξεκινούσε το Σεπτέμβρη, την εργασία που μου είχε ήδη εγκρίνει ο καθηγητής μου: «Η αρχιτεκτονική και η τυπολογία των κωδωνοστασίων». Κι εγώ, όπως καταλαβαίνετε, φιλοδοξούσα ένα μέρος της εργασίας να αναφέρεται στα καμπαναριά της Ζακύνθου. Κι έπρεπε να βάλω και τα δυνατά μου, γιατί ο καθηγητής! δεν αστειευότανε.

Εξοπλισμένος λοιπόν με όλα τα αναγκαία – χαρτιά, μολύβια, μέτρα και τα συναφή – σχεδίαζα, μετρούσα, σημείωνα, φωτογράφιζα, μιλούσα με όσους με εύλογη περιέργεια με ρωτούσαν, έπαιρνα πληροφορίες κι εξηγούσα, με τη σειρά μου, τι έκανα. Νομίζω πως δυο-τρεις φορές τουλάχιστον οι εξηγήσεις που έδιναν έγιναν αφορμή να φανεί στα πρόσωπα των συνομιλητών μου μια έκδηλη ικανοποίηση. Οι απαντήσεις του νεαρού σπουδαστή ήταν φανερό πως επιβεβαίωναν τη δικαιολογημένη περηφάνια τους για την εκκλησία και το καμπαναριό της γειτονιάς τους. Κι ήταν αδύνατο φυσικά να φαντασθεί κανείς εκείνη τη στιγμή πως ένα χρόνο αργότερα όλα αυτά τα θαυμάσια πράγματα, οι εκκλησίες, τα σπίτια, τα καμπαναριά, που βρίσκονταν γύρω μας, θα είχαν μεταβληθεί σε άμορφα ερείπια.

Όπως κάθε καλοκαίρι, έτσι και τότε, το καλοκαίρι του '52, μέναμε έξω, στο χτήμα. Το σπίτι του νόνου μου στη Χώρα, καθώς εκείνος δεν το χρησιμοποιούσε πια εδώ και κάμποσα χρόνια, ήταν νοικιασμένο. Έτσι λοιπόν κι εγώ έπρεπε να κατεβαίνω κάθε πρωί με το λεωφορειάκι του Μπούζη, να κάνω ό,τι μπορούσα και να γυρίζω αργά το μεσημέρι πάλι πίσω. Κι επειδή αυτό δε βοηθούσε καθόλου, έμενα συχνά τα βράδια στη Χώρα, φιλοξενούμενος σ' ένα φιλικό σπίτι στους Αγίους Σαράντες.

Ήταν μεγάλο δώρο αυτές οι διανυκτερεύσεις στη Χώρα. Μου έδιναν άνεση χρονική για τη δουλειά μου, αλλά μου επέτρεπαν ακόμη και την άσκοπη περιπλάνηση στους δρόμους και τα καντούνια της πόλης, τη συνεχή παρατήρηση, την αφομοίωση των διαφορετικών εικόνων, τις διαφορετικές ώρες. Το βράδυ, καθώς έγερνα να κοιμηθώ, μπορούσα να αναπολώ τις εικόνες της ημέρας και να σχεδιάζω την επομένη.

Το θυμάμαι σαν και χθες το πλάτωμα των Αγίων Σαράντα. Με τα διώροφα σπίτια ένα γύρω, τις καμάρες, την εκκλησία και το καμπαναριό, το σπίτι του Αμπελοράβδη και το καντούνι που έβγαζε στη Στράτα Μαρίνα, με τους μαγαζάτορες να διαλαλούν τηνπραμάτεια τους, με τις προοπτικές της Πλατείας Ρούγας και

της Κάτου Μερίας, με όλην εκείνη τη μαγεία της σταματημένης στο χρόνο αρχιτεκτονικής που κατάφερνε ωστόσο ν' αποτελεί το στοργικό κέλυφος μιας ζωντανής κοινωνίας. Και την έκφρασή της συνάμα σ' εκείνο το τόσο διαφορετικό «σήμερα». Ας είναι. Θα πω ετούτο μόνο. Πως όταν, πολλά χρόνια αργότερα, άκουσα τα βήματα ενός νυχτερινού διαβάτη στο καντούνι που περνάει στο πλάι του Ελληνικού Ινστιτούτου της Βενετίας, ενόμισα πως άκουγα βήματα στο πλάτωμα των Αγίων Σαράντα.

Η δουλειά για τα καμπαναριά μου πήρε σχεδόν όλο τον Αύγουστο. Έτσι είχα όλο το χρόνο να περπατήσω από τη μian άκρη της πόλης μέχρι την άλλη, από τον Άγιο Λάζαρο μέχρι την Αγία Τριάδα και μέχρι το Κρυονέρι. Είχα όλο το χρόνο να δω και να ξαναδώ τα καμπαναριά της Φανερωμένης, των Αγίων Πάντων, της Πικριδιώτισσας και όλα τ' άλλα. Να εκτιμήσω την αρχιτεκτονική τους ποιότητα αλλά και την κατασκευαστική, τη δομική τους αρτιότητα, αυτή που τα έκαμε, τα περισσότερα, ν' αντέξουν, έστω και βαρύτατα τραυματισμένα, το σεισμό του '53. Κι ακόμη να εκτιμήσω τη σημασία τους ως στοιχείων συστατικών αυτού του ιδιότυπου πολιτισμού που άνθησε στη Ζάκυνθο και σ' άλλα νησιά του Ιονίου τους τελευταίους αιώνες. Τότε ήταν που άρχισαν να διαμορφώνονται και οι πρώτες, ασαφείς ακόμη, σκέψεις για την ανάγκη μιας συνολικής μελέτης για την αρχιτεκτονική της Ζακύνθου.

Όταν έγινε η συφορά, εγώ είχα τελειώσει το Πολυτεχνείο και υπηρετούσα. Το μόνο που μπορούσα να κάνω ήταν να διαβάζω εφημερίδες και ν' ακούω ραδιόφωνο. Αυτό κάναμε όλοι μας. Κανείς ωστόσο στο σπίτι δεν ήθελε να πιστέψει την αλήθεια. Κανείς μας δεν πίστευε πως όλα είχαν γίνει στάχτη. Το παραδεχτήκαμε σιγά σιγά, καθώς βλέπαμε τις φωτογραφίες στις εφημερίδες, καθώς διαβάζαμε τις συγκλονιστικές ανταποκρίσεις, το παραδεχτήκαμε όταν άρχισαν να φθάνουν και οι πρώτοι γνωστοί και φίλοι, αλλόφρονες, όταν άρχισαν να διηγούνται τα καθέκαστα, κι όταν γύρισε ο πατέρας μου που μπόρεσε, όπως μπόρεσε, να πάει να δει τι γινότανε ο νόνος μου.

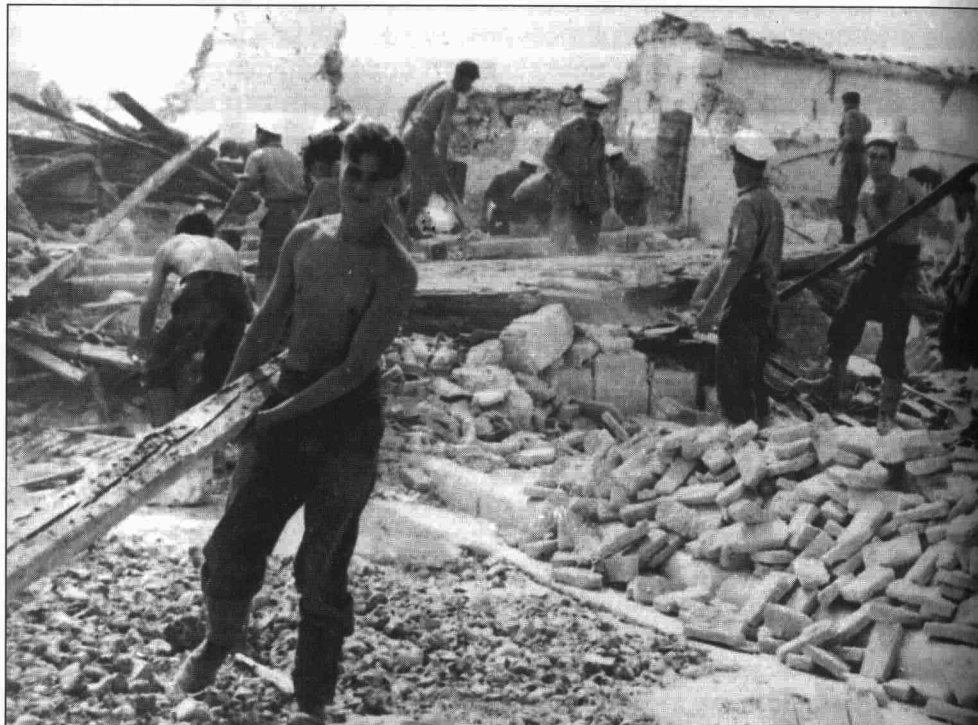
Μπόρεσα να ξαναβρεθώ στη Ζάκυνθο το Σεπτέμβρη του 1954. Κι έπιασα να πηγαίνω και πάλι από τη μian άκρη μέχρι την άλλη, να φωτογραφίζω τα τραυματισμένα καμπαναριά μου ή τ' απομεινάρια τους, να προσπαθώ να ξαναβρώ τους δρόμους και τα πλατώματα, να προσανατολιστώ, να ανασυνθέσω κάτι από τις εικόνες που είχα έντονες στη μνήμη μου.

Ήταν μια δοκιμασία πραγματικά μοναδική και αναπάντεχη. Τα ελάχιστα απομεινάρια, οι κόγχες των ιερών μερικών εκκλησιών ή τα ερείπια των καμπαναριών τους, κάποια πολύ χαρακτηριστικά ίχνη δρόμων, που ήδη οι μπουλντόζες είχαν ανοίξει, όπως η διχάλα στον Άγιο Παύλο για παράδειγμα ή το πλάτωμα των Αγίων Σαράντα που πολύ καλά το γνώριζα, αποτελούσαν ασφαλώς κάποια σημεία αναφοράς. Όμως, την ίδια στιγμή, η καταστροφή του συνόλου του ιστού της πόλης, η απουσία όλων εκείνων των διαφορετικών αλλά και αναπόσπαστα δεμένων μεταξύ τους στοιχείων που συντιθέμενα συγκροτούν ένα ζωντανό οικιστικό σύνολο, τα σπίτια, οι άνθρωποι, οι ήχοι, τα χρώματα, οι μυρωδιές δημιουργούσαν μian εικόνα σχεδόν εξωπραγματική. Η κλίμακα είχε αλλάξει, οι διαστάσεις είχαν χάσει τη σημασία τους. Μόνο ένας ήλιος αδιάφορος, ένα φως ίδιο παντού, χωρίς ημίφωτα και σκιες, είχε μείνει να φωτίζει εκείνο το μοναδικό τοπίο κι εμένα, το μοναδικό βουβό περιπατητή.

Κάποτε αποφάσισα πως έπρεπε να βρω το σπίτι του νόου μου. Εστάθηκε αδύνατο. Ήξερα φυσικά την περιοχή. Κάπου ανάμεσα στην Υπαπαντή και τον Αϊ-Γιώργη βρισκόταν. Ένα γωνιακό διώροφο σπίτι, μέτριου μάλλον μεγέθους, με μαγαζί στο ισόγειο, τη σκάλα, κι απάνου την κατοικία στον όροφο και μια μικρή αυλή. Αναγκάστηκα να ζητήσω τη βοήθεια της φιλικής οικογένειας από τους Αγίους Σαράντες. Και πήγαμε πράγματι μαζί. Και κάποια στιγμή, καθώς περπατούσαμε σιωπηλοί ανάμεσα στους σωρούς από τα χαλάσματα που βρίσκονταν μεριά κι άλλη στο δρόμο, η φίλη που με συνόδευε σιγάνεψε το βήμα της, με έπιασε μαλακά από το χέρι, σταμάτησε, μου έδειξε έναν από τους σωρούς και που είπε πολύ απλά «Εδώ ήτανε...».

Σημειώσεις

1. Ήταν ο αείμνηστος καθηγητής της Αρχιτεκτονικής στο Πολυτεχνείο Παναγιώτης Μιχαήλ.

ΜΙΑ ΦΟΡΑ ΚΙ ΕΝΑΝ ΚΑΙΡΟ, τα παλιά τα χρόνια, ήταν περιπέτεια να φτάσεις στην Αθήνα: έπρεπε να βγεις στην Κυλήνη, να πάρεις το μικρό το τραίνο – που πήγαινε δεν πήγαινε – κι αν είχες τύχη σ' έβγαζε στα Καβάσιλα, να πάρεις από εκεί το μεγάλο τραίνο – που περνούσε δεν περνούσε στην ώρα του – και με τα πολλά να φτάσεις στον προορισμό σου, αν δεν έμενες στο δρόμο. Το χειμώνα, η θάλασσα κακή, απέραστη, εκτός αν έβαζε ο Θεός το χέρι του και προλάβαινες. Κι όπως σηκωνόταν η φουρτούνα και πλάκωνε η συννεφιά, χανόταν η στεριά απέναντι, το νησί έμοιαζε ολομόναχο πάνω στην υφήλιο, στο έλεος των κυμάτων. Κι ώσπου να πιάσει η βροχή, τα κύματα θέριευαν, χτυπούσαν στην παραλία μπροστά στον Αϊ-Νικόλα κι άφηναν πίσω τους φύκια, άμμους, παλιόξυλα. Έπαιρναν φύλλα, κλαριά, ντενεκέδες σκουπιδιών και κανένα χαζόσκυλο, που είχε χασομερήσει εκεί στην άκρη γαυγίζοντας στα στοιχειά. Αναποδογύριζαν και κομμάτιαζαν καμιά βάρκα, που ο αφέντης της, από κακό υπολογισμό, δεν είχε μπάσει στο λιμάνι. Κι οι άνθρωποι απέφευγαν να περνούν από εκείνα τα μέρη, περίμεναν να ησυχάσει ο καιρός για να πάνε να δουν, αυτόπτες και αυτήκοοι, τις ζημιές. Άχνιζε η Χώρα από την υγρασία και κολλούσε το αλάτι στα τζάμια των παραθυριών κάμποσους δρόμους πιο μέσα. «Ούτω δε έπιπτεν η βροχή και το στερέωμα δεν καθαρίζεται από τας νεφέλας και δεν εμφανίζεται ο ήλιος και δεν παύει αυτό το ζοφώδες και μελαγχολικόν» (άνωνυμο χρονικό του 1857).

Τέτοιες ώρες ξανοίγονταν μερικοί караβοκυραίοι, λέγοντας πως είχαν υποχρέωση να πάνε στην Κυλήνη και πως δεν μπορούσαν να περιμένουν τον καιρό να καλοσυνέψει, έμοιαζαν να είχαν διαφορές με τη θάλασσα, που μόνο στην αντάρα γινόταν να λυθούν, να ξέρει εκείνη με ποιους έχει να κάνει, να ξέρουν κι αυτοί ότι εκείνη δεν αστειεύεται. Από κοντά τους πήγαιναν κάτι κοντόχοντροι και στραβοκάνηδες, λιγομίλητοι και μαυροδόντηδες, με σουρτούκους φαγωμένους και σκούφους χωστούς, για πλήρωμα. Εκείνα τα χρόνια τέτοιος караβοκύρης ήταν κάποιος Θεόδωρος, που δεν ξέρουμε το επώνυμό του κι είχε μαζί του το γιο

του, που έγινε αργότερα γνωστός με το παρανόμι Καρκουνάρας. Ο καπετάν Θεοδόσης είχε ένα καίκι βαμμένο γαλάζιο και φόρτωνε ό,τι βρισκόταν γι' απέναντι. Οι παλιοί θυμούνται πως το σκαρί λεγόταν *Γλαράκι* και πολλές φορές είχε γυρίσει με αντένες σπασμένες και με άλλες σοβαρές ζημιές, γερμένο, επειδή το φορτίο του είχε μετατοπιστεί και είχε κακοπάθει.

Ήταν φορές που ο καπετάν Θεοδόσης έπαιρνε με τέτοιους καιρούς επιβάτες απελπισμένους, ανθρώπους που οπωσδήποτε έπρεπε να βγάλει στην Κυλήνη, λόγω που δουλειές σπουδαίες – στεφανώματα, κηδείες, συμβόλαια, δικαστήρια – τους περίμεναν άνευ αναβολής στην Αθήνα. Αν όμως γι' αυτούς η ταλαιπωρία της θάλασσας σταματούσε μόλις πατούσαν στη στεριά, η συνέχιση του ταξιδιού έμενε αβέβαιη, τα τραίνα δεν είχαν πάντα αρκετά ξύλα για να φτάσουν στην πρωτεύουσα. Γινόταν πόλεμος στη Μικρασία, στον Καύκασο, στα μέρη της Ρωσίας, στο Μεξικό, κάπου γινόταν πόλεμος εν πάση περιπτώσει κι υπήρχε στενοχώρια στην πατρίδα μας, που έμοιαζε να φορτώνεται τις αμαρτίες του κόσμου. Η ατμομηχανή έσερνε πίσω της ένα βαγόνι γεμάτο κάρβουνα ή ξύλα κι οι θερμαστές φτυάριζαν για τη φωτιά, να βράζει το νερό στο καζάνι, να πυκνώνει ο ατμός και να τραβιούνται τα υπόλοιπα βαγόνια, άλλα μ' επιβάτες κι άλλα μ' εμπορεύματα. Τότε υπήρχε τρίτη θέση για τους φτωχούς και στις ανηφοριές που το τραίνο κώλωνε, αυτούς κατέβαζαν πρώτους για να το ελαφρώσουν και να μπορέσει να προχωρήσει. Χειρότερο ήταν η έλλειψη καύσιμης ύλης να πούμε, γιατί τότε κάθε επιβάτης έπρεπε να κατέβει και να μαζέψει κλαριά ή ό,τι ξύλο έβρισκε γύρω γύρω, χλωρό ή ξερό, στην ανάγκη καταστρέφονταν δέντρα. Και το ταξίδι κρατούσε μία μέρα, δύο μέρες, όσο κρατούσε. Κι αν είχε φαΐ μαζί σου, έτρωγες. Έτσι ήταν εκείνα τα χρόνια.

Ο θεός μας ο Γιάννης, νέος ήταν, πολλές φορές είχε κάμει αυτό το ταξίδι, με καλοκαιρία και στο χειμώνα, με ξύλα και χωρίς ξύλα, πάντα με τη μανία να φτάσει στην πρωτεύουσα, πάντα με την κάλυψη της γιαγιάς μας, πάντα πως κάτι χρειαζόταν εκεί πέρα, πάντα πως πήγαινε να πληροφορηθεί τι έπρεπε να κάμει για να γραφτεί στο Πανεπιστήμιο. Ο παππούς μας καταλάβαινε βέβαια πως όλα αυτά ήταν προσχήματα, αλλά παρίστανε τον ανήξερο, προτιμούσε να κάνει ο γιος του τις τρέλες του μακριά, σε μέρος που δεν τον ήξεραν, παρά να δημιουργήσει ζητήματα στη Ζάκυνθο. Εκείνες οι τρέλες δεν ήταν πράγματα υπερβολικά, θα λέγαμε: βίζιτες σε πορνεία περιωπής, τζόγος σε σπίτια καλά, κάτι ξενύχτια με ζωντοχήρες κι άλλες παρδαλές, που σε λίγο τον άφηναν απένταρο κι έστελνε τηλεγραφήματα λακωνικά για οικονομία: «Εμβάσατε, Στοπ».

Η γιαγιά μας είχε αδυναμία στον Γιάννη. Ήταν το μόνο σερνικό ανάμεσα σ' έξι θυγατέρες που είχε φέρει στον κόσμο – οι τρεις πέθαναν. Πίστευε πως με αυτόν θα συνέχιζε η οικογένεια να ευημερεί, νέος ήταν, θα του έπεφτε η κάψα, θα τον τύλιγε το συμφέρον, θα του ερχόταν το μυαλό. Κι ύστερα, ένα αγόρι σου στέκεται στα γεράματα. Αν φροντίσεις μάλιστα να το καλοπαντρέψεις με κοπέλα από σπίτι με αρχές και όβολα, μπορεί να δεις και δόξες: δήμαρχος, βουλευτής, υπουργός. Κι ο παππούς συμφωνούσε, γιατί κι εκείνος είχε αδερφές που παντρεύτηκαν, πήραν προικιά κι αδυνάτισαν την περιουσία κι όφελος δεν φάνηκε. Κι ο Γιάννης έκανε τα δικά του, σαν νέος που ήταν, όποιος έχει τον τρόπο ας περνάει καλά στα νιάτα του, ο παππούς μας δεν ήξερε από τέτοια, ο γιος του ας έκανε για δύο. Συμφωνούσε λοιπόν με τη γιαγιά μας, όταν το βράδυ βρίσκο-

νταν στο κρεβάτι και ψιθυρίζοντας, για να μην ακούνε τα κορίτσια, τα γύριζαν από δω, τα γύριζαν από κει και ο ύπνος τους έπαιρνε.

Μια φορά κι έναν καιρό όμως, εκείνα τα χρόνια, η απόδραση του Γιάννη, που αντί να φορέσει το πανταλόνι του είχε φορέσει το πανταλόνι του παππού, παίρνοντας μαζί και το φουσκωμένο πορτοφόλι, στάθηκε δύσκολη περίπτωση. Έδωσε τέλος ο Θεός κι όλα τακτοποιήθηκαν, ούτε γάτα ούτε ζημιά. Γιατί, έλεγε η γιαγιά μας, στο κάτω κάτω δεν έφταιγε το παιδί, έφταιγε η κακιά ώρα που είχε φέρει εκείνο το χειμώνα έναν σπουδαίο θίασο στη Ζάκυνθο. Έπαιζαν κωμωδίες, έπαιζαν κι έργα πιο σοβαρά, που σου πλάκωναν το στήθος και σου έφερναν δάκρυα. Και κάθε βράδυ το θέατρο ήταν κατάμεστο. Μπορεί στη γαλαρία ο όχλος να βούιζε, αλλά στην πλατεία και τα χρυσωμένα θεωρεία, ο καλός κόσμος ψιθυριστά σχολίαζε και προσεκτικά, πίσω από κιάλια και λορνιόν, παρατηρούσε λεπτομέρειες. Σοβαροί αφέντες, λιγωμένες αρχόντισσες, ψηλομύτες δεσποσύνες στις καλύτερες θέσεις και πιο πίσω γιατροί, δικηγόροι, έμποροι, κτηματίες με φροντισμένες φορεσιές και περιποιημένα μουστάκια, μπερδεμένοι με κάτι άλλους που άρχιζαν να έχουν λεφτά, αλλά το χνότο τους βρομούσε, δίπλα σε κυριούλες χοντρές και ταλαιπωρημένες, κακόγουστες και φορτωμένες χρυσαφικά, έτοιμοι ν' αποκοιμηθούν στη διάρκεια της παράστασης. Κι αυλαία, κόκκινο βελούδο βαρύ, πτυχωτό, αργούσε ν' ανοίξει κι ο πολυέλαιος, με τα τριακόσια εξήντα πέντε κρύσταλλά του, τίποτα δεν άφηνε στη σκιά.

– Εκείνη η κοπέλα, τότε βοσκοπούλα, τότε κορασίδα απροστάτευτη, πότε βασιλοπούλα δυστυχισμένη, πότε ετοιμοθάνατη κυρία, θαυμάζοταν απ' όλους. Θεατρίνα βέβαια, έτσι κάνουν αυτές και δεν ξέρεις τι πράγμα είναι. Παρασύρουν τον κόσμο να πιστέψει πως όλα ετούτα είναι αλήθειες κι οι αφελείς σφεντονίζουν τριαντάφυλλα, πετούν τα καπέλα τους στα πόδια της και τσαλαπατιούνται για να φτάσουν στα παρασκήνια να τη συγχαρούν στο καμαρίνι της. Τι να συγχαρούν από δαύτη, που όταν βγάλει τα φορέματα του έργου, μένει ένα πρόσωπο ωχρο, με πολλές ρυτίδες και μάτια βαθουλωμένα; Η αλήθεια είναι πως σε τέτοιο πρόσωπο ταιριάζουν αυτά τα μακριά σκουρόξανθα μαλλιά – θα τα πλένει με χαμομήλι, θα τα περνάει με οξυζενέ, ποιος ξέρει – δείχνουν όμορφα αυτά τα μάτια, ολόμαυρα σαν κάρβουνα κι οι ρυτίδες είναι από την κούραση. Πολλοί της στέλνουν ραβασάκια, προσκλήσεις, γράμματα φλογερά, μπιλιέτα κι όσο ο καιρός δεν λέει να φτιάξει κι ο θίασος μένει εδώ πέρα, κινδυνεύουν οικογένειες να χαλάσουν. Ο θιασάρχης, ένας σπανός με φαρδιά πισινά, μεγάλη κοιλιά, μικρό κεφάλι κι αδύνατα πόδια, αχλαδόσχημος ο κακομοίρης, τσιρίζει κάθε λίγο, διώχνει τους ενοχλητικούς, την παίρνει από πίσω, της δίνει διαταγές και της ορίζει τη ζωή, αλλά ο διάολος έχει πολλά ποδάρια. Μπορεί αυτή να δείχνει υπάκουη, μπορεί να παριστάνει πως όλα ετούτα δεν την ενδιαφέρουν, ίσως να είναι αλήθεια που λένε πως είναι ορφανή κι έχει άρρωστη μάνα και κατάκοιτο αδελφό και βγήκε στο σανίδι για να τους συντρέξει, γι' αυτό της πάνε τόσο πολύ οι ρόλοι της ορφανής, της κυνηγημένης, της φθισικιάς, της ετοιμοθάνατης, της κοκκινοσκουφίτσας. Μπορεί πράγματι να είναι καλή και ηθική, η δουλειά ντροπή δεν έχει, και μακάρι άδικα να ψήνονται οι ερωτύλοι, οι κιθαριστές κι οι λογής τραγουδιστάδες, που ψάλλουν λιγωμένοι τα κάλλη της. Μπορεί να είναι ακέραιος άνθρωπος, γιατί δεν έδωσε σημασία στην ορχήστρα που κουβάλησε μπροστά

στο ξενοδοχείο της, κάτω από το δωμάτιό της, ο σπουδαίος ο κόντες. Είχε κουβαλήσει και πιάνο πάνω σε κάρο, σε άλλο κάρο ήταν τα βιολιά, σε άλλο τα μαυτολίνα και τα πίφερα κι από πίσω ερχόταν ο κουτσός ο Σαμψών με το λαούτο του. Ούτε στο παράθυρο δεν είχε βγει εκείνη ούτε την κουρτίνα δεν είχε τραβήξει. Και περίμενε ο γνωστός ο κόντες και μακριά ακούγονταν τα κύματα, μανιασμένα κι αδύναμα.

Συμπέρανε λοιπόν ο κόντες ότι εκείνη τον ήθελε, αλλά δεν του έδινε σημάδι για να μην τον εκθέσει· κι όπου να 'ναι η υπόθεση θα κλείσει, ήξερε αυτός από γυναίκες. Ενώ όμως γίνονταν αυτά, ο θείος μας ο Γιάννης φαίνεται πως είχε βρει τον τρόπο. Φαίνεται πως εξαρχής τα είχε καταφέρει. Φαίνεται κιόλας πως τη συναντούσε. Και στο τέλος, επειδή τέτοιος αγώνας τον κούραζε, επειδή φοβόταν πως τα τόσα μέσα που έβαζαν σ' ενέργεια οι αντίζηλοί του μπορεί να έφερναν αποτέλεσμα πριν εκείνος χορτάσει, επειδή ήταν ερωτευμένος κι ήθελε τη θεατρίνα δική του, την έπεισε να φύγουν για την Αθήνα. Θα ζούσαν εκεί, για την τέχνη, αιώνια απολαμβάνοντας το πάθος τους, μακριά από τη μικρή κοινωνία με τις κακίες της, σ' έναν κόσμο μεγάλο, που φέρνει πλούτη, δόξα κι έρωτα, μακρόβιο έρωτα.

– Κι εκείνη η ανόητη δέχτηκε. Κρίμα που φαινόταν ηθική. Τσούλες είναι όλες αυτές. Ποια κοπέλα με μυαλό βγαίνει στο σανίδι; Ποιος γονιός με λίγη κρίση επιτρέπει στο θηλυκό του να γίνει θεατρίνα; Αυτές όλες είναι του σκοινιού και του παλουκιού. Να δεις, έλεγε η γιαγιά μας, που αυτή παρέσυρε το παιδί μας και το πήρε μαζί της, για να το ξεζουμίσει, η αχόρταγη, για να το ξεκάμει, η πρόστυχη, θα το κολλήσει και καμιά αρρώστια να πάμε χαμένοι. Κι οι άνθρωποι της τάξης μας θα μας περάσουν ότι πάμε να παραστήσουμε τους αριστοκράτες με την τρέλα τους και την ακολασία τους, θα μας πουν ότι κάνουμε ανταγωνισμό στον κόντε, θα μας περάσουν γι' ανήθικους και παραλυμένους, ότι δεν έχουμε τρόπο να φέρουμε σε λογαριασμό τον γιο μας κι ότι υπερηφανευόμαστε για τις αμυαλιές του. Κι εκείνος ο σπανός ο θεατρώνης, εκείνη η σπανομαρία, πού είχε τα μάτια της; Δεν τους είδε που έφευγαν; Αφιόνι τον είχαν ποτισμένο και δεν πήρε χαμπάρι; Επίτηδες τα έκανε όλα τα δήθεν αυστηρά του, ανώματος, του χρειάζεται ένα γερό ξύλο για να καταλάβει, να μαζέψει τα βρεγμένα του και να πάει στον αγύριστο μαζί με όλο του το μπουλούκι. Κι οι αφέντες θα μας περιγελάσουνε ότι κάνουμε τους ηθικούς και τους μη μου άππου, θα πουν πως είμαστε πιο πρόστυχοι από αυτούς, θα μας κλείσουν την πόρτα, θα μας κόψουν την καλημέρα, θα μας διαβάλουν, θα μας κάμουν κακό στις δουλειές μας, θα διαλαλήσουν πως στα ψέμματα είμαστε δημοκράτες, θα μας θέλουν για δικούς τους στις άλλες εκλογές και θα εκτεθούμε στους δικούς μας, θα κακολογήσουν τα κορίτσια μας: αν δεν μπορούμε να κρατήσουμε το σερνικό μας, πώς θα κρατήσουμε τα θηλυκά μας; Σήκω ντύσου, άντρα, να τρέξεις, να προλάβουμε το κανό μας.

Ο Γιάννης είχε ντυθεί, που λέτε, είχε φορέσει το πανταλόνι του παππού μας. Αντί να ψάξει να του πάρει το πορτοφόλι, σκέφτηκε να πάρει ολάκερο το πανταλόνι, ήξερε πως ο παππούς κρατούσε το πορτοφόλι του στην τσέπη του πανταλονιού του. το πανταλόνι τού ερχόταν φαρδύ, του έπεφτε, είχε όμως το νου του στο πορτοφόλι, στραβοπάτησε βγαίνοντας, έπεσε πάνω στην πόρτα, η γιαγιά

ανασηκώθηκε στο στρώμα της, «μωρή Αθηνά», φώναξε τη δούλα της, κόντευε να σβύσει ο λύχνος, θα ήταν δύο ή τρεις το πρωί, σκοτάδι κι αέρας κι ο σάλαγος της φουρτούνας και κάποιο κάρο που έφευγε, βιαστικά, μια γυναικεία φωνή, κάποιο χλιμίντρισμα του αλόγου.

– Σήκω, άντρα, να τρέξεις.

Τινάζεται ο παππούς, τι συμβαίνει, τι συμβαίνει· μωρή Αθηνά, φέρε ένα φως να βλέπουμε, να δω το ρολόι μου· δένει το μακρύ του σώβρακο, έρχεται η Αθηνά με μια λάμπα, τίποτα δεν άκουσα, αφέντη· δεν σε ρώτησα, Αθηνά, τα παπούτσια μου, το γιλέκο μου, κουνήσου, καημένη, το πανωφόρι μου, το καπέλο μου, την ομπρέλα μου, τι ώρα είναι· δεν άκουσα, αφέντη, δεν σημαίνει κανένα ρολόι εκκλησίας με τέτοιο καιρό· φέρε μου το ρολόι μου, Αθηνά, για δεσ πού το ακούμπησα, κουνήσου· τι συμβαίνει, αφέντη· τίποτα δεν συμβαίνει· συμβαίνει ότι σαν να βγήκε ο κύριος Γιάννης, αφέντη, σαν να τον περίμενε κάποιος, σαν να τράβηξαν κατά το λιμάνι, αφέντη, σαν να άκουσα που έλεγαν για τον καιρό, για το λιμάνι, για το *Γλαράκι* του καπετάν Θεοδόση, σαν να μην κατάλαβα ποιανού ήταν το κάρο, βρέχει έξω, αφέντη, χαλασμός, πού θα πάνε με τέτοιο καιρό· το πανταλόνι μου, Αθηνά· ποιο πανταλόνι, αφέντη· το πανταλόνι μου, πού το πήγες το πανταλόνι μου· δεν ξέρω ποιο πανταλόνι μου λες, αφέντη· αυτό δεν είναι, εκείνο δεν είναι, φέξε να δω καλύτερα, ούτε αυτό είναι, το γκριζο το πανταλόνι μου είναι με τις τιράντες· ποιες τιράντες· τη χαζή παριστάνεις, αυτό είναι το πανταλόνι του Γιάννη, πώς βρέθηκε εδώ το πανταλόνι του Γιάννη· βρέθηκε πάντως, αφέντη· δεν μπορώ να βγω στο δρόμο με άλλο πανταλόνι κι άλλο σακάκι, αυτό είναι του Γιάννη, το πανταλόνι μου, Αθηνά· το φορούσε ο κύριος Γιάννης, αφέντη· μαζί με τα λεφτά; Ποια λεφτά, αφέντη, δεν ξέρω τι λεφτά ήταν· το πορτοφόλι μου ήταν· έτσι είναι, αφέντη· αφού ήταν το πανταλόνι που είχε το πορτοφόλι· το παλίπαιδο, θα του σπάσω το κεφάλι· τι φταίει το παιδί μας, άντρα μου, τι φταίει το κακόμοιρο· δεν φταίει, αφέντη, εκείνη η βρόμα, αφέντη· το πανταλόνι μου· το πήρε μαζί με το πορτοφόλι, αφέντη.

Ο καπετάν Θεοδόσης είχε λάβει παραγγελία να περιμένει να σαλπάρει, δουλειά επείγουσα, καλοπληρωμένη, από εκείνες τις δουλειές που δεν παίρνουν αναβολή, επιβάτες δύο και πληρώνουν για εκατόν δύο. Σε σκέψη τον είχαν βάλει τέτοια λόγια, πράγματα περίεργα και πονηρά, καθόταν με το τσούρμο του στο καφενείο του λιμανιού και περίμενε, κοίταζε το ταβάνι, τρεις ώρες ήθελε να πάει απέναντι με τέτοιο καιρό, το τοπικό τραίνο περνούσε από την Κυλήνη κάπου μεταξύ έξι κι εφτά το πρωί, σωστά είχαν υπολογίσει οι επιβάτες του. Αν και οι νοικοκυραίοι απέφευγαν να ταξιδεύουν μέσα στη νύχτα, προτιμούσαν να φεύγουν στις εννιά το πρωί, να τους βλέπει ο κόσμος – για να τον πληροφορούν, αν δεν το ήξερε, ποιες δουλειές τούς τραβούσαν από το νησί – να δέχονται τα ξεπροβοδίσματα των γνωστών και φίλων και να παίρνουν το τραίνο που συνήθως περνούσε από την Κυλήνη στη μία το μεσημέρι κι ο σταθμάρχης το περίμενε υπομονετικά από τις έντεκα.

Γύρω από τον καπετάν Θεοδόση οι άνθρωποί του, δίχως περιέργεια, αμίλητοι, να πίνουν καφέδες, να πίνουν κάποιο σπύρτο δυνατό ν' αντέχουν στο κρύο και στην αρμύρα. Και πιο πέρα ο καπετάν Διονύσης με τους δικούς του, κακοφανισμένος που είχε αφήσει το κρεβάτι του και τη νεαρή γυναίκα του για να χτυπη-

θεί με τα κύματα και να πάει να φέρει από απέναντι τούβλα, χτιζόταν τότε το Γυμνάσιο του Άμμου, συμβόλαιο στη μέση. Ύστερα, μπήκε στο καφενείο ο Λεβής, Εβραίος ψωριασμένος, είχε ακουστεί το κάρο του να φτάνει. Τυλισμένος σ' ένα μαδημένο καπότο, έσταζε σαν τρύπιος κουβάς της Κόλασης. Τον είδε ο καπετάν Θοδόσης και κατσούφιασε και σηκώθηκε να τον προλάβει, να μην πλησιάσει πολύ και φέρει την ψώρα του, υγραμένη κι αχιστή, τόσο μέσα και την κολλήσει στον κόσμο. Κι ο καπετάν Διονύσης κοίταζε κοροϊδευτικά: τι δουλειά είχε ο καπετάν Θοδόσης μ' εκείνο το μούτρο, που όλοι τον είχαν για ρουφιάνο, αβανταδόρο, μεσίτη, σαράφη και κλεπταποδόχο;

– Πάμε, είπε ο Εβραίος.

«Καλό κατευόδιο», μουρμούρισε ειρωνικά ο καπετάν Διονύσης.

Και σηκώθηκε ο καπετάν Θοδόσης και το καφενείο άδειασε από τους μισούς ανθρώπους του κι έμεινε πίσω η βρόμα του Εβραίου, βρόμα από θειάφι, κατρουλιό και υγρασία ψωριασμένη, ο Θεός να με συγχωράει.

Μια φορά κι έναν καιρό, λοιπόν, βγαίνοντας από το καφενείο, ο καπετάν Θοδόσης γνώρισε αμέσως το θείο μας το Γιάννη, περίεργο του φάνηκε να κυκλοφορεί μ' εκείνο το φαρδύ πανταλόνι, χωρίς πανωφόρι, χωρίς καπέλο, τυλιγμένος στο σακάκι του, να τρεμουλιάζει από το κρύο, μουσκεμένος. Περίεργο του φάνηκε και σοβαρό και κατάλαβε πως θα είχε μπλεξίματα, ο παππούς δεν χαριζόταν, δεν ανεχόταν αστεά, δεν βάσταγε να τον πειράξουν στην υπόληψή του. Κι όταν ο θείος μας ο Γιάννης έβγαλε το πορτοφόλι και δίχως να μετρήσει του πρότεινε λεφτά, ο καπετάν Θοδόσης είπε:

– Δεν πάω πουθενά, έχει πολλή φουρτούνα, δεν έχω σαβούρα, δεν πάω πουθενά.

Κι όταν πρόσεξε πάνω στο κάρο μια μπαμπουλωμένη γυναίκα – κάτι τσουλούφια των μαλλιών της ξέφευγαν από το γούνινο σκουφί της, η κακομοίρα –, όταν είδε πως γι' αποσκευές αυτοί οι επιβάτες είχαν ίσα ίσα δύο μικρές βαλίτσες, όταν η βροχή τον χτύπησε στο κούτελο:

– Δεν πάω πουθενά, είπε, γιατί βρέχει και θα φουντάρουμε, δεν θα πάμε πέρα.

Ο Λεβής κλαψούριζε, «έλα να σε πω στ' αυτί, θα πληρώνει πράμα, καλοσυνεύει το καιρός, θα πληρώνει καλά, θα παίρνεις κι απ' το μερτικό μου σε λέω, έπεσε κιόλας το αέρας».

Ο καπετάν Θοδόσης έκανε πίσω, να μην τον πλησιάσει πολύ ο ψωριασμένος, σήκωσε τους ώμους του κι απάντησε ξερά:

– Εσύ τα λες αυτά, επειδή θα μείνεις εδώ, αλλά εγώ ξέρω τους καιρούς και δεν έχω όρεξη να πάω ασαβάνωτος και να με φάνε τα ψάρια.

Γύρισε να φύγει κι έφευγαν μαζί και οι δικοί του κι ακούστηκε γλυκιά φωνή, μελένια, από εκείνη την μπαμπουλωμένη πάνω στο κάρο:

– Τι γίνεται, κρυώνω!

Κι ο θείος μου ο Γιάννης την καθησύχαζε:

– Μια στιγμίτσα. Θα φύγουμε.

Ο Λεβής είχε γυρίσει στο καφενείο, είχε πιάσει τον καπετάν Διονύση, «άδειος θα πηγαίνει Κυλήνη να φορτώσεις, αν παίρνεις όμως το δύο επιβάτες θα σε πληρώσουν σε λέω για εκατόν δύο, θα σε δίνω πράμα κι απ' το μερτικό μου, τίποτα

δεν χάνεις και πολλά κερδίζεις, έτσι κι αλλιώς θα πηγαίνεις και κάνε γρήγορα σε λέω, να σαλπάρεις, να προλάβουν το άνθρωποι το τραίνο, να μη χάσουν το δουλειά τους, ανάγκη σε λέω μεγάλη κι εσύ καταλαβαίνει τώρα».

– Και γιατί, βρε καταραμένη ψυχή, δεν τους πάει ο καπετάν Θοδόσης; ρώτησε ο καπετάν Διονύσης.

– Παλαβός είναι σε λέω, είπε ο Εβραίος, φοβάται το καιρό, δεν έχει λέει σαβούρα, γέρασε σε λέω και δεν ξέρει τι του γίνεται, ζητάει και πολλά για να βγάλει το επιστροφή, δεν έχει από Κυλήνη να πάρει πράμα, εξυπηρέτηση σε λέω πάμε να κάνουμε, ψυχικό, δεν πάμε να γδάρουμε το κόσμο κι άσε τα πολλά και σήκω να σαλπάρεις, γιατί περνάει το ώρα σε λέω και ζημιά θα έχουμε όσο το κάνουμε συζήτηση.

Σηκώθηκε ο καπετάν Διονύσης, σούφρωσε τα χείλη του, βγήκε να δει τους επιβάτες, δεν είχε καλό μνημονικό, μα κάτι του θύμιζε εκείνος ο κακομοίρης ο νέος που τουρτούριζε, κάτι του θύμιζαν κι εκείνα τα δύο μάτια κι εκείνα τα τσουλούφια, γυναίκα ήταν, ποια να ήταν, ποιος να ήταν, τι σε νοιάζει, τι σε κόβει, ας είναι όποιος θέλει, τα λεφτά σου θα πάρεις, δεν πρόκειται να σκοτώσεις άνθρωπο, τη δουλειά σου θα κάμεις, ποιος θα σε κατηγορήσει; Οικογένεια δεν έχεις; Έξοδα δεν έχεις; Ανθρώπους δεν πληρώνεις; Ύψωσε το χέρι του να πλησιάσει ο Γιάννης, τα λεφτά κρατούσε στο χέρι κι έτρεμε ολάκερος, πάμε, πάμε, έλεγε. Και να μην τα πολυλογούμε, μπήκαν στο καΐκι – Παναγία τ' όνομά του – κι ανοίχτηκαν και το κύμα άνοιγε το στόμα του να τους καταπιεί. Κι ο Λεβής ανέβηκε στο κάρο και γύρισε την πλάτη του στη θάλασσα – η θέα των κυμάτων τον κατατρόμαξε – και τράβηξε για το κονάκι του στην Οβριακή, τόσα κι άλλα τόσα είχε βγάλει.

Στη συνέχεια η γιαγιά μας έλεγε πως ο παππούς έφτασε με το γιλέκο του, το πανωφόρι του, το καπέλο του, την ομπρέλα του στην παραλία, μόλις που η Παναγία έβγαине από το λιμάνι, ανέβηκε στο Γλαράκι του καπετάν Θοδόση, τους έπιασε στον δρόμο, τους γύρισε πίσω πριν ξημερώσει, πριν πάρει ο κόσμος είδηση, γλίτωσε το σκάνδαλο και την κακογλωσσιά, γλίτωσε και τη ζημιά στις δουλειές του. Του στοίχισε κάτι παραπάνω, αλλά κρατήθηκε, κατάφερε να διώξει εκείνο το θιάσο της συφοράς – μη ρωτάτε περισσότερα, έβαλε τα μεγάλα μέσα. Κι ενώ είχε υποσχεθεί στον εαυτό του σκληρά να τιμωρήσει τον θείο μας τον Γιάννη κι απειλούσε να τον δείρει με τη ζωστήρα του, που κρεμόταν στην αποθήκη κι η γιαγιά μας είχε πέσει στα πόδια του και τον ικέτευε να συνέρθει κι η Αθηνά στεκόταν παράμερα και κοίταζε, όταν αποβιβάστηκε από το Γλαράκι, την ίδια στιγμή που ο Γιάννης κατέβαινε από την Παναγία, του είπε «Πήγαινε γρήγορα να βγάλεις το πανταλόνι μου, να μη σε δει ο κόσμος». Κι άνοιξε την ομπρέλα του και από τέτοια ώρα πήγε εκείνη τη μέρα στο γραφείο του στο Γιοφύρι, ούτε είχε στραφεί να κοιτάξει την κοπέλα. Κι η γιαγιά μας έκανε τον σταυρό της που ο Μεγαλοδύναμος είχε φωτίσει τον παππού κι όλα είχαν τελειώσει καλά και δεν είχε πάθει τίποτα ο γιος της με τέτοιον καιρό, τα λεφτά χάθηκαν, τα πήρε ο ψωροεβραίος, αλλά δεν πειράζει, εκείνη η βρόμα τα έφταιγε όλα. Και πήγε στη δουλειά της: δασκάλα ήταν στο Καραμπίνιο.

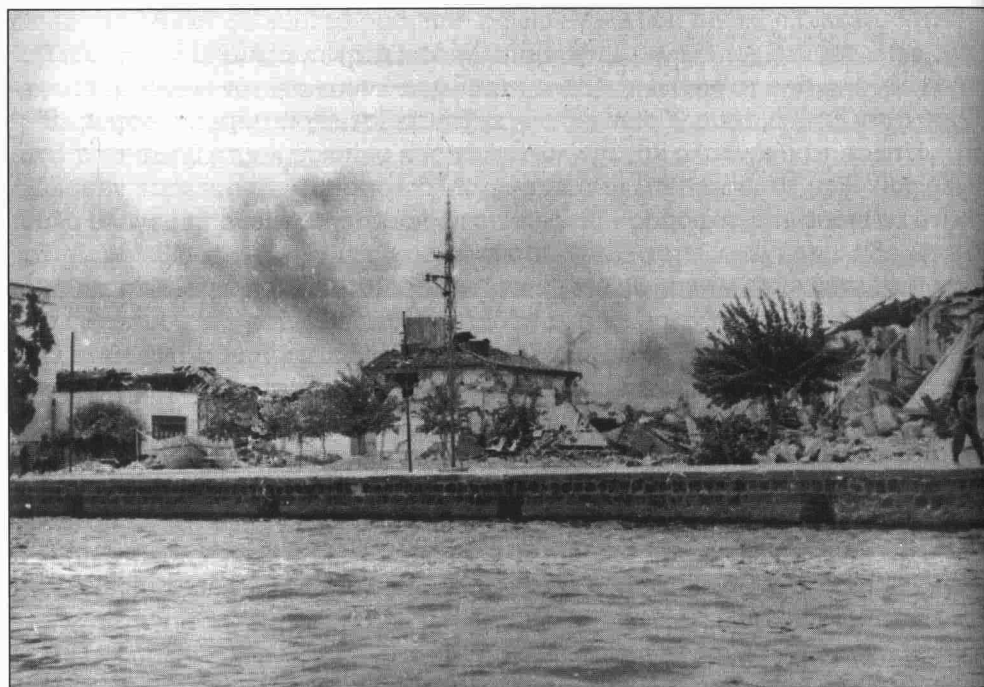
Κι οι θυγατέρες ξύπνιες, με τα νυχτικά τους, έστηναν αυτί ν' ακούσουν, πήγαινε στο δωμάτιό τους η Αθηνά και κουβαλούσε λεπτομέρειες δήθεν, ψέματα τους ξεφούρνιζε, ησυχία, κοπέλες, να μη σας ακούσει η μάνα σας και γίνει χα-

λασμός. Και τις έσπρωχνε στα κρεβάτια τους για να τους πει παραμύθια, μια φορά κι έναν καιρό ήταν μια βασιλοπούλα και πέρασε το βασιλόπουλο από το δρόμο και την είδε στο παράθυρό της και ξεμυαλίστηκε και πήγε στον πατέρα της, στον κυρ βασιλιά με τ' όνομα, που καθόταν στο θρόνο του και φορούσε προς τούτο την κορώνα του και δικάζε και του είπε. Σώπα, καημένη, την απόπαιρναν οι κοπέλες, πες μας καλύτερα τι έγινε τώρα τη νύχτα. Τίποτα δεν έγινε, οι παλιοπούτάνες οι γυναίκες τα φταίνε όλα, σηκώθηκε η γιαγιά σας, τι συμβαίνει, ρώτησε. Βαρύ το βήμα της στο διάδρομο, χώθηκαν οι κοπέλες στα κρεβάτια τους και δεν έβγαζαν άχνα.

– Κοιμούνται οι κοπέλες; ρώτησε η γιαγιά μας.

– Κοιμούνται, είπε η Αθηνά.

Κι η αλήθεια είναι πως ο θεός μας ο Γιάννης βγήκε στην Κυλήνη μ' εκείνη τη θεατρίνα, την πήγε στην Αθήνα, οργίασε μαζί της κι έπαθε φυματίωση, κάτι σαν φυματίωση, δεν σας λέω τα λεφτά που ξοδεύτηκαν για τα όργια από τη μια μεριά και για τους γιατρούς από την άλλη, πειράχτηκαν και τα νεφρά του, μια φορά κι έναν καιρό τέτοια γίνονταν, κι οι κοπέλες στα κρεβάτια τους. Και μια φορά που χάζευαν μέσα από τις γρίλιες, μέρα μεσημέρι, τους νεαρούς που περνούσαν μπροστά από το σπίτι του παππού μας στην Πλατία Ρούγα, η Αθηνά τις μαρτύρησε στη γιαγιά μας κι έβγαλε η συχωρεμένη τη ζωστήρα του παππού μας από την αποθήκη και τις έσπασε στο ξύλο, λίγο έλειψε να τις αφήσει στον τόπο, μια φορά κι έναν καιρό τέτοια γίνονταν.

ΑΝΑΜΕΣΙΣ ΣΤΑ ΕΛΑΙΟΔΕΝΤΡΑ του λιοστασιού του Σπύρου Πέττα ή Ατσαλή, στα δεξιά του δρόμου Ζακύνθου-Βολιμών, μετά την Καμάρα, πάνω από το λαγκάδι που κατέβαινε από την περιοχή του Κυδωνιού, στηθήκανε οι σκηνές για να φιλοξενήσουν τους Αγιολαζαριότες αμέσως μετά τους σεισμούς του Αυγούστου του 1953.

Η οργάνωση του καταυλισμού ανατέθηκε σε έναν ανώτερο αξιωματικό του πολεμικού ναυτικού, τον αντιπλοίαρχο Παύλο Κουντουριώτη, που μόλις ανέλαβε στρατοπεδάρχης, κινητοποίησε τις υπηρεσίες που του διατέθηκαν για να το πετύχει. Δημιουργήθηκαν κοινόχρηστοι χώροι για να μαγειρεύουν οι σεισμοπαθείς και πυροπαθείς σκηνίτες, χώροι για να χρησιμοποιηθούν για αφοδευτήρια, χώροι για τη διανομή τροφίμων και ρουχισμού, χώροι που εγκαταστάθηκαν ντεπόζιτα με νερό. Ακόμα σε ορισμένα σημεία κρέμασαν και κάτι ειδικούς σάκους για νερό, που χρησιμοποιούσε το πολεμικό ναυτικό, «γελάδες», τους έλεγαν. Έμοιαζαν με βυζί γελάδας. Στο κάτω μέρος περιμετρικά υπήρχαν μικροί κρουνοί, σαν ρώγες βυζιού. Για να πάρεις νερό έπρεπε να πατήσεις ένα κουμπί και όταν το άφηνες το νερό σταματούσε να τρέχει.

Στήθηκε ακόμα μια σκηνή στην οποία μεταφέρθηκαν οι φορητές εικόνες από το ναό του Αγίου Λαζάρου και χρησιμοποιήθηκε για τον εκκλησιασμό των κατοίκων. Σε μια άκρη του καταυλισμού στήθηκε και μια σκηνή όπου οργανώθηκε σταθμός για την περίθαλψη των τραυματιών και των ασθενών. Υπεύθυνος τοποθετήθηκε ένας γιατρός από το Γενικό Κρατικό νοσοκομείο των Αθηνών, ονόματι Μαραγκός. Βοηθοί του ορίστηκαν δυο ναυτοπρόσκοποι οι Διονυσάκης Καμπιώτης και Δημητράκης Κορφιάτης. Με γάζες, ιώδια και σουλφαμιδόσκονη φρόντιζαν τους τραυματίες που έφταναν μέχρις εκεί.

Οι δύο νεαροί είχαν πάρει την αποστολή τους πολύ σοβαρά και κάθε μέρα από ενωρίς, φορώντας τις προσκοπικές τους στολές πήγαιναν στο ιατρείο και αναλάμβαναν υπηρεσία. Ήταν η δεύτερη φορά που είχε πάει στο σταθμό περίθαλψης ο Σπύρος ο Φωτεινόπουλος, συνοδευόμενος από το γιο του Θοδωρή, για να του φροντίσουν ένα τραύμα που είχε στο κεφάλι του, να του βάλουν καθαρές γάζες και να του αλλάξουν τους επιδέσμους. Ο Σπύρος είχε ένα αρκετά μεγάλο τραύμα σαν μισοφέγγαρο, που άρχιζε λίγο πάνω από το μέτωπό του και εκτεινόταν προς το πίσω μέρος του κεφαλιού. Το έπαθε ο καημένος όταν καταπλακώθηκε από τα αγκωνάρια της πρόσοψης του μαγαζιού του, σαν έτρεξε να βγει στο δρόμο την ώρα του σεισμού.

Αφέθηκε στα χέρια των προσκόπων και έδειχνε να μη καταλαβαίνει πού βρισκόταν. Συντετριμμένος από τα όσα είχαν προηγηθεί, περίλυπος, θλιμμένος, σχεδόν αδιάφορος, για χιλιοστή ίσως φορά επανάλαβε, μια φράση που λες και του είχε καρφωθεί:

«Δε με νοιάζει που έχασα, μωρέ παιδιά, τα υπάρχοντά μου, αλλά τι θα κάνω με το μποκίνο μου;»

Ο Σπύρος, ήταν καροποιός το επάγγελμα. Έφτιαχνε ακόμα στειλιάρια και είχε και έναν τροχό όπου τρόχιζε διάφορα γεωργικά εργαλεία, κλαδευτήρια, τσεκούρια, αξίνες. Λίγα χρόνια πριν το σεισμό, επειδή οι δουλειές του, σαν καροποιός, δεν πήγαιναν τόσο καλά και προκειμένου να τα βγάλει πέρα αποφάσισε να φτιάχνει και φέρετρα. Τα φέρετρα που έφτιαχνε ο Σπύρος ήταν κομψοτεχνήματα. Αφού κατασκεύαζε τον ξύλινο σκελετό με καδρόνια, τον πέτλωνε με σανίδες, «σκουρέτο», και εσωτερικά έντυνε την κάσα με λευκό χαρτί του μέτρου και εξωτερικά με ψευτόλινο, λευκό ή μαύρο. Στη συνέχεια τοποθετούσε στην έξω πλευρά σατέν ύφασμα ή βελούδο. Από το ίδιο σατέν ύφασμα σχημάτιζε περιμετρικά στο καπάκι, παράλληλες σειρές από «φούσκες», που τις κάρφωνε με «καπαράδες». Στην κυρίως κάσα προσάρμοζε μακρόστενες επιμήκειες κατασκευές που παραγέμιζε με χαρτί, τα «φεστόνια», και τις κάρφωνε με κοινές μικρές πρόκες. Στο τελείωμα των φεστονιών τοποθετούσε τις «σινίλιες», ενώ στις τέσσερις γωνίες και στη μέση κρεμούσε χρυσαφένιες φούντες. Ανάλογα με την ηλικία του νεκρού είχε και διαφορετικό χρώμα το ύφασμα με το οποίο έντυνε την κάσα. Για τους μικρής ηλικίας είχε χρώμα λευκό, τους μεσήλικες μοβ, τους ηλικιωμένους μαύρο. Ενώ, κατά παραγγελία, κατασκεύαζε και κάσες με το κυρίως σώμα λευκό και τις φούσκες και τα φεστόνια μοβ ή μαύρα. Στο καπάκι τοποθετούσε κι ένα συρμάτινο σταυρό στολισμένο με ψεύτικα μοβ γιούλια. Στους νεαρής ηλικίας νεκρούς ο σταυρός ήταν κατασκευασμένος από λευκό-χρωμα άνθη. Στους ανύπαντρους τοποθετούσε, πάνω στο σκέπασμα, ένα στεφάνι γάμου.

Προσάρμοζε ακόμα στο κάτω μέρος της κάσας έξι ξύλινα πόδια, τρία από κάθε πλευρά. Τα πόδια τα έβαφε με χρυσαλοιφή, μπρούντζινα. Το σταυρό τον αφαιρούσε πριν από την ταφή και τον αντικαθιστούσε με έναν άλλον άνθινο, γεναμένο από χρυσάνθεμα, ενώ ανάλογα με τα χρήματα που πλερωνόταν άφηνε ή αφαιρούσε τα πόδια και τα υπόλοιπα διακοσμητικά. Την αυγή της ημέρας του σεισμού, Τετάρτη 12 Αυγούστου, του είχαν παραγγείλει να κατασκευάσει μια κάσα για κάποιον που είχε πεθάνει την προηγούμενη στο χωριό Κοιλιόμένο. Του είχαν φέρει τα μέτρα, ένα κομμάτι σπάγκο, όπου καθόριζε το μήκος και το πλάτος του σώματος του νεκρού. Το πλάτος το σημείωναν με ένα κόμπο στη άκρη του σπάγκου. Είχε στρωθεί από μπονόρα στη δουλειά. Θα ερχόντουσαν να την πάρουνε το μεσημέρι και λίγο πριν γίνει ο σεισμός ο Σπύρος είχε τελειώσει την κατασκευή της. Έριξε μια τελευταία ματιά και καμάρωσε για τη δουλειά που είχε κάνει. Δεν είχε καλά καλά τελειώσει την επιθεώρηση, όταν η γη άρχισε να τρέμει κάτω από τα πόδια του. Σεισμός, φώναξε τρομαγμένος. Το φέρετρο ταρακουνήθηκε και έπεσε από τα στρίποδα που το είχε ακουμπήσει. Το μαγαζί αναταράχτηκε και ξύλα και εργαλεία άρχισαν να πέφτουν χάμω. Ένα σύννεφο σκόνης κάλυψε ολόκληρο το κατώι. Πετάχτηκε στο δρόμο δρασκελίζοντας με δυσκολία την κεντρική πόρτα του μαγαζιού. Δεν είχε προφτάσει να κάνει ούτε ένα βήμα όταν καταπλακώθηκε από τα αγκωνάρια της πρόσοψης του σπιτιού. Ανέπνεε με δυσκολία. Το σάλιο στέγνωσε στο στόμα του. Πονούσε. Αίματα τρέχανε στο πρόσωπό του. Κάποιοι από τα διπλανά μαγαζιά τρέξαν να τον βοηθήσουν. Τον τράβηξαν από τα χαλάσματα και πήγανε όλοι μαζί στα περιβόλια και

από εκεί στα αλώνια των Καμινιών. Πολλοί Αγιολαζαριώτες είχαν φτάσει εκεί. Κοιτούσαν ο ένας τον άλλο τρομαγμένοι και έκαναν το σταυρό τους. Τέτοιο κακό πρώτη φορά είχαν δει τα μάτια τους. Μέσα σε λίγη ώρα είδαν τα σπίτια τους να γκρεμίζονται. Προσπαθούσαν να μάθουν για την τύχη των δικών τους ανθρώπων. Ρωτούσαν για τους συγγενείς και τους φίλους τους. Ρωτούσαν για τους γειτόνους τους. Οι περισσότεροι τα είχαν χαμένα. Δεν γνώριζαν τι να κάνουν. Κάθισαν χάμω και περίμεναν.

Το σπίτι που είχε το μαγαζί του ο Σπύρος, ήταν ιδιοκτησία του ιερού ναού του Αγίου Λαζάρου, της Παναγίας, όπως έλεγαν. Ήταν ένα παλιό σπίτι με εμφανή σημάδια φθοράς. Στον όροφο κατοικούσε η οικογένεια του Θεοφάνη Σοφού. Ο Φάνης είχε μανάβικο κοντά στους Αγίους Σαράντα, στην αρχή του δρόμου, στα Τσαρουχαρέικα, και όλη του η οικογένεια βρισκόταν εκεί και βοηθούσαν. Η γυναίκα του η Δημητρία και ο γιος τους ο Λάκης.

Η Δημητρία ήταν κοντή και πολύ χοντρή. Ήταν μια από τις πιο παχύσαρκες γυναίκες της Χώρας. Ο Νιόνιος Συνετός ή Μπόννας, γνωστός μαντισαδόρος, σατιρίζοντας πρόσωπα και πράγματα από τη γειτονιά, την τελευταία πριν από το σεισμό χρονιά, στα κούλουμα, στο κτήμα του Νικόλα Χριστόφορου ή Λιβάνη ανεβασμένος σε ένα τραπέζι απάγγελλε:

«... Της Δημητριάς του Σοφού, της δίνω την γκρανκάσα, που έρχεται με το σώμα της και δε μας κάνει κιάσα».

Η Δημητρία ήταν γνωστή με το παρατσούκλι η Φάναϊνα. Όταν τα πράγματα ηρεμήσανε κάποιος από τη γειτονιά είπε στο Σπύρο.

«Σπύρο, δεν κάνεις το σταυρό σου που δεν ήταν στο σπίτι της η Φάναϊνα γιατί φαντάσου να έπεφτε πάνω σου; Θα σε έσκαγε, καημένη μου».

Στη γειτονιά, ο Σπύρος ήταν ιδιαίτερα γνωστός, από τις πρόβες που έκανε όταν έπαιζε στο μαγαζί, τις ώρες που δεν είχε δουλειά, το χάλκινο μουσικό του όργανο, το μπάσο. Ήταν στέλεχος της μιας από τις δύο μουσικές μπάντες που διέθετε εκείνα τα χρόνια το νησί, της φιλαρμονικής «Δαβίδ». Στις μπάντες του νησιού συμμετείχαν και άλλοι Αγιολαζαριώτες. Ο Στέλιος ο Πατσόπουλος που έπαιζε ταμπούρλο, ο Αντώνης ο Γιατράς κλαρίνο και σαξόφωνο, ο Νιόνιος ο Ακτύπης ή Νανίτος τζένις, ο Νίκος Ξένος-Κούτας ή Μπαρμπαγιάννης σαξόφωνο και κουαρτίνο, ο Σκοπιώτης ο Γκλαβός κορνέτα, ο Νίκος ο Γκλαβός κλαρίνο, ο Πώπος ο Γκλαβός μπάσο, ο Νίκος ο Σαρακίνης φώνιο, ο Σπύρος ο Πάστρας τζένις. Πολλοί από αυτούς περνώντας από το μαγαζί σταματούσαν για να τον πειράξουν, μα και πολλά παιδιά πηγαίναμε εκεί για να τον ακούσουμε να παίζει. Μας έκανε εντύπωση έτσι που φυσώντας φούσκωνε τις μασέλες του και έβγαίναν από το όργανο οι μουσικοί ήχοι. Τον κοιτούσαμε ακόμα όταν γυάλιζε το μπρούντζινο όργανο. Άπλωνε πάνω του μπράσο και το έτριβε με ένα μάλλινο ύφασμα. Τελευταία είχε προμηθευτεί ένα «μποκίνο», προστόμιο, για το όργανο, που ταίριαζε απόλυτα στα χείλη του και ήταν πολύ ευχαριστημένος. Έλεγε ότι το όργανο έβγαζε νότες που σου χαϊδεύανε τα αυτιά. Σου μιλούσανε στην ψυχή. Ήταν πολύ ευχαριστημένος από αυτό. Με το σεισμό όμως ο Σπύρος έχασε το μποκίνο και ήταν σαν να έχασε όλον τον κόσμο. Δεν τον ένοιαξε ούτε για το μαγαζί του, ούτε για το σπίτι του, ούτε για τη συφορά που έλαχε στο νησί.

«Δε με νοιάζει γι' αυτά που έπαθα, που έχασα, μωρέ παιδιά, τα υπάρχοντά μου, το σπίτι μου, το μαγαζί μου, την κάσα που έφτιαχνα, το κεφάλι μου που

έσπασε, αλλά έχασα το μποκίνο μου. Έχασα το μποκίνο μου», έλεγε και ξανάλεγε. «Και τώρα πώς θα στρώσουν τα χείλια μου σε καινούριο μποκίνο;».

Η ιστορία για το χάσιμο του μποκίνο έγινε γνωστή στον καταυλισμό. Ορισμένα παιδιά πήγαμε στα χαλάσματα του μαγαζιού μήπως και το βρούμε. Λυπούμαστε να τον βλέπουμε έτσι στεναχωρημένο. Όσο και να ψάξαμε δεν το βρήκαμε. Το μποκίνο χάθηκε και ο Σπύρος έδειχνε να μη μπορεί να το ξεπεράσει. Έδειχνε να έχει χάσει τον κόσμο του. Να έχει χάσει τα πάντα. Το ασήμαντο για κάθε άλλον εξάρτημα ενός μουσικού οργάνου, ήταν για το Σπύρο όλη του η ζωή. Αν ξανάπαιξε μετά μουσική δεν γνωρίζω. Μα αν έπαιξε σίγουρα δεν θα έπαιζε όπως μ' εκείνο το μποκίνο, που τόσο πολύ του στοίχισε το χάσιμό του...

Λεξιλόγιο

Καπαράς: Επίχρυση πρόκα με μεγάλο κεφάλι.

Μποκίνο: Προστόμιο χάλκινου μουσικού οργάνου.

Σκουρέτο: Σανίδα πάχους 1,3 χιλιοστά και πλάτους 2,5 πόντους.

Σινύλια: Μαύρο κρότσι που στόλιζε το φεστόνι.

Φεστόνι: Διακοσμητική φάσα από σατέν.

Φούσκα: Διακοσμητική κατασκευή από βελούδο ή σατέν.

Χώρα: Η πρωτεύουσα του νησιού.

*Ω, Άνεμε, αν έρχεται ο Χειμώνας,
μπορεί να 'ναι η Άνοιξη μακριά;
Πέρσου Σέλλευ'*

JAPAN AIRLINES², πτήση Τόκιο-Μπανγκόκ, λίγο μετά την απογείωση. Ήταν η εποχή που ακόμα η πρώτη θέση δεν είχε αντικατασταθεί από την business class³. Η εποχή που ακόμα οι νομικοί σύμβουλοι αραβικών συμφερόντων ταξιδεύανε στην πρώτη θέση. Όχι πως οι ανέσεις της «επιχειρηματικής θέσης» είναι ευκαταφρόνητες, μην τρελαθούμε, όλα καλά κι ωραία: με ωραιότερο, τα ευρύχωρα αναπαυτικά καθίσματα. Αν λείπει κάτι, είναι εκείνο το απεριγράπτο που ονομάζεται κλάση. Οι καπιταλιστικοί εγκέφαλοι που επιβάλανε την «επιχειρηματική θέση» όμως το βρήκαν υπερβολικό να πληρώνουμε για την κλάση: κάτι που δεν καταλαβαίνανε και που σίγουρα δε διαθέτανε. Τέλος πάντων...

Ο Επτανήσιος επιβάτης ακούμπησε νωχελικά στα χείλη το ποτήρι της σαμπάνιας. *Veuve Clicot, née Ponsardin*⁴, κάποιας συγκεκριμένης εσοδείας. Η αίσθηση του κρυστάλλου τού φάνηκε πιο απολαυστική από τη σαμπάνια. Ευχαρίστησε μ' ένα χαμόγελο, το ζωντανό χαμόγελο μεθ' υποκλίσεως: τη Γιαπωνεζούλα αεροσυνοδό που πάσχιζε διά περιποιήσεων να τον εξοντώσει. Όχι, προς το παρόν, δεν είχε ανάγκη από τίποτ' άλλο.

Για μια στιγμή σκέφτηκε να ξαναδιαβάσει, να συμπληρώσει, να ολοκληρώσει τις σημειώσεις του. Η προαναφερθείσα κλάση ωστόσο τον απέτρεψε και το ανέβαλε για... μερικά χρόνια, όταν πια θα ταξίδευε στην business class. Έκλεισε τα μάτια, ξάπλωσε αναπαυτικότερα και αναπάντεχα ονειροπόλησε τη Ζάκυνθο. Περίεργο: την προσεισμηκή Ζάκυνθο κι ας μην είχε ξεκάθαρες αναμνήσεις. Τα μαθητικά του χρόνια, βλέπετε, τα είχε ζήσει στην Αθήνα και το 1953 έδινε εισιτήριες εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο. Ήταν η χρονιά του σεισμού, της πυρκαγιάς, της καταστροφής.

Του συνέβαινε συχνά, όποτε αναζητούσε την προσεισμηκή Ζάκυνθο με το μέσα βλέμμα, να κάνει δάνεια από τη σημερινή Κέρκυρα. Τα ψηλά κτίρια της Σπιανάδας, τα καντούνια πίσω από τον Άγιο Σπυριδώνα, οι εύηχες καμπάνες, η αρχοντιά των Λιστών, το παραδοσιακό στέκι του Παπαφλωράτου. Τότε ακριβώς, εκεί στο καφέ μπαρ του Παπαφλωράτου, την πρωτοπρόσεξε. Γαλανομάτα, ξανθιά και όχι, μακρυμάλλα, μακροπόδαρη, εύθραυστη, αιθέρια περισσότερο παρά υλική...

Σηκώθηκες, άδραξες μ' επιδέξια αδεξιότητα κάτι χαρτιά από το τραπεζάκι σου, τα τσιγάρα, μια τεράστια τζάντα και δρασκέλισες στην πρώτη θέση των Japan Airlines. Πτήση Τόκιο-Μπανγκόκ. Τα παστωμένα χαμόγελα δύο ex officio ευγενεστάτων σε καλωσορίσανε με σπασμωδικές υποκλισούλες και σε οδηγήσανε στην απέναντί μου πολυθρόνα. Η πάλοι ποτέ πρώτη θέση των Japan Airlines, όλων των τότε Airlines δηλαδή, ήταν ένα ευρύχωρο σαλόνι. Μπορούσες να κάτσεις οπουδήποτε, ακόμα και πισωπλατίζοντας το πιλοτήριο.

– Ελπίζω να μη σας ενοχλώ, είπες ενώ έψαχνες ήδη στην τεράστια τζάντα. Η φωνή βαθιά, βραχνή, εντελώς αταίριαστη προς την εύθραυστη φιγούρα σου: γι' αυτό και απόλυτα ερεθιστική. Όσο για τα ελληνικά σου, άψογα μεν, αλλά με χαριτωμένη γερμανική προφορά.

– Δε μοιάζετε Κερκυραία, είπα διαιωνίζοντας τις χαζομάρες του μακαρίτη κυρίου De la Palisse.

– Επιτέλους, ξεφώνισες, και γέλασες σαν κοριτσόπουλο.

Με τ' αριστερό τράβηξες από το χάος της τζάντας ένα επισκεπτήριο και μου το έτεινες θριαμβευτικά. Μαζί, πρώτη φορά μου χάρισες το βλέμμα σου το γαλάζιο· μ' έπνιξες στο γαλάζιο.

Όπως το 'παιρνα ακούμπησα άθελα τα δάχτυλά σου· ανατρίχιασα· ξαναγέλασες. Προσπάθησα να διαβάσω μισοκλείνοντας και σφίγγοντας τα βλέφαρα. Η καταραμένη μυωπία αντιστεκόταν ακόμα στην πρεσβυωπία μου. Ωστόσο απέφυγα να βάλω τα γυαλιά μου. Αρχή κοκεταρίας, αρχή φλερτ...

Το κατάλαβες φυσικά. Πιστοποιητικό: το βαθύχορδο γέλιο σου, το ερεθιστικό...

«Doctor Pückler-Muskau»

– Ιόνια Πύκλερ-Μούσκαου, συμπλήρωσες τη σύσταση κάπως στρατιωτικά.

– Είσθε Γερμανίδα, πού κολλάει το Ιόνια;

– Αργότερα.

Τώρα και λίγο μυστηριώδης! Οι μετοχές σου στο Χρηματιστήριο του φλερτ χτυπήσανε ύψιστο όριο⁵. Πώς να σε αντιμετωπίσει ο καημένος ο κύριος Ντε λα Παλίσ; Άρχισες να μιλάς γρήγορα, με τόνο επαγγελματικό.

– Είμαι δημοσιογράφος του... Ήρθα να σας πάρω συνέντευξη για τα πενήντα χρόνια από τους σεισμούς στη Ζάκυνθο, το 1953.

Ο άντρας δεν άκουσε καλά το όνομα του εντύπου, δεν κατάλαβε καν αν επρόκειτο για εφημερίδα ή περιοδικό. Ντράπηκε όμως να τη ρωτήσει, καθώς με τον αέρα που πρόφερε τον τίτλο, θα 'πρεπε να θεωρείται πασίγνωστο. Ύστερα δε θέλησε να μαντέψει, κοντά στη στραβωμάρα, την ελαφρά (προς το παρόν) κουφαμάρα του. Ένας μεγάλος άντρας που φλερτάρει, συνήθως, γελοιοποιείται αναζητώντας προσποιητά τα νιάτα του.

– Μα, ψέλλισε εκείνος ακόμα πιο χαζά, δεν περάσανε ακόμα πενήντα χρόνια από τους σεισμούς της Ζακύνθου, δεν υπάρχει επέτειος...

Τίναξε το μακρύ μαλλί εκείνη και ξεκαρδίστηκε σε νότες κάτω από το πεντάγραμμο.

– Γιατί είσθε τόσο σχολαστικός; Κάποτε θα έρθει η επέτειος· το μόνο σίγουρο στον κόσμο μας είναι οι επέτειοι. Τώρα μου ήρθε εμένα και ήρθα να σας πάρω τη συνέντευξη. Τότε, θα τη δημοσιεύσω.

Έκανες το λάθος και ξεστράτισες στην ειρωνεία. Λάθος τακτικής, καθώς με την ειρωνεία ξόρκισες τη μαγγανεία του φλερτ. Πήρα ύφος αυστηρό αλλά δεν ξέρω πόσο πειστικό· μάλλον μια γκριμάτσα υψηλής, τραυματισμένης αξιοπρέπειας. Το κατάλαβες, προσπάθησες εμφανώς να μη γελάσεις κι έκανες νόημα στις δυο Ασιάτισσες πεταλουδίτσες.

– Να πιούμε κάτι; Είναι πρωί, τι θα λέγατε για ούζο;

– Πιστεύετε στ' αλήθεια πως θα βρείτε ούζο ανάμεσ' από Τόκιο και Μπανγκόκ;

Της το γύρισα ατάκα, μπάζοντας κι από μέρους μου μια πρέζα ειρωνείας. Επιτέλους...

Οι ζώσες υποκλίσεις μάς ζώσανε με χαριτωμένα βηματάκια και γελάκια. Χαριτωμένα, για να εξηγηθούμε, σύμφωνα με την κίτρινη αισθητική. Σύμφωνα με

τη δικιά μου, τη λευκή, θυμίζανε κουραστικές σουσουράδες. Σουσουράδες με σκιστά μάτια και κολλημένα χαμόγελα, κομίστριες μηνύματος πολιτισμού αλλά όχι συμπάθειας.

– May we have some Uso with ice, please⁶.

Θα τους ήρθε σμπάρο αλλά το αντέξανε· γελάκια, υποκλισούλες νέες και σκορπίσανε στις άκρες του σαλονιού. Τώρα τα βηματάκια μου φανήκανε πυκνότερα, εκνευριστικότερα.

– Μπορεί και να τις πήρα στο λαιμό μου, είπες κοκέτικα και ξανατίναξες τη μαλλάρα. Αν δεν έχουν ούζο, ξέρεις, μπορεί και να κάνουνε χαρακίρι.

Το βρήκα κακόγουστο. Πρώτη φορά βρήκα κάτι κακόγουστο στην εύθραυστη γοητεία σου.

– Μπορεί να κάνει όλο το πλήρωμα χαρακίρι και τότε, καλή μου, θα 'χεις πρόβλημα. Εννοώ και το πλήρωμα του πιλοτηρίου, φυσικά...

Έδειξες ξαφνιασμένη, μετά γέλασες εκρηκτικά. Τόσο ερεθιστική απάνω σου αυτή η αντίφαση αιθέριου και χοϊκού. Το γέλιο της Κάρμεν στα χείλη της Λουτσίας των Λάμερμουρ.

– Τελικά, είσαι γυναικάς, ξεφώνισες ενθουσιασμένη. Κατέχεις και τις δύο αρχέτυπες προσβάσεις.

– Που είναι;

– Η συνεσταλμένη αμηνανία που ξυπνάει τη μητρότητα και η επιθετική αυθάδεια που ξυπνάει το λίμπιντο.

– Your Uso, madam!⁷

Θρίαμβος απόλυτος του Ανατέλλοντος Ηλίου. Ούζο, καβαλιώτικο μάλιστα, παγάκια σε κρυστάλλινο μπολ, νέες υποκλίσεις και χαμόγελα· που σ' άλλα στόματα το δίχως άλλο θα 'ταν αλαζονικά.

– Θέλεις πάγο; ρώτησε η ωραία ψύχραιμα, λες και την είχανε σερβίρει στο Κολωνάκι.

– Θέλω παγάκι ένα και όχι νερό, παρακαλώ.

Αμηνανία από μέρους μου, αδεξιότητα· πού το είχε δει η ευγένειά της το λίμπιντο;

– Prosit. Στην υγεία σας, ήθελα να πω.

Καθώς σήκωνε αργά το ποτήρι του, ξαναβυθίστηκε στο γαλάζιο της. Η πρώτη γουλιά του ούζου όμως κινητοποίησε τα αντισώματα.

– Τι είναι για σένα ένας σεισμός· ένας σεισμός με πυρκαγιά, σαν του 1953;

– Κάτι σαν ξαφνικός θάνατος.

Ένωσα το αίμα: τρόμπα στο κεφάλι μου. Τα αντισώματα πανοστρατιά.

– Καθώς βλέπω η συνέντευξη άρχισε, έκρωξα παρά είπα. Δίχως μάλιστα να συγκατατεθώ να την παραχωρήσω. Θεωρείς την εύθραυστη γοητεία σου πανίσχυρη και είναι.

Το γαλάζιο σου μούντυνε. Δεν το 'πες αλλά το 'γραψες στα χαρακτηριστικά σου: «Άσε τις σαχλαμάρες».

– Όχι θάνατος, διόρθωσα, κάτι παραπάνω: καταστροφή των συμβόλων της αθανασίας.

Θέλοντας και μη είχα μπει στο παιχνίδι της. Γουλιά ούζου δεύτερη.

– Ο άνθρωπος γνωρίζει το θάνατο, συνέχισα, δίχως όμως να τον αποδεχθεί. Με τη μεταφυσική ελπίζει να τον υπερβεί στο μέλλον, με την Τέχνη πασκίζει να

τον υπερβεί στο παρόν. Η ποίηση, η μουσική, τα εικαστικά, τα αρχιτεκτονικά μνημεία, σε τελική ανάλυση, αποτελούνε προσπάθειες υπέρβασης του θανάτου. Σύμβολα, αν προτιμάς, υπέρβασης του παραλογισμού του θανάτου.

– Παραλογισμού; Δε συμφωνώ, ας το αφήσουμε όμως γι' αργότερα. Εγώ, αντίθετα, βλέπω την υπέρβαση του θανάτου στην Άνοιξη, στην αέναη αναγέννηση. Στα πρώτα μπουμπούκια σε ξερό κλαρί, στα πρώτα κλαψουρίσματα του νεογέννητου...

Ο άντρας ανακάθισε σκοτεινιασμένος. Τόσο σκοτεινιασμένος που προκάλεσε κινητικό άγχος στα ασιατικά χαμόγελα. Τα αενάως ανατέλλοντα, φωτεινά...

– Κάνεις ένα λάθος, βόγκηξε σχεδόν. Η άνοιξη, η ιδέα της αναγέννησης, τείνει στην αθανασία του γένους. Εκείνο που απασχολεί τον άνθρωπο είναι η αθανασία του είδους. Η αθανασία του σκεπτόμενου, συναισθανόμενου, αναντικατάστατου εγώ του. Κάνοντας Τέχνη, που σε τελική ανάλυση είναι ατομική, προσπαθεί ο καθένας να υπερβεί τον ατομικό του θάνατο.

– Όστε ο Σολωμός όταν σχεδίαζε και ξανασχεδίαζε τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους», το 'κανε αποκλειστικά για να επιζήσει στη μνήμη των Νεοελλήνων; Φθινό πρότυπο αθανασίας, αγαπητέ, και μικρόψυχο.

Σε ατένισα θεριεμένος από το πείσμα μου. Για πρώτη φορά δεν πνίγηκα στο γαλάζιο αλλά προσπάθησα να κολυμπήσω.

– Ακούω, άκουσα να λέει μια φωνή που θα 'πρεπε να ήταν η δική μου.

– Ο θάνατος του ανθρώπου, του μόνου όντος που συνειδητοποιεί το θάνατο, αποτελεί σκάνδαλο. Ταυτόχρονα όμως αποτελεί καταλύτη εξισορρόπησης και αφετηρία υπέρβασης. Φαντάζεσαι μια κοινωνία αθανάτων, μια κοινωνία ατέρμονα; Χωρίς το θάνατο δε θα υπήρχε φόβος και χωρίς το φόβο δε θα υπήρχε έλεος. Δε θα υπήρχε αυτογνωσία, φιλοσοφία, δικαιοσύνη και τέχνη. Χωρίς το Γολγοθά και τη σταύρωση δε θα υπήρχε αγάπη.

Βούβα εκ μέρους μου και σύγχυση. Έριξε συμπαθητικά εσύ τους τόνους.

– Η υπέρβαση σπαρταράει στην ψυχή του καθενός, μα δεν είναι μοιραίο του καθενός να την εκφράσει. Οπού τάχτηκε να εκφράσει την πανανθρώπινη λαχτάρα, από τον ανώνυμο ριμαδόρο μέχρι το Σολωμό, πραγματοποιεί την υπέρβαση για ατομική του λύτρωση αλλά και σαν εκφραστής, σαν πληρεξούσιος του βωβού γένους. Που, στη συνέχεια, θα τραγουδήσει τη ρίμα και θ' απαγγείλει το στίχο σαν δική του υπέρβαση. Το άτομο, το είδος, δεν εκφράζεται εγωιστικά για να μείνει αθάνατο στη μνήμη του γένους αλλά, σε τελική ανάλυση, για να εκφράσει το γένος. Ξέρει και θέλει να εκφράσει το γένος. Ο Σπύρος Ευαγγελάτος, σε μια διάλεξή του, είπε ότι κάποιες ανθρώπινες νησίδες συνθέτουνε το αρχιπέλαγος του πολιτισμού. Δε θα συμφωνήσω απόλυτα. Ο πολιτισμός και οι αξίες του ανήκουνε στους εκφραστές, όμως ανήκουνε και στους δέκτες της έκφρασης. Τους όποιους, όσους. Το μεγαλείο του ανθρώπου, κοντά σ' όλες του τις μικρότητες, βρίσκεται στην ιδέα του γένους, στην ιδέα της αθανασίας του γένους μέσ' από την αναγέννηση.

Σώπασες και ξαναγέμισες τα ποτήρια· για να γιορτάσεις ίσως τα επινίκια. Αυτή τη φορά ξέχασες τα παγάκια...

– Μίλησέ μου για τη Ζάκυνθο τώρα και για το σεισμό του 1953. Μόνο μην αρχίσεις τις κλαψούρες και τις γνωστές κορόνες: υλίεσσα, ανθόσπαρτος, μυροβόλος...

– Και να ήθελα δε θα μπορούσα, απάντησα ξερά. Από υλίεσσα κατάντησε φαλακρή η καημένη (κυριολεκτικά καημένη) και από ανθόσπαρτος, τσιμεντόσπαρτος. Όσο για τα μύρα της, αραίωσαν επικίνδυνα από τις εξατμίσεις των περισσών, ζακυνθινών ή μη, αυτοκινήτων.

– Μπράβο, ξεφώνισες και χτύπησες τα χέρια με ενθουσιασμένη αυθάδεια. Όμως μην απεραντολογήσεις, σου παίρνω συνέντευξη, μην ξεχνάς.

«Εύθραυστη αυθάδεια», κατέληξα μέσα μου στον ορισμό της σεξουαλικότητάς σου. Αυτό ήτανε: «εύθραυστη αυθάδεια»! Άρχισα κι εγώ να ενθουσιάζομαι...

– Δεν ήρθε η ώρα, με συγκράτησες, λες κι είχες διαβάσει τη σκέψη μου. Παρομοίασες το σεισμό του 1953 με ξαφνικό θάνατο. Μην τοποθετηθείς στην κηδεία αλλά στο μνημόσυνο· τι σαράντα μέρες, τι πενήντα χρόνια. Σου δίνω τέσσερις φράσεις, τέσσερα χαρακτηριστικά, το πολύ...

Φασαρεύτηκες να ξαναφρεσκάρεις το ούζο μου κι εγώ έκλεισα τα μάτια να συγκεντρωθώ, σαν φοιτητής επί πτυχίω. Τέσσερις φράσεις, το πολύ, εύθραυστη αναιδεσπάτη;

– Καταστροφή των εικαστικών συμβόλων του ζακυνθινού πολιτισμού, το πρώτο. Ανακατάταξη της κοινωνίας με νίκη της δικαιοσύνης σε βάρος της ποιότητας, το δεύτερο. Νεοελληνικός μέσος όρος στη θέση της ιόνιας ιδιαιτερότητας, το τρίτο. Μετατόπιση της ιντελιγκέντσιας από την πρωτοπορία στην παρελθοντολογία. Αυτό: το τέταρτο.

– Κρυφάκουσα μια συζήτηση με το φίλο σου το Διονύση το Βίτσο, τον εκδότη του «Περίπλου». Καθόμουνα στο διπλανό τραπέζακι, σε μια δεξίωση του Τάση του Κούμανη, στο ξενοδοχείο «Κάραβελ»· δε με πρόσεξες. Ο φίλος σου ισχυρίστηκε ότι, τα τελευταία δέκα χρόνια, η ζακυνθινή ιντελιγκέντσια έδωσε αρκετά δείγματα γραφής. Ίσως όχι ριζοσπαστικά, όμως οπωσδήποτε σημαντικά.

Πήρα το ούζο που μου έτεινες, ξαναζεματίστηκα ξαναγγίζοντας τα δάχτυλά σου και διαμαρτυρήθηκα έντονα.

– Δε θυμάμαι τέτοια κουβέντα με το Διονύση ούτε δεξίωση στο «Κάραβελ». Ύστερα αν καθόσουνα δίπλα μου, θα σε πρόσεχα.

– Και τι έγινε; με αποπήρες. Η δεξίωση και η κουβέντα κάποτε θα γίνουνε, αυτό σε μάρανε; Πες μου καλύτερα, αντέχεις την αψάδα της αλήθειας; Ο σεισμός για τη γενιά του 1953, που δεν ήταν ακόμα η δικιά σου, ασφαλώς και λειτούργησε σαν καταστροφή. Για τις επόμενες γενιές όμως, λειτούργησε σαν άλλοθι. Ίσως να λειτουργεί έτσι ακόμα. Η παρακμή στο ζωικό χώρο είναι δεδομένη· η καταστροφή ενδεχόμενη. Η παρακμή γεννάει ίσως ενοχές, η καταστροφή γεννάει ανευθυνότητα. Δίνει συγχωροχάρτι. Η ανευθυνότητα, σε τελική ανάλυση, αποτέλεσε την καταλυτική συνέπεια του σεισμού.

Το αίμα (και το ούζο ίσως) μου ανέβηκε στο κεφάλι. Ανακάθισα, τεντώθηκα, σφίχτηκα μήτε κόκορος που πάει να λαλήσει και χειρονόμησα πλατιά· μάλλον γελοία, φοβάμαι.

– Η παρακμή, στην οποία αναφέρεσαι, είχε βάση οικονομική. Ωστόσο στη Ζάκυνθο, στην Επτάνησο ολόκληρη, τις τελευταίες δεκαετίες η οικονομική παρακμή ανακόπηκε, καλύτερα αντιστράφηκε, από την τουριστική βιομηχανία. Παραμένει λοιπόν ως κύρια συνέπεια του σεισμού η καταστροφή, μόνον η καταστροφή και η απελπισία!

– Αυτό που ονομάζεις απελπισία, εγώ το λέω ανευθυνότητα. Εξαιρώντας πά-

να τη γενιά του 1953. Και η ανευθυνότητα, φίλε, βολεύει. Οι Κερκυραίοι, δίχως άλλοθι εκείνοι, αντιδρούν υπεύθυνα και αγωνιστικά. Οι Κερκυραίοι ζούνε τον πολιτισμό τους σαν παρόν και αγωνίζονται να τον διατηρήσουνε στη μετατουριστική εποχή, να τον προσαρμόσουνε, να τον αναγεννήσουνε. Εσείς ζείτε τον πολιτισμό σας σαν παρελθόν και βολευόσαστε με μνημόσυνα. Έχετε παραιτηθεί από την αναγέννηση, κυρ Νίκια, από την ευθύνη της αναγέννησης, από το άγχος και τις οδύνες της Άνοιξης. Όμως, όπως είπαμε στην αρχή, η άνοιξη ταυτίζεται με την ιδέα της αθανασίας και η ιδέα αυτού του είδους της αθανασίας, της αθανασίας του γένους, χρειάζεται κότσια. Λυπάμαι, καλέ, αλλά οι μετασεισμικοί Ζακυνθινοί για πενήντα χρόνια δεν τα βρήκατε.

– Πλησιάζουμε την προσγείωση, ακούστηκε από τα μεγάφωνα, μελίρρυτη, ουδέτερη φωνή, με καλογουαλισμένα ασιατικά αγγλικά. Παρακαλώ προσδεθείτε και τέτοια...

Έκλεισα τα μάτια και σε φαντάστηκα στην Μπανγκόκ, σε σουίτα πολυτελή, ξενοδοχείου πολυτελούς, να βγαίνεις από το λουτρό σου γυμνή· το πολύ τυλιγμένη σε μια πετσέτα... Όταν τα ξανάνοιξα, οι ρόδες του αεροπλάνου πατούσανε στη γη, αλλά εσύ είχες φύγει.

Βιαστική και υπερβατική όπως είχες έρθει.

Δίπλα στο μισοάδειο μπουκάλι του ούζου ένα χαρτί, μοναδική μαρτυρία της τραυματικής παρουσίας σου. Τα γράμματα βιαστικά αλλά κομψά, χαριτωμένα: πώς να τα περιγράψω; εύθραυστα...

«Ένας πρόγονός μου, ο άρχοντας Püickler-Muskau, το 1839 ταξίδεψε στην Ελλάδα, ταξίδεψε και στη Ζάκυνθο. Το 1840 δημοσίευσε ένα βιβλίο εντυπώσεων, που είχε μεγάλη απήχηση στη ρομαντική εποχή του. Βάφτισε αργότερα μian από τις κόρες του Ιόνια και το όνομα έμεινε στην οικογένεια. Λυπάμαι αν τάραξα τη βολεμένη ανευθυνότητά σου, αλλά είπα την αλήθεια.

Κατά κάποιο τρόπο, δική σου
Ιόνια Π.»

Το υστερόγραφο με δυσκόλεψε λιγάκι. Τα γράμματα πιο βιαστικά, πιο εύθραυστα:

«Υ. Γ. Το σκέφτηκα κι εγώ το ντους, με ή χωρίς πετσέτα. Σίγουρα μian άλλη φορά.

Τότε, παραδοσιακά δική σου.
Ι. Π.»

Για το ρεπορτάζ Νίκιας Λούντζης
πολύ πρωί Μάρτης, Παρασκευή, 2003

Σημειώσεις

1. Percy Bysshe Shelley, *Ode to the West Wind* («Ωδή στο δυτικό άνεμο»).
2. Ιαπωνικές Αερογραμμές.
3. Επιχειρηματική θέση.
4. Χήρα Κλικό, κόρη Πονσαρντέν, περίφημος οίκος καμπανίτου.
5. Νεοελληνοβαρβαριστί: «λίμιτ απ».
6. Θα μπορούσαμε να έχουμε ούζο με πάγο, παρακαλώ;
7. Το ούζο σας, κυρία.

ΒΟΥΤΗΓΜΕΝΟΣ ΣΤΗ ΘΛΙΨΗ, συνόδεψα κ' εγώ τσι προάλλες, μαζί με κάμποσους φίλους, από τους πιο πιστούς, τον Γιαννάκη τον Ρώσση, στην τελευταία του κατοικία.

Και παρ' ότι σε παρόμοιες περιπτώσεις, αποφεύγω το όσο μπορώ, τα όποια φιλέματα παρηγορίας, είτε για γιώμα πρόκειται είτε γι' απλό καφεδάκι, να ιδείτε εκεί, πως ετούτη τη φορά προχώρησα ο καλός σου, αντάμα με τσ' άλλους, προς το γνωστό κυλικείο του Νεκροταφείου.

Έκατσα λοιπόν κάπως μπροχέρου' σ' ένα από τα στρωμένα τραπεζάκια της θεοπαγωμένης σάλας, μαζί με δύο-τρεις άλλους γνωστούς. Κι αμίλητος, όπως το ίδιο αμίλητοι μένανε και εκείνοι, μόλις που άγγιξα στο χείλο μου, το σερβιρισμένο από πριν καφέ, παγωμένο και ετούτονε.

Στάθηκα ωστόσο για κανά κουάρτο, όπως και οι ρέστοι ένα γύρω, επιβεβαιώνοντας ακόμα μία φορά τη λύπη μου για τον άτυχο φίλο, που κάπως αμπονορίτερα του κανονικού του 'λαχε να πάρει το δρόμο του γυρισμού. Έτοιμος κιόλας με το όπου θα 'κανε κάποιος την αρχή, ν' ασηκωθώ για να του δίνω κ' εγώ.

Και πράγματι, σε λιγουλάκι, το ξεσέκωμα γενικεύτηκε. Οπότε, μπροστά πάλε η αφεντιά μου και οπίσωθέ της, σκυθρωποί πάντα τους, οι ως τα προλίγο ομοτράπεζοι του καφέ, αφού ξανασυλλυπούμαστε θερμά την απαρηγόρητη χήρα, προχωρήσαμε σιωπηλοί, προς την έξοδο του Δημοτικού Νεκροταφείου.

Όπου έδεκει ακριβώς, έτοιμοι να... διαλυθούμε ησύχως, ο Κωστής, παλαιός φίλος και συμμαθητής του μακαρίτη, αποφάσισε έστω και την ύστερη στιγμή να σπάσει ετούτη την ομαδική βουβαμάρα:

– Μωρέ εκείνος, κακά-ψυχρά κι ανάποδα, αλλά ησύχασε. Το δράμα παραμένει ωστόσο για ετούτη την κακορίζικη, την κοντέσα που μνέσκε² θεομόναχη...

Δεν έδωκε όμως κανείς συνέχεια στη σωστή ετούτη κουβέντα του Κωστή, αλλά με το που μισακούεται αμοιβαία ένα μασημένο «... και σε χαρές», τραβάει ο καθένας το δρόμο του.

II

Από εκείνο το χειμωνιάτικο απομεσήμερο στο Νεκροταφείο, κόντευε να κλείσει μήνας. Όπου περασμένο μόλις μεσημέρι και ενώ κατά τα δημοσιοϋπαλληλικά «θέσμια» είχα επιδοθεί στο μάζωμα των χαρτιών μου, προκειμένου να πιάσω κ' εγώ στασίδι για την καθημερινή συναδελφική αλληλοενημέρωση (όπου πιο απλά τη λένε κουτσομπολιό) μου κτυπάει... νευρικά το τηλέφωνο.

Και λέω «νευρικά» γιατί όταν πρόκειται να μη θέλεις κάποια στιγμή ν' ακούσεις κανέναν, ετούτο τ' αναθεματισμένο κουδουνίζει κάπως αλλιώς. Ένα «ντρινν» δηλαδή, που από μοναχό του σε σωχαδιάζει. Έτσι, σκέφτηκα προς στιγμή να συνέχιζα το συμμάζωμα, αφήνοντάς το να κουδουνάει του καλού καιρού. Στο τέλος όμως αλληλούισα³. Και ευτυχώς δηλαδή, γιατί στην άλλη άκρη του σύρματος βρισκότουνα φίλος δικηγόρος, που λίγες φορές μου δίνει τη... χαρά να τον ακούω και λιγότερες να τονε βλέπω.

Που 'θελε, λέει, να με ρωτήσει αν θα είχα αντίρρηση να παρουσιαστώ μεθαύριο Παρασκευή στο Πρωτοδικείο για να βεβαιώσω τη γνησιότητα της υπογραφής στην ιδιόγραφη διαθήκη του μακαρίτη Γιαννάκη.

- Τόμου εκτός από φίλοι, είσαστε και... συνεργάτες.

Κατέληγε ο από τηλεφώνου συνομιλητής μου.

Συνεργάτες βέβαια με τη στενή έννοια τση λέξης δεν υπήρξα ποτέ με τον Ρώσση. Το μόνο πως κάποια φεγγάρια του κράτησα τα λογιστικά του βιβλία. Αλλά πού ώρες για παρόμοιες εξηγήσεις. Εφ' ω και χωρίς άλλη κουβέντα τονε βεβαιώνω πως θα παραστώ ευχαρίστως. Έτσι και την υποχρέωσή μου προς τους Ρώσσιδες εκπληρώνω και από τη μάλιστα το δικηγόρο ξοφλάω, όπου του βουλήθηκε⁴, μάτια μου, να με σεκάρει⁵ καταμεσήμερο.

III

Οπότε στη σημερινή δικάσιμο, εκτός από το χαρτί που 'χει διατυπωμένη την ύστερη θέλησή του ο μακαρίτης και που η γνησιότητα είναι αναμφίβολη, έχω την ευκαιρία να ξαναδώ από κοντά, ύστερα από ένα σχεδόν μήνα, την κοντέσα. Όπου εντός ολίγου θα τυγχάνει και τυπικά κυρία και κάτοχος της κάζα Ντε-Ρώσση.

Μίας αρχοντικής φαμελιάς, όπου για τετρακόσια σχεδόν χρόνια απαντιέται στη ζωή του νησιού με πολύ αξιόλογη μάλιστα παρουσία. Και που ο πρόσφατος χαμός του πρώην νοικοκύρη της, ως ελάχαινε και τελευταίος, δίχως καμιανής λοής απογόνους, την ξακληρίζει⁶ οριστικά.

Γιατί κακά τα ψέματα, μήτε η χήρα Ρώσση είναι πια σε θέση να τση δώσει μία συνέχεια, τραβηγμένη έστω από τα μαλλιά. Μήτε πάλι υπάρχει αρσενικό τσ' οικογένειας, μακάρι από θηλυγονία, για να τσοντάρει⁷ έδεκει, πλάι στο δικό του και το ιστορικό επώνυμο των Ντε-Ρώσσιδων, βαστάοντάς το κατά κάποιο τρόπο στην επιφάνεια.

Οπότε με το πέρασμα και ετουτηνής, τα μεν έχεια της, όσα παναπεί ρεουσίρουνε⁸ πάνε ολοσούμπιτα⁹ είτε σε τίποτσι ξενανψίδια είτε σε κάποια σπιτάλια¹⁰. Και οι Ντε-Ρώσση από ντούρα¹¹ και ονομαστή οικογένεια, ξεχνιέται με τον καιρό ολότελα¹². Ή διατηρείται μεν αναιώνια¹³ αλλά σαν σκέτο τοπωνυμικό. Κάτι ανάλογο με εκείνο του περιβολάρη Μπόχαλη ή του παπα-Τσιλιβή.

IV

Η αλήθεια ωστόσο είναι πως δεν άξιζε τέτοιο φινάλε, ούτε στον άτυχο φίλο αλλά ούτε και στη φαμίλια του. Και που αν συνεχίζει να τρογουρίζει στη σκέψη μου τ' οφείλει στην εκτίμηση που του είχα από εκείνα τα χρόνια τα παλιά.

Από τότε που το πατρικό μου σπιτόπουλο, κάμποσα πάσα πιο κει, ατένιζε με δέος το δικός τους τ' αρχοντικό.

Λίγο μεγαλύτερός μου βέβαια, μα πάντα του ευγενικός και ευπροσήγορος, δεν ξεπόρταγε ποτέ από την μπασία¹⁴ του παλάτσου του χωρίς να 'χει στο στόμα, για τον καθένα που θ' απαντούσε, και μία καλοσυνάτη «καλημέρα».

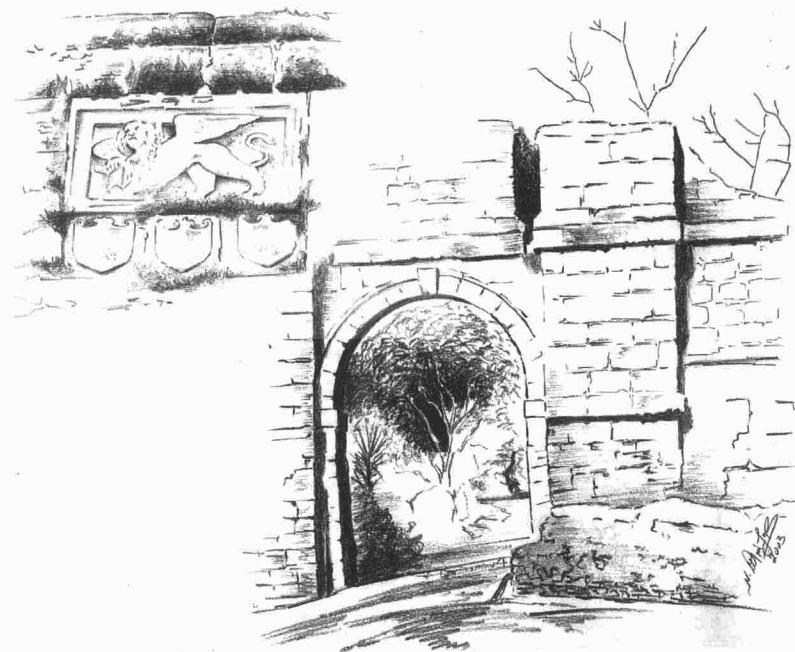
Μοναχοπαίδι, ως ειπώθηκε, παλιάς οικογένειας, που ο γενάρχης της Nicolas de Rossi, ευγενής, καταγόμενος από τη νότια Γαλλία, την εποχή των Σταυροφοριών, κατεβαίνοντας σιδερόφρακτος για τους Αγίους Τόπους, σκάλωσε αρχικά στην Κύπρο. Κι όπως την έβρηκε τσ' αρεσιάς του, κατακάθεται εκεί για παντο-

τινά. Οι απόγονοί του ωστόσο παρά την τόση αγάπη τους για το νησί τσ' Αφροδίτης, που 'ναι και η γενέθλια γης τους, το 1570 με την άλωσή του από τους Οθωμανούς, κάνουνε πανιά για τη δύση, που δε σώνει ως εκεί ακόμα το γιατάγανι του βάρβαρου Ανατολίτη.

Αράζοντας έτσι στον ευρύχωρο Αιγιαλό του μεσαιωνικού Zante, γίνονται ευχαρίστως δεκτοί από τη Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου, που διαφεντεύει τότε το νησί. Και ακόμα αναγνωρίζοντας τους μακροχρόνιους αγώνες τους ενάντια στην ημισέληνο, με διάταγμα του Δόγη, τους απονέμονται εκτός από γαίες και βαρονία. Γεγονός που τους υποχρεώνει να μετέχουν ενεργά στη ζωή της Μεγαλοπρεπούς Κοινότητας, που τυγχάνει πια η νέα τους πατρίδα. Άλλοτε σαν πολεμιστάδες (κολωνέλοι ή σοπρακόμιτοι), άλλοτε σαν ιερωμένοι (ηγούμενοι ή επίσκοποι), άλλοτε σαν επιστήμονες (μέντικοι ή νοδάροι).

Διαπρέποντας έτσι τρεις τέσσερους αιώνες στο νησί είναι πολύ φυσικό να ενδιαφέρονται για το ονόρε¹⁵ της οικογένειας, φροντίζοντας ο καθένας με τη σειρά του να κάνει το χρέος που του πρεμέρει¹⁶. Όταν μάλιστα οι αντενάτοι¹⁷ του, μες τα κουάδρα¹⁸ τσου, έδεκει στο ιντρόιτο¹⁹ της μπασίας, δεν παύουνε να ακαρτερούνε²⁰ έναν καινούριο Ντε-Ρώσση, που θα πάρει κι ετούτος τη θέση του.

Ο Γιαννάκης εντούτοις, παρά το παραπάνου ασήκωτο βάρος του προγονικού χρέους, γεννημένος τα χρόνια του Μεσοπολέμου και φοιτώντας σ' ονομαστά εκπαιδευτήρια τσ' Αθήνας, για να ακροασθεί στη συνέχεια σοφούς δασκάλους σε Πανεπιστήμια της Ευρώπης, έχει ζυμωθεί για με τα μηνύματα που μπάζει ολόενα η εποχή. Έτσι ώστε να βρίσκεται αρκετά προσγειωμένος σε μία πραγματικότητα που φτάνοντας, έστω και δειλά προς τα εδώ, στα δικά μας τα μέρη, προμηνύει την επερχόμενη σιγά σιγά ισοπέδωση.

... να μετέχουν ενεργά στη ζωή της Μεγαλοπρεπούς Κοινότητας, που τυγχάνει πια, η νέα τους πατρίδα.

Μα έλα τώρα εσύ, εάν έχεις κότσια²¹ να κάμεις παρόμοιες κουβέντες με τον κόντε Νικόλα Ντε-Ρώσση που όσο ζει δεν εννοεί να σγαράρει²² μήτε τρίχα από εκείνα που ξέρει:

– Όπως τα βρήκαμε, άνθρωπέ μου!

Και όπου με το δικό του πάντα μέτρο, ίσως να μην έχει και τόσο άδικο. Αφού δεν κάνει τίποτα περισσότερο παρά ν' ακολουθάει απόφιο, όπως κρατιέται ακόμα, τον δικόνε του κόσμο.

Γιατί μπορεί το ελληνικό, που κόπιασε τα Εξήντα Τέσσερα στα νησιά του Ιονίου, να διέγραψε με μία μονοκονδυλιά αρχοντιλίκια ή στέμματα, το παλάτι του ωστόσο στη σκορντάδα τ' Αϊ-Λευτέρη εξακολουθεί να στέκεται, μ' όλη τη σιγουριά που χρόνους τώρα επιβάλλει ένα γύρω του. Κι όσο θα υπάρχει ετούτο το κάστρο, οπού ψηλά στην μπασία του φιγουράρουν οι φαμελικές «άρμες»²³, το φτερωτό – παναπέι – άλογο που ορμάει σηκωμένο στα πισινά πόδια του, θα 'ναι κι ετούτος αφέντης.

Και που δε σώνει να 'ναι απλά αφέντης, αλλά και να το δείχνει.

V

Όλ' αυτά τώρα περνάνε από τη μικρή οθόνη του κεφαλιού μου, σαν ασπρόμαυρα πλάνα κάποιας ντόπιας ταινίας του εμπορικού που λένε κινηματογράφου, όση ώρα ο Πρόεδρος του Πρωτοδικείου, ευγενέστατος κατά πάντα, περνάει μία μία τις μικροϋποθέσεις με τη σειρά που 'ναι αναγεγραμμένες στο οικείο πινάκιο. Και με το που έρχεται η σειρά και της δικής «μας» υπόθεσης, της διαθήκης του Ρώσση δηλαδή, ασηκώνουμε και πλησιάζοντας το διαχωριστικό βρίσκομαι μπροστά στην έδρα έτοιμος για να δώσω την κατάθεσή μου.

Η διαδικασία, όπως την υπολόγιζα άλλωστε, είναι εντελώς τυπική. Οπότε με το που καταθέτω την ένορκη μαρτυρία μου για την αναμφίβολη γνησιότητα της υπογραφής του διαθέτη, προχωρώ προς τα έξω, ενώ πίσω μου ακριβώς ακολουθάει η κοντέσα αντάμα με το δικηγόρο της. Τόμου έχουνε ήδη νετάρει²⁴ κι ετούτοι απ' όλη αυτή την ιστορία. Οπότε, πριν προλάβω να βγω από το κτίριο, ταχύνοντας κάπως το βήμα, ξεκόβει από τον συνοδό της και πλησιάζοντάς με, εκτός από τις πολλές πολλές ευχαριστίες της για τη σημερινή παρουσία μου στο Δικαστήριο, με παρακαλεί, αν δεν μου κάνει κόπο, να τηνε συνοδέψω ίσαμε τ' αυτοκίνητό της για να μου παραδώσει κάτι χαρτιά που άφηκε για με ο μακαρίτης.

Έτσι, μην μπορώντας να κάμω διαφορετικά, την ακολουθάω ως την αντικρινή καντουνάδα²⁵ που 'χει αραγμένο το φιατάκι της.

VI

Μ' υπομάλης το φάκελο, όπως μου τον έδωκε προλίγου η χήρα, έτσι συσκευασμένο με χοντρό σπάο²⁶ κι ασφαλισμένο με βουλοκέρι²⁷ σπεύδω ολοταχώς για το Γραφείο. Και, παρ' όλη την κάψα μου, αναβάλω τουλάχιστο για σήμερα να ρίξω μία έστω ματιά στο περιεχόμενό του. Πιστικότερη η δουλειά που με περιμένει (έλαχε βλέπετε και ετούτο το σημερινό μορογάρισμα²⁸ στο Δικαστήριο) με υποχρεώνει ν' ακυρώσω προσωρινώς τ' απρόσμενο κάλεσμα που λες και μου έρχεται από το υπερέραν. Υποθέτω άλλωστε πως δε θα πρόκειται και για κάτι σπουδαίο ή βιαστικό έστω. Αν μάλιστα υπολογιστεί η παροιμιώδης «τυπικότητα» του μακαρίτη, ετότενες σίγουρα θα 'χει να κάμει με τσ' αιώνιες «εκκρεμότητές

του» του, που οι πιο πολλές μάλιστα, μετά την πρόσφατη κι οριστική του μετοικασία, θα 'χουν κιάλας αυτοδικαίως... παραγραφτεί. Αλλά κι έτσι να μην είναι τα πράγματα, μ' αφήνουν από μοναχά τους ένα κάποιο λάσκο. Τόμου, βρ' αδελφέ, και ο επισπεύδων από κει που είναι και βρίσκειται καταχωνισμένος δεν έχει τρόπο να... πιέσει περισσότερο.

Αυτά όλα γυρίζουνε γρήγορα γρήγορα στο κεφάλι μου, όπως τ' όλο ολοταχώς κινούμαι προς το Γραφείο. Με τη διαφορά πως, φτάνοντας ως την είσοδο της Νομαρχίας, την προσπερνάω και όλως ανεξήγητα κάνοντας δεξιά τρουπώνω στου Μπάμπη του φίλου μου, όπου εδωμέσα πίνεις ακόμα καφέ, όχι μόνο με την ησυχία σου αλλά και όπως ακριβώς τον γουστάρεις.

VII

Για την πόση ώρα στέκω εδωπα στον καφεéné του Τσιλιάνη, ομπροστά σ' ένα φλιτζάνι καφέ, δεν είμαι και τόσο βέβαιος. Τόμου κάποιες από αυτές τις στιγμές, ένιωσα σαν να βρίσκομαι κάπου αλλού. Σ' έναν άλλο, λέει, χώρο, γνώριμο μεν αλλά και τόσο αλαργινό. Σε κάποιο ευρύχωρο δωμάτιο που, παρά το λούσο και την αρχοντιά του, επικρατεί ένα γύρω του μία ανεξήγητη ανακατωσούρα.

Ξεκουνημένα έπιπλα, αναποδογυρισμένες καρέκλες και γυαλικά κομματιασμένα και πεταγμένα ολόγυρα. Αλλά και... σοφάδες, σωρός οι σοφάδες, αποκολλημένοι από ταβάνια και τοίχους και σπαρμένοι χάμου. Και ανάμεσα σ' ετούτη την απελπισία, το γερο-Ρώσση, σκληρό κι όπως πάντα του και ασυμβίβαστο, να στέκει άφοβος, αδιαφορώντας αν κάθε λίγο και λιγάκι ένα ακόμα κοσκίνισμα τον αναγκάζει όλο και περισσότερο να στυλιώνει τ' αδύναμα πόδια του.

Φιγούρα ξεθωρισμένη ίσως από του χρόνου το κύλισμα αλλά τόσο ζωντανά αποτυπωμένη στη μνήμη μου, που η απλή και μόνο αναφορά της, στα γραφόμενα του μακαρίτη, τη βγαίνει πάλι ολοζώντανη. Ναι, ήτανε τότες, λίγο μετά το πρώτο βιβλικό αντισήκωμα της Τετάρτης, όπου κάποιοι από τσου κατοίκους της τσαλακωμένης πια Πόλης, αναφουφουλιασμένοι²⁹ από το βιβλικό χτύπημα, με την ψυχή που λένε στα δόντια, πιλαλάνε μη λάχει και σιγουρέψουνε τουλάχιστον το κεφάλι τους.

Και ένας τέτοιος σωτήριος χώρος, αλάργα από χάσκουσες στέγες και ξεμπουχιασμένους, μόλις στεκούμενους τοίχους, ξανοίγεται ομπροστά τους το αβέρτο περιβόλι των Ρώσσιδων, που τα σωριασμένα εδώ και εκεί μουράγια³⁰ του έχουν ανοίξει περάσματα.

Έδεκει το λοιπόν απαγκιάζω³¹ κ' εγώ, αντάμα³² με τη γριούλα μου, που με πολύ σπουδή³³ πρόλαβα προλίγο να τηνε τραβήξω από την παινή κατοικία μας, που σωριάστηκε κι ετούτη όμοια με τραπουλόχαρτα. Όπου έναν καιρό νάσου λαχανισμένο και τον Γιαννάκη, να ρωτάει φωναχτά τον Αλιβίζο, τον επιστάτη του, αν άρπαξε πούπετα³⁴ τον παπάκη του:

– Όσκε³⁵, αφέντη, δεν εκατέβηκε.

Σπεύδει αββελίδος³⁶ να τον κατατοπίσει λες και είναι δικό του φταίξιμο για το πως δεν ξεπόρτισε ο γέρος. Για τούτο και συνεχίζει το ίδιο απολογητικά:

– Εγώ ανέβηκα, σορ-Γιαννάκη. Αλλά ο αφέντης, μηγίς μη γένειτο ν' απαρατήσσει το πόστο του. Μνέσκει³⁷ έδεκει στη λιμπραρία³⁸ λες και δε συμβαίνει απολύτως τίποτσι...

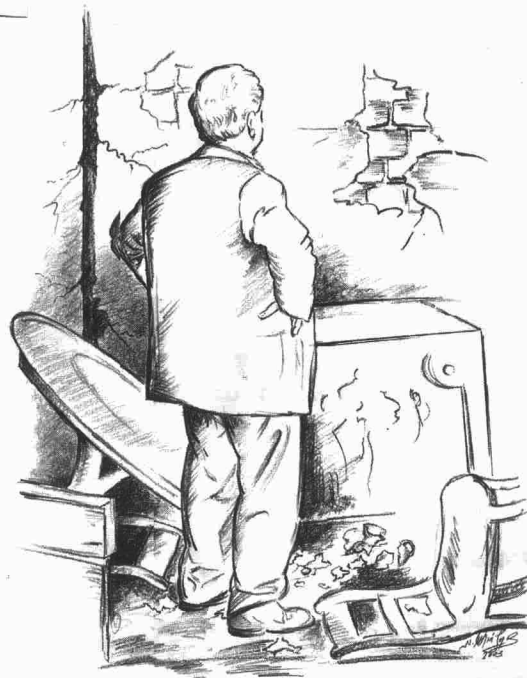
Δε μένει ούτε στιγμή για ν' ακούσει περισσότερα ο νεαρός Ρώσσης, αλλά

χουμάει³⁹ προς τη διάπλατη πόρτα, που από το περιβόλι τραβάει ίσια στ' αρχοντικό. Κι ως μ' αρπάζει το μάτι του, με παρακαλεί αν θέλω να τονε βοηθήσω.

Έδωπα όμως ματαγουρίζω στου Μπάμπη και φυλλομετρώντας αμήχανα το γραφτό ξαναδιαβάζω:

... Βλέποντας τότε την επιμονή του να μείνει οπωσδήποτε μες τους σακατεμένους τέσσερους τοίχους και κατέχοντας από πρώτο μάλιστα χέρι το πείσμα που συνοδεύει την κάθε του επιλογή, παρακάλεσα, αν το θυμάσαι ακόμα, τόσο εσένα όσο και τον Αλιβίζο, όπου μας είχε ακολουθήσει ο καημένος και τούτος, να μας αφήσετε μόνους. Μήπως κατάφερα κάτι πριν σώσει και είναι και για τους δύο μας πλέον αργά.

Έκτοτε, φίλτατε, αρχινάει για με το μαρτύριο. Ένας φρικτός Γολγοθάς που όλα αυτά τα χρόνια τον ανεβαίνω με πολύ πόνο αλλά και αβάσταχτη ενοχή. Κι αν προσπαθώ τώρα, λίγο πριν πάρω τον αγύριστο της επιστροφής δρόμο (αφού νιώθω πια στ' αλήθεια να πλησιάζει το τέλος) να στα εμπιστευτώ το κάνω ελπίζοντας πως την ύστερη έστω ώρα θ' αλαφρώσω τουλάχιστον την ψυχή μου. Κάτι που τ' αναζητούσα από την εποχή της συνεργασίας μας. Άσχετο αν η γνώριμη έμφυτη δειλία μου μου εκράτησε αλίμονο σφαλισμένο το στόμα, στερώντας μου έτσι τη σωτήρια ανακούφιση.

... όπου μέσα σ' εκείνη την κόλαση, ολόιδιος με καπετάνιο, πιστός στην παράδοση, το 'χει αποφασισμένο να πάει αντάμα με το ντομινικάλε του.

Στα γράφω λοιπόν σαν εξομολόγηση! Εξομολόγηση ναι, χωρίς να τολμάω ωστόσο να ζητάω «άφεση αμαρτιών», αφού δεν πιστεύω πως είμαι άξιος για κάτι τέτοιο. Γιατί το ξέρω πως αμάρτησα! Αμάρτησα ασυγχώρητα εκείνο το τραγικό μεσημέρι μες στο βρασμένο από το σεισμό γραφείο του πεισματάρη γονέου μου. Κι όχι επειδή κατάφερα τελικά να τον οδηγήσω στο περιβόλι. Μα αντίθετα γιατί τον κατέβασα...

Απαρατάω πάλι το γραφτό για να γυρίσω στο γερο-Ρώσση, όπου μέσα σ' εκείνη την κόλαση, ολόιδιος με καπετάνιο, πιστός στην παράδοση, το 'χει αποφασισμένο να πάει αντάμα με το ντομινικάλε⁴⁰ του. Κάτι που το μαρτυράει ξεκάθαρα η αφύσικα αγριεμένη ματιά του, όπου σε κάθε του τρίξιμο όλο και περισσότερο σκουραίνει.

Και που αν είχε κάτι να πει θα μας αμπόλαγε ξάπαντως με μπόλικη περιφρόνηση:

– Μάθετε, ωρέ ψοφίμια, πως όταν το καράβι βουλιάζει, εκείνα που πρωτολακάνε⁴¹ είναι, μωρέ, τα... ποντίκια. Και εγώ σ' ολόκληρη τη ζήση μου δεν έμαθα ποτέ να λακάω.

Σταματάω ωστόσο να σκέπτομαι και ξαναπιάνοντας το γράμμα μεταδιαβάζω:

... Σ' ετούτη λοιπόν την επιμονή του να στέκει έτσι πεισματικά σ' ένα χώρο που ολοένα καταρρέει, βάνοντας σε κίνδυνο την ίδια του τη ζωή, δε χωράγαγε καμιανής λογής λόγια. Οπότε, κάνοντας κουράγιο, αντιστηκώνω ένα κάθισμα από κείνα που 'χε αναποδογουρίσει ο σεισμός και χωρίς άλλη λέξη θρονιάζομαι αντικριστά του.

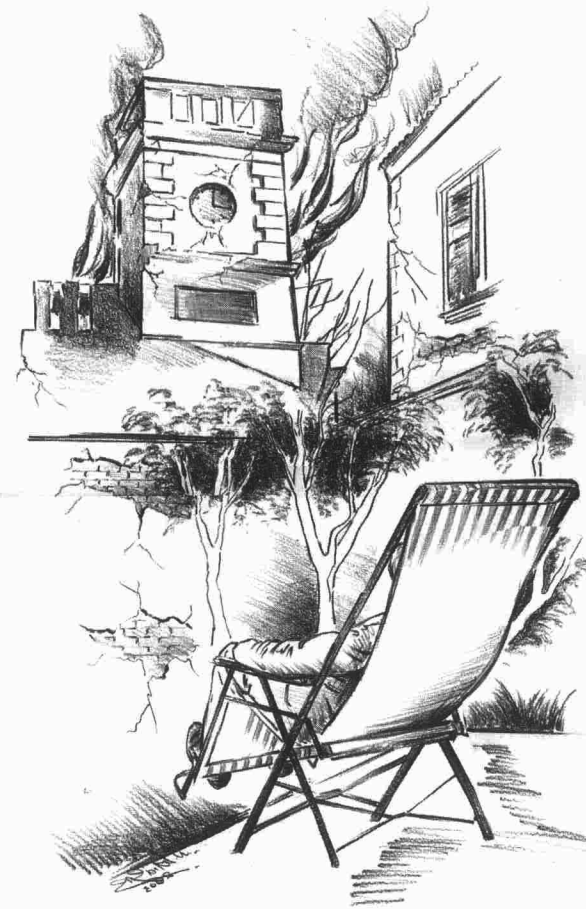
Όπου αρπάζει στο μουμέντο⁴² το μήνυμά μου, που έτσι τα μουγκάτα του στέλω για να γριλώσει πιο πολύ ακόμα το μάτι του. Γιατί, παρ' όλη τη στρεουλιά του, συνειδητοποιεί κιόλας πως το σημερινό φέρσιμό του θα το πληρώσει πολύ ακριβά. Αφού το δικό του κεφάλι μπορεί να το διαθέτει κατά το γούστο του. Τ' αντικρινό του εντούτοις όχι μόνο δεν είναι δικό του αλλά πάνου σ' αυτό έχει επενδύσει την επιβίωση της ρεσπετάδας⁴³ φαμελιάς του. Δίλημμα μέγα που παίζεται ολοένα μες στη θολωμένη ματιά του.

Μένει όμως γι' αρκετή ώρα στη θέση του, αδιάφορος αν ο ένας γύρος του χώρος εξακολουθεί να σωριάζεται από τ' ασταμάτητα αντιστηκώματα του Εγκέλαδου.

Όσπου κάποτε θ' ασηκωθεί μ' εκείνο το γνώριμο ταλίμη⁴⁴ του. Αναλαμβάνει το μπαστούνι του, αυτό με την ασημένα λαβή. Στηλιώνεται όμοιος με παλικαράκι και απaráλλακτα, όπως συνηθίζει να κατεβαίνει για τον καθημερινό βραδινό του περίπατο, προχωρεί προς την πέτρινη σκαλουνάδα⁴⁵ που πάει γραμμή στο περιβόλι.

Εδεκεί ξαπλωμένος στην πάνινη πολυθρόνα του θα παραμένει αμίλητος μέχρι να ιδεί τις φλόγες του ξελαμπαρδιασμένου⁴⁶ αντικρινού Αϊ-Λευτέρη να γλείφουνε τα βροντάε⁴⁷ τ' αρχοντικού. Και ετότενες, γυρνώντας προς τα με, που δε σταμάτησα να τον παραστέκω, αποφαίνεται οριστικά κι αμετάκλητα:

– Τετέλεσται!

Και ετότενες... αποφαίνεται οριστικά κι αμετάκλητα:

– Τετέλεσται!

Και ετούτος είναι ο ύστερος και μοναδικός λόγος που παίρνω από τα χείλη του, όσο θα τα καταφέρει να κρατηθεί στη ζωή, μετά τον καταλυτικό Αύγουστο του '53. Δύο πάνω-κάτω μήνες παναπεί, όπου δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να βιώνει ασταμάτητα εκείνο το τελευταίο «τετέλεσται», που εσφράγισε όχι μόνο το δικό του πέρασμα από τη ζωή αλλά και της γενιάς των Ντε-Ρώσσιδων.

Αφού είχε τόσο δίκιο όταν έλεγε πως: «Δίχως κάστρο, δεν μπορείς να 'σαι κι αφέντης».

Κι εγώ ο άθλιος, εκείνο το σούρπο της 12ης Αυγούστου του Πενήντα Τρία δεν τον άφησα να τελειώσει ως αφέντης. Όπως ακριβώς τ' άξιζε...

IIX

Σ' αναμεταξύ κι ο Μπάμπης ο καφετζής έχει αρχίσει ν' ανακατώνει τα κουποσκούτελά⁴⁸ του, σημάδι πως είναι ώρα να κλείσει το μαγαζί προκειμένου ν' αριβάρε⁴⁹ για γιόμα⁵⁰.

Σημάνανε γλέπετε δύο κι αμποδάτε⁵¹ την Αθηνά, που θα τον ακαρτεράει⁵².

Έτσι, μαζώνω κ' εγώ τα χαρτιά μου, τραβώντας ρεντίς⁵³ για το σπίτι.

Σημειώσεις

1. Μπροστά, μπροστά.	19. Διάδρομος.	37. Παραμένει.
2. Παραμένει.	20. Περιμένουνε.	38. Βιβλιοθήκη.
3. Άλλαξα γνώμη.	21. Θάρρος.	39. Ορμάει.
4. Θέλησε.	22. Αλλάξει.	40. Κύρια κατοικία.
5. Ενοχλήσει.	23. Οικόσημο.	41. Πρωτοφεύγουνε.
6. Αφανίζει.	24. Τελειώσει.	42. Λεπτό.
7. Προσθέσει.	25. Γωνία.	43. Τιμημένο.
8. Περισσέψουνε.	26. Σπάγκος.	44. Φέρσιμο.
9. Τάχιστα.	27. Ισπανικό κερί.	45. Σκάλα (συνήθως εξωτερική).
10. Ιδρύματα.	28. Καθυστέρηση.	46. Φουγκαρωμένου.
11. Δυνατή.	29. Ταραγμένοι.	47. Ακροκέραμα.
12. Ολωσδιόλου.	30. Περιτοιχίσματα.	48. Ποτηρο-φλιτζανα.
13. Αιώνια.	31. Προφυλάσσομαι.	49. Φτάνει.
14. Είσοδο.	32. Μαζί.	50. Μεσημεριανό φαγητό.
15. Δόξα.	33. Βιασύνη.	51. Φανταστείτε.
16. Ανήκει.	34. Πουθενά.	52. Περιμένει.
17. Προγονοί.	35. Όχι.	53. Κατευθείαν.
18. Κορνίζες.	36. Συγχυσμένος.	

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ δώσανε το όνομα του κουινιάδου της που είχε σκοτωθεί στον πόλεμο, του δεύτερου του πεθερού της, που λες και η αγωνία μη χαθούνε τα δύο ονόματα τον βάσταγε στη ζωή. Πέθανε τον άλλο χρόνο μετά τα δεύτερα βαφτίσια, ήρεμος σαν πουλάκι. Για τους δικούς της ούτε λόγος, αφού κι αδελφια είχε να δώσουνε τα ονόματα των γονέων της και το ντεφέτο, με το πείσμα του πεθερού της, το 'ξερε από την πρώτη μέρα που τον γνώρισε.

Τον θυμάται σαν χθες να 'ρχεται σπίτι τους για το πρώτο της τραπέζι σαν νοικοκυρά, κοντούλης, αδύνατος, στα μαύρα, με το ένα χέρι να κρατά καπέλο και μπαστούνάκι, με το άλλο το εικόνισμα τυλιγμένο με ένα άσπρο πανί.

– Στο πρώτο παιδί δίνουμε το όνομα του Αγίου, της είπε και χωρίς να ρωτήσει τίποτε άλλο, πήγε στο διπλανό της κάμαράς της δωμάτιο κι απίθωσε το εικόνισμα σε μια καρέκλα. Να το κρεμάσετε πάνω από το κεφάλι του, διέταξε δίνοντάς της ένα μπλε κουτάκι και τη φίλησε στο μέτωπο.

Έσκυψε κι εκείνη και του φίλησε το χέρι χωρίς να πει λέξη. Τι να πει; Όλα στη ζωή της ήταν πια καθορισμένα. Συνήθειες, συμπεριφορές, ονόματα, κάμαρες, ακόμα και το φύλο των παιδιών. Βέβαια υπήρχε κάποιο δίκιο. Αν δε γεννιόταν αγόρι θα χανότανε το όνομα. Θα γεννοβολούσε λοιπόν στην αράδα μέχρι νά 'ρθει ο γιος. Το 'χανε και το λέγανε ακόμα και μπροστά της, άντρες και γυναίκες του σογιού όταν γκαστρώθηκε:

– Άντε, γερός να 'ναι και ό,τι να 'ναι.

– Δηλαδή;

– Ε, ας είναι και Ολυμπιακός!

Αλλιώτικοι και σε αυτό. Σπλήνα Παναθηναϊκοί. Ο πατέρας και τ' αδελφια της, πρόσφυγες Μικρασιάτες, ήταν με την ΑΕΚ. Άλλο σόι, άλλος κόσμος, άλλα αντέτια.

Όταν σαράντισε ο μικρός κουβαλήσανε την κούνια του στο διπλανό δωμάτιο μαζί με του μεγάλου και, τι καλύτερο, σκέφτηκε να ρωτήσει:

– Τώρα που βάλαμε και τον μικρό, δεν αλλάζουμε θέση στο εικόνισμα να 'ναι ανάμεσά τους; Αν όχι τίποτε άλλο, έτσι για συμμετρία...

Τι ήθελε και άνοιξε το στόμα της.

– Το εικόνισμα και το παράσημο του σκοτωμένου – παράσημο είχε το κουτί

που της έδωσε ο πεθερός της -, θα 'ναι πάνω από εκείνον που 'χει τ' όνομά του. Στον άλλον να βάλεις ό,τι θέλεις, μέχρι τους Άγιους Πάντες, αγρίεψε ο άντρας. Έκαμε κι ετούτη τη μουρλή, σκοτωθήκανε, κάμανε μια βδομάδα να μιλήσουνε και το αποτέλεσμα; εικόνα και παράσημο εκεί, αμετακίνητα.

Ευτυχώς κατέφθασε και πάλι ο πεθερός της. Με άλλο εικόνισμα, το ίδιο παλιό, το ίδιο μεγάλο, με το ίδιο ασημένιο πουκάμισο. Αυτό που είχε πάνω από το κεφάλι του δικού του κρεβατιού. Πήγε μόνος και το κρέμασε πάνω από την κούνια του συνονόματου του χωρίς κουβέντα.

Μια βδομάδα πριν το σεισμό έκανε ύπνο ανήσυχο. Λες η ζέστη η αυγουσιάτικη, λες η κούραση από τα δυο παιδιά και το σπίτι, όλο ξύπναγε λουσιμένη στον ιδρώτα από το ίδιο όνειρο. Ο κουνιάδος της, που τον ήξερε μόνο από φωτογραφίες, αφού είχε σκοτωθεί δέκα χρόνια πριν εκείνη να παντρευτεί, όλο ερχόταν στ' όνειρό της άλλοτε με στολή άλλοτε με πολιτικά, τη φίλαγε στο μέτωπο, την έπιανε από τους ώμους και της έλεγε: «Πρόσεξε το παιδί κι άφησε εμένα», χαμογελαστός και λιγομίλητος όπως της λέγανε· έλεγε λίγα, χαμογελούσε και χανότανε.

Δεν ήταν η πρώτη φορά που τον έβλεπε στο όνειρό της. Τη μέρα που έφερε ο πεθερός της το εικόνισμα του Αγίου τον είχε ξαναδεί. «Θά 'ρθω να μείνω μαζί σας, της είπε, της χαμογέλασε και χάθηκε.

Το βράδυ του σεισμού τον ξανάδε. Αυτή τη φορά ήρθε γεμάτος αίματα, με ξεσκισμένη στολή με μαλλιά άσπρα από τη σκόνη και τη σκούνηση: «Σεισμός, σεισμός, σεισμός...».

Πετάχτηκε.

- Σεισμός, συνέχισε να τη σκουντά ο άντρας της, ... τα παιδιά και στο περιβόλι.

Τρέξανε στο δωμάτιο των παιδιών κι αρπάξανε από ένα ο καθένας. Εκείνη το μικρό, ο άντρας το μεγάλο, που παράδοξα είχε ξυπνήσει και έπαιζε με την κορδέλα και τα τάματα της μεγάλης εικόνας, που είχε πέσει απ' το καρφί της κι ακουμπώντας στα κάγκελα του κρεβατιού σχημάτιζε έναν προφυλακτήρα πάνω από το κεφάλι του. Κατεβήκανε τη σκάλα και βγήκανε στο περιβόλι την ώρα που τελειωνε το σύρσιμο της γης και το βουητό.

- Το εικόνισμα, θυμήθηκε, το εικόνισμα, κι αφήνοντας το παιδί κατάχαμα στα πόδια του αντρός έκανε να ξαναμπεί στο σπίτι.

- Μη..., την απέτρεψε εκείνος και την ίδια στιγμή όλη η φατσάδα του σπιτιού ξεκόλλησε κι έπεσε στο καντούνι.

Όλη η φατσάδα, με ό,τι ακουμπούσε πάνω της. Τη μαρκίζα με την υδρορρόη, το μπαλκόνι με το κοντάρι της σημαίας, τα παράθυρα με τις κουρτίνες και τις μποναγράτσιες, τα κουάδρα, τη βιβλιοθήκη που ξεκοιλιάστηκε και σκόρπισε τα βιβλία, τα ντουλάπια που ξεκοιλιάστηκαν το ίδιο, τις κούνιες των παιδιών με τις κουνουπιέρες τους, τα εικονίσματα και το παράσημο.

Μέρες πολλές μετά, στις σκηνές της πλατείας, τριγυρισμένοι από τα ερείπια που καπνίζανε, ξανάρθε ο νεκρός στον ύπνο της, στο ξύπνιο της δεν ξέρει να πει αφού δε θυμάται να ξύπνησε σαν τις άλλες φορές λουσιμένη στον ιδρώτα.

Στάθηκε επάνω τους, ήταν και οι τέσσερις τους κουλουριασμένοι σ' ένα αχυρόστρωμα, τη χάιδεψε στα μαλλιά: «Τα παιδιά και τα μάτια σου» της είπε και χάθηκε χαμογελώντας.

Δεν τον ξανάδε ποτέ πια. Μέχρι το βράδυ που στην Αμερική γέννησε η νύφη της η μικρή, δηλαδή η γυναίκα του μικρού, που βιάστηκε μη χάσει και πρωτοπαντρεύτηκε στην άκρη του κόσμου.

«Θα ξανάρθω, να με περιμένεις», της είπε με χαμόγελο και τον έχασε καθώς κουδούνισε το τηλέφωνο και τους ξύπνησε.

- Να σας ζήσει ο εγγονός, πανηγύριζε από την άλλη άκρη του σύρματος ο μικρός. Στείλτε μου μια εικόνα του Αγίου γιατί θα του δώσουμε το όνομά Του.

Σήκωσε το κεφάλι και χαιρέτησε τη νύφη της που την περίμενε ανήσυχη για την αργοπορία της στο μπαλκόνι.

«Αργήσατε...», σχημάτισε τη λέξη χωρίς φωνή. Της χαμογέλασε συγκαταβατικά. Ετούτη ήταν η μεγάλη, δηλαδή η γυναίκα του μεγάλου, κι ας ήταν στα χρόνια μικρότερη από την άλλη. Ακούμπησε στην εξώπορτα περιμένοντας να της ανοίξουν, βαριανασαίνοντας από το μικρό ανήφορο και τα τριακόσια μέτρα που χώριζαν τα δύο σπίτια. Πώς να φαινότανε, άραγε, από πάνω, σκέφτηκε, στα μαύρα, είχε τρία χρόνια χήρα, με το εικόνισμα στο χέρι τυλιγμένο στο άσπρο χαρτί, έτσι όπως το έφερε ο ζωγράφος στο σπίτι, κοπιρισμένο ολόιδιο με το χαμένο από μια φωτογραφία που είχε μια ανιψιά του αντρός της.

Η νύφη την περίμενε με ανοιχτή την πάνω πόρτα.

- Τι γίνηκε, ανησύχησα.

- Μόλις το 'φερε ο Διονύσης, όπως πάντα αργοπορημένος.

- Γιατί δεν περιμένετε να το φέρουμε εμείς.

- Είναι βαρύ και πρέπει να προσέχεις στην κατάστασή σου. Μόνο έλα, σε παρακαλώ, μαζί μου.

Πήγανε στο δωμάτιο που ετοιμάζανε για το παιδί. Έβγαλε το εικόνισμα από τα χαρτιά και το απίθωσε στο ξύλινο σεντουκάκι για τα παιχνίδια δίπλα στην κούνια.

- Να το κρεμάσετε πάνω από το κρεβάτι, διέταξε και φίλησε τη νύφη στο μάγουλο. Γύρισε και εκείνη και ανταπέδωσε.

- Σας ευχαριστούμε, μόνο που δε θα 'ναι γιος.

- Γερή να 'ναι και ό,τι να 'ναι.

- Δηλαδή;

- Ε, ας είναι και Παναθηναϊκός.

- Θα 'χει κάτι να τσακώνεται με τον πατέρα της, γέλασε η νύφη και σκύβοντας με περιέργεια στην εικόνα διάβασε δυνατά: «Τους πιστούς ως ποιμήν αγαθός διέσωσας Αυγούστου ιγ, από Χριστού .α>νγ'»

Raymond Carver

Μετάφραση: Χρύσα Σπυροπούλου

Η άλλη ζωή

«Εμπρός για την άλλη ζωή. Αυτήν που δεν έχει λάθη»
Lou Lipsitz

Η γυναίκα μου βρίσκεται στο άλλο μισό αυτού του κινητού σπιτιού
κι ετοιμάζεται να με κατηγορήσει.
Ακούω το στυλό της να γρατζουνίζει, γρατζουνίζει.
Πότε πότε σταματά να κλαίει,
και τότε – γρατζουνίζει, γρατζουνίζει.

Η πάχνη βγαίνει από το χώμα.
Ο ιδιοκτήτης του συγκροτήματος μου λέει,
Μην αφήνεις το αυτοκίνητό σου εδώ.
Η γυναίκα μου συνεχίζει να γράφει και να κλαίει,
να κλαίει και να γράφει στην καινούρια μας κουζίνα.

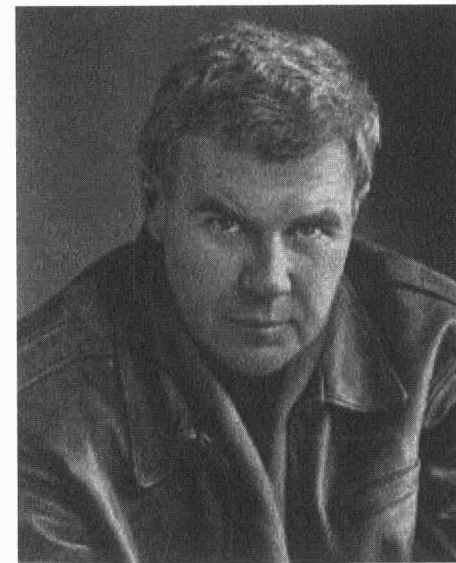
***

Ο Ταχυδρόμος ως καρκινοπαθής

Καθώς περιφέρεται γύρω από το σπίτι καθημερινά
ο ταχυδρόμος δε χαμογελά ποτέ· κουράζεται
εύκολα, χάνει βάρος,
αυτό είν' όλο· δε θα τη χάσει τη δουλειά –
άλλωστε, χρειαζόταν ξεκούραση.
Δε θ' ακούσει τίποτα γι' αυτό.

Καθώς πηγαινοέρχεται στα άδεια δωμάτια,
σκέφτεται τρελά πράγματα
όπως τους Τόμυ και Τζίμυ Ντόρσεϋ,
να κρατά το χάρη του Φραγκλίνου Ρούσβελτ
στο Γκραντ Κούλυ Νταμ,
περισσότερο του άρεσαν τα πάρτι της Πρωτοχρονιάς·
αρκετά πράγματα για να γεμίσει ένα βιβλίο
λέει στη γυναίκα του, που
κι αυτή σκέφτεται τρελά πράγματα
κι όμως συνεχίζει να δουλεύει.
Μα, μερικές φορές το βράδυ
ο ταχυδρόμος ονειρεύεται ότι σηκώνεται από το κρεβάτι του,
ντύνεται και βγαίνει έξω,
τρέμοντας από χαρά...

Μισεί αυτά τα όνειρα
γιατί όταν ξυπνά
δεν έχει μείνει τίποτα· είναι
ως να μην έχει πάει πουθενά,
να μην έχει κάνει τίποτα·
υπάρχει μόνο το δωμάτιο,
το χάραμα χωρίς ήλιο,
ο ήχος ενός πόμολου
που γυρίζει αργά αργά.

Ο Ρέιμοντ Κάρβερ (Raymond Carver) γεννήθηκε το 1938 στο Όρεγκον των Η.Π.Α. και πέθανε το 1988. Ποιητής, δοκιμογράφος, διηγηματογράφος. Γνωστά του έργα: *Short cuts-Στιγμιότυπα* (εκδόσεις Απόπειρα), *What we talk about when we talk about love-Για τι πράγμα μιλάμε όταν μιλάμε για αγάπη* (εκδόσεις Απόπειρα), *Cathedral-Ο καθεδρικός ναός* (εκδόσεις Οδυσσέας). Τα δύο ποιήματα *Η άλλη ζωή* και *Ο ταχυδρόμος ως καρκινοπαθής* ανήκουν στη συλλογή δοκιμίων, ποιημάτων και διηγημάτων *Fires-Φλόγες*.

Λουάν Τζούλις

Οι γέροι πατεράδες μας

Στο καφενείο μετριούνται οι γέροι πατεράδες μας
τα πρωινά που πίνουν τον καφέ σχεδόν πικρό
για να μπορούν ν' αντέξουν τους απόντες.

Βάζουν απουσίες στοχαστικά και άνευ παραπόνων
για τον καιρό που σβήνει
εκεί στο καφενείο τις μέρες τους.

Κι αργότερα προσθέτουν στο ρακί νερό
για να αυξάνει ο χρόνος της παραμονής τους
και να γελιέται η ώρα.

Κάποτε, κατευθύνονται προς την πλατεία
εκεί που σε «πίνακες ανακοινώσεων»
γράφονται του κάθε αύριο οι δραπέτες.

Δακρυσμένοι επιστρέφουν στο σπίτι
με καρδιά και βήματα βαριά
απ' τη σιδερένια κούραση.

Και στο μυαλό η σκέψη
να τον πικράνουν τον καφέ ακόμη περισσότερο
«εις μνήμην» των καφενόβιων
που μέτρησαν για φίλους τους.

Έρθα

Και πρώτα χαιρέτησα τα κύματα
τα παιχνιδιάρικα που αφρισμένα
με ασπίαστηκαν.

Για νά 'ρθω σ' εσένα δεν ανέβηκα σκαλιά
ούτε πόρτες χτύπησα
αφού για πόρτα είχα τον ορίζοντα
στο γαλανό το γκριζο,
στο μελανό το θαλασσί,
στο απέραντο ασημί της νύχτας
και στο μελί του πρωινού.

Πλένω τα μάτια στην αρμύρα σου
και στην πετσέτα των κυμάτων
τα σφουγγίζω.

Σκέψεις πολλές, τροφή των γλάρων.
Μετά, τα μάτια μου τυφλώνονται
απ' τη λάμψη.
Είμαι στη Ζάκυνθο.

Πρέπει να μάθω να επιστρέφω

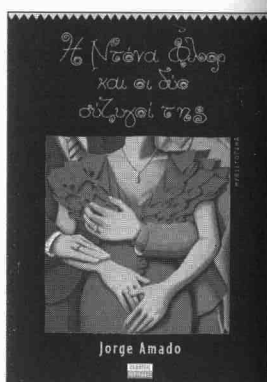
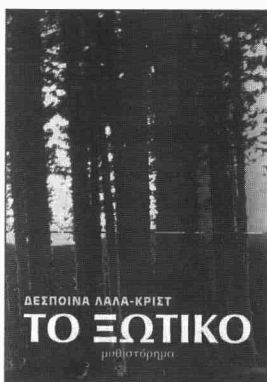
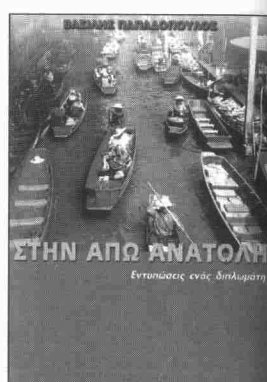
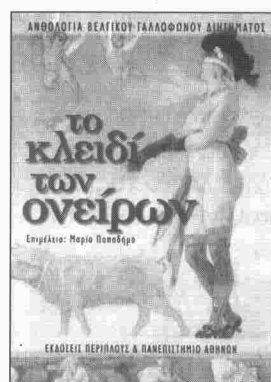
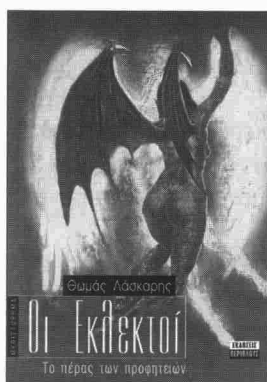
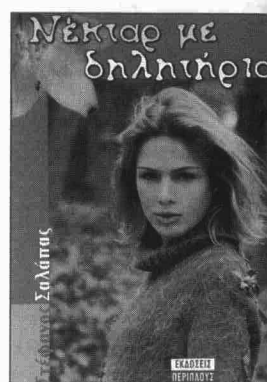
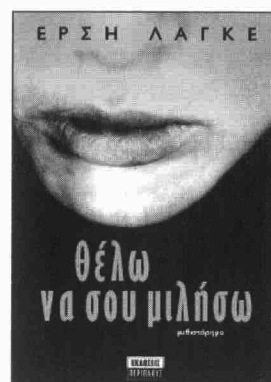
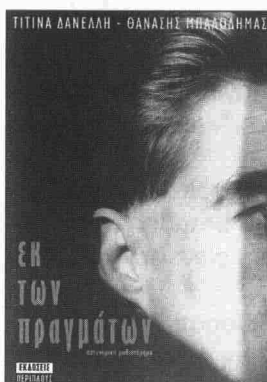
Τώρα είναι πίσω οι αναμνήσεις στην ομίχλη
και η υγρασία στο πουκάμισο υγραίνει τον γιακά.

Ταξιδεύω με το μεγάλο «Σολωμό»,
τον ποιητή το όνομα με επιστρέφει.
Και η θάλασσα πανεύκολα ν' αλλάζει
χρώματα στο μπλε, στο μαύρο
στα ανοιχτά της αντηλιάς
στα σκοτεινά του σύννεφου.

Μνήμες, μνήμες φρέσκες
σαν τα φρεσκοβαμμένα ξύλα στο κατάστρωμα.
Πίσω η Ζάκυνθος μικραίνει σαν σκία ονείρου.
Κι εγώ να επιθυμώ απ' την αρχή όλο το ταξίδι.
Σημάδι στα κύματα η ελπίδα του γυρισμού.
Πρέπει να μάθω να επιστρέφω.

Ο Λουάν Τζούλις είναι ποιητής. Γεννήθηκε στην Κορυτσά της Αλβανίας. Στην Ελλάδα
βρίσκεται από το 1995 ως οικονομικός μετανάστης.

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ**

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, Τηλ.: 210 3307000-4, Fax: 210 3307005

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

- ΤΟ ΝΤΙΤΡΟΪΤ ΕΙΝΑΙ στη γραμμή, είτε η τηλεφωνήτρια
- Εμπρός, είτε το κορίτσι από τη Νέα Υόρκη.
- Ναι; απάντησε ο νεαρός άντρας από το Ντιτρόιτ.
- Έλα Τζακ! Ω, καλέ μου! Πόσο χαίρομαι που σε ακούω. Δεν μπορείς να φανταστείς πόσο μου...
- Εμπρός;
- Ε, δε μ' ακούς; Μπα; Εγώ σ' ακούω σαν να 'σαι ακριβώς δίπλα μου. Είναι τώρα λίγο καλύτερα, καλέ μου; Μ' ακούς;
- Ποιον θα θέλατε, τη ρώτησε.
- Εσένα, Τζακ! Εσένα, εσένα. Είμαι η Τζιν, καλέ μου. Ω, σε παρακαλώ, κάνε κάτι για να μ' ακούσεις. Είμαι η Τζιν.
- Ποια;
- Η Τζιν. Αχ, δε με κατάλαβες από τη φωνή μου; Είναι η Τζιν, καλέ μου. Η Τζιν.
- Α, ναι. Για κοίτα, για τ' όνομα του Θεού! Τι κάνεις;
- Είμαι καλά. Ω, δεν είμαι καλά, αγάπη μου. Εγώ... Ω, πόσο απαίσια είναι! Δεν αντέχω άλλο. Δε θά 'ρθεις; Σε παρακαλώ, πες μου πότε έρχεσαι! Δεν μπορείς να φανταστείς

*Νέα Υόρκη καλεί Ντιτρόιτ
της Ντόροθυ Πάρκερ
μετάφραση: Χρύσα Σπυροπούλου*

πόσο απαίσια είναι όλα χωρίς την παρουσία σου. Πέρασε τόσος καιρός, καλέ μου... μου 'χες πει ότι θα λείψεις μόνο τέσσερις-πέντε μέρες, και κοντεύουν τρεις βδομάδες. Ω, είναι τόσο απαίσια, αγαπημένη μου... Είναι σκέτη...

- Α, λυπάμαι πολύ, μα δεν μπορώ ν' ακούσω λέξη απ' όσα λες. Μπορείς να μιλήσεις λίγο πιο δυνατά ή κάτι τέτοιο.

- Θα προσπαθήσω, θα προσπαθήσω. Είναι καλύτερα τώρα; Μ' ακούς;

- Ναι, τώρα σ' ακούω λίγο. Μη μιλάς γρήγορα, εντάξει; Τι έλεγες προηγουμένως;

- Έλεγα ότι χωρίς εσένα είναι απαίσια. Πέρασε πολύς καιρός, καλέ μου, και δεν είχα νέα σου. Εγώ... ω, κόντευα να τρελαθώ, Τζακ. Ούτε μια κάρτα, πολυαγαπημένη μου ή έ-να...

- Ειλικρινά, δεν είχα καθόλου χρόνο. Δουλεύω σαν τρελός. Είμαι πνιγμένος στη δου-λειά.

- Α, αλήθεια; Λυπάμαι, καλέ μου. Είμαι ανόητη. Μα, ήταν σκέτη... ω, ήταν σκέτη κό-λαση να μην έχω νέα σου. Έλεγα ότι ίσως μου τηλεφωνήσεις για να μου πεις μια καλη-νύχτα μερικές φορές... ξέρεις, όπως συνήθιζες όταν έλειπες.

- Ε, πολλές φορές ήμουν έτοιμος να το κάνω, μα σκεφτόμουν ότι πιθανόν να λείπεις, ή κάτι τέτοιο.

- Δε βγαίνω. Κάθομαι σπίτι εντελώς μόνη μου. Είναι... είναι καλύτερα έτσι. Δε θέλω να βλέπω κόσμο. Όλοι ρωτούν πότε θα γυρίσεις και εάν έχω νέα σου. Κι εγώ φοβάμαι ό-τι θα βάλω τα κλάματα μπροστά τους. Καλέ μου, ενοχλούμαι τόσο πολύ όταν με ρωτούν για σένα, και μάλιστα όταν πρέπει να τους πω ότι δεν...

- Είναι η πιο αναθεματισμένη, η πιο άθλια τηλεφωνική σύνδεση της ζωής μου. Τι σ' ε-νοχλεί; Τι συμβαίνει;

- Είπα ότι με πειράζει πολύ όταν ο κόσμος με ρωτά για σένα. Και μάλιστα όταν είμαι αναγκασμένη να πω... Ω, δεν πειράζει. Δεν πειράζει. Τι κάνεις, καλέ μου; Πες μου πώς είσαι.

- Ω, καλούτσικα. Πεθαίνω στην κούραση. Εσύ είσαι καλά;

- Τζακ, εγώ... αυτό ήθελα να σου πω. Ανησυχώ πάρα πολύ. Μου 'χει στρίψει. Ω, τι θα κάνω, καλέ μου; Τι θα κάνουμε; Ω, Τζακ, Τζακ, αγάπη μου!

- Ε, πως να σε ακούσω αφού μασάς τα λόγια σου; Δεν μπορείς να μιλήσεις πιο δυνα-τά; Μίλα πιο κοντά σ' αυτό το πώς το λένε...

- Δεν μπορώ να ξεφωνίζω στο τηλέφωνο! Δεν καταλαβαίνεις; Δεν ξέρεις τι σου λέω; Δεν ξέρεις; Δεν ξέρεις;

- Κλείνω. Πρώτα τρως τα λόγια σου κι ύστερα ουρλιάζεις. Κοίτα, δεν έχουν νόημα ό-λα αυτά. Δεν ακούω τίποτα· η τηλεφωνική σύνδεση είναι απαίσια. Γιατί δε μου γράφεις το πρωί; Γράψε μου, γιατί δε μου γράφεις; Θα σου γράψω κι εγώ. Κατάλαβες;

- Τζακ, άκουσε, άκουσε! Άκουσέ με! Πρέπει να σου μιλήσω. Σου λέω πως πάω να τρε-λαθώ. Σε παρακαλώ, αγάπη μου, άκου τι σου λέω. Τζακ, εγώ...

- Ένα λεπτό. Κάποιος χτυπά την πόρτα. «Περάστε. Εμπρός, τι χτυπάτε! Ελάτε, περά-στε, παλιόπαιδα. Αφήστε τα σακάκια σας στο πάτωμα και καθίστε. Το ουίσκι θα το βρεί-τε στο ντουλάπι και τον πάγο σ' αυτό το κανάτι. Σαν στο σπίτι σας... νιώστε σαν να είστε σε κανονικό μπαρ. Θα 'μαι κοντά σας αμέσως». Έι, άκου, μόλις ήρθαν αρκετοί τρελο-Ιν-διάνοι εδώ και δεν μπορώ ν' ακούσω λέξη. Εμπρός, γράψε μου αύριο κιόλας. Εντάξει;

- Να σου γράψω! Ω, Θεέ μου! Τι λες, δε θα σου είχα ήδη γράψει εάν ήξερα πού να σε βρω; Ούτε αυτόν ήξερα μέχρι σήμερα, ώσπου οι συνάδελφοί σου στο γραφείο μου τον έ-δωσαν. Ήμουν τόσο...

- Ω, αλήθεια, εκείνοι τον έδωσαν; Νόμιζα... «Ε, κάντε ησυχία, εντάξει; Δώστε σε κά-ποιον μια ευκαιρία. Αυτή η συνομιλία κοστίζει ακριβά». Κοίτα να δεις, θα σου κοστίσει ο κούκος αηδόνι η συνδιάλεξη. Δε θα 'πρεπε να το κάνεις αυτό.

- Νομίζεις ότι με νοιάζει; Θα πεθάνω εάν δε σου μιλήσω. Σου λέω πως θα πεθάνω, Τζακ. Καλέ μου, τι σου συμβαίνει. Δε θέλεις να μου μιλήσεις; Πες μου το λόγο. Μήπως... δε σου αρέσω πια; Αυτό είναι; Αλήθεια, Τζακ;

- Να πάρει, δεν ακούω τίποτα. Αλήθεια τι;

- Σε παρακαλώ. Σε παρακαλώ, σε παρακαλώ, Τζακ, άκου σε με. Πότε θά 'ρθεις, καλέ μου; Σε χρειάζομαι τόσο πολύ. Σε χρειάζομαι όσο δεν μπορείς να φανταστείς. Πότε θά 'ρθεις;

- Ε, λοιπόν, αυτό είναι. Αυτό σκεφτόμουν να σου γράψω αύριο. «Ελάτε, λοιπόν, κάντε ησυχία για λίγο. Τέρμα τ' αστεία». Ναι, μ' ακούς, ε; Λοιπόν, βλέπεις, όπως ήρθαν σήμε-ρα τα πράγματα, φαίνεται πως θα πάω για λίγο στο Σικάγο. Φαίνεται αρκετά σημαντική δουλειά, δεν πιστεύω όμως να πάρει πολύ καιρό. Είμαι σχεδόν βέβαιος πως θα πάω εκεί την επόμενη εβδομάδα.

- Τζακ, όχι! Ω, μην το κάνεις αυτό! Δεν μπορείς να το κάνεις. Δεν μπορείς να μ' αφή-νεις έτσι μόνη. Πρέπει να σε δω, αγαπημένη μου. Πρέπει. Πρέπει να γυρίσεις ή πρέπει ε-γώ νά 'ρθω κοντά σου. Δεν αντέχω άλλο. Τζακ, δεν μπορώ, εγώ...

- Κοίτα, καλύτερα να πούμε την καληνύχτα. Δεν ωφελεί να προσπαθώ να καταλάβω τι λες, όταν μιλάς μόνη σου μ' αυτό τον τρόπο. Κι εδώ γίνεται χαμός... «Ε, μπορείτε να ηρε-μήσετε, εντάξει; Θεέ μου, είναι απαίσια. Θέλετε να φύγω από δω;». Πρέπει να κοιμηθείς καλά, κι εγώ θα σου γράψω για όλ' αυτά αύριο.

- Άκου! Τζακ, μην κλείνεις! Βοήθησέ με, καλέ μου. Πες μου κάτι για να με βοηθήσει και να βγάλω αυτό το βράδυ. Πες πως μ' αγαπάς, για όνομα του Θεού, πες πως μ' αγα-πάς ακόμα. Πες το. Πες το.

- Ω, δεν μπορώ να μιλήσω. Είναι ανυπόφορο. Θα σου γράψω το πρωί. Θα 'ναι η πρώ-τη μου δουλειά. Γεια. Ευχαριστώ για το τηλεφώνημα.

- Τζακ! Τζακ, μην κλείνεις. Τζακ, περίμενε λίγο. Πρέπει να σου μιλήσω. Θα μιλήσω ή-ρεμα. Δε θα φωνάζω. Θα μιλήσω έτσι ώστε να μ' ακούσεις. Σε παρακαλώ, καλέ μου, σε παρακαλώ.

- Τελειώσατε με το Ντιτρόιτ; ρώτησε η τηλεφωνήτρια.

- Όχι! απάντησε εκείνη. Όχι, όχι, όχι! Συνδέστε με μαζί του, συνδέστε με μαζί του πά-λι αμέσως! Συνδέστε με πάλι. Όχι, δεν πειράζει. Δεν πειράζει τώρα. Δεν...

Η Ντόροθυ Πάρκερ (Dorothy Parker) γεννήθηκε στο Νιου Τζέρσεϋ των Η.Π.Α. το 1893 και πέ-θανε το 1967. Ασχολήθηκε με την ποίηση, το διήγημα και το θέατρο.

ΘΕΣ ΝΑ ΚΡΥΨΕΙΣ αυτό που σου είναι πιο πολύτιμο.

Γράφ' το σε ένα χαρτάκι.

Χιλιοδίπλωσέ το.

Πάρε ένα πολύ μικρό κουτάκι και κλείσ' το μέσα.

Πες το ξόρκι: «έξω ψύλλοι και κοριοί».

Μετά βρες ένα μεγαλύτερο και χώσε μέσα το πρώτο κουτί. Γύρω γύρω, κάλυψε το κενό με λέξεις. Κλείδωσε με λουκέτο και σφράγισε την κλειδωνιά με λιωμένο χαρτοπολτό λεξικών. Βάλε τα δύο κουτιά σε ένα τρίτο, μεγαλύτερο, στούμπωσε τα κενά με αίμα. Σφράγισε με πολλά κλάματα. Κρύψε το πολύτιμο μυστικό σε τέταρτο κουτί, συμπλήρωσε το περίσσεμα με μνήμες και ούρα. Σφράγισέ το με όλον τον έρωτα που δεν σου ζητήθηκε. Κλείδωσέ τα όλα σε πέμπτο κουτί κι άφησε μέσα το μυαλό σου. Σφράγισε με το κρανίο σου.

Το έκτο κουτί ας είναι σεντούκι. Ας ηχεί το μάνταλό του στον αιώνα τον άπαντα.

Χώσε τα κουτιά του σεντουκιού στο μπαουλοντίβανο της μάνας σου, στη σάλα με τις αράχνες. Τύλιξε γύρω του το σαρκίο σου. Θα έχει γίνει τόσο ελαστικό, χωρίς αίμα, χωρίς μυαλό, ένα σκέτο πετσί που, όσο κι αν το τεντώσεις, δεν θα σπάσει.

Αν εξακολουθείς ακόμα να φοβάσαι μη σου βρουν ό,τι έχεις πιο πολύτιμο, σφράγισε τα ενωμένα σου χέρια και πόδια με την τελευταία κουράδα που θα βγάλεις.

Όλοι σιχαίνονται τα σκατά.

Ακόμη κι οι ψύλλοι και οι κοριοί.

Συναρπαστικό ταξίδι

Το θαύμα δε ρωτάει

Σ' αρπάζει από το αυτί και

σέρνοντας σε πετάει στο φως

(Κική Δημουλά, *Ενός λεπτού μαζί*)

Αγάθη Γεωργιάδου-Εριέτα Δεληγιάννη

Διαβάζοντας Κική Δημουλά

Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΟΣΑ δηλώνουν στον πρόλόγό τους οι δυο συγγραφείς με τη μελέτη τους αυτή επιθυμούν «να αγγίξουν όσο γίνεται πιο σφαιρικά την ποίηση της Κικής Δημουλά, να φωτίσουν κάποιες πλευρές της και να ανοίξουν το δρόμο για μια ουσιαστική επαφή με μια γνήσια σύγχρονη γυναικεία ποιητική φωνή».

Οι δυσκολίες του εγχειρήματος πολλές. Οι προκλήσεις όμως περισσότερες. Η ενασχόληση με την ποίηση της Κικής Δημουλά είναι μαγευτική. Με παρουσία σχεδόν μισό αιώνα στα ελληνικά γράμματα, με εννέα ποιητικές συλλογές στο ενεργητικό της, πολυβραβευμένη, με δυο Κρατικά Βραβεία Λογοτεχνίας, με το βραβείο Ουράνη, μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, με μεταφρασμένα έργα της σε πολλές ξένες γλώσσες, ανθολογημένη στα σχολικά βιβλία, απ' τις πιο πολυδιαβασμένες ποιήτριες η Κική Δημουλά έλκει με το μεστό, πλούσιο, πολυπρισματικό έργο της τόσο το αναγνωστικό κοινό όσο και την κριτική. Τηρουμένων, όμως, των αναλογιών η βιβλιογραφία είναι λιγοστή. Υπάρχουν μεμονωμένες κριτικές για τις ποιητικές συλλογές, υπάρχουν κάποια αφιερώματα (*Φιλολογική, Διαβάζω, κ.ά.*), υπάρχουν μερικές εξαιρετικά ενδιαφέρουσες συνεντεύξεις της. Λείπουν όμως οι ολοκληρωμένες-συνθετικές μελέτες που θα αποτιμούν συνολικά και σφαιρικά την ποιητική παραγωγή της Κικής Δημουλά και την προσφορά στα ελληνικά γράμματα και θα προτείνουν μια όσο γίνεται πιο ακριβή ένταξη της στο νεοελληνικό πνευματικό τοπίο.

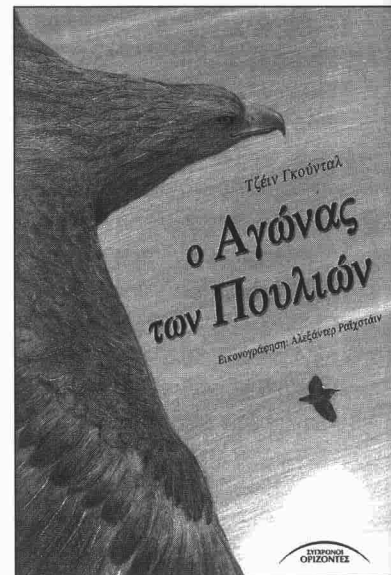
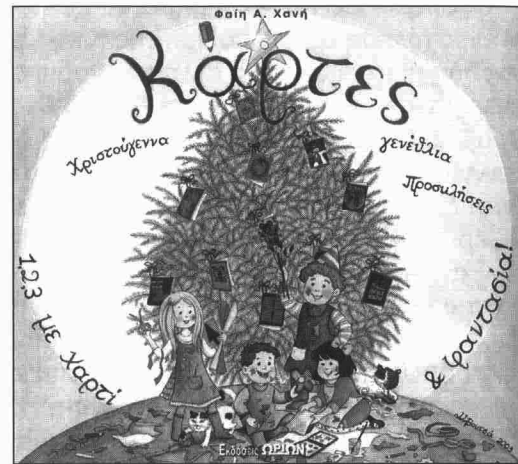
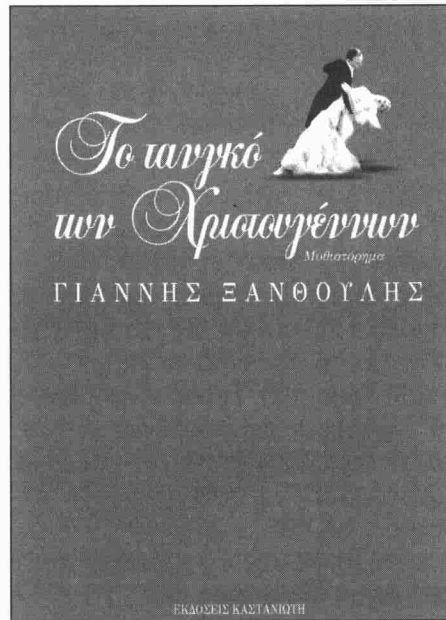
Η Αγάθη Γεωργιάδου και η Εριέτα Δεληγιάννη μας προσφέρουν ένα βιβλιό-πυξίδα για ένα ασφαλές και συνάμα συναρπαστικό ταξίδι στο ποιητικό σύμπαν της Κικής Δημουλά. Έχοντας υπόψη τους το ανυπότακτο της ποιητικής δημιουργίας αλλά παράλληλα διαθέτοντας γερή φιλολογική αρματωσιά διάβασαν την ποίηση της Δημουλά με αγάπη, με οξυδέρκεια, με πληρότητα. Η μελέτη τους χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια: «Η ποιητική γραφή της Κικής Δημουλά» (Ο χρόνος και η απώλεια, Η μελέτη και η λήθη-Οι φωτογραφίες, Οι εποχές), «Ο άνθρωπος στην ποίηση της Κικής Δημουλά». Στο παράρτημα, ως «ασημένιο δώρο» ανθολόγησαν μερικούς αποφθεγματικούς στίχους απ' όλες τις συλλογές της Δημουλά.

Η κριτική προσέγγιση των Γεωργιάδου-Δεληγιάννη καταλήγει σε ενδιαφέρουσες και εύστοχες επισημάνσεις οι οποίες είναι σίγουρο ότι κωδικοποιούν, συμπληρώνουν και προωθούν τη μέχρι τώρα βιβλιογραφία για μια «απλή ανεπιτήδευτη ποιητική φωνή, που επιτυγχάνει την αρμονία μέσα από την απροσδόκητη σύνδεση συχνά αταίριαστων λέξεων, μια γνήσια ανθρώπινη φωνή, πικραμένη και σύγχρονη, για μια ποίηση που στην ουσία της είναι αντίσταση ενάντια στο θάνατο, τη φθορά, τη θλίψη και ανίχνευση του εσωτερικού πάθους που τη διακατέχει για τη ζωή, τον έρωτα, τη νεότητα» (σελ.13).

Παράλληλα η μελέτη αυτή μας δίνει μια σειρά από χρήσιμα κλειδιά (ή μήπως

αντικλείδια;) για να μπούμε στο εργαστήρι της ποιήτριας, να ψηλαφίσουμε τους στίχους της και να απολαύσουμε ακόμη περισσότερο αυτή την επαφή, που βέβαια δεν τελειώνει ποτέ· διατί, όπως γράφει και η ίδια η Δημουλά: «Στην αναζήτηση θα μου πεις στην αναζήτηση / βρίσκεται το καινούριο».

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΤΥΛ. ΣΚΟΡΔΑΣ

Ποίησης δύναμη απελευθερωτική

Το χαρτί καίει.
(Μόνιμο ρεπό, σελ. 28)

Χρίστος Παπαγεωργίου
Μόνιμο ρεπό,
Εκδόσεις Ύψιλον

ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ της συλλογής «Μόνιμο ρεπό», άρχισα να συνειδητοποιώ το γιατί μου δημιουργήθηκε μια αίσθηση γαλήνης εσωτερικής, μα και κρυφής ταραχής, λες και κάποιος αόρατος χέρι αναμόχλευσε μέσα μου συναισθήματα, εικόνες, σκέψεις, εμπειρίες, φοβίες, όνειρα... Αν και γράφω μετά την άμεση επαφή μ' αυτά τα ποιήματα, ίσως πριν «να καθίσει το τοπίο μέσα μου», είμαι σχεδόν σίγουρη πως η αιτία αυτών των αντιδράσεων βρίσκεται στο γεγονός ότι ο λυρισμός, που αναδύεται από τις «απλωμένες» λέξεις πάνω στο λευκό χαρτί, αποτελεί μια δύναμη απελευθερωτική. Η φαντασία και η σκέψη, το αίσθημα και η συγκίνηση, που προκαλούνται στον αναγνώστη, προσπερνούν απαλά το κατώφλι της πραγματικότητας, για να τις ξαναβρούμε, μετά την αναζήτηση, πιο πραγματικές, πιο αληθινές, ίσως πιο σκληρές, πάντως απογυμνωμένες απ' τις συμβάσεις του ορθού λόγου.

Σε πολλά ποιήματα της συλλογής «Μόνιμο ρεπό» η «ωμότητα» του νοήματος, που δίνεται μ' έναν τρόπο θαυμαστό, κυλάει μπροστά στα μάτια μας με λέξεις και φράσεις τρυφερά αρμονικές, που υπακούουν σ' ένα ρυθμό εσωτερικό. Τυχαίες σκηνές και εικόνες χάνουν προς στιγμή το αρχικό-βασικό τους νόημα, για να γίνουν αφορμή, αιτία, σύμβολα μιας αλήθειας, της δικιάς μας αλήθειας.

Η απόσταση μεταξύ του ποιητή και του αναγνώστη μικραίνει, γίνεται σχεδόν μηδενική. Χαρακτηριστικό είναι το ποίημα «Υπάρχει περίπτωση;»:

Μια που γυρεύω ν' ανοίξω μια τρύπα / στην κίτρινη κάλτσα / τι λες; / Κλείνουμε την πράσινη αυλόπορτα / αυτή που κοιτάζει στη δύση / με μια αλυσίδα; / Γιατί αν συνεχίσω / να σπέρνω κουκούτσια στις γλάστρες / τι λες; / Θα παίρνω με ιατρική συνταγή / τα χάπια μου ισοβίως; / Κι όταν – Θεός φυλάξει – αναστηθεί / ο γέρικος σκύλος μας / τι λες; / Υπάρχει περίπτωση να χιονίσει / για μια ακόμη φορά / στα νησιά;

Ίσως σε κανένα άλλο ποίημα το δίλημμα ανάμεσα στο ρεαλιστικό που προτείνεται και στη φυγή στο όνειρο, στο ιδανικό, δεν ορθώνεται τόσο απροκάλυπτα, απλά και συνάμα «φυσικά». Δεν είναι αρνητισμός, δεν είναι απόρριψη των πάντων, δεν πρόκειται για αντίδραση στείρα, για αντιπαράταξη θεωρητική, για ανάγκη διαφοροποίησης. Πρόκειται για αναζήτηση δημιουργική. Η ύπαρξή μας – συνεχίζω να πιστεύω ότι ο Χρίστος Παπαγεωργίου, παρά τον προσωπικό και εξομολογητικό τόνο των ποιημάτων του, γράφει για όλους μας –, αναιρεί και αυτοαναιρείται διαρκώς. Θέτει σε κρίση, αναζητά, προβληματίζει. Βρισκόμαστε πολύ μακριά από εκείνη την ποίηση που προτείνει – στην καλύτερη περίπτωση – ή «σερβίρει» λύσεις ζωής και ισορροπίας, αψηφώντας τις ταλαντώσεις της ανθρώπινης ψυχής, το δικαίωμα στην αμφιβολία, στο αέναο εφηβικό ταξίδι.

Η δυνατότητα φυγής που προσφέρει είναι ίσως η μεγαλύτερη αρετή αυτής της συλλογής. Η γραφή, συχνά υπερρεαλιστική, ξεθάβει με επιμέλεια και σεβασμό αισθητικές που έχουν περάσει, για τους περισσότερους από εμάς, στο υποσυνείδητο. Βρίσκονται εκεί στριμωγμένες από φόβο ή πανικό και τα ποιήματα αυτά αποτελούν την αφορμή για νά 'ρθουν στην επιφάνεια.

Το νόημα των στίχων κυλάει αβίαστα ανάμεσα στο προσωπικό και το κοινωνικό. Η ανθρώπινη ύπαρξη «αγκαλιάζεται», απρατηρείται, αναλύεται, κρίνεται και διακαίολογείται σε όλα της τα επίπεδα. Ο άνθρωπος βρίσκεται στον ατομικό του μικρόκοσμο, μπλεγμένος από ιδιάζουσες στιγμές, σε μια εξομολόγηση «με κράνος την ποίηση». Ο άνθρωπος με την κοινωνική του διάσταση σε μια σχέση αλληλοεπίδρασης συνεχούς, καμιά φορά εξοντωτικής, μα απαραίτητης.

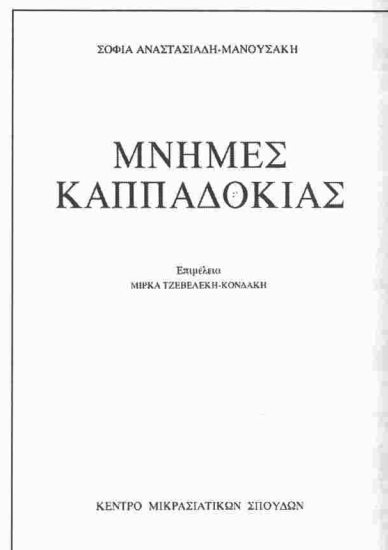
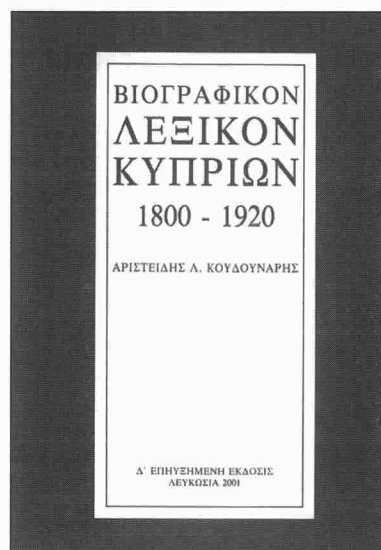
Ο Χρίστος Παπαγεωργίου δεν αρνείται τον κριτικό προβληματισμό κρυμμένος πίσω από την ασπίδα του ατομικού αλλά περνά σ' ένα πεδίο αναφορικότητας, σχετικά πάντα με το μικρόκοσμό μας. Ένας διάλογος ανοίγεται, που μας αφορά όλους. Σαρκασμός, ειρωνεία:

Επίσκοπος Ορκίζεται βρύση θαυμάτων / σε κόσμο ανιαρό / και θλιμμένο / σε κόστος. / Παχαίνει στη μνήμη θανόντων / στη θέα αρχαίου πυρσού / που αποζητά την ευθύνη. / Λυτρώνει δάσος ψυχών / που τολμά την αφέλεια / στις άγνωστες / συνέπειες.

Η αφύπνιση έρχεται και θέτει σε λειτουργία όλο και πιο πολύ αυτή τη διττή μας υπόσταση η οποία είναι στ' αλήθεια έτσι; Μήπως είμαστε ένα αρμονικό αμάλγαμα όλων αυτών των στοιχείων; Ποιος μπορεί να διαχωρίσει το εγώ του απ' ό,τι ζει, ό,τι βλέπει, απ' τις επιλογές του, από τις κρίσεις του, πάνω σε ό,τι τον περιβάλλει; Σ' αυτή την ολότητα αναφέρεται ο ποιητής με βαθύ σεβασμό, παρά την ακραία του διάθεση. Η προσφορά του έγκειται ακριβώς στο ότι πιστεύει ότι η φωνή του θα αγγίξει τον άνθρωπο.

Η συνεπής παρουσία του Χρίστου Παπαγεωργίου στο χώρο της ποίησης καταδεικνύεται απ' την ουσιαστική του συνεισφορά, η οποία δε χρειάζεται ν' αποδειχθεί ως δεδομένη. Μετά τα πρώτα του έργα: «*Δίνη συνείδησης*» (1977), «*Μορφασμοί*» (1979), «*Στάχτες*» (1981), οι δύο επόμενες ποιητικές του συλλογές «*Απειλή*» (1992) και «*Μόνιμο ρεπό*» (2002) εμφανίστηκαν με απόσταση μιας δεκαετίας η μία από την άλλη. Είναι εμφανές πως ο ποιητικός του λόγος δεν ανυψώνεται άσκοπα αλλά μας καλεί να τον ακολουθήσουμε όταν ένας ουσιαστικός διάλογος αρχίζει ανάμεσά μας.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

Η αντίσταση της ποίησης

Θάνος Φωσκαρίνης

Οινόπνευμα για τα μάτια και το στόμα

Εκδόσεις Παρουσία

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΣΥΛΛΟΓΗ, η έβδομη του ποιητή, ξενίζει ευχάριστα καθότι το ύφος, η τεχνική, τα νοήματα και προφανώς οι προθέσεις του Θάνου Φωσκαρίνη υπερβαίνουν τα γνωστά πρότυπα και προχωρούν την ποιητική του μερικά σκαλιά πιο πάνω. Εδώ υπάρχει μεγαλύτερη σαφήνεια στον τρόπο γραφής, αφού τα ποιήματα είναι περισσότερο αφηγηματικά και οι ερμητικοί στίχοι λιγότεροι. Το βιβλίο χωρίζεται σε τρεις ενότητες. Μετά τα δύο εισαγωγικά ποιήματα είναι χαρακτηριστικοί οι τίτλοι των δύο ενότητων: «*Απαγορεύεται η είσοδος εις τους μη έχοντες αγωνία*» και «*Τέλος του συναγερμού*». Έτσι δημιουργείται η εντύπωση ότι όλο το βιβλίο είναι μία σύνθεση.

Υπάρχουν ποιήματα που προδιαθέτουν για μια ρεαλιστική καταγραφή σύγχρονων εικόνων και επεισοδίων με εμφανείς αναφορές σε τόπους, π.χ. «*Επί της Λένορμαν*», «*Μπάνια του λαού*», «*Κενοτάφιο μίμου*», «*Θυρωροί του κοσμοδρόμου*» κ.λπ. Παρ' όλ' αυτά, η αλληγορική ματιά του ποιητή είναι πανταχού παρούσα. Οι οικείες εικόνες που παραπέμπουν σε ορατά βιώματα, έντονες αναμνήσεις ή παραισθήσεις είναι συχνές, ενώ η λεξιθηρία και η ονοματοποιία σπανίζουν. Δε λείπουν οι αναφορές σε πρόσωπα-οδηγούς της σκέψης του που ίσως ανήκουν στο λογοτεχνικό, καλλιτεχνικό, πολιτικό ή θρησκευτικό του σύμπαν: Γκουρτζιέφ, Σιμόν Βέλ, Κρισναμούρτι, Δαλάι Λάμα, Μαρξ, Ένγκελς, Σολωμός, Παλαμάς, Φιλύρας, Λεοπάρντι, Καζαντζάκης, Πλωτίνος, Μπουζιάνης, Σκλάβος, Σόρογκας. Οι σκηνές από το καθημερινό γίνεσθαι είναι αρκετές ώστε να γίνει αντιληπτή η συναισθηματική φόρτιση που προξένησαν στον ποιητή κάποια γεγονότα τα οποία διαδραματίστηκαν στο χώρο όπου ζει, την Αθήνα, την Αττική. Στο ποίημα «*Υγρός μαγνήτης*», η θάλασσα του Ωρωπού τού δημιουργεί μια έλξη θανάσιμη, ενώ μια κλειστοφοβική κατάσταση τον οδηγεί στο ποίημα «*Λαχτάρα για την πεταλούδα*». Επειδή ο Θ. Φωσκαρίνης δεν είναι παθητικός δέκτης των γεγονότων, συχνά διαμαρτύρεται, όπως στο ποίημα «*Πανόραμα, μπετόν σε καραντίνα*», που φαίνεται να το εμπνεύστηκε από το συνοικισμό Γ. Παπανδρέου στα Τουρκοβούνια, ενώ αλλού δε διστάζει να ομολογήσει: «*για ό,τι έκανα έχω φτύσει αίμα / γράφω πάντα με τη σκανδάλη στο μυαλό*». Το ποίημα «*Γέφυρα Target*» και ο στίχος «*στο Βελιγράδι θερίζουνε τα σκάγια*» ορίζουν την αντίδραση του Φωσκαρίνη στους αναίτιους βομβαρδισμούς μιας ανυπάκουης χώρας και του λαού της από την υπερατλαντική υπερδύναμη και τους συμμάχους της. Το ποίημα «*Ανάποδη προκήρυξη*» είναι μια κατάθεση-σάτιρα της κατάστασης που επικρατεί στην παιδεία μας, ενώ στο «*ένα μαγέricko που βράζει*» οι αναμνήσεις που τον κυκλώνουν δημιουργούν μια τρυφερή εικόνα για τους ανθρώπους του περιθωρίου οι οποίοι τον θέλγουν. Η απαισιοδοξία για το μέλλον του ατόμου στην κοινωνία μας, που συναντά στο ποίημα «*Αλύτρωτο*» με το στίχο «*το αιώνιο τίποτα πια και τίποτα*», φτάνει στα όρια της απόγνωσης στο «*Ιανουάριος Λάβρυς*»: «*τι κι αν φωνάζω αγαπώντας μέχρι εγκλήματος ουδείς μ' ακούει ουδείς μου απαντά*». Αυτό συνδυάζεται αριστοτεχνικά με τη μαχητικότητα του ποιήματος «*Μήνυμα σε θυρίδα*» και το στίχο «*ας γελούν που σε θανάτους μέσα τραγουδώ ας με κυνηγούνε ας*

χτυπούν άγρια να χαλάσω κι ας ανασαίνω πάντα μέσα σε παρένθεση με φτάνει που είμ' ακόμη εδώ». Στο ποίημα «Ο Σαμάνος των βιβλίων» και το στίχο «κερδί-ζω χρόνο σκάβω πολεμώ ψάχνω τα έργα που φοράω» μιλάει για τη θέση του ποιητή – και τη θέση τη δική του – μέσα στην εποχή μας, επικαλούμενος τη βοήθεια των μεγάλων καλλιτεχνών και στοχαστών.

Μπορεί σε όλη τη συλλογή να είναι διάχυτη η αγωνία του ποιητή αλλά δε λείπει ο ερωτισμός και ο σαρκασμός. Αυτό είναι εμφανές στο «Παιχνίδι των λυγμών», «Φευγάτος Άρης» ή «Αποκαθήλωση εαυτού». Στο ποίημα «Τα πολυσυζητημένα όρια» διαβάζουμε ότι οι άνθρωποι σήμερα «πεινούνε για λαμέ χειρονομίες» και κυνηγάνε «ένα δίπλωμα τα ωραία λεφτουδάκια ή τη μάσα», ενώ στο «Πρωτοχρονιάτικοι αστέρες» είναι εμφανής η διακωμώδηση του παρόντος με τη «δικαίωση των μέντιουμ νίκη των αστρονόμων».

Αναζητώντας δραματικά και εναγώνια τον άνθρωπο στο ποίημα «Ομφάλιος λώρος» («ελάχιστε άνθρωπε μην καθυστερείς φανερώσου, πρόβαλε στόχε»), ο Φωσκαρίνης εκφράζει στο «Χάρτινο αίμα» το πάθος του γι' αυτό που κάνει: «μην το ξεχνάς: ο ποιητής είναι θυσία». Ενδεικτικό της θέσης που αισθάνεται ο ποιητής ότι έχει σήμερα στην κοινωνία μας είναι και το ποίημα «Φωνόλιθος».

Ο στίχος που μπορεί να χαρακτηρίζει όλη τη συλλογή και πιθανότατα να εκφράζει όλη την ποιητική του διάθεση είναι ο ακροτελεύτιος: «γι' αυτό δεν πρόκειται να γράψω ευχάριστα ποιήματα και δε διστάζω να σας μιλώ με ουρλιαχτά και παύσεις». Τελικά, το οινόπνευμα του τίτλου δεν είναι μόνο το μπλε και άσπρο αντισηπτικό υγρό ούτε το κίτρινο του κρασιού και της μέθης αλλά κάτι που περιέχει και τα δύο.

Ειδική μνεία πρέπει να γίνει στο ότι στο παρόν βιβλίο το βιογραφικό του ποιητή διαφοροποιείται από το προηγούμενο. Σε αυτό μαθαίνουμε πως κατοικεί εδώ και είκοσι χρόνια σε μια δυτική συνοικία των Αθηνών και πως «υπηρετεί ακατάπαυστα την ελληνική γλώσσα», που για τον ίδιο φαίνεται να είναι ένα είδος αποστολής.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Παιδικά Party

- * Face Painting
- * Μπαλονοκατασκευές
- * Παιχνίδια-Διαγωνισμοί

☎ 6942 719201
✉ t_scourles@hotmail.com

Θεοδώρα Σκουρλή

Η μουσική της ψυχής του

ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ, ως αναγνώστες ενός ποιήματος, ολοένα και συχνότερα επαναλαμβάνουμε το ερώτημα: «Γιατί αυτό συνιστά ποίηση;».

Ως αναγνώστης της ποίησης του Αντώνη Γκάντζη αισθάνθηκα ευτυχής διότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό ήταν άμεση και καταφατική. Κι όπως το παιδί, π' ανακαλύπτει ένα κρυμμένο λουλούδι – ή αντικρίζει ξαφνικά το ουράνιο τόξο – και καλεί ενθουσιασμένο τους άλλους να δουν, έτσι κι εγώ θέλησα να μοιραστώ μαζί σας κάποιες εντυπώσεις απ' το ταξίδι μου στο *Εγκόλπιο του Λησμονημένου*.

«Γόνιμη πανσέληνος, πλήρης ημερών / ως τα βάθη φωτίζει την ψυχή μου. / Ήσυχο σταλάζει τ' αργυρό νερό / νάμα μυροβόλο της ζωής μου». Η διαύγεια της εικόνας, η μουσική των στίχων, οι παρηχήσεις του λ και του ρ, η ακρίβεια της έκφρασης σταλάζουν στη συνείδηση του αναγνώστη, λέξη με τη λέξη, την ποιητική πρόσληψη. Η πανσέληνος, η πλήρης ημερών, σύμβολο της γυναικείας γονιμότητας και της ποιητικής-δημιουργικής ωριμότητας που «ως τα βάθη φωτίζει την ψυχή». Τ' αργυρό νερό σταλάζει ήσυχο (γιατί ακριβώς εκφράζει την ωριμασμένη στους καιρούς Επιθυμία-Ζωική Ορμή) και γίνεται νάμα μυροβόλο της ζωής. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα και χαρακτηριστική της ποίησης του Αντώνη Γκάντζη μεταμόρφωση του νερού· από αρχετυπικό στοιχείο της libido γίνεται ρέον ποίημα μιας βαθιάς θρησκευτικότητας. Δεν την προσλαμβάνω μόνον ως ποιητική εξομολόγηση μιας πίστης αλλά κυρίως ως έκφραση της Διαύγειας που φανερώνει το εσωτερικό τοπίο του σύγχρονου μοναχικού ανθρώπου – ας μη λησμονούμε ότι βιώνουμε τον πολιτισμό του ατόμου. Όμως το φως φθάνει μέχρι το Πολύ Πριν και το Επέκεινα. Διαβάζουμε: «Εμείς – / που από μίαν έξαρση τρεμίζουσα των Νόμων / μίαν έξοχη υπέρβαση της Σιωπής / εκ των υδάτων εξελθόντες / γονατιστοί κοιτάξαμε τον Ουρανό / την Πρώτη Εκείνη Μέρα. / Γονατιστοί και τρομαγμένοι / στον σκοτεινό αέρα. / Ώσπου – δείχνοντας / ο ένας τον άλλον με το χέρι – / νιώσαμε πως δεν γινότανε αλλιώς / παρά να ονοματίσουμε· / πως δεν γινότανε αλλιώς / από το «Κατ' εικόνα και ομοίωσιν» / που χρόνια ύστερα διαρκώς / πλούταινε την ψυχή μας».

Κι αλλού: «Έχει χρώμα το σκοτάδι και φωνές, / αρκεί να εισέρχεσαι ανυπόδητος / κι ευλαβικά να ξανοίγεις τους κισσούς / ώσπου να φθάσεις στο πατρικό σου που μιλά».

Κι ακόμη, με τη μορφή της παραίνεσης:
«Να στέκεις έξω απ' τον καθρέφτη εσύ· / μόνος, όσο χρειάζεται για να υπάρχουν / με αποδοχή και άρνηση / στο βλέμμα σου συγχρόνως».

Εδώ, η φωνή του αφηγητή αντηχεί και παρηχεί το λόγο του Πλάτωνα και του Σεφέρη – θυμίζω: «Και ψυχή / ει μέλλει γνώσεσθαι αυτήν / εις ψυχήν / αυτή βλέπτον· / τον ξένο και τον εχθρό τον είδαμε στον καθρέφτη».

Η διαφορά έγκειται στη νηφάλια αποδοχή από τον Γκάντζη της συμβίωσης με τον εαυτό, στην εγκαρτέρηση του μοναχικού που δημιουργεί μια ποιητική πραγματικότητα· απ' την οποία αρνείται να φύγει: «Ξέρετε, είναι αργά· είναι κιόλας επτά και τριάντα. / Συγχωρέστε με, αλλά θα μείνω μέσα. / Έχω να κουρδίσω τα

ωρολόγια των νεκρών μου, / να ποτίσω τις οικόσιτες σκιες που διψούν. / Έχω ν' ανάψω το καντήλι στο Παράθυρο της Απουσίας. / Ξέρετε, είναι αργά. / Συγχωρέστε με, αλλά δεν θ' ακολουθήσω».

Βλέπουμε σ' αυτό το ποίημα πως συνυπάρχουν αρμονικά ο καθημερινός λόγος με τις ποιητικές πράξεις όπως αυτές εκφράζονται στους στίχους: «Έχω να κερδίσω τα ωρολόγια των νεκρών μου, / να ποτίσω τις οικόσιτες σκιες που διψούν. / Έχω ν' ανάψω το καντήλι στο Παράθυρο της Απουσίας».

Προκύπτει μια ποίηση χαμηλών τόνων, θα έλεγα μια ποίηση απολύτως σύγχρονη. Γιατί ακριβώς συναντά και συνθέτει τις δύο μεγάλες ποιητικές εκφράσεις του παρελθόντος – αναφέρομαι φυσικά στη λυρική ποίηση και στην ποίηση του καθημερινού λόγου. Έτσι δημιουργούνται τολμηρές αντιτίξεις, όπως στο ποίημα *Η Λεπταισθησία των Αμνημόνων*: «Ω, οι αμνήμονες, τ' αμίλητα δέντρα! / Θρύβεται ο νους τους κίτρινο παλιό χαρτί / – σαν της γαζίας τον ανθό – / και κουβαλούν στους ώμους αλλοπαρμένους κότσυφες. / Οι ωραίοι αμνήμονες, / με τα ψίχουλα στις τσέπες του παλτού: / ανθίζουν δίπλα μας καιρό λησμονημένοι / κι έπειτα γίνονται βροχή / ένα ρυάκι χρυσαφί στην άκρη του δρόμου. / Πώς να γυρίσεις μια γαζία στο σπίτι, / που λυπημένη κυλά στην άκρη του δρόμου; / Πώς τη μελαγχολία σου να εξαργυρώσεις / γι' αυτά που είχες και εν έδωσες;».

Ας σταθούμε για λίγο στο τελευταίο τετράστιχο. Έχουμε μια έξοχη αντίστιξη. Το λυρικό – σχεδόν υπερρεαλιστικό – δίστιχο: «Πώς να γυρίσεις μια γαζία στο σπίτι, / που λυπημένη κυλά στην άκρη του δρόμου;». Η χαμηλών τόνων εξαλλαγή του σε απόσταγμα ζωής: «Πώς τη μελαγχολία σου να εξαργυρώσεις / γι' αυτά που είχες και δεν έδωσες;».

Ο Αντώνης Γκάντζης αποφεύγει τα λυρικά βάθη και ύψη διότι επιδιώκει να είναι πάντα σε επαφή με το καθημερινό βίωμα. Ο λυρισμός διαποτίζει, διανθίζει την ποίησή του. Δεν είναι τυχαίος ο πρώτος στίχος, με τον οποίο ξεκινά η ποιητική του αφήγηση. Θα έλεγα ότι συνομιλεί απευθείας με τον Ελύτη: «Τώρα, συλλαβές μετρώ μιας λεμονιάς στον άνεμο». Αλλά οι ποιητικές συναντήσεις δεν σταματούν εκεί: Γκάντζης: «Κλείνω τα μάτια και λάμπει εντός μου / το γαλάζιο ενός ουρανού πριν απ' τον Κόσμο». Βιζυηνός: «Και από τότε που θρηνώ / το ξανθό και γαλανό / και ουράνιο φως μου, / μετεβλήθη εντός μου / και ο ρυθμός του κόσμου». Προσέξτε πώς φανερώνονται και φανερώνουν οι δύο ποιητές. Από τη μια η νηφάλια ενατένιση κι από την άλλη ο «εν αγωνία» θρήνος για την απώλεια της σχεδόν ίδιας ποιητικής εικόνας. Επισημαίνω απλώς την ομοιότητα της ποιητικής σύλληψης, τη συνάντηση στο ποιητικό σύμπαν δύο διαφορετικών ψυχικών κόσμων (και καταστάσεων). Η συνομιλία με ομοτέχνους, ομοπαθείς(;), λησμονημένους(;), δημιουργεί κάποτε ολόκληρα ποιήματα, όπως ο Φεγγαροσκόπος που είναι αφιερωμένος στον Ε. Χ. Γονατά, μύστη της τέχνης του λόγου, ποιητή της πεζογραφίας.

«Με μονωδίες κατανυκτικές της ερημιάς / συνδιαλέγεται μαζί σου το φεγγάρι. / Απλόχερα το σκοτάδι καταλύει / φωτίζοντας δικά σου μονοπάτια / ενώ μάταια Γραμματείς και Φαρισαίοι / δίοδο ανιχνεύουν προσέγγισης / από πυκνούς σιτοβολώνες. / (Θέλει πυξίδες ακριβείας το φθάσιμο στην άρνηση). / Μ' αυτά και άλλα / μια λάμψη παραμένεις φευγαλέα / των αργυρών τοπιών. / Ένας αντικατοπτρισμός σκεπτόμενος / στη Νύχτα που σιωπά».

Επισημαίνω δύο στοιχεία: Την αναφορά στους Γραμματείς και Φαρισαίους, οι

οποίοι αδυνατούν, ως σύγχρονοι σολωμικοί σοφολογιότατοι, να επικοινωνήσουν – και συνεπώς να κοινωνήσουν – με το λεγόμενο «ποιητικό αίσθημα». Ο παρενθετικός στίχος που ακολουθεί «θέλει πυξίδες ακριβείας το φθάσιμο στην άρνηση» εύγλωττα υπενθυμίζει ότι η στάση ενός ποιητή είναι και στάση ζωής.

«Αποβραδίζ με το σφυρί χτυπούσαν / να γκρεμιστεί ο τοίχος – να με βρουν. / Κανένας δεν κατάλαβε / εγώ πως ήμουν το σφυρί / και η πέτρα». Το σφυρί που θέλει, η πέτρα που αντιστέκεται, ολόκληρο το δράμα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σε λίγους στίχους που απηχούν Το Αισθητό μετά το περιώνυμο καβαφικό Ανεπαισθήτως. Ο Καβάφης, η μοναξιά, ο πατέρας και η μουσική έχουν γόνιμα αφομοιωθεί στην ποίηση του – Αλεξανδρινού την καταγωγή – Γκάντζη. Η λιτότητα των μέσων και η δωρικότητα των εκφράσεων αποδίδουν με ποιητική ακρίβεια το απόσταγμα της καθημερινής ζωής ενώ η διαύγεια των εικόνων εκφράζει την ποιητική ενατένιση του κόσμου ως Κόσμου. Ο Κόσμος του Γκάντζη εστιάζεται στο πολύ πριν και στο επέκεινα ενώ, τώρα, καθρεφτίζεται στα αργυρά νερά της πανσελήνου. Η Θάλασσα της Λήθης, ο χρόνος και ο Χρόνος, η συνύπαρξη καθημερινών και βιβλικών εικόνων, η ολιγάρκεια και η εγκαρτέρηση, όλ' αυτά δημιουργούν Ποίηση που απλώνεται και στις τέσσερις αυτόνομες ενότητες της συλλογής.

Η πρώτη ενότητα έχει ως σύμβολο το φεγγάρι που εμπνέει τον ποιητή. Η πτώση του στη θάλασσα δημιουργεί μια εικόνα βγαλμένη θαρρείς απ' την Αποκάλυψη του Ιωάννη, την οποία ακολουθεί – και πάλι – ένας στίχος-απόσταγμα ζωής. «Τη Νύχτα που το φεγγάρι θα πέσει στη θάλασσα / χαλκόλαλη σάλπιγγα στον ουρανό θα ηχεί / διαιρώντας πρώτα με φωτιά τη Μαύρη / από την Άσπρη μοίρα του ανθρώπου. / Ευθύς αμέσως τα νερά / σε μέγα παφλασμό θα υψωθούν / κι εμείς – για μια στιγμή μονάχα – με τύχη ωσάν τον άψινθο πικρή / πάχνη-φαρμάκι στο στόμα θα γευθούμε. / Μαρμαρωμένοι, ασάλευτοι, / σε υψηλά μπαλκόνια και ταρατσες, σε γκρεμούς, / (όπου κατέφυγε κανείς με τον βουβό λυγμό του) / ίσως σκεφθούμε πως δεν θυσιάσαμε το Πρέπον στην Αγάπη».

Η δεύτερη ενότητα, *Το Άλγος του Κόσμου*, διαπερνάται απ' το βαθύ αίσθημα της απώλειας. Η βίωσή του είναι κάποτε εφιαλτική: «Αμήχανος σώπαινα στην ομίχλη, ώσπου / πλησίασα και σ' άγγιξα διστακτικά στον ώμο / τις μέρες πίσω ανακαλώντας με τον νου / όταν μιλούσαμε για λίμνες, ποταμόψαρα / και σπιτία πέτρινα, φιλόξενα της ερημιάς. / Δεν άντεξες παλιέ μου φίλε. / Απρόσμενα κατέρρευσε στην αγκαλιά της μαύρης γης! / Διαλύθηκες σε μπερδεμένους σπάγκους / ξύλα σπασμένα και χαρτιά / όπως σμυρνάκι που το χτυπά τ' αστροπελέκι».

Άλλοτε πάλι η απώλεια διαπερνιέται απ' το ρίγος μιας εκλεκτής συγκίνησης: «Μας χωρίζει ο μαύρος ίσκιος των κυπαρισσιών / κι ο ρυθμικός απόηχος των τακουινιών σου λιγοστεύει / καθώς ανάλαφρη βαδίζεις / προς μια εκκλησία μακρινή της Κυριακής».

Η τρίτη ενότητα, *Τα Σπίρτα*, αποτελείται από ολιγόστιχα ποιήματα-αποστάγματα που εκφράζουν – με την πυκνότητα του αφορισμού – την ποιητική σχέση του αφηγητή με τον Χρόνο, τη Ζωή, το Ανίδωτο, τον Θεό και τον εαυτό: «Με το σταμάτημα των ρολογιών / γεννιέται ο Χρόνος». «Το να κρύβεις τις ρυτίδες σου / είναι σαν να κρύβεις τα χρόνια. / Το να κρύβεις τα χρόνια / είναι σαν να κρύβεις μια Ζωή / που δεν ήθελες ποτέ να ζήσεις». «Μη μου μιλάτε για ταξίδια / και γεωγραφικές μετατοπίσεις. Η Θάλασσα Δεν Είναι / Τα βουνά δεν είναι / Ο Αέρας Δεν

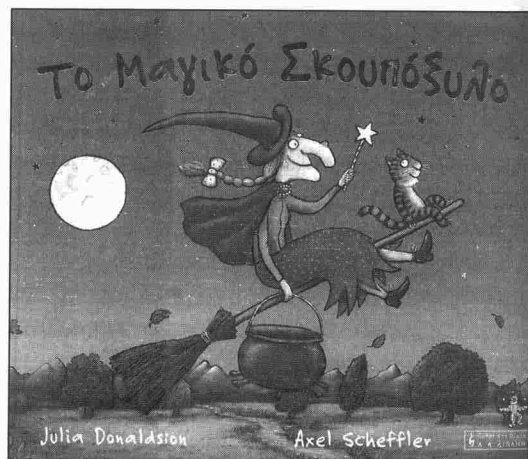
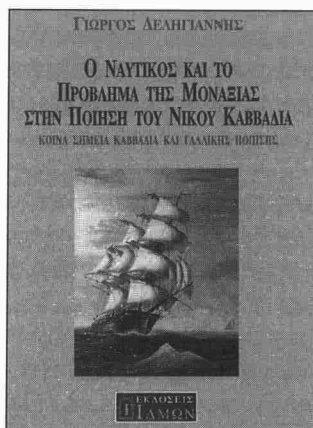
Είναι / ΕΑΝ ΔΕΝ ΤΟ ΑΝΙΔΩΤΟ / ΣΥΝΤΕΤΡΙΜΜΕΝΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΙΣ». «Τον Θεό δεν τον είδα βεβαίως... / Όμως Εκείνου / υπήρξα πάντα / ο δέκατος τρίτος μαθητής Του...». «Φτωχός πολύ / μα ολιγαρκής έζησα / από τα ψίχουλα των σπουργιτών».

Στην τέταρτη ενότητα, Του Όρθρου και της Αγρύπνιας, εκφράζεται κυρίως το αίσθημα της βαθιάς θρησκευτικότητας ενώ ταυτόχρονα και αρμονικά συνυπάρχουν αισθήματα από το μοναχικό βίο, όλα δοσμένα με τον ποιητικό τρόπο της ψυχικής εικονοποιίας. «Κλείνω τα μάτια και λάμπει εντός μου / το Γαλάζιο ενός ουρανού πριν απ' τον Κόσμο. / Κατάλευκα σύννεφα ουριοδρομούν / δεμένα στο άρμα ενός βοριά / που σκορπά τριαντάφυλλα στις χιονισμένες πλαγιές / Καταμεσής της κοιλάδος / ένα σπίτι Παλαιό των Ημερών με περιμένει / Είναι αυτό που δεν κατοίκησα ποτέ / μα πάντα γύρευα στα όνειρά μου. / Από την καμινάδα του βγαίνει καπνός. / Ανασαίνω το άρωμα των ξύλων και ταχύνω το βήμα. / Κάποιος μπορεί να υπάρχει εκεί για μένα...».

Καθώς σβήνει ο απόηχος της ποίησης του Αντώνη Γκάντζη, εξακολουθούμε ν' ακούμε τη μουσική της ψυχής του. Ίσως γι' αυτό το λόγο – και μολονότι στο βιβλίο συνυπάρχουν ποιήματα μικρά, μεγάλα ή και πεζά, σίχτοι-αποστάγματα ζωής και σίχτοι λυρικοί – δεν διαταράσσεται η αίσθηση της συνέχειας και της συνοχής, θαρρείς ότι όλα μαζί συνθέτουν ένα και μοναδικό ποίημα Το Εγκόλπιο του Λησμονημένου. Ωστόσο, το θαυμάσιο αυτό βιβλίο, ένα μικρό αστέρι που φωτίζει και φωτίζεται στο λογοτεχνικό σύμπαν, με την έκδοσή του αυτοαναιρείται ως προς τον τίτλο του. Διότι γίνεται το εγκόλπιο και άλλων – πλην του αφηγητή. Μπορεί, πλέον, να είναι λησμονημένος;

Ο Αντώνης Γκάντζης θέλησε να διασχίσει την αφρόεσσα θάλασσα της Λήθης. Πολλοί το θέλουν, όμως φοβούνται μη χαθούν κι επιχειρούν να την μπαζώσουν με τη μεγάλη χωματερή των επιθέτων, των μετωνυμιών και των α-ποιητικών διανοημάτων. Ο Αντώνης Γκάντζης τη διασχίζει ως ποιητής, φανερώνεται και μας φανερώνει με μια σεμνή – δηλαδή ποιητική – χειρονομία. Τον ευχαριστούμε.

ΣΕΡΓΙΟΣ ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΟΣ

Εις ανάμνησιν

Άγγελος Ν. Ραζής
Καλή σου νύχτα, νόνο...

Αφηγήματα,

Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2002, σελ. 352

Ο ΑΓΓΕΛΟΣ Ν. ΡΑΖΗΣ δεν είναι επαγγελματίας της γραφής. Σύμφωνα με το μικρό βιογραφικό σημείωμα, το οποίο συνοδεύει την έκδοση, το Καλή σου νύχτα, νόνο... είναι το πρώτο του βιβλίο και διαπιστώνουμε ότι προέκυψε σε ώριμη για πρωτόλειο ηλικία.

Στο Πρόλογο μας ενημερώνει ότι σκοπός του δεν ήταν να γράψει ένα βιβλίο για να ικανοποιήσει κάποια προσωπική ανάγκη συγγραφής. Προέκυψε από μια ανάγκη διατήρησης της μνήμης.

Οι παιδικές μνήμες και τα γεγονότα που αφηγείται ανήκουν στη χρονική περίοδο της δεκαετίας του τριάντα και καταλήγουν το Μάρτιο του 1944. Μια περίοδος η οποία είναι γεμάτη από σημαντικά ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα.

Ο Α. Ν. Ραζής δεν κάνει καταγραφή ιστορίας ούτε προσπάθησε να δώσει κάποιο ιστορικό ντοκουμέντο. Άλλωστε αυτό δεν ήταν στις προθέσεις του και σπεύδει να το δηλώσει. Τα ιστορικά γεγονότα – από την τότε σκοπιά και πληροφόρηση – χρησιμοποιούνται αποκλειστικά ως πλαίσιο της εξιστόρησής του με έναν εντελώς προσωπικό τρόπο. Όπως τα βίωσε και τα αντιλήφθηκε και όπως αυτά κρατήθηκαν στη μνήμη του στις δεκαετίες που πέρασαν. Ό,τι καταγράφει στις σελίδες του βιβλίου είναι προσωπικές αναμνήσεις, δε βγήκαν από τη φαντασία του. Μνήμες οι οποίες, στις λεπτομέρειες, στους διαλόγους εμπλουτίστηκαν, διανθίστηκαν χωρίς ο κύριος άξονάς τους να απομακρύνεται από τα γεγονότα. Τα πρόσωπα που περιγράφει μέσα από τα αφηγήματά του είναι πραγματικά και αναφέρονται με τα μικρά τους ονόματα εκτός από λίγες – άγνωστο γιατί –, κατά δήλωση του ίδιου, αναγκαίες εξαιρέσεις.

Τα γεγονότα που αφηγείται χωρίς να ακολουθούν κάποια μυθιστορηματική συνέχεια, αν και είναι καταγραμμένα με χρονολογική σειρά, λαμβάνουν κατά κύριο λόγο χώρα στην Κεφαλονιά και τη Ζάκυνθο, που δίνονται παραστατικά με τους ανθρώπους τους, με τις συναναστροφές τους.

Η «καλή κοινωνία» με τους αφεντάδες του «αίματος», τους άλλοτε γραμμένους στο Libro d'Oro, να κρατάνε την απόσταση από τους «παρακατιανούς», αλλά και να κάνουν «ξανοιγματάκια» στους εύπορους αστούς. Στις κατώτερες εισοδηματικά τάξεις, οι συνθήκες διαβίωσης δεν επέτρεπαν την πολυτελή ζωή. Όλα ήταν μετρημένα και πολλές φορές άγγιζαν το όριο της στέρησης και της έλλειψης.

Μια κοινωνία της οποίας οι ισορροπίες διασαλεύθηκαν με τον ερχομό του πολέμου και την κατοχή αρχικά, και μετά από μια δεκαετία με το χτύπημα των σεισμών που είχε ως αποτέλεσμα την είσοδο των ξωμάχων, την αποχώρηση-εγκατάλειψη των «ευγενών» και τη νέα δομή των πόλεων.

Τα «σκαλίσματα μνήμης» του Α. Ν. Ραζή χωρίζονται – θεατρική αδεία – σε δύο ισομερείς ως προς το περιεχόμενο πράξεις και «φινάλε». Η πρώτη πράξη διατρέχει μνήμες από την Κεφαλονιά. Η δεύτερη από τη Ζάκυνθο. Οι πάνω από τριάντα αφηγήσεις μπορούν να θεωρηθούν και ως έτοιμα διηγήματα, με αφηγηματική οικονομία, αρχή, μέση και τέλος. Ξεχωρίζουν βέβαια κάποια κομμάτια

όπου η βιωματική αμεσότητα γίνεται με τη φόρτισή τους ισοδύναμη προς την καλλιτεχνική αμεσότητα, γιατί δεν απαιτεί την παραμικρή επεξεργασία: το ψυχικό εδώ είναι η άλλη όψη του αισθητικού. Παραθέτουμε ένα μικρό δείγμα:

«Η νεκροφόρα και τ' αυτοκίνητα που 'στερναν οι συγγενείς κι οι γνωστοί, κατά το έθιμο, περίμεναν στο "Σταυρό".

«Ακολουθούσα από το λιοστάσι, με τον αδελφό μου και τα ξαδέρφια μου, μέχρι το τέλος της μπασίας. Ίσαμε 'κει είχαμε το λεύτερο. Το κιβούρι τοποθετήθηκε στη νεκροφόρα, ο κόσμος πήρε θέση στ' αυτοκίνητα και η πομπή ξεκίνησε.

«Όρθιος στον όχτο, απέναντι απ' το μαγαζί του Παύλου, κοίταζα μέχρι που χάθηκαν στην πρώτη στροφή του δρόμου.

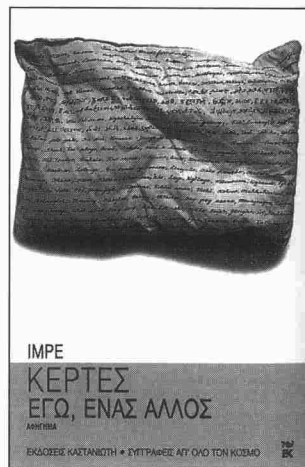
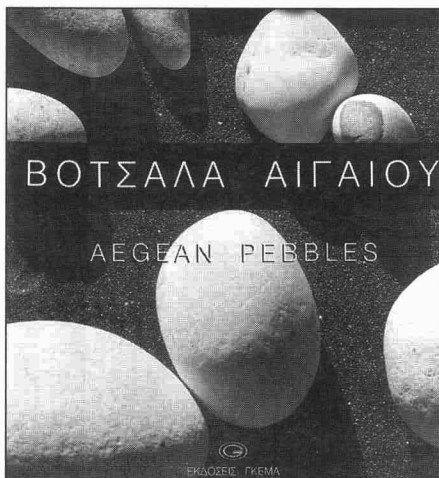
«Σ' άκουσα, νόνο, και δεν ξεχάστηκα στις Βαρές. Ήρθα γρήγορα, μα εσύ είχε φύγει... Δεν με περίμενες...

«Καλή σου νύχτα, νόνο... Καλόν ύπνο...».

Τα τελευταία χρόνια, ο χώρος που καταλαμβάνει στην πεζογραφία η καταγραφή προσωπικών αναμνήσεων ολοένα διευρύνεται. Ο Τ. Σ. Έλιοτ έλεγε ότι η σημαντική συγκίνηση βγαίνει από την ποίηση κι όχι από την ιστορία του ποιητή. Πάντως αυτό που θα επιθυμούσε ο δημιουργός της Έρημης Χώρας και αρκετοί άλλοι, περισσότερο ή λιγότερο εκλεκτικοί, το αντιπαρήλθε η ίδια η πραγματικότητα της λογοτεχνίας, στην οποία έχουν επικρατήσει οι διάφορες εκδοχές της αυτοβιογραφίας.

Το βιβλίο του Επτανήσιου συγγραφέα διαθέτει άρτιο λόγο, όπου ούτε μια λέξη δεν είναι περιττή. Αξίζει να επισημανθεί η παρεμβολή ατόφιων γλωσσικών στοιχείων της τοπικής διαλέκτου, που δίνουν ξεχωριστό χρώμα στο κείμενο. Το «γλωσσάρι» που παρατίθεται στο τέλος είναι χρηστικότερο. Ο Α. Ν. Ραζής με το *Καλή σου νύχτα, νόνο...* διασώζει με ευαισθησία μια ολόκληρη εποχή.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ

Η ποίηση και ο γρίφος της δημιουργίας

«Ο ΚΟΣΜΟΣ ΔΕ δημιουργήθηκε από το Μηδέν, αλλά από το Χάος, μια διάχυτη ύλη, που υπήρχε πάντα. Και πρέπει να το φανταστούμε ως ένα απέραντο και παντοδύναμο, μεγαλοδύναμο ον.

Το πρώτο παιδί του Χάους ήταν ο Έρεβος, ο μέγας, ο βαθύς, ο δυνατός, ο ατέλειωτος Έρεβος. Ύστερα το Χάος μόνο του γέννησε τη Νύχτα, τη σκοτεινή, τη μεγάλη, την πρώτη αδελφή του Ερέβους.

Ο Έρεβος και η Νύχτα αγκαλιάστηκαν τρυφερά και βυθίστηκαν σ' έναν ύπνο γλυκό, που κράτησε εκατομμύρια χρόνια, απολαμβάνοντας τη γλυκιά χαρά της ένωσής τους, που έφερε στον κόσμο τα δυο πανέμορφα παιδιά τους: τον καταγάλανο Αιθέρα και την ολόφωτη Ημέρα.

Με μιας το απέραντο σκοτεινό διάστημα φωτίστηκε και πνεύμα ζωής έπνευσε παντού και παντού κυριάρχησε το Φως. Ακόμα και το σκοτεινό πρόσωπο της Νύχτας πήρε άλλη όψη. Ο Έρεβος αγάλιασε τα παιδιά του και τους έδειξε το δρόμο για το ατέλειωτο ταξίδι μέσα στους αιώνες των αιώνων.

Από κει και πέρα ο Αιθέρας άφησε την εξουσία να τη μοιράζονται η Ημέρα με τη μεγάλη μητέρα τους τη Νύχτα. Ήρθε όμως άξαφνα ο παντοδύναμος, ο ακαταμάχητος Έρωτας κι ενώθηκε με το Χάος. Από αυτό το αντάμωμα γεννήθηκαν τα δυο τελευταία παιδιά του Χάους: ο κακάσχημος Τάρταρος και η μεγάλη θεά Γη, η παμμεγίστη Μητέρα των πάντων, που κυριάρχησε στο απέραντο διάστημα του Χρόνου, ανάμεσα στην Ημέρα και τη Νύχτα».

Έχετε διαβάσει, εσείς, καλύτερη δημιουργία κόσμου; Ποιητικότερη, αμεσότερη, μαγευτικότερη, λιτότερη, σιβυλικότερη, συμβολικότερη, καθησυχαστικότερη, απολαυστικότερη, ατμοσφαιρικότερη, καθαρότερη και πλέον ελπιδοφόρα; Η συγγραφέας της – ποιήτρια κατ' εξοχήν – με δώδεκα ήδη ποιητικές συλλογές στο ενεργητικό της, τριάντα εννέα βιβλία για παιδιά (ποίηση, διήγημα, μυθιστόρημα, διασκευές, Ελληνική Μυθολογία) και τρία μυθιστορήματα για μεγάλους υπήρξε «φορέας» αυτής ακριβώς της μυθολογίας και σε ό,τι δικό της.

Διότι τα κουβαλούμε, εν τέλει, ό,τι και όσα έπονται. Καθώς κι εκείνα που πέρασαν, για πάντα τα κουβαλάμε, εξακολουθούμε, εις το διηνεκές. Ας μην ξεχνάμε πως «Λάμπει μέσα μου εκείνο που αγνώω· μα στόσο λάμπει». Κατά συνέπεια δε θα μπορούσε να έχει γεννηθεί «Η πολιτεία του νερού» χωρίς τον Ποσειδώνα και τον Κατακλισμό, δίχως την Αργοναυτική Εκστρατεία. Δε θα μπορούσαν να φτάσουν «Οι ώρες του ερωδιού» χωρίς τους αττικούς μύθους. Δε θα μπορούσαν ποτέ να υπάρξουν «Οι νύχτες της βροχής» χωρίς τον Άνθρωπο και τη μοίρα του. Τον Προμηθέα, την Πανδώρα, τα βάσανα της Λητώς και τον βοσκό με την ολόχρυση λύρα. Δε θα ξημέρωναν ποτέ «Οι εποχές της Εύας» δίχως την αρπαγή της Περσεφόνης και τη ροδοδάχτυλη αδελφή του Ήλιου. Κι εκείνη η «Σκοτεινή αποθήκη» ποτέ δε θα είχε ανοιχτεί και αποκαλυφθεί δίχως τη Φαίδρα και την όμορφη Αμαζόνα. Εκείνα «Τα τραγούδια της γης και του ουρανού» δίχως το Φαέθονα και τον Απόλλωνα αλλιώς θα ήταν. Όπως αλλιώς θα ήταν στο «Περίβολι του Θεού» και «Το κορίτσι που μιλούσε στο φεγγάρι» χωρίς τη δυναστεία-

α του Κρόνου και του Ήλιου. Ο «Αναποδιάρης» θα ήταν άλλος χωρίς τον Πάρη και τον Αχιλλέα. Κι ας μην το ψάχνουμε τι και πώς και ποιο απ' όλα προηγήθηκε. Διότι όλα μαζί αναπνέουνε και ζυμώνονται μες στην καρδιά μας. Και τότε το ένα γέννησε το άλλο και μεταμορφώθηκε πολλές φορές είναι σαν το νερό, που ή υδρατμός ή πάγος, σχεδόν διά μαγείας γίνεται.

Κατά συνέπεια όταν ολοκληρώθηκε η «Μυθολογία» όλα ήταν ώριμα. Ο Ζαχαρόπουλος με το μεράκι να τα δώσει όλα. Ο Θανάσης Καραμήτρας σαν έτοιμος από καιρό με τις μορφές στην άκρη του χρωστήρα. Όσο για την Ελένη, χρόνια τα δούλεψε και τα ήξερε από χρόνια ενδεχομένως τα παιδαγωγικά. Τα οποία ήταν πάντα ταυτοχρόνως και ποιητικά. Διότι έγραφε η Ελένη Χωρεάνθη, από πάντα έγραφε. Είτε ποιητικά πεζά ήταν αυτά είτε αμιγής ποίηση. Είτε δοκίμια ψυχαναλυτικά και κριτικές είτε κείμενα και ποιήματα για παιδιά με όλη την παιδικότητα της ευαισθησίας που στο υπέρτατο βαθμό διαθέτει.

Κατά συνέπεια «η “Ελληνική Μυθολογία” – που όπως μας λέει έρχεται από το μακρινό βάθος του ανθρώπινου χρόνου – αποτελεί μια ποιητική αναζήτηση της ψυχής και της σκέψης του ελληνισμού από τους πρωτογενείς χρόνους, στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει το σύμπαν, να απομακρύνει το δέος που προκαλούσαν τα φυσικά φαινόμενα, να αιτιολογήσει την εξάρτηση από τους θεούς, να απαλύνει την ανθρώπινη μοίρα», πάντα υπήρχε μέσα στον υποσυνείδητο τέμπο και ρυθμό, στις εξηγήσεις μέσα και στις αναλύσεις. Στη γενεσιουργό αιτία της δημιουργίας. Στην ανθρώπινη μοίρα που μας ωθεί «ωσει θεοί» να αναγεννιόμαστε απ' τις στάχτες. «Χτίζοντας στην άμμο σαν να ήταν στην πέτρα». Παραμένοντας, τελικά, παρ' ότι δεν είναι ιστορία «η γοητευτικότερη προσέγγιση του κόσμου, των κανόνων δικαίου, της ηθικής και της θρησκείας».

Η δομή του βιβλίου είναι αφάνταστα «καθαρή», αρχίζοντας από το ποιος γέννησε ποιον και καταλήγοντας στην ανθρώπινη παντοδυναμία. «Οι άνθρωποι έπλασαν τους θεούς “κατ’ εικόνα και ομοίωσή τους”». Κατόπιν, τα μεγάλα κεφάλαια αυτής της παντοδύναμης για τον άνθρωπο εποχής. Και εν αρχή, όλες οι δημιουργίες: Η δημιουργία του Κόσμου, η Δυναστεία του Κρόνου και του Δία, οι Δώδεκα Θεοί του Ολύμπου, ο Άνθρωπος και η μοίρα του. Κατόπιν οι μύθοι οι Αττικοί και οι Αργολικοί, οι Ήρωες από την Αιτωλία. Αμέσως μετά μια αντίφαση, ο Ορφείας και ο πολύπαθος Ηρακλής με τους άθλους του. Ύστερα όλες οι εντός εισαγωγικών «εκστρατείες»: Η Αργοναυτική με το χρυσόμαλλο δέρα της. Ο Τρωικός Πόλεμος με το μήλο της Έριδος και το Δούρειο Ίππο. Οι Περιπλανήσεις του Οδυσσέα που σηματοδοτεί και την ανθρώπινη οδύσσεια. Και τέλος ο Θησέας, πρόσωπο που ενώνει τη μυθολογία με την ιστορία.

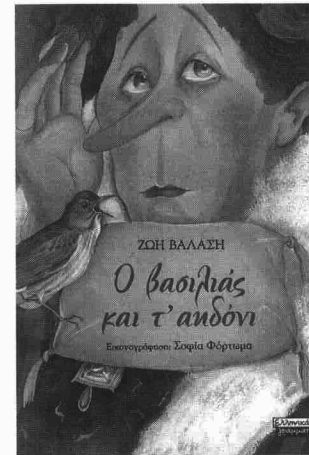
Όσον αφορά την ανάπτυξη των κεφαλαίων, όλα έχουν γίνει σύμφωνα με τους κανόνες της μυθιστορίας και της ποίησης: ατμόσφαιρα με όλη την αχλύ της εποχής, θεατρικοί – με χιούμορ και πάθος – διάλογοι, περιγραφές με χρώμα και εικόνα, με άρωμα και αφή. Αφηγηματικά μέρη με σοφία κι ευστροφία. Και πάνω απ' όλα η ποίηση της γραφής. Στη διάταξη των λέξεων, στις παύσεις και στην επιλογή. Στο ζωντάνεμα όλων εκείνων των ασύχων, είτε θύελλα είναι είτε η καταστροφή είτε ο ήλιος, ο ωκεανός και η αιώνια νεότητα. Κι ανάμεσα σε όλη αυτή την ποίηση και όλοι οι γρίφοι της: η Αριάδνη και ο λαβύρινθος, ο Φαέθων και ο ζωοδότης ήλιος. Ο Προμηθέας και η φωτιά. Ο Ορφείας που έφτασε για την Ευρυδίκη του στον Άδη. Ο νόστος του Οδυσσέα. Που αιώνες πριν μίλησαν για το

δικό μας λαβύρινθο και το γρίφο της ύπαρξης. Για τη δική μας την τάση να καίμε τα φτερά στον ήλιο. Για τα δικά μας δάκρυα για τον έρωτα και την αιωνιότητα. Για τη δική μας αέναη επιστροφή στο αεί υπάρχον. Που διαφαίνεται παντού μέσα από τη «δικής μας κατασκευής» μυθολογία. Διότι για να μπορέσουμε εκείνο το πολύ, την ποίηση της ποίησης, θα πρέπει εν τέλει αυτό το ένα, το αεί υπάρχον, να υπάρχει.

Όπως υπήρχε η ποίηση στη ζωή της Ελένης πριν από τη Μυθολογία. Κι όπως υπήρχαν οι Θεοί και όλοι αυτοί οι ημίθεοι, οι περιπέτειες, στην περιπέτεια της γραφής που δε γινόταν παρά σαν συγγραφέας να τη ζήσει.

Αλλ' ό,τι και να πει κανείς, όσα, μονάχα ν' αδικήσει μπορεί τη «Μυθολογία» της Ελένης. Κατεβάζοντάς τη στα μέτρα του. Να τη διαβάσει μόνο θα πρέπει και να την απολαύσει αποκωδικοποιώντας: Το γρίφο της δημιουργίας και το μέγα μυστήριο της γραφής. Την κληρονομική δυνατότητα που σου δίνεται μόνο και μόνο από το γεγονός ότι γεννήθηκες κάτω απ' αυτό τον ουρανό και βάδιες σ' αυτά εδώ τα χρώματα. Τη μαγεία που περιβάλλει ως διά μαγείας τη ζωή

ΕΛΕΝΗ ΓΚΙΚΑ

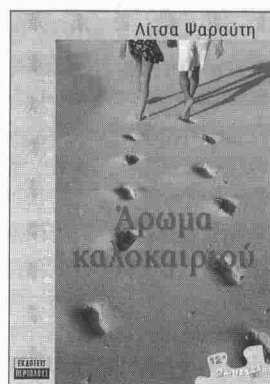

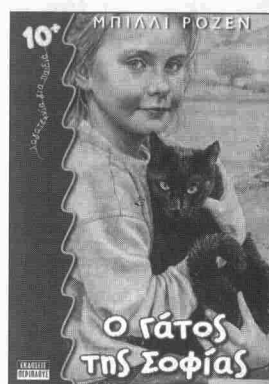
Παιδικός ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

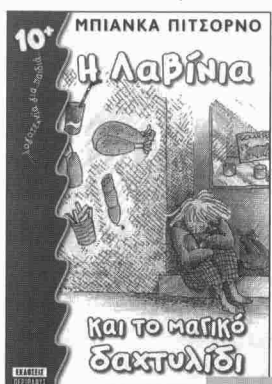
(12+)

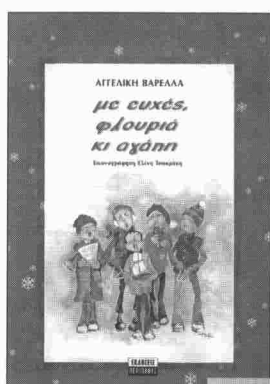
(12+)

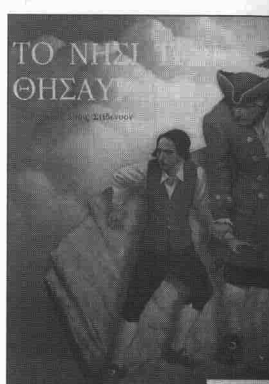
(10+)

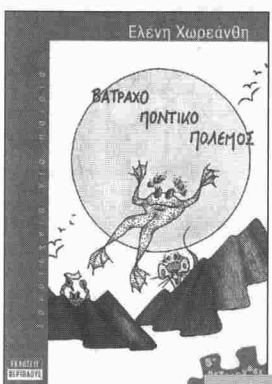
(10+)

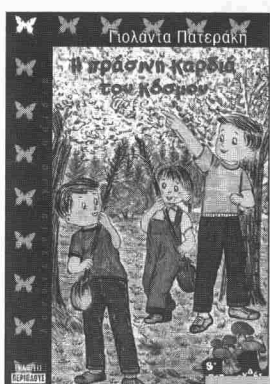
(8+)

(8+)

(8+)

(8+)

(5+)

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ**

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, Τηλ.: 210 3307000-4, Fax: 210 3307005

Δοκίμιο-Μελέτη

Αναμφίβολα πρόκειται για το πιο σημαντικό βιβλίο που έχει γραφτεί ως τώρα για το Στέλιο Καζαντζίδη. Ο Κώστας Μπαλαχούτης, ένας από τους πιο έγκυρους μελετητές του ελληνικού λαϊκού τραγουδιού, μέσα από αυτή την καινούρια του δουλειά επιχειρεί να καταγράψει την πολυτάραχη πορεία του μεγάλου ερμηνευτή στο τραγούδι, το έργο, τις συμπτώσεις και επιδόσεις του, τις παύσεις και αποχές του. Αποτέλεσμα μιας πολύχρονης και κοπιαστικής έρευνας, στηρίζεται σε συνομιλίες που είχε ο συγγραφέας με τον ίδιο τον Καζαντζίδη, με φίλους και συνεργάτες ενώ συμπεριλαμβάνει σημαντικό ανέκδοτο φωτογραφικό και αρχειακό υλικό καθώς και συγκεντρωτικούς καταλόγους με τη συνολική δισκογραφία του Καζαντζίδη.

• ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΛΑΧΟΥΤΗΣ **Κι όσο υπάρχουν θα υπάρχω**, Ατραπός

Το σημαντικό αυτό έργο, τυπωμένο το 1899 στην Κωνσταντινούπολη, συντάχθηκε στην καραμανλίδικη γραφή (δηλαδή στα τουρκικά με ελληνικούς χαρακτήρες) και αποτελεί ουσιαστική πηγή για τη μελέτη και την κατανόηση του κόσμου των τουρκόφωνων Ορθοδόξων. Η εισαγωγή, η μετάφραση και τα σχόλια ανήκουν στον εκλεκτό συνεργάτη του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών Σταύρο Θ. Ανεστίδη.

Να σημειωθεί ότι είναι η πρώτη φορά που μεταφράζεται στα ελληνικά, έργο της καραμανλίδικης γραμματείας.

• ΙΩΑΝΝΗΣ Η. ΚΑΛΦΟΓΛΟΥΣ **Ιστορική γεωγραφία της μικρασιατικής χερσονήσου, μετάφραση: Σταύρος Θ. Ανεστίδης**, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών

Με την έκδοση αυτή το Μουσείο Μπενάκη θέλησε να αποτίσει φόρο τιμής στον βυζαντινολόγο, κριτικό και ιστορικό της τέχνης Μαρίνο Καλλιγά (1906-1985), ο οποίος διετέλεσε διευθυντής της Εθνικής Πινακοθήκης από το 1949 έως το 1971.

Το βιβλίο δεν είναι μόνο ένα προσιτό και εύχρηστο για τη μελέτη της νεοελληνικής τέχνης βοήθημα που καλύπτει κάποια κενά στην περιορισμένη άλλωστε σχετική βιβλιογραφία. Είναι ταυτόχρονα ένα γοητευτικό αφήγημα για την εξέλιξη των εικαστικών φαινομένων στη χώρα μας από το 1937 έως το 1982, με ήρωες τους Έλληνες καλλιτέχνες να εναλλάσσονται σε διάφορους ρόλους και άλλοτε να κατακτούν τις κορυφές της πρωτοπορίας, άλλοτε να πατούν στέρεα στη γη, άλλοτε να χάνονται σε αδιέξοδους πειραματισμούς.

• ΜΑΡΙΝΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ **Τεχνοκριτικά 1937-1982**, πρόλογος-εισαγωγικό σημείωμα: Άγγελος Δεληβορριάς, Μουσείο Μπενάκη και Εκδόσεις Άγρα

Πρόκειται για τα πρακτικά του συνεδρίου που διοργάνωσαν ο Δήμος Μήθυμνας, ο Σύνδεσμος Φιλολόγων Νομού Λέσβου και η Εταιρία Αιολικών Μελετών από 27-29 Ιουλίου 2001 στο Συνεδριακό Κέντρο Μήθυμνας. Ιδιαίτερα φροντισμένη έκδοση.

• ΔΗΜΟΣ ΜΗΘΥΜΝΑΣ **Ο Αργύρης Εφταλιώτης στα Νεοελληνικά Γράμματα**, Μήθυμνα 2002

Ο Μάνος Ελευθερίου – ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες στιχουργούς – συγκέντρωσε στον παρόντα τόμο άρθρα και μελέτες που δημοσίευσε κατά καιρούς στο μουσικό περιοδικό Δίφωνο καθώς και σχόλιά του από τις μουσικές του ραδιοφωνικές εκπομπές. Κείμενα για συνθέτες, τραγουδιστές και στιχουργούς, και κυρίως για την υπόθεση του ελληνικού τραγουδιού που με τόσο πάθος υπηρετεί ο Ελευθερίου εδώ και χρόνια.

• ΜΑΝΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ **Είναι αρρώστια τα τραγούδια**, Καστανιώτης

Εκδόσεων / περιπλους
επιμέλεια: Μάνης Τσίτας

Πρόκειται για ένα από πιο σπουδαία έργα του Πλούταρχου με σημαντικότερες πληροφορίες θρησκευτικού και γλωσσολογικού περιεχομένου. Ο συγγραφέας αναφερόμενος στις λατρευτικές δραστηριότητες των Αιγυπτίων, με εξαιρετική εμβριθεία και γνώση διαβεβαιώνει την ιέρεια Κλέα που φροντίζει στους Δελφούς το ναό της Ίσιδας, ότι τόσο η Θεά όσο και ο Όσιρις είναι ελληνικής καταγωγής, αφού η Ίσιδα είναι η θεά της σοφίας Αθηνά (όνομα παραγόμενο από το ασθενές θέμα του ρήματος οίδα = γνωρίζω) και ο Όσιρις είναι ο Σείριος με συμποροφά του άρθρου μας με το κύριο όνομα του αστερισμού του Κυνός.

• ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ **Ίσις και Όσιρις**, μετάφραση, εισαγωγή, σχόλια: Γιώργος Ράπτης, Ζήτρος

Το βιβλίο περιλαμβάνει δεκαοχτώ ιστορίες που πρωτοδημοσιεύτηκαν στην ισπανική εφημερίδα *El Pais*. Μέσα από αυτές η συγγραφέας μας φέρνει κοντά στις όχι πάντα ευτυχημένες έντονες σχέσεις, που έζησαν συνάνθρωποί μας, από τον Μάρκο Αντώνιο και την Κλεοπάτρα μέχρι την Ιωάννα την Τρελή και το Φίλιππο τον Ωραιό, από τον Όσκαρ Ουάιλντ και το λόρδο Άλφρεντ Ντάγκλας μέχρι τον Αρθούρο Ρεμπό και τον Πολ Βερλέν.

Πάθη που βοηθούν να απομυθοποιήσουμε τον έρωτα...

• ΡΟΖΑ ΜΟΝΤΕΡΟ **Πάθη Έρωτες και Μίσση που άλλαξαν την ιστορία**, μετάφραση: Μαίρη Σχίζα-Λούκουλλου, Άγκυρα

Πρόκειται για ένα πρωτότυπο και διεισδυτικό κείμενο για το πραγματικό νόημα των Χριστουγέννων. Όπως ο ίδιος ο συγγραφέας σημειώνει «Κάλαντα είναι το κουβάλημα μιας είδησης. Ότι η ελπίδα έρχεται από το αύριο και έρχεται από μια συνάντηση. Αύριο 25 Δεκεμβρίου, ο άνθρωπος παύει να προορίζεται για τη χλωματερή, αλλά συναντιέται με το Θεό, γίνεται σάρκα του Θεού, γίνεται γλεντοκόπος σ' ένα τραπέζι μαζί Του. Γίνεται, με λίγα λόγια, κοινωνός ενός άλλου τρόπου ύπαρξης».

• ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ **Ο Θεός μου ο αλλοδαπός**, Ακρίτας

Τα καράβια μας στη Μεσόγειο κατά τον 19ο αιώνα και ανέκδοτα ημερολόγια τριών εμπορικών караβιών. Μαγευτική ιστορική πηγή για έναν κόσμο παραμυθένιο που ξεκινά από την Ιθάκη, περιδιαβαίνει τη Μεσόγειο και καταλήγει στην Κριμαία. Όμως εξίσου μια θαυμαστή πηγή για την πορεία της κοινωνίας αλλά και του ελληνικού λόγου μέσα από το 19ο αιώνα. Απέραντη και λεπτολόγος εργασία που μέσα από τα πραγματικά στοιχεία βγαίνει η ψυχή του ναυτικού της εποχής, ψυχή που ζει μέσα στην περιπέτεια, τον κίνδυνο, τις αντίξοες συνθήκες, το μάνιασμα των στοιχείων και τον πόθο της επιστροφής στην πατρίδα. Το βιβλίο πλαισιώνουν ένα κατατοπιστικότατο λεξιλόγιο, ένα ευρετήριο τόπων, μια σειρά από καθαρούς χάρτες καμωμένους από ειδικό σχεδιαστή, γκραβούρες πόλεων, τοπίων και λιμανιών.

• ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤ. ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ **Φουρτούνες και μπουνάτσες**, Παπαζήσης, 2003

Μελέτη περί του ανθρωπίνου Σώματος, όπως αυτό αντιμετωπίζεται από την Καινή Διαθήκη και τους Πατέρες της Εκκλησίας. Κείμενο εκλαϊκευμένης θεολογίας με εμφανή την ποιητικότητα της γραφής, αφού άλλωστε προέρχεται όχι μόνο από έναν σοβαρό μελετητή, αλλά κι από έναν από τους σημαντικότερους σύγχρονους Έλληνες ποιητές.

• ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ **Το ανθρώπινο σώμα. Σήμα ή ναός;**, Ο Παπουλάκης, Ιθάκη 2003

Προσωπική μαρτυρία του εκλεκτού ζακυνθινογράφου από τους σεισμούς του 1953 κοσμημένο με έργα του ζακυνθινοποιημένου ζωγράφου Γιάννη Τσολάκου, βασισμένα σε φωτογραφίες της καταστροφής. Ιστορική πηγή και συγχρόνως κομψότατο όσο και αυθεντικής συγκίνησης λογοτεχνικό δημιούργημα, αποτέλεσμα ικανό να δικαιολογήσει τη σκοπιμότητα του να θυμόμαστε τέτοιες επετείους.

• ΝΙΟΝΙΟΣ ΜΕΛΙΤΑΣ **Το χρονικό μιας ολοκληρωτικής καταστροφής**, Ερμής, Ζάκυνθος 2003

Λεύκωμα-Ημερολόγιο

Πρόκειται για ένα εξαιρετικά καλαίσθητο βιβλίο-λεύκωμα που αφορά τον ιστορικό ναό του Αγίου Νικολάου Ορφανού της Θεσσαλονίκης. Είναι χωρισμένο σε δύο μέρη: α) Πρωτότυπα, δίγλωσσα, ερμηνευτικά κείμενα και ιστορικά μελετήματα γύρω από τη Θεσσαλονίκη και την παλαιολογία εικονογραφική άνθηση της περιόδου που ιδρύθηκε και ιστορήθηκε το καθολικό (14ος αιώνας) και β) 101 έγχρωμες απεικονίσεις των σημαντικών τοιχογραφιών του καθολικού της Ι. Μ. Χρήσιμο και απαραίτητο βοήθημα για αγιογράφους, ζωγράφους και καλλιτέχνες στους οποίους προσφέρει πλούσιο υλικό για δημιουργία.

• Άγιος Νικόλαος Ορφανός **Οι Τοιχογραφίες**, Ακρίτας

Φωτογραφική κυρίως παρουσίαση της εντυπωσιακής συλλογής της συγγραφέως σε σελιδοδείκτες, χάρτινους, πλαστικούς, υφασμάτινους, μεταλλικούς, ξύλινους, δερμάτινους, εργόχειρα ή βιοτεχνικά προϊόντα, σύγχρονους, παλιότερους ή πολύ παλιούς.

Απόλυτα πρωτότυπο εκδοτικό κομψοτέχνημα και, συγχρόνως, σημαντική κατάθεση όχι μόνο στην ιστορία του βιβλίου, αλλά και σε ό,τι την περιβάλλει. Κι αυτό το τελευταίο είναι το πιο χρήσιμο, επειδή όλα όσα κινούνται γύρω από το βιβλίο χάνονται και ξεχνιούνται, παρ' ό,τι έχουν στηριχτεί υπολογίσιμα την παρουσία και τη διάδοσή του.

Ο κόπος της συγγραφέως, της οποίας ο πρόλογος αποτελεί μοναδικό κείμενο για το θέμα αυτό, είναι εμφανέστατος με την αγάπη της για τον κόσμο των εκδόσεων να κυριαρχεί.

• ΟΛΓΑ ΣΕΛΛΑ **Σελιδοδεικτούμενα**, Μελάni 2002

Ιδιαίτερα καλαίσθητο λεύκωμα που περιλαμβάνει 250 περίπου φωτογραφίες, δημοσιεύτες στην πλειοψηφία τους, του Henri-Paul Boissonnas – γιου του φημισμένου Ελβετού φωτογράφου Fred Boissonnas – ο οποίος ταξίδεψε το 1921 στη Μικρά Ασία με ανάθεση του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών και με σκοπό τη φωτογραφική καταγραφή της μικρασιατικής εκστρατείας. Δημοσιεύονται επίσης έγχρωμες υδατογραφίες του καλλιτέχνη, ο οποίος υπήρξε παράλληλα και ζωγράφος, τα γράμματα που έστειλε στη διάρκεια του ταξιδιού στη αρραβωνιαστικιά του και το φωτογραφικό του ημερολόγιο. Το αρχαιολογικό υλικό συνοδεύεται από άρθρα σύγχρονων μελετητών, που φωτίζουν και ερμηνεύουν το γενικό ιστορικό πλαίσιο της εποχής, την οικογενειακή κατάσταση και τη φωτογραφική οπτική του Henri-Paul Boissonnas, καθώς και την ιστορία του αρχείου που παραχώρησε η οικογένεια Boissonnas στο Μουσείο Μπενάκη.

• HENRI-PAUL BOISSONNAS **Μικρά Ασία 1921**, Μουσείο Μπενάκη και Ίδρυμα Μείζωνος Ελληνισμού

Το δίγλωσσο (ελληνικά-αγγλικά) αυτό όμορφο και πρωτότυπο λεύκωμα περιλαμβάνει κείμενα έγκριτων επιστημόνων και έγχρωμες φωτογραφίες των μικρόσωμων σκυριανών ιππαρίων που δυστυχώς τείνουν να εξαφανιστούν.

Ο Πέτρος Κωνσταντινίδης, διευθυντής της Κτηνιατρικής Κλινικής Αθηνών που επισκέφθηκε το 1896 τη Σκύρο, συνέταξε μια ενδιαφέρουσα και καλογραμμένη (με το ύφος και τη γλώσσα της εποχής) έκθεση για τη φυσική κατάσταση και το περιβάλλον στο οποίο ζούσαν τα αλογάκια ενώ ο Νίκος Κρητικός, γεωπόνος-ζωοτέχνης του Δήμου Σκύρου, αναφέρεται στην ιστορία και τις θεωρίες που υπάρχουν σχετικά με την προέλευση του και περιγράφει τα σημερινά δεδομένα.

Το βιβλίο προλογίζει ο διεθνούς φήμης περιβαλλοντολόγος, καθηγητής David Bellamy ενώ οι διάσημοι οικολόγοι Alec N. Corland και Jeremy Mallinson, εκφράζουν το θαυμασμό τους γι' αυτήν τη σπάνια ράτσα που έλκει την καταγωγή της από την αρχαιότητα.

Η έκδοση πραγματοποιήθηκε με την ευγενική χορηγία του προγράμματος SILVA. Το σκυριανό αλογάκι, εκδόσεις ΓΚΕΜΑ (τηλ.: 210-7258350).

Εξαιρετικό λεύκωμα (με πολλές γνωστές και άγνωστες φωτογραφίες) μέσα από το οποίο ξετυλίγεται η ζωή και το έργο του σημαντικού Έλληνα δημιουργού Μίμη Πλέσσα. Ενός σημαντικού συνθέτη που ασχολήθηκε – πάντα με μεγάλη επιτυχία – με όλα τα είδη μουσικής: οργανική, συμφωνική, λαϊκή και πειραματική μοντέρνα.

Η έκδοση περιέχει κι ένα συλλεκτικό cd με δεκατέσσερα γνωστά και αγαπημένα τραγούδια του συνθέτη όπως τα: "Βρέχει φωτιά στη στράτα μου", "Τι σου 'κανα και πίνεις", "Θα πιω απόψε το φεγγάρι" κ.λ.π.

- ΜΑΚΗΣ ΔΕΛΑΠΟΡΤΑΣ Μίμης Πλέσσας - Ένας δρόμος, χίλιες νότες, Άγκυρα

Η αρχή έγινε το 1996 κι έκτοτε συνεχίζει ακάθεκτο την εκδοτική του πορεία. Πρόκειται για μοναδικό στο είδος του ημερολόγιο που δίνει τη δυνατότητα στον καθένα να ξεκινάει τη μέρα του ευχάριστα και δημιουργικά με ένα ποίημα Έλληνα δημιουργού, παλαιότερου ή νεότερου, γνωστού ή άγνωστου.

Έκδοση απαραίτητη για κάθε φίλο της ποίησης.

- Ποιητικό ημερολόγιο 2004, Ιωλκός

Περίπλους Περίπλους Περίπλους Βιβλία Βιβλία Βιβλία Βιβλία Βιβλία Βιβλία

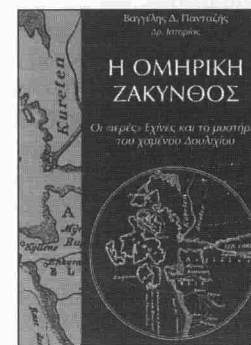
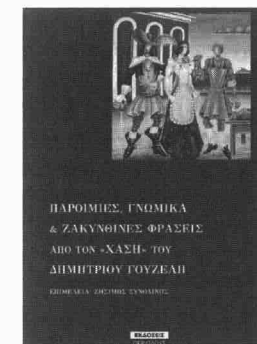
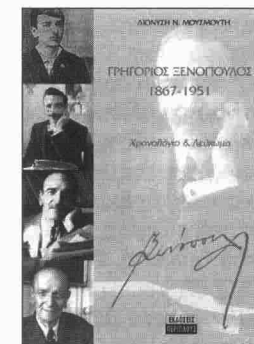
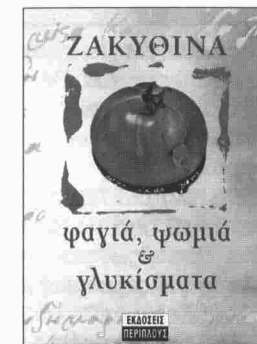

Στο βιβλίο περιγράφονται οι σεισμοί («Η ιστορία της Ζακύνθου είναι η ιστορία των σεισμών της», λέει ο Διονύσης Ρώμας) από την περίοδο της Βενετοκρατίας μέχρι σήμερα μέσα από τις ιστορικές και λογοτεχνικές πηγές κάθε εποχής.

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ**

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα
Τηλ.: 210 3307000-4, Fax: 210 3307005, e-mail: perip@otenet.gr

ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ στη Ζάκυνθο

Σε όλα τα
βιβλιοπωλεία

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ**

Σπ. Τρικούπη 20,
106 83 Αθήνα
Τηλ. κέντρο: 210 3307000
Fax: 210 3307005

Πεζογραφία

Πρόκειται για μία εξαιρετική και ιδιαίτερα χρήσιμη δίγλωσση (ελληνικά-γερμανικά) ανθολογία σύγχρονου ελληνικού διηγήματος στην οποία είκοσι οχτώ συγγραφείς αφηγούνται τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις εμπειρίες και τα όνειρα των ανθρώπων στην Ελλάδα, των οποίων η ζωή είναι τόσο μοναδική κι ενδιαφέρουσα όσο και οι περιστάσεις που την έχουν σφραγίσει.

Η επιμελήτρια προσπάθησε να ανθολογήσει τους σημαντικότερους Έλληνες διηγηματογράφους: από το Θανάση Βαλτινό, τη Διδώ Σωτηρίου, και το Σωτήρη Δημητρίου ως τον Ηλία Παπαδημητράκοπουλο, τον Κώστα Μουρσελά και τη Μάρω Δούκα.

Μία ακόμη σημαντική έκδοση των Εκδόσεων Ρωμιοσύνη της ακούραστης Νίκης Αϊντενάιερ (έδρα: Κολωνία, τηλ.: 0049-221510 1288)

- **Εκδρομή με φίλες**, επιμέλεια: Σοφία Γεωργαλλίδη, εκδόσεις Ρωμιοσύνη

Ο εισοδηματίας Μιχάλης Οικονόμου φιλοξενεί, παραμονές Χριστουγέννων, στο εξοχικό του στις Μηλιές του Πηλίου τρεις φίλους του. Όλα κυλάνε μέσα στην πλήξη ώσπου η τετράδα αποφασίζει να παίξει το «Παιχνίδι του δικαστή». Τότε σκοτώνεται στ' αλήθεια ένας από την παρέα κι αρχίζει η αναζήτηση του δολοφόνου με προεξάρχοντες τον στρατηγό της ΕΛ.ΛΑΣ Άγγελο Βλάχο και τη δημοσιογράφο Ευγενία Ευγενικού.

Η γνωστή και ιδιαίτερα σημαντική συγγραφέας και δημοσιογράφος μας παρέδωσε για άλλη μια φορά ένα μυθιστόρημα (στο οποίο κύριο μέλημά της είναι να μιλήσει για τις ανθρώπινες σχέσεις που η ίδια τόσο καλά γνωρίζει) το οποίο διαβάζεται απνευστί.

- **ΤΙΤΙΝΑ ΔΑΝΕΛΛΗ Το παιχνίδι του δικαστή**, Ψηφίδα

Ο Φίλιππος Φιλίππου με έντεκα αξιολογώτατα βιβλία στο ενεργητικό του είναι περισσότερο γνωστός για τα αστυνομικά του μυθιστορήματα. Θεωρείται μάλιστα από τους πιο σημαντικούς συγγραφείς του είδους. Με το παρόν βιβλίο του όμως αποδεικνύει ότι με όποιο είδος μυθιστορήματος κι αν καταπιαστεί τα καταφέρνει περίφημα. Στις «τελευταίες ημέρες του Κωνσταντίνου Καβάφη» περιγράφει με τρυφερότητα, συμπάθεια, μα και «καβαφική ειρωνεία» τη φυσική φθορά και την πορεία προς το θάνατο του πιο δημοφιλούς Έλληνα ποιητή του εικοστού αιώνα κι έναν από τους σημαντικότερους ποιητές του κόσμου.

- **ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Οι τελευταίες ημέρες του Κωνσταντίνου Καβάφη**, Πατάκης

Η γνωστή δημοσιογράφος, πεζογράφος και ποιήτρια Ελένη Γκίκα μας χαρίζει ένα γοητευτικό (που είναι και το πέμπτο της) μυθιστόρημα.

Ο ένας ισχυριζόταν για τον άλλον, πως βρήκε στο πρόσωπό του, το νόημα της ζωής. Οι δρόμοι τους, άλλωστε, διασταυρώθηκαν, αγκαλιάστηκαν και κατασπαράχθηκαν. Τρεις άνθρωποι σε μια ερωτική δίνη που έχει πάντα της στόχο τη μεγάλη συνάντηση. Ολότελα εσωτερική, υποκειμενική υπόθεση κι αυτή. Γιατί το «ο έρωτας γεννήθηκε για δύο» είναι μύθος. Για έναν γεννήθηκε ο έρωτας...

- **ΕΛΕΝΗ ΓΚΙΚΑ Το αίνιγμα του άλλου**, Άγκυρα

Τα μαύρα ταξίδια είναι ένα ζιγκ ζαγκ ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο. Ένα φονικό παιχνίδι στη γραμμή των συνόρων. Όταν ο Ντάνιελ αποφάσισε να γίνει κατασχεστής, ήξερε ότι θα ακολουθήσει μια μεγάλη σύγκρουση με την κρατική εξουσία, με τον κατακτητή. Σε κάθε βήμα του και μια παγίδα σαν κι αυτές που έστηνε ο ίδιος το χειμώνα στους λύκους, μέχρι που αντικρίζοντας τα μάτια της λύκαινας είδε όλη τη ζωή του...

Το δεύτερο – και ιδιαίτερα αξιολογό βιβλίο – του Κούρδου συγγραφέα που ζει κι εργάζεται στην Ελλάδα.

- **ΤΖΕΜΙΛ ΤΟΥΡΠΑΝ Τα μάτια του λύκου**, Καστανιώτης

Λίγους μήνες μετά πριν από την είσοδο της Αμερικής στο Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, ορισμένοι άνθρωποι συγκλίνουν στην Ουάσιγκτον κι αρχίζουν να κινούν τα νήματα που θα «υποχρεώσουν» τον Ρούσβελτ να πάρει τη μεγάλη απόφαση παρά τις αντιδράσεις των ψηφοφόρων του.

Με βάση αυτό το ιστορικό γεγονός ο συγγραφέας («ο μαιτρ» όπως τον χαρακτήρισε ο Ίταλο Καλβίνο) ζωντανεύει με μαεστρία έναν ολόκληρο κόσμο. Ξεσκεπάζει ίντριγκες, εκθειάζει τους άξιους, καταγγέλλει τους καιροσκόπους και παρασύρει τον αναγνώστη στα άδυτα της πολιτικής χωρίς ποτέ να τον κουράσει.

- **ΓΚΟΡ ΒΙΝΤΑΛ Η χρυσή εποχή**, μετάφραση: Ρένα Χάτχουτ, Scripta

Πρόκειται για μια πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση βιβλίου: η συγγραφέας Λόρα Γιαφέ, μητέρα ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες, του Μαξ επιλέγει να του δώσει το λόγο αν κι εκείνος δεν μπορεί να μιλήσει. Καταγράφει λοιπόν τις λέξεις που αυτός εκφράζει, λέξεις αδέξιες σαν τις κινήσεις του, φράσεις που παραπαίουν σαν τα βήματά του. Παίρνει επίσης το λόγο και του απευθύνεται σαν σε ενήλικα μεταφέροντάς του τις αμφιβολίες και τον εκνευρισμό της. Ακόμη και τη ντροπή της. Μα, κυρίως, την περηφάνια της.

- **ΛΟΡΑ ΓΙΑΦΕ Ο Μαξ είναι σημαντικός**, μετάφραση: Ντίνα Σιδέρη, Άγκυρα

«Δεν είναι αυτοβιογραφία», γράφει ο σημαντικός αυτός ζωγράφος στον πρόλογο του βιβλίου, «δεν είναι απλή εξιστόρηση αναμνήσεων και γεγονότων. Είναι το αποτέλεσμα των συγκυριών των ανθρωπίνων συναντήσεων στην πορεία της ζωής. Τι συνετέλεσε στη δημιουργία και την αποκάλυψη των μορφών της τέχνης μου. Κι όλα αυτά τα γεγονότα ήταν προδιαγεγραμμένα; Ο χρόνος κυλά και φέρνει μαζί του την ιστορία μας και την ξεδιπλώνει στο πέρασμά του. Κι εμείς μετά φυλάμε το χρόνο σ' ένα κουτί με ζωγραφιές που διηγούνται».

- **ΑΛΕΚΟΣ ΦΑΣΙΑΝΟΣ Ο μύθος της γειτονιάς μου**, Καστανιώτης

Το βιβλίο περιέχει τέσσερις φανταστικές ιστορίες, σκωπτικές μεταφράσεις της πραγματικότητας, των μηχανισμών χειραγώγησης και των παράπλευρων απωλειών τους. Μπλεγμένοι σε ακραίες καταστάσεις, οι πρωταγωνιστές εισπράττουν το τίμημα που αντιστοιχεί στους ρόλους τους, ως θυτών ή θυμάτων των πιο παράλογων εκφράσεων της καθημερινότητας.

Ο συγγραφέας με μια πρωτότυπη, χιουμοριστική γραφή μέσα από τέσσερις ιστορίες κωμικοτραγικής φαντασίας συνδέει το πραγματικό με το παράδοξο.

- **ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΝΕΝΗΣ Δημόσια εγγραφή**, Κοχλίας

Πρόκειται για την ενδιαφέρουσα (και ιδιαίτερα καλογραμμένη) ιστορία της Θέλμα από την γέννησή της ως την ενηλικίωση της και την επιστροφή της στην Αγγλία για να σπουδάσει νομικά στην Οξφόρδη. Η Θέλμα μέσα από σεξουαλική κακομεταχείριση και σύνδρομο ανορεξίας θα φτάσει στο όριο της διαταραχής της προσωπικότητάς της χωρίς ωστόσο να χάσει την ατομικότητα, το χιούμορ και τη φαντασία της.

- **ΚΑΜΙΛΑ ΓΚΙΜΠ Ανείπωτες λέξεις**, μετάφραση: Κώστια Κοντολέων, Άγκυρα

Ρομαντικές και περασμένες εποχές, τα τραγικά γεγονότα των σεισμών του 1953, υπολανθάνουσα ηθογραφία αλλά και μυθοπλαστική επιδεξιότητα, μέσα από ένα μυθιστόρημα που ζωντανεύει τα παλιά, ερωτικά και κοινωνικά, των Ζακυνθινών σε διαλόγους στο τοπικό ιδίωμα. Προσόντα του βιβλίου όχι μόνο η γλαφυρότητα αλλά και η αισιοδοξία, παρ' όλα όσα χάθηκαν.

- **ΔΗΜΗΤΡΑ ΞΕΝΟΦΟΥ Το δικαίωμα του αφέντη**, Ερμής, Ζάκυνθος, 2003

Η διήγηση της καταξιωμένης στην Ελλάδα και στην Κύπρο συγγραφέως Νίκης Μαραγκού αποτελεί μια μοναδική αποτύπωση μιας μοναδικής εποχής. Ξεκινά από το 1918, από την εποχή δηλαδή εκείνη όπου οι δρόμοι στην Αμμόχωστο κατεβαίνουν προς τη θάλασσα και δείχνουν την Ανατολή, ενώ την ίδια στιγμή ο τρόμος του πολέμου κτυπά την Κεντρική Ευρώπη, παρ' ότι στους δρόμους της Βιέννης ανοιγοκλείνουν οι πόρτες από τα καφενεία και τις ταβέρνες, βγαίνει ζέστη και καπνός, μπαίνουν οι φοιτητές και οι χαροκόποι. Συνεχίζεται στα 1944 όταν η Λεμεσός κρατάει τη ζωή στα χέρια της και καλομαθημένοι έμποροι και Άγγλοι αποικιοκράτες δίνουν εκεί τον τόνο του κοσμοπολιτισμού.

Το βιβλίο ξεκινά από τις εξιστορήσεις και της σημειώσεις του πατέρα της συγγραφέως τις οποίες συμπληρώνει με έρευνα και φαντασία και καταλήγει ως ένα βιβλίο για τις παραγμένες δεκαετίες του Μεσοπολέμου, που συνιστά ιστορική πηγή.

- ΝΙΚΗ ΜΑΡΑΓΚΟΥ **Γιατρός από τη Βιέννη**, Το Ροδακίό, 2003

Η φύση θέλησε να προικίσει τον Αρίστο με μια εντυπωσιακή εμφάνιση. Στη φτωχογειτονιά που ζούσε όλοι τον θαύμαζαν. Οι γονείς του τον λάτρευαν και του έκαναν όλα τα χατίρια. Οι γυναίκες τον πολιορκούσαν. Έτσι ανδρώθηκε νιώθοντας μοναδικός και πιστεύοντας ότι είναι φτιαγμένος για «τα μεγάλα και τα αλλιώςίκα», όπως συνήθιζε ο ίδιος να λέει. Έλα όμως που οι μοίρες διασκεδάζουν σκαρώνοντας διάφορα παιχνίδια στους ανθρώπους...

- ΜΑΓΔΑ ΕΛΛΗΝΑ **Ριγέ Ουρανός**, Εκδόσεις Μεταίχιμο

Παιδικό

Παραμύθια και θρύλοι, αδιάψευστοι μάρτυρες του ελληνικού πνεύματος και της βυζαντινής παράδοσης από έναν τόπο της μεγάλης Ελλάδας (Κάτω Ιταλία), τον οποίο οι Βυζαντινοί ονόμασαν «Καλαβρία», συνδυάζονται μέσα από τη γλαφυρή γραφή, τα ποιητικά μέρη και την παραδοσιακή εικονογράφηση.

Ένα ιδιαίτερος χρήσιμο βιβλίο καθώς διαβάζοντάς το κανείς γνωρίζει ένα σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής μας ζωής.

Παραμύθια της Καλαβρίας, λογοτεχνική απόδοση: Παντελής Ζούρας, εικονογράφηση: Χριστίνα Δουληγέρη, πρόλογοι: Ettore Castagna και Tito Squillaci, Ακρίτας

Ο Μάριος ανησυχούσε όσο καιρό η μαμά του ήταν έγκυος. Όταν γέννησε ένα κοριτσάκι, η κατάσταση χειροτέρεψε. Ο Μάριος δεν ήθελε ούτε να δει την αδερφή του. Πώς όμως κατάφεραν οι γονείς του να τον κάνουν να την αγαπήσει;

Η Λίτσα Ψαραύτη, μια από τις σημαντικότερες Ελληνίδες συγγραφείς παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας, με το εξαιρετικό αυτό βιβλίο της στοχεύει στο να βοηθήσει τα παιδιά να αντιμετωπίσουν το γεγονός της γέννησης ενός νέου παιδιού στην οικογένεια.

- ΛΙΤΣΑ ΨΑΡΑΥΤΗ **Η μαμά γέννησε μωρό**, εικονογράφηση: Ελίζα Βαβούρη, Άγκυρα

Όταν πεθαίνει η Ινδιάνα μητέρα της, η εντεκάχρονη Ανταλίν πηγαίνει να μείνει με συγγενείς στο Σαιντ Λούις, για όσο διάστημα ο πατέρας της, ο διάσημος εξερευνητής Κιτ Κάρσον, θα ταξιδεύει στην άγρια δύση. Υπομένει μέσα στη σιωπή τη σκληρή συμπεριφορά των συγγενών της, λαχταρώντας μονάχα ένα πράγμα: την επιστροφή του πατέρα της. Όταν συνειδητοποιεί πως αυτός μπορεί να μην επιστρέψει, ξεκινά να τον βρει.

Για παιδιά από δέκα χρονών και πάνω.

- MARY POPE OSBORNE **Ανταλίν, το πεφταστέρη**, Μεταίχιμο

Τα Χριστούγεννα είναι ο κατάλληλος καιρός για κατασκευές. Με οικονομικά υλικά όπως χαρτόνι, βαμβάκι, σπάγκο και κόλλα μπορούν τα παιδιά να κατασκευάσουν μόνα τους τα χριστουγεννιάτικα δώρα τους και να εκπλήξουν τους παππούδες και τις γιαγιάδες ή τους φίλους τους. Τα απλά μοτίβα είναι πολύ εύκολα να δουλευτούν με τη βοήθεια της κόλλας και με τα υποδείγματα που επισυνάπτονται στο βιβλίο.

• EDDA KLOOS **Χριστουγεννιάτικες κατασκευές με χαρτόνι**, μετάφραση: Εύη Σίσκου, Μαλλιάρης Παιδεία

«Τόσο γλυκιά ήταν η φωνή του Ορφέα, που μαγεμένες τον άκουγαν οι πέτρες. Ασάλευτος έμενε ο καταρράκτης όταν άρχιζε το τραγούδι. Οι μελωδίες του είχαν τόση δύναμη, που ακόμα και τα δέντρα έτρεχαν ξοπίσω του...».

Ο γνωστός μύθος της αγάπης που δε γνωρίζει όρια, σε μια εξαιρετική απόδοση. Ο λόγος της Schonfeldt μεστός και γοργός, κάνει πιο έντονη την τραγικότητα του μύθου. Η εικονογράφηση επηρεασμένη από τη ρομαντική εποχή δίνει τραγικότητα στο λόγο.

• SUBIL GRAFIN SCHONFELDT **Ορφέας και Ευρυδίκη**, εικονογράφηση: lassen Ghiuselev, Εκδόσεις Παπαδόπουλος

Σε μια μικρή πόλη, στη Γερμανία, ένα κοριτσάκι προσπαθεί να σώσει τους όμορφους κύκνους, που κείτονται ασάλευτοι στο παγωμένο ποτάμι. Θα φτάσει άραγε ως αυτούς; Ο πάγος θα κρατήσει το βάρος της;

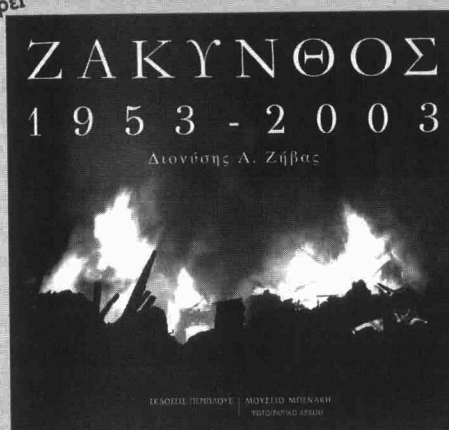
• ΘΩΜΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ **Οι κύκνοι**, εικονογράφηση: Μαγδαληνή Σακελλαρίδη, Ελληνικά Γράμματα

Περίπλους Περίπλους Περίπλους

Βιβλία Βιβλία Βιβλία Βιβλία Βιβλία Βιβλία

εξαντλήθηκε και επανακυκλοφορεί

Ανέκδοτες φωτογραφίες από το Μουσείο Μπενάκη και άλλες πηγές από τους καταστροφικούς για τη Ζάκυνθο σεισμούς του 1953 μαζί με μια σημαντική σχετική μελέτη του γνωστού καθηγητή του Ε.Μ.Π. Ένα εξαιρετικά καλαίσθητο λεύκωμα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα
Τηλ.: 210 3307000-4, Fax: 210 3307005, e-mail: perip@otenet.gr

Η ιστορία μάς μεταφέρει σε ένα δάσος κοντά στην αρχαία Αθήνα μια μαγική νύχτα κατά την οποία θα συμβούν ένα σωρό αλλόκοτα πράγματα, καθώς δυο νεαρά ζευγάρια μπαίνουν στο δάσος, αγνοώντας ότι οι νεράιδες και τα ξωτικά που ζουν εκεί είναι πολύ σκανταλιάρικα. Όταν ο Όμπερον, ο βασιλιάς των ξωτικών και ο πιστός ακόλουθός του ο Πουκ επεμβαίνουν στις υποθέσεις των ανθρώπων, η μοίρα των νεαρών ζευγαριών αλλάζει με τρόπο μαγικό αλλά και ξεκαρδιστικό.

• ΟΥΙΛΙΑΜ ΣΑΙΞΠΗΡ **Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας**, προσαρμογή: Μπρους Κόβιλ, εικονογράφηση: Ντένις Νόλαν, Λιβάνης

Η μικρή ηρωίδα αυτού του βιβλίου είναι ένα κορίτσι που ζει (όπως όλα τα παιδιά στις μεγαλουπόλεις) κλεισμένο στο διαμέρισμά του και βλέπει τον κόσμο από το παράθυρο. Ονειρεύεται λοιπόν ένα άλλον κόσμο, αυτόν της Άγριας Δύσης που φαντάζει στα μάτια της διαφορετικός, γεμάτος ομορφιά, περιπέτεια, κέφι και ξενοιασιά.

Οι δυο πολυβραβευμένοι δημιουργοί παιδικών βιβλίων Γουίλις και Ρος έφτιαξαν ένα πανέμορφο βιβλίο.

• ΖΑΝ ΓΟΥΙΛΙΣ **Θέλω να φύγω από την πόλη**, εικονογράφηση: Τόνι Ρος, μετάφραση: Μάνος Κοντολέων, Αγκυρα

Όσο κι αν ακούγεται εξωπραγματικό: ο Πινόκιο ήρθε στην Αθήνα για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Θέλει κι αυτός να είναι εκεί, παρών στο μεγάλο γεγονός. Να πάρει μέρος στους Αγώνες, αλλά και να μάθει. Να θαυμάσει το Καλλιμάρμαρο Στάδιο και τα αγάλματα των αθλητών που κοσμούν την Αθήνα. Ξεκινάει από το άγαλμα του Δισκοβόλου. Μια νέα φίλια γεννιέται ανάμεσα στο χάλκινο άγαλμα και το ξύλινο αγόρι και μαζί της αρχίζει η περιπέτεια, όπου μπλέκεται το όνειρο με την πραγματικότητα και η ευαισθησία με τη γνώση και το χιούμορ.

• ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ **Ο Πινόκιο και το άγαλμα του δισκοβόλου μωρό**, εικονογράφηση: Βασίλης Παπασαρούχας, Ελληνικά Γράμματα

Η συγγραφέας παρουσιάζει με ευρηματικό τρόπο ένα επίκαιρο θέμα, την ξενοφοβία. Η συγγραφέας κρύβει τη γνώση στην πλοκή και την κάνει αόρατη. Αλλά ο Ρίκο Κοκορίκο από το μακρινό Πορτορικό κρύβει ένα μυστικό. Το ξέρουν όλα τα παιδιά που έχουν έξυπνη καρδιά.

Το βιβλίο βραβεύτηκε από τον Κύκλο του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου και είναι το πρώτο της σειράς «Τα μικρά και τα μεγάλα του κόσμου» στόχος της οποίας είναι η ευαισθητοποίηση των παιδιών σε θέματα που αφορούν τον κόσμο μέσα στον οποίο ζουν, μεγαλώνουν, διαμορφώνουν ιδέες και στάση ζωής.

• ΣΟΦΙΑ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ **Ο Ρίκο Κοκορίκο**, εικονογράφηση: Τέτη Σώλου, Μικρή Μίλητος

Περιπετειώδες μυθιστόρημα που μας ευαισθητοποιεί στο πάντα επίκαιρο θέμα της αρχαιοκαπηλίας και του «ξεπουλήματος» των μικρών ή μεγάλων μνημείων του τόπου μας. Μυστήριο, χιούμορ και αστυνομική πλοκή με ήρωες μια παρέα παιδιών στη σύγχρονη Μακεδονία.

• ΙΟΥΛΙΑ ΖΑΝΝΑΚΗ-ΛΙΑΛΙΟΥ **Στα ίχνη της σπασμένης σάρισας**, εικονογράφηση: Δημήτρης Καρατζαφέρης, Ακρίτας

Το βιβλίο απευθύνεται σε παιδιά και μεγάλους που θα ήθελαν με ένα βιβλίο-δώρο να εκφράσουν την αγάπη τους. Τρυφερές, ποιητικές φράσεις αλλά και πολύχρωμες χιουμοριστικές φιγούρες δεμένες αρμονικά σε ένα άρτιο εκδοτικό βιβλίο απαντούν στο αιώνιο ερώτημα: Γιατί σ' αγαπώ;

• ΣΟΦΙΑ ΠΑΡΑΣΧΟΥ **Βαλεντινάκι μου**, εικονογράφηση: Έφη Λαδά, Μικρή Μίλητος

Μια από τις μεγαλύτερες ποιήτριες του 20ού αιώνα μας προσφέρει ένα βιβλίο με άφθονο χιούμορ.

Η κουζίνα είναι το καμάρι της κυρίας Τσέρι. Όλα λειτουργούν στην εντέλεια κι έτσι αυτή και ο σύζυγός της ζουν μια ευτυχισμένη ζωή. Οι συσκευές τους όμως έχουν διαφορετική γνώμη: θέλουν αλλαγή. Το Μίξερ θέλει να σιδερώσει, το Πλυντήριο θέλει να ψήσει αφράτα κέικ και η καφετιέρα να παγώσει το παγωτό. Τι θα συμβεί όμως όταν τους δοθεί η ευκαιρία να αποδείξουν τις ικανότητές τους;

• SYLVIA PLATH **Η κουζίνα της κυρίας Τσέρι**, απόδοση: Γιώργος Φωτιάδης, εικονογράφηση: Λήδα Βαρβαρούση, Μεταίχμιο

Τα 62 νέα έργα που περιέχονται σ' αυτό το βιβλίο – καθώς και τα έτοιμα πατρόν του πρώτου τόμου «Κουκλοθέατρο Ι-Πώς στήνεται ένα έργο (Τρόποι-Είδη-Πατρόν)» – καλύπτουν τις κουκλοθεατρικές ανάγκες μιας σχολικής χρονιάς. Πληροφορούν, αναπτύσσουν τη φαντασία, καλλιεργούν το λόγο και ψυχαγωγούν τα παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας.

• ΤΑΣΟΥΛΑ Δ. ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ **Κουκλοθέατρο ΙΙ - 62 νέα έργα**, Καστανιώτης

Το βιβλίο περιέχει είκοσι έξι γνωστά κι αγαπημένα τραγούδια (όπως το «Ήταν ένα μικρό καράβι» και «Τον ψύλλο τον επίσανε») που τραγουδιούνται ομαδικά από τα μεγαλύτερα παιδιά του δημοτικού καθώς και αυτά του Γυμνασίου. Οι, όπως πάντα, εξαιρετες ζωγραφιές της Ψαράκη τονίζουν τη ζωντάνια και το χιούμορ των τραγουδιών.

Παράλληλα με το βιβλίο κυκλοφόρησε και το CD στο οποίο τραγουδάει μια εύθυμη παρέα παιδιών με τη μουσική διεύθυνση και διδασκαλία του συνθέτη Γιάννη Σφυρή.

• ΒΑΣΩ ΨΑΡΑΚΗ (συλλογή-επιλογή-εικονογράφηση) **Ξέρω τραγούδια να σας πω (No 2)**, Πατάκης

Ιδιαίτερα χρήσιμο βιβλίο, για μικρούς αλλά και για μεγάλους, στο οποίο μπορεί κανείς να βρει τις σημαίες: όλων των κρατών, του Ο.Η. Ε., της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των 50 πολιτειών των Η.Π.Α. Για το κάθε κράτος παρέχονται επίσης και οι εξής πληροφορίες: η έκταση και ο πληθυσμός του, η πρωτεύουσα και οι σημαντικότερες πόλεις, η γλώσσα, η θρησκεία, το μορφωτικό επίπεδο και ο μέσος όρος ζωής των κατοίκων του, το νόμισμα, το κατακεφαλήν εισόδημα κ.ά.

• ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΧΡ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ **Οι σημαίες των κρατών**, Μαλλιάρης Παιδεία

Πρόκειται για ένα από τα πιο γνωστά παραμύθια του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν. Η μοίρα της μικρότερης θυγατέρας του παντοδύναμου βασιλιά της θάλασσας, που δέχεται πρόθυμα να θυσιάσει την ευτυχία και τη ζωή της ακόμα για την αγάπη ενός ανθρώπου, εδώ και χρόνια μικρούς και μεγάλους. Η εικονογράφος με τις όμορφες ακουαρέλες της καταφέρνει να αποτυπώσει πιστά την ατμόσφαιρα του παραμυθιού.

• ΧΑΝΣ ΚΡΙΣΤΙΑΝ ΑΝΤΕΡΣΕΝ **Η μικρή γοργόνα**, μετάφραση: Μαρία Αγγελίδου, εικονογράφηση: Αναστασία Αρτσιόποβα, Παπαδόπουλος

Η γουρουνίτσα η Πέγκοτι πιστεύει πως είναι φαλακρή και πολύ άσχημη γιατί δεν έχει φτερά στο σώμα της, ούτε χαιτή για να την κουνάει περήφανα, αλλά ούτε και φουντωτή γούνα. Φτιάχνει τότε και φοράει μια περούκα αλλά όλοι την κοροϊδεύουν. Εκείνη φεύγει λυπημένη και πηγαίνει στο σπίτι του αγροκτήματος όπου κάνει μια απροσδόκητη ανακάλυψη.

Έξυπνο κείμενο με ταιριαστή εικονογράφηση.

• ΑΛΑΝ ΜΑΚΝΤΟΝΑΛΝΤ **Το γουρουνάκι που ήθελε να έχει μαλλιά**, μετάφραση: Νανίνα Σακκά-Νικολοπούλου, εικονογράφηση: Πολ Ες, Αγκυρα

Ποίηση

Αργά, όταν γερνάω, / το σώμα μου θυμάται τη φωτιά / και πέφτει στον έρωτα της νύχτας.
/ Τότε είναι που μοσχοβολούν τ' αστέρια / και μήτρα ζεστή η σιωπή σου / έτοιμο το λόγο
μου ζητάει. / Στον χρόνο τούτο της φωτιάς / γεννιέται η γραφή μου.

- ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΑΡΑΤΖΑΣ **Πότε μίλα πότε φίλια**, Μεταίχμιο

Κάθε αστραπή κι ένα φανέρωμα του οικείου, / Της μέρας που έφυγε κι έγινε κιάλας σκέτη
εντύπωση. / Είναι ένας αιφνιδιασμός των κοιμισμένων συνειδήσεων / Με το πολύ γνωστό
να φαίνεται έξαφνα άγνωστο και ξένο / Καθώς παλιό και νέο εκμηδενίζονται / Εξισωμένα
με το προαιώνιο της αστραπής...

- ΝΙΚΟΣ ΦΩΚΑΣ **Ποιητικές συλλογές 1954-2000**, Ύψιλον2002

Σωσίβια. Σανίδες σωτηρίας. Να μη φτάσεις ποτέ ως των κινδύνων σου τα βάθη. Ποτέ η
φτερωτή μορφή σου να μην ξεδιπλωθεί στον εφιάλητη. Λίγο πριν ο πυθμένας του χαμού τα
μυστικά του ανάψει φλας να σε γνωρίσει. Αδιάφορο διαβάτη θ' ανταμώνεις και θα προ-
σπερνάς κάθε δικό σου άγγελο, στο μονοπάτι της λιποταξίας.

- ΜΑΝΟΛΗΣ ΠΡΑΤΙΚΑΚΗΣ **Το νερό**, Μεταίχμιο

έχουν τα ζώα ψυχή, όμως δεν είναι αθάνατη.) / ειδοποιείται ο καιρός ότι ο άνθρωπος τον
τραβάει απ' το μανίκι. του / λέει στ' αφτί: «το ψωμάκι που θα μασήσεις θα σου μιλήσει ελ-
ληνικά. / μια γυναίκα θα / γνωρίσεις και θα φυτέψετε μαζί ροδάκινο στο νερό. κινήσου άνε-
τα. το / ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΙ θα εργάζεται στο εξής / για τα χρέη του ΕΠΙΔΙΩΚΩ. εδώ, ό,τι λάμπει
είναι χρυσός.»

- ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΑΡΑΝΙΤΣΗΣ **Καλοκαίρι στον σκληρό δίσκο**, Νεφέλη 2002

Αυτό που ξέρει κανείς / δεν γίνεται να μην το ξέρει. / Κι ας προσθέσει τόνους αναληθικά,
ας το γεμίσει με στάχτες / ας το καλύπτει μ' ομίχλες. / Οι αράχνες του καιρού / δεν απο-
τρέπουν το αναπότρεπτο. / Η γνώση είναι όπως ο έρωτας / κι όπως ο θάνατος. / Η αθωό-
τητα δε χάνεται ποτέ δύο φορές. / Έτσι, λοιπόν, τώρα, και οι δυο μας / ξέρουμε—

- ΕΛΕΝΗ ΓΚΙΚΑ **Άβυσσος, άλγος, άλμα, αρχίζω...**, Άγκυρα

Κι αν με συντρίβει κάτι μέσα στη γύρω μου αθλιότητα / είναι η αταξία που μας χαράζει βα-
θιά / τα ψευδώνυμα της ευτυχίας / κάθε σύγχυση / η ορμή / το τραύλισμα / ό,τι πνίγοντας
αρνείται λίγα δευτερόλεπτα φαντασίας και πίστης / ενώ φωνάζω μια δύναμη διαρκή που
δεν απαντά δεν / κατατίθεται και ξεκινά από απύθμενα παλιά νερά / βουλιμικά βάθη / ση-
μεία τα τέρατα

- ΘΑΝΟΣ ΦΩΣΚΑΡΙΝΗΣ **Η αλήθεια με ή χωρίς αντιβιοτικά**, Εριφύλη

Πάνω από μια μεγάλη πέτρα / στην Ακρόπολη όταν κάθισα / έφαγα την Αθήνα / σαν το μισό
ασπράδι ενός αυγού. / Πίσω απ' την πλάτη μου / το άλλο μισό της πόλης. / Θαλασσινό
αυγό Γοργόνας / με ματιά συννεφιασμένη. / Κι ο κρόκος ο πραγματικός / στην Ομόνοια να
στεγνώνει. / Κι ο κόσμος ένα γύρω.

- ΛΟΥΑΝ ΤΖΟΥΛΙΣ **Μυρίζω μήλο**, επιμέλεια και προλογικό σημείωμα: Γιάννης Ξανθού-
λης, Καστανιώτης

Η ποίηση είναι κι αυτή μια χειρωναξία. / Τι μόχθος να καταλάβω και να νοηθώ / να λευτε-
ρώσω τα πουλιά της εκδίκησης / ν' αδιαφορήσω για τα θύραθεν εύγε / ν' ανοίξω δίαυλο
στις αείρροες / ενοχές που ακόμα ρέπω.

- ΕΛΛΗ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ **Από μακρύ ταξίδι**, Δόμος 2002

Πρόκειται για μια συγκεντρωτική έκδοση όλων των ποιημάτων του Κώστα Ευαγγελάτου.
Περιλαμβάνονται οι ποιητικές συλλογές του από το 1975 έως το 1999, τα ανέκδοτα ποιή-
ματά του των ετών 1976-79 καθώς και η πρόσφατη συλλογή του «Η αλέα της σιωπής»
(2001). Η έκδοση εικονογραφείται με σχέδια του ποιητή.

Γιορτή ανάστροφης πορείας / άδοξοι δρόμοι της συνάντησης / ιώδη φύκια της ανάμνησης.
/ Ανέμελα τραγούδια εφηβείας / πίδακας νιότης που μαδιέται.

- ΚΩΣΤΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ **Αλέα προσομοίων**, Απόπειρα 2002

σ' αυτό τον ερημότοπο / Άρρωστα / Φευγαλέα / Δηλητηριασμένα / Α, πολυμήχανη / αμυχα-
νία / της ύπαρξης / Αργεί κανείς αλλά / μαθαίνει / σίγουρα τη γλώσσα / της παγετωνικής

- ΜΑΤΙΝΑ ΜΟΣΧΟΒΗ **Κυμοθόη**, Γαβριηλίδης 2003

Πολλούς πολέμους έκαμεν ο Πύρρος / περιφερόμενος σε Ιταλία, Πελοπόννησο, / Μακεδο-
νία. / Κατά το πλείστον νικηφόρους / όμως ανίκανος τα κεκτημένα / επιτυχώς να υπερασπί-
σει / οι νίκες πρόσκαιρες / δίχως προοπτική και μέλλον.

- ΔΗΜΗΤΡΗΣ Π. ΜΑΝΩΛΟΣ **Δέκα ποιήματα**, Γκοβόστης 2002

Οι ασβεστόλιθοι πυρακτώνονται. / Καίγεται ο άνθρακας. / Φέγγει ο ασβέστης. / Ασβέστης
άσβηστος. / Οι κουκουναριές τρίζουν. / Νοσταλγικά σταλάζουν σιωπές. / Αστρικό κεχρι-
μπάρι.

- ΓΙΩΓΙΑ ΣΙΩΚΟΥ **Στις παρυφές του ελίχρουσου**, σχέδια: Παναγιώτης Γράββαλος, Πατά-
κης 2002

Αυτός ο δρόμος / κοχλάζον αίμα σιωπηλών θεών / στιλπνές ασπίδες «τη υπερμάχω» / δε-
ντροστοιχίες φωτιάς / «των δεινών ευχαριστήρια...». / Αυτός ο δρόμος / μετράει με τα δά-
κτυλά του / την ηλικία της γης.

- ΣΕΦΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΑΚΟΣ **Δραπέτες**, Το Ροδακιό 2002

Ο θάνατος ξεχύνεται / από τα ποδοσφαιρικά μου / τα παπούτσια / την ώρα που πετάω /
ανάμεσα / απ' τα πεσμένα / σώματά σας.

- ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΚΛΕΟΠΑΣ **Τα ταξίδια που ονειρεύτηκα**, Έψιλον

κόκκινο χρώμα μυστικό, όπως βαθιά στο μαύρο και / το μπλε. κόκκινο κόκκινο, μα όχι κόκ-
κινο όπως αίμα, / ηφαιστείο, αστραπή. κόκκινο όπως κόκκινο, όπως τα / χρώματα που δεν
γνωρίσαμε ποτέ, ο ήχος που αναδύεται από την πρώτη συλλαβή της ουτοπίας.

- ΤΟΛΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ **Ένα λιβάδι μέσα στην ομίχλη που ονειρεύεται**, Νέα Πορεία
2002

Να γείρω ήσυχα να κοιμηθώ / στις θάλασσας σεντόνι / με μάτια σφαλιστά σαν πόρτα ερη-
μίτη / κι ένα γαρύφαλλο για συντροφιά / τον ανηψιό μου να θυμίζει / μια χαραυγή ξεχωρι-
στή / με όλες τις άλλες ίδια...

- ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΜΩΝΗΣ **Σύμμετρον ασυμμέτρων**, Μανδραγόρας 2003

Θυμώνω που έφυγες γιατί οι μέρες / χωρίστηκαν στο πριν και το μετά / και πρέπει τώρα
μόνη να θυμάμαι. / Θυμώνω που δεν μπορώ να μοιραστώ / το κλάμα της αναχώρησής σου.
/ Κρυώνω.

- ΝΑΥΣΙΚΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ **Ο αγεφύρωτος χρόνος**, Μελάι 2003

και το επαινούν και το αιτούν και το θαυμάζουν / γιατί τι άλλο να 'καναν / και πώς να πού-
νε / πως όλ' αυτά είναι μια άρνηση κι ένα κενό / που τότε το κενό θα 'παιρν' εκδίκηση / απο-
καλύπτοντας αυτοστιγμεί / πως ούτε η τέχνη είναι καταφύγιο.

- ΓΙΩΡΓΗΣ ΧΟΛΙΑΣΤΟΣ **Τριπογένεια**, Πάτρα 2002

Η θλίψη σπάει το κούτελό της στις σελίδες / Θα απαντηθεί άραγε η ερώτηση / που βάλθηκε να τρέχει αλαφιασμένη / στους δρόμους της πόλης / ξεπηδώντας από τη βαθειά ρωγμή του κεφαλιού μου; / Θα βρει ποτέ ανακούφιση η αμφιθυμία / που λειώνει με τα πέλαμά της / κάθε βεβαιότητα;

• ΧΑΡΑ ΧΡΗΣΤΑΡΑ **Οπτικό πεδίο**, Νέα Πορεία 2002

Η πόλη, όμορφη, παραδίνεται στη νύχτα / κι εγώ τολμώ και καβαλώ τον αέρα / και φτάνω στον κρυμμένο σου κήπο / να κοιτάξω τη μορφή σου στο παράθυρο και πάλι... / (στα όνειρά μου από παιδί φανταζόμουνα τον έρωτα / πιο γλυκό, πιο απλό, πιο ανέμελο, / μα τώρα κάθομαι εδώ, μες στη βροχή, / δε με βλέπεις και πονάω).

• ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ ΤΣΑΡΔΑΚΑΣ **Μικρές μπαλάντες γι' απόψε**, Α. Α. Λιβάνης, 2003

Ενωμένη η θάλασσα με τον ήλιο / ενωμένη η ξηρά με τη θάλασσα / ενωμένος λόφος με τις πέτρες / και οι άνθρωποι μόνοι / μέσα στο δικό τους περιβλήμα / και δίπλα δίπλα ο καθένας. / Θέλω να ενωθώ με όλα τούτα / θέλω να τα νιώσω να γίνω ένα / μ' αυτά κι ανάλαφρη σαν ένας γλάρος

• ΕΥ-ΑΝΘΙΑ, Πάτρα 2003

Στραγγίζει ο ουρανός χαμηλώνει / Φωνές καταδύονται φιλτραρισμένες στο αίμα / Σαρκοβόρες εικόνες καθημερινής οδύνης / Θραύσματα έργων σκυθρωπή αυθεντία λέξεων / Σκέψεις καμένα λάδια / Μονόχορδα ο θάνατος πρεσάρει / Εδώ / Με θύελλα στα μάτια θα ξανάρθεις.

• ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ **Ονειρών κοινοκτημοσύνη**, Νεφέλη

Ποίηση είναι / η καθημερινή μας αυτοκτονία / που διαρκώς αναβάλλεται / Είναι η ομίχλη / που κατεβαίνει από το χορτιάτη / και κρύβει το ραντάρ / Είναι η φωνή σου η μακρινή / που ρωτάω τι κάνεις / και μου απαντάς / σ' αγαπάω μια ζωή

• ΜΑΡΙΑ ΚΑΡΔΑΤΟΥ **Ούτε δροσιά**, Νεφέλη

Η ζώνη η παλιά που ο προφήτης / Ξέθαψε μάσα από την άμμο / Δεν μας ενώνει πια / Τα παθητικά φιλά / Ο ουρανός αυτός / Μιας γαλήνιας μέρας που ζήσαμε / Δεν μας αξίζουν πια / Ούτε και το τυχαίο χθες

• ΧΑΡΗΣ ΜΕΓΑΛΥΝΟΣ **Καλοκαίρια και ενιαυτοί**, Οδός Πανός

Προσπάθησε να μπει βία μέσα της. / «Θα με έχεις μπερδέψει με κάποια άλλη» τουπέ. / Τον έδωξε. / Γαμώτο. Είχε δίκιο. / Πολύ-πολύ-μεγάλη πόλη.

• ΣΤΕΛΙΟΣ ΡΟΪΔΗΣ **Μόδα**, Οδός Πανός

Δεν κλαίω / που πια / δεν θα / σε ξαναδώ / Κλαίω / μονάχα / που / εγώ θα ζω / και που / θα βλέπω / και θα ζω / όσα εσύ / δεν έζησες / δεν είδες.

• Β. ΔΗΜΗΤΡΟΚΑΛΛΗ **Λυγμοί**, Οδός Πανός

Η βυθισμένη πολιτεία αναδύεται / Οι επτά αστέρες ετοιμάζουν το δείπνο. / Στον κήπο του γαλαξία ακούγεται η σιγή των συνδαιτυμόνων. / Ευχετήριες αχτίνες αποστέλλονται στη γαμήλια τελετή. / Όποιος ξεχάστηκε θα λησμονηθεί.

• ΙΩΑΝΝΗΣ ΨΑΡΡΑΣ **Γηγενές πυρ**, Σύνθεσις

... Έρχεσαι στ' όνειρό μου σώμα κατάλευκο / στο καψαλισμένο καλοκαίρι / για ν' απλωθείς στ' απέραντο γαλάζιο / και να κατακτήσεις / την αρχαία πεδιάδα του φωτός. / Με τα νήματα του χρόνου / να υφαίνεις / την αθανασία του έρωτά μας / Να ίπτασαι / πάνω από τους ορίζοντες / Να παιχνιδίζεις / άσεμνα με τα σύννεφα / Γυμνή / Τ' ουρανού βασίλισσα / φερόντας μοναχά / το στέμμα της αγάπης.

• ΝΙΚΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ, **Το αιωνόβιο λουλούδι του έρωτα**, Ίδμων

Μετά τη συνέντευξη / παίρνεις μια στέκα μπιλιάρδου / και σκοτώνεις / όλους τους παίκτες / που υποδύθηκαν ως τώρα. / Είσαι τόσο αδύναμος / για να κρατήσεις / το κόκκινο, το κίτρινο, το πράσινο, / και πάλι να παραμένεις / τόσο φωτεινός Φαέθων.

• ΜΑΡΙΓΩ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ **Ποια μέρα λείπει**, Κέδρος

Είσαι / στα σκοτεινά νερά του έρωτα / μια ναυαρχίδα της Ανατολής / κι εγώ ο μπουρλοτιέρης / σαν ο φαλλός μου γίνεται πυρσός / και ακουμπά / στη θρυαλλίδα της κοιλιάς σου. / Είσαι / η ανατίναξη της νύχτας μου.

• ΑΓΓΕΛΟΣ ΗΒΟΣ **Νηών κατάλογος(1)**, Ίβυκος

Η θλίψη δόθηκε στον άνθρωπο / από ευσπλαχνία / Όταν στην έσχατη ώρα της απογείωσής της / φθάσει / μ' ανακούφιση η ψυχή / τα γήινα σαν κοινορτό ν' αποτινάξει.

• ΓΡΗΓΟΡΙΑ ΠΟΥΛΙΟΥ **Υψηλή τάση**, Οδός Πανός

Έρπω / στα φιλόξενα / καλντερίμια της ζωής σου / Μην ακουστεί το βήμα μου / Μη σε τρομάξουν / οι φτερούγες / που μου χάρισες / Να σ' αγγίξω σιωπηλά / Να ηχήσει μέσα στη νύκτα / μόνο ο παφλασμός / των αθέλητων φιλιών μας.

• ΝΙΚΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ **Μικρό ερωτικό αλφαβητάριο**, β' έκδοση, Ίδμων

Πάνω στο νερό μ' άσπρο πανί / ένα σμάρι φωτάκια το καϊκι / Χαμένο του Θεού νησί έγχειρα / στην νύχτας το δένδρο

• ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β. ΝΤΥΜΕΝΟΣ **Στον καθρέφτη**, Βέροια 2003

Κάθε στιγμή πολύτιμη ας είναι. / Κι ο χρόνος / μόνο από τον έρωτα νικείται. / Μέσα από είδωλο φωτεινό / αντικατοπτρίζεται διάφανη η αλήθεια. / Σε δίνες μαγικές κι ανείπωτες / παραδίνομαι. / Σε πύρινες λόγχες καίγομαι. / Κι ευθύς ξαναγεννιέμαι.

• ΕΛΕΝΗ ΔΗΜΑΚΟΥ **Το όνειρο και η μέθη**, Κουλτούρα 2003

Ότι με πάθος αγαπήσαμε / σ' ένα πάθος θ' αγαπηθεί ξανά / μπήχτηκε μέσα μας τ' αγκάθι, / μέχρι το θάνατο / ανθίζει κόκκινο / το δικό μας αίμα

• ΣΕΡΓΙΟΣ ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΟΣ **Χέρια τα λόγια ζωγραφίζουν όνειρα**, Γαβριηλίδης

Ψυχή σημαίνει πεταλούδα. / Πνεύμα σημαίνει φύσημα. / Γι' αυτό κι ο άλλος τόπος θα 'ναι χλοερός / Να βόσκουνε ανθούς οι πεταλούδες / Γι' αυτό θα 'ναι αναψύξεως / Απ' τον πολύν αέρα / Που φυσά. / Κι ίσως γι' αυτό / Ποτέ από κει / Κανένας δεν απέδρα.

• ΑΝΤΩΝΗΣ ΦΩΣΤΙΕΡΗΣ **Πολύτιμη Λήθη**, Καστανιώτης

Ο ακούραστος Ζακυνθινός φιλόλογος, ποιητής, μελετητής και εκδότης ανθολογεί, πολυφωνικά και ευφωνικά, επιμελείται και προλογίζει τα σαράντα χρόνια ποίησης της Ζακυνθινής ποιήτριας. Μιας ποιήτριας που αποτελεί σεμνή όσο και ιδιαίτερα ουσιαστική παρουσία στα «έντεχνα νεοτερικά και λυρικο-στοχαστικής κατεύθυνσης πεδία της μετα-υπερρεαλιστικής και μεταπολεμικής ποίησης», με επτά ποιητικές συλλογές και πολλές δημοσιεύσεις σε εφημερίδες και περιοδικά.

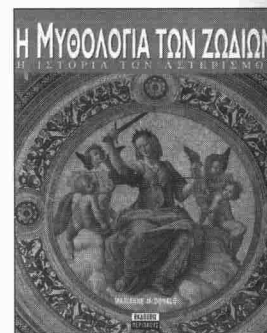
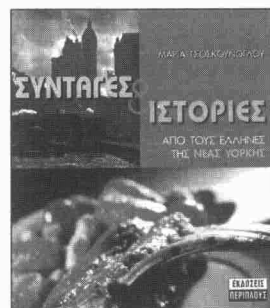
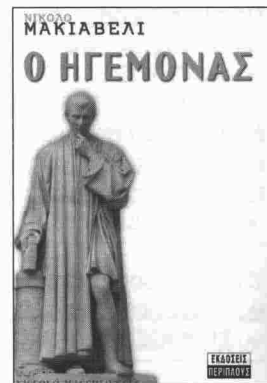
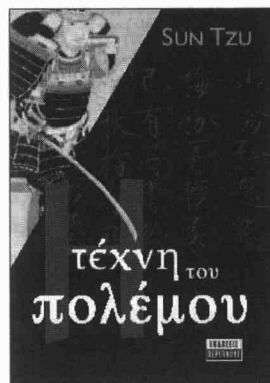
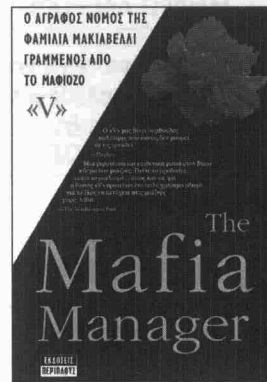
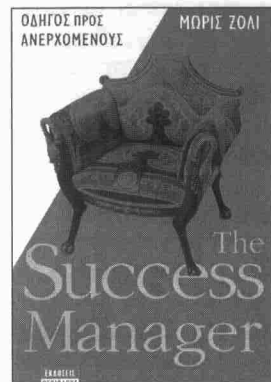
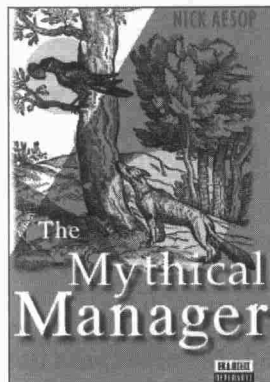
• ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΣΕΡΡΑΣ **Στα μονοπάτια της Λούλας Βάλβη-Μυλωνά**, Επτανησιακά Φύλλα, Ζάκυνθος 2003

Στο τέλμα ερώτων παλαιών / ανησυχώ για το βούλιαγμα της πόλης μου / καμά λεξιστασία δεν έμεινε πια / για να περιοδεύσω στις μνήμες μου / στον έρωτων μου τα χρόνια / τα παλαιά αισθήματα / υποδύονται / τις ταυτοπροσωπίες ολάκερης ζωής.

• ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΟΛΥΜΕΝΗΣ **Εωθινόν**, Ηχώ της Δράμας 2002

ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ**

Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα, Τηλ.: 210 3307000-4, Fax: 210 3307005

Όσοι επισκέφθηκαν (κι ήταν πάρα πολλοί) την έκθεση ζωγραφικής με τίτλο «Περιπλάνηση» της ΣΤΕΛΛΑΣ ΚΑΡΑΜΟΛΕΓΚΟΥ διαπίστωσαν με ιδιαίτερη ευχαρίστηση ότι η γνωστή και καταξιωμένη συγγραφέας είναι και εξίσου ταλαντούχα ζωγράφος. Τα πενήντα τέσσερα έργα μεικτής τεχνικής που εκτέθηκαν τον Οκτώβριο στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Παλαιού Φαλήρου είχαν έντονο το ονειρικό και μεταφυσικό στοιχείο και κατάφεραν να παρασύρουν το θεατή σ' ένα ταξίδι γνώσης και στοχασμού με προορισμό τη χαρά, τη γαλήνη και την ψυχική ανάταση.

Να πούμε εδώ ότι το τελευταίο βιβλίο της Στέλλας Καραμολέγκου, το φιλοσοφικό αφήγημα «Γυμνή μπροστά στον καθρέφτη» που έχει ήδη αποσπάσει πολύ θετικές κριτικές μπορούν οι αναγνώστες να το προμηθευτούν με αντικαταβολή (τηλ.: 210-9818081).

Τον ξέραμε ως βιβλιοπώλη (ο πιο γνωστός της Θεσσαλονίκης), εκδότη και ερασιτέχνη φωτογράφο. Και να που τώρα γνωρίζουμε και την άλλη του πλευρά, αυτή του ποιητή. Ο λόγος για τον ανήσυχο και πάντα δραστήριο ΜΑΝΩΛΗ ΜΠΑΡΜΠΟΥΝΑΚΗ που πριν από λίγο καιρό κυκλοφόρησε το πρώτο του βιβλίο με τίτλο «Μαντινάδες». Ομορφα τετράστιχα ποιήματα για τον έρωτα, τη φιλία, την αγάπη, το όνειρο, τη χαρά της ζωής αλλά και τη νοσταλγία, τη μοναξιά, την απογοήτευση και τον πόνο.

Γλώσσα απλή και κατανοητή, πηγαία έμπνευση, γνώση, μεράκι. Η ταιριαστή εικονογράφηση είναι του ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΕΡΑΣΙΔΗ ενώ προλογίζουν οι Νέστορας Μάτσας και Γιώργος Κάτος.

Η σειρά «Με το σπαθί στο χέρι» που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις ΜΙΚΡΗ ΜΙΛΗΤΟΣ απευθύνεται σε παιδιά του δημοτικού σχολείου. Το περιεχόμενό της είναι οι πολεμιστές στην ελληνική ιστορία. Το παιδί διαβάζει σύντομες πληροφορίες που γίνονται αφορμή για παιχνίδι, ζωγραφική, κολάζ και χειροτεχνίες. Πρόκειται για τα βιβλία: α) Ακρίτες, οι υπερασπιστές των συνόρων β) Φράγκοι ιππότες στην Ελλάδα και γ) Κλέφτες και Αρματολοί.

Από το Εργαστήριο Χαρακτικής Ηλία Ν. Κουβέλη εκδόθηκε το πρώτο τεύχος της σειράς «Ελληνική Χαρακτική - 19ος αιώνας» το οποίο έχει τίτλο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΧΑΡΑΚΤΙΚΗΣ 1843-1915. Αναφέρεται στους πρώτους δασκάλους χαρακτικής στην Ελλάδα τον Αγιορείτη ιερομόναχο Αγαθάγγελο Τριανταφύλλου (π. 1786-1872), τον γαλλοελβετικής καταγωγής Αριστείδη Λ. Ροβέρτο (1835-1892) και τον βαυαρικής καταγωγής Νικόλαο Ι. Φέρμπο (π. 1851-1916).

Οι συγγραφείς του βιβλίου ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΟΛΗΣ και ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, μετά από εξαντλητική έρευνα παρουσιάζουν άγνωστες πτυχές της ζωής και της καλλιτεχνικής διαδρομής των τριών αυτών χαρακτών-διδασκάλων.

Παρ - ορμίσσεις
Επιμέλεια: Μάνης Τσίτας

Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος
 Αβούρης Μαρίνος, Γενικός Επιθεωρητής Μ. Ε., Αθήνα
 Αγγελόπουλος Διομήδης, Αθήνα
 Αθανασόπουλος Βαγγέλης, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
 Αθανασόπουλος Γεώργιος, λογοτέχνης, Βρυξέλες
 Αθανασιάδου Άννα, τραπεζικός, Αθήνα
 Αθανασιάδου-Καιροφύλακος Νιζέττα, Αθήνα
 Αλεξανδροπούλου Λένα, Κηφισιά
 Αλισανδράτος Γιώργος, φιλόλογος, Αθήνα
 Ανδριώτης Γιάννης, λογοτέχνης, Αθήνα
 Αντίοχος Σαράντης, λογοτέχνης, Λουξεμβούργο
 Αντιόχου Τώνια, μαθήτρια, Ζάκυνθος
 Αντύπα Διονυσία, Αθήνα
 Απέργης Παντελής, καθηγητής γαλλικών, Άνω Καλαμάκι
 Αρβανιτάκη-Δερμάτη Ιωάννα, φιλόλογος, Αθήνα
 Αρβανιτάκη Τασία, φιλόλογος, Ζάκυνθος
 Αρχοντούλης Απόστολος, χημικός, Αθήνα
 Βαρβαρίγος Νίκος, ιδ. υπάλληλος, Ζάκυνθος
 Βασιλάκης Γιώργος, τοπογράφος, Ζάκυνθος
 Βενάρδου-Ξένου Αλίκη, δημοσιογράφος, Αθήνα
 Βενέτης Θανάσης, λογοτέχνης, Αθήνα
 Βενετσάνου Αδαμαντία, Ζάκυνθος
 Βεντούρας Σήφης, λογοτέχνης, Αθήνα
 Villar Lecumberri Alicia, φιλόλογος, Μαδρίτη
 † Βίτσος Γιάννης, μουσικός, Ζάκυνθος
 Βίτσος Γιάννης, γιατρός, Ζάκυνθος
 Βίτσος Νίκος, φαρμακοποιός, Ζάκυνθος
 Βίτσος Τάσης, Ζάκυνθος
 Βλασσόπουλος Νίκος, εφοπλιστής, Λονδίνο
 Βουτσινάς Γιάννης, χημικός, Αθήνα
 Βυθούλκα Χρυσή, φιλόλογος, Αθήνα
 Βυθούλκας Διονύσης, φιλόλογος, Αθήνα
 Βυθούλκας Κων/νος, εκπαιδευτικός, Ζάκυνθος
 Γεροντόπουλος Κίμων, Αθήνα
 Γιαννόπουλος Σπύρος, δικηγόρος, Ζάκυνθος
 Γκανούδης Δημήτρης, ψυχολόγος, Αθήνα
 Γκούσκος Διονύσης, δικηγόρος, Αθήνα
 Γκούσκου Μαριέττα, Πάτρα
 Γκρίτση-Μιλιέξ Τατιάνα, συγγραφέας, Αθήνα
 Γούναρη Αναστασία, ζωγράφος, Αθήνα
 Δάλκα Γιολάνδα, Αθήνα
 Δανελάτος Αντώνης, οδοντίατρος, Αθήνα
 Δεληγιαννάκη Ναταλία, φιλόλογος, Ηράκλειο
 Δεμέτης Γιάννης, Δ/τής Μουσείου Σολωμού, Ζάκυνθος
 Διακοπαναγιώτης Ναθαναήλ, Κάρπαθος
 Δούση Μαρία, ηθοποιός, Αθήνα
 Δρακοπούλου Κατερίνα, φιλόλογος, Αθήνα
 † Δρογγίτης Διονύσιος, συνταξιούχος δημοσίου, Ζάκυνθος
 Δρόσου Ελευθερία, φιλόλογος, Αμφιλοχία
 Ευαγγελάτος Γιάννης, επιχειρηματίας, Αθήνα
 Ζακυνθινή Δράση για Φυσική & Πολιτιστική Συντήρηση
 Ζαχαριά-Μυλωνά Στέλλα, δικηγόρος, Αθήνα
 Ζαχαροπούλου Νατάσα, λογοτέχνης, Αθήνα

Ζαρκάδη Διονυσία, εκπαιδευτικός, Ζάκυνθος
 Ζερβός Γεώργιος, οδοντίατρος, Αθήνα
 Ζήβας Διονύσης, καθηγητής Πολυτεχνείου, Αθήνα
 † Ζιμπής Γεώργιος, διευθυντής δασών, Ζάκυνθος
 Ζορμπά-Ραμμοπούλου Βησσαρία, λογοτέχνης, Αγρίνιο
 Ζουρίδης Γιώργος, τοπογράφος, Ζάκυνθος
 Ζώη Κούλα, Ζάκυνθος
 Ηλιόπουλος Βασίλειος, τραπεζικός, Αθήνα
 Θάνος Γεώργιος, τραπεζικός, Αθήνα
 † Θέμελη Ελίζα, Θεσσαλονίκη
 Θέμελης Γιάννης, υπάλληλος ΕΟΚ, Λουξεμβούργο
 Θεοδόσης Κων/νος, λογοτέχνης, Ζάκυνθος
 † Θεοδοσιάδου Ασημίνα, Αθήνα
 Θεοφάνης Γιώργος, ιδ. υπάλληλος, Αθήνα
 Θεοχάρης Γ. Χ., ποιητής, Άσπρα Σπίτια
 † Ιθακήσιος Διονύσης, Διευθυντής Δημόκριτου, Αθήνα
 Ιστορική και Αρχαιολογική Εταιρεία, Αγρίνιο
 Ιωαννίδης Κώστας, λογοτέχνης, Δράμα
 Ιωαννίδης Κωνσταντίνος, ιδ. υπάλληλος, Π. Ψυχικό
 Ιωαννίδης Χαράλαμπος, τραπεζικός, Γιαννιτσά
 † Καββαδίας Σπύρος, Δρ. φιλολογίας, Ζάκυνθος
 Κάγκουρας Γεώργιος, έμπορος, Ζάκυνθος
 Καζαντζή Φανή, Πανεπιστημιακός, Θεσσαλονίκη
 Καζολέα Κατερίνα, ιστορικός τέχνης, Αθήνα
 Κακούρου-Χρόνη Γεωργία, φιλόλογος, Σπάρτη
 † Καλαντζόπουλος Μένης, οικονομολόγος, λογοτέχνης, Αθήνα
 Καλλιγιάς Π. Γ., αρχαιολόγος, π. Δ/ντης Μουσείου Ακροπόλεως, Κηφισιά
 Καλογερία Φωτεινή, ψυχολόγος, Αθήνα
 Κανδύλας Θάνος, ποιητής, Αθήνα
 Καπάδοχος Δημήτρης, καθηγητής, Αθήνα
 Κάπαρης Σάκης, τραπεζικός, Πάτρα
 Καραμαλίκη Μαρία, φιλόλογος, Ζάκυνθος
 Καραπάνου Σάσα, φυσικοθεραπεύτρια, Ζάκυνθος
 Κάρδαρη Αικατερίνη, γιατρός, Ζάκυνθος
 Καρυδάκης Γεώργιος, Ζάκυνθος
 Κατσιμίγκα Παρασκευή, Αθήνα
 Κατσουράκη Λίλη, Αθήνα
 Καψοκέφαλος Σπύρος, συνταξιούχος, Αθήνα
 Κεφαλληνού Κατερίνα, ιδιωτ. υπάλληλος, Αθήνα
 Κεφαλληνού Ελισάβετ, καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Αυστραλία
 Κεφαλόπουλος Νίκος, υπάλληλος ΕΛΤΑ, Ζάκυνθος
 Κλαμπάνη Μαύρα, συνταξιούχος Ο.Τ.Ε., Ζάκυνθος
 Κόκλα Γεωργία, Διευθ. Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζακύνθου, Ζάκυνθος
 Κοκκινάκης Νικόλαος, Η.Π.Α.
 Κολοβός Ντίνος, φιλόλογος, Αγρίνιο
 Κολυβά-Καραλέκα Μαριάννα, Διευθ. Γενικών Αρχείων Κράτους, Αθήνα
 † Κολυβάς Γιώργος, Διευθυντής ΕΡΤ, Αθήνα
 Κόμης Πέτρος, συνταξ. δημοσίου, Αθήνα
 Κομιανού Άρια, χαρακτρια, Αθήνα
 Κονιτόπουλος Ιάκωβος, μουσικός, Αθήνα
 Κοντογιάννης Κων/νος, Αθήνα
 Κοριατοπούλου Πιερρίνα, δικηγόρος, Αθήνα
 Κορφιάτης Γεώργιος, διπλωματικός, Λουξεμβούργο

Κοταμανίδου Εύα, ηθοποιός, Αθήνα
 Κουρκουμέλης Αντώνης, βιολόγος, Η.Π.Α.
 Κουρκουμέλης Νίκος, ιστορικός ερευνητής, Αθήνα
 Κραουνάκης Σταμάτης, συνθέτης, Αθήνα
 Κριαράς Εμμανουήλ, καθηγητής Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη
 Κυριακοπούλου Πιερρίνα, Αθήνα
 Κωνσταντοπούλου Γωγώ, Αθήνα

† Λαδός Βασίλειος, συνταξιούχος, Αχαρναί
 Λαζίδης Γιάννης, αρχιτέκτονας, Αθήνα
 Λαμπίρης Λεωνίδα, τραπεζικός, Αθήνα

† Λασκαράτος-Τυπάλδος Κων/νος, δικηγόρος, Αθήνα
 Λασκαράτος-Τυπάλδος Ιωάννης, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
 Λευκαδίτης Νίκος, Βόλος
 Λιβανός Νικόλαος, καθηγητής, Αθήνα
 Λοϊζίδου Μαρία, εικαστική καλλιτέχνης, Λευκωσία, Κύπρος
 Λούντζης Νίκιας, λογοτέχνης, Αθήνα
 Μαμφρέδας Ανδρέας, καθηγητής μουσικής, Ζάκυνθος

† Μάνεσης Αριστόβουλος, Αθήνα
 Μάνεσης Διονύσης, εκπαιδευτικός, Ζάκυνθος
 Μάργαρης Ηλίας, τραπεζικός, Ζάκυνθος
 Μαρίνος Διονύσης, φωτογράφος, Αθήνα
 Μαρίνος-Κουρής Δημήτρης, καθηγητής Ε.Μ.Π., Αθήνα
 Μαρίνου Αλίκη, τ. Γυμνασιάρχης, Ζάκυνθος
 Μαρίνου Ιωάννα, Ζάκυνθος
 Μαρίνου Τασία, εφοριακός, Ζάκυνθος
 Μαρκαντωνάτου Μαρία, λογοτέχνης, Αθήνα
 Μαρκάτος Παναγής, Αθήνα
 Μαρκάτου Δώρα, Αθήνα
 Μαρκίδου Ελένη, φιλόλογος, Αθήνα
 Μαρνέρη-Μινώτου Φραγκίσκη, Αθήνα

† Μαρούδα Αικατερίνη, Αθήνα
 Μαρούδα-Πολυζωΐδη Χρυσούλα, γεωπόνος, Λάρισα

† Μεγαδούκας Γιάννης, τραπεζικός, Αθήνα
 Μελά Κωνσταντίνα, τραπεζικός, Πειραιάς
 Μελίτας Νιόνιος, συνταξιούχος δημοσίου, Ζάκυνθος
 Μερκάτης Λώρης, ερευνητής, Αθήνα
 Μήτσιου-Παπαδοπούλου Ελένη, Θεσσαλονίκη
 Μήτσιου Φρίντα, φιλόλογος, Αγρίνιο
 Μητσού Μαριλίζα, φιλόλογος, Αθήνα
 Μιαουδάκη Ντίνη, Αθήνα
 Μικέλης Γιώργος, Αγρίνιο
 Μινώτος Διονύσης, φιλόλογος, Αθήνα
 Μιχοπούλου Μαρία, Μεθώνη
 Μονοκρούσος Λεφτέρης, τραπεζικός, Αθήνα
 Μόρφη-Χαλβατζάρα Μαρία, Ζάκυνθος
 Μόσχοβης Αντώνης, τραπεζικός, Αθήνα

† Μοτσενίγος Σπύρος, συνταξιούχος ΟΣΕ, Αθήνα
 Μουζάκης Τάσος, λογοτέχνης, Η.Π.Α.
 Μπαγδατόπουλος Δημήτρης, Πεύκη
 Μπακαλάκος Χρήστος, φιλόλογος, Θεσσαλονίκη
 Μπακανάκη Σοφία, λογοτέχνης, Αθήνα
 Μπακόλας Χρήστος, αγιογράφος, Θεσσαλονίκη
 Μπαλουξή Παυλίνα, μεταφράστρια, Πάρος

Μπαξεβανίδης Νίκος, επιχειρηματίας, Αθήνα
 Μπαρούδης Χρήστος, Δοξάτο
 Μπάστας Αντώνης, επιχειρηματίας, Αθήνα
 Μπαχαράκης Μιχάλης, φιλόλογος, εκδότης, Θεσσαλονίκη
 Μπεζεντάκου Γιάννα, επιχειρηματίας, Αθήνα
 Μπελούσης Παναγιώτης, γιατρός, Ραφήνα
 Μπελούσης Σπύρος, ιδ. υπάλληλος, Αθήνα
 Μποζίκης Γιάννης, τραπεζικός, Ζάκυνθος
 Μπουρλέσα Σπυριδούλα, Καστοριά
 Μπούτου Τούλα, γιατρός, λογοτέχνης, Πειραιάς
 Μωραϊτή-Καπετσώνη Σοφία, συγγραφέας, Αθήνα
 Νάζου Παναγιώτα, καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Αυστραλία
 Νάτσης Κωνσταντίνος, εκπαιδευτικός, Άλιμος
 Νειώδη Τίνα, Αθήνα
 Νικολαΐδης Κώστας, τραπεζικός, Γιαννισά
 Νικολουδάκης Αντώνης, Αθήνα
 Ντενίση Μιμή, ηθοποιός, Αθήνα
 Ντενίση Σοφία, φιλόλογος, Αθήνα
 Ξένος Βασίλης, συνταξιούχος, Αθήνα
 Ξένος Γεώργιος, δικηγόρος, Αθήνα
 Ξένος Νίκος, φυσικός, Αθήνα
 Ξένου Αγγελική, Αθήνα
 Ξένου-Ανέστη Ιουλία, Αθήνα
 Ορφανάκης Μιχάλης, ιδ. υπάλληλος, Αθήνα
 Παγανόπουλος Γιώργος, τραπεζικός, Αθήνα
 Παγανόπουλος Σταμάτης, Θεσσαλονίκη
 Παναγάκου Γκλόρια, Γλυφάδα
 Παπαδάτου-Παπαγιαννοπούλου Αγγελική, Αθήνα
 Παπαδάτου Όλγα, Ζάκυνθος
 Παπαδόπουλος Σεραφείμ, επιχειρηματίας, Γιαννισά
 Παπαϊωάννου-Αυγουστίνου Δανάη, φιλόλογος, Αθήνα
 Πατατούκα Ρίτα, οικονομολόγος, Αθήνα
 Πατέρας Παναγιώτης, οικονομολόγος, Κρεμαστή Ρόδου
 Πατίλης Γιάννης, εκδότης, ποιητής, Αθήνα
 Πέττα Μαρία, φιλόλογος, ερευνήτρια, Αθήνα
 Πέττα Στέλλα, Αθήνα
 Πετροπούλου Ταζή, φιλόλογος, Ζάκυνθος
 Πετυχάκη-Μπάστα Νιόβη, Αθήνα
 Πήλικα Αγγελική, Ζάκυνθος
 Πης Βασίλης, λογοτέχνης, Κως
 Πίστας Παναγιώτης, καθηγητής Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη
 Πλατανιάς Δημήτρης, Αίθουσα Τέχνης Ζακύνθου, Ζάκυνθος
 Πλατής Χρήστος, Αθήνα
 Πομόνης-Τζαγλαράς Γιάννης, πολιτικός μηχανικός, Αθήνα
 Προβατά Μαρία, Αθήνα

† Προκαλάμος Ευθύμιος, δικηγόρος, Αθήνα
 Πυλαρινός Διονύσης, τ. βουλευτής, πρόεδρος Μουσείου Σολωμού, Ζάκυνθος
 Πυλαρινός Θεοδόσης, φιλόλογος, Αθήνα
 Πυλαρινός Χαράλαμπος, ζωγράφος-αγιογράφος, Αθήνα
 Ράντου Γεωργία, Αθήνα
 Ροζάνης Στέφανος, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα

† Σαββίδης Γιώργος, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
 Σαμαρά Ζωή, καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη

Σαμαρά Καίτη, εκδότρια, Θεσσαλονίκη
Σανίδα Μαρία, Αθήνα

- † Σαπουτζή Ελευθερία, ηθοποιός, ποιήτρια, Αθήνα
Sargint Robert, αρχιτέκτονας, Ιταλία
Σερπετόπουλος Χρήστος, οφθαλμίατρος, Αθήνα
Σέρρας Διονύσης, λογοτέχνης, Ζάκυνθος
Σιδέρη Αικατερίνη, Αθήνα
Σκανδάμη Κλαίρη, ιστορικός, Ισπανία
- † Σκαραμαγκά Λίνα, Αθήνα
Σκλαβούνος Γιώργος, Αθήνα
Σκοπετέα Σοφία, πανεπιστημιακός, Κοπεγχάγη
Σκορδούλης Κώστας, καθηγητής Πανεπιστημίου, Αθήνα
Σκούφη Αγγελική, τραπεζικός, Αθήνα
Σούλη-Μόρφη Αναστασία, Ζάκυνθος
Σοφιανόπουλος Γιώργος, επιχειρηματίας, Κέρκυρα
Σπαθάκη Διονυσία, Ζάκυνθος
Σταυρίδης Σταύρος, Αγρίνιο
Στήνιος Γιάννης, γιατρός, Αθήνα
Στράνη Φαίη, φιλόλογος, Ζάκυνθος
Συνετός Παύλος, δικηγόρος, Ζάκυνθος
Τζαβαλάς Διονύσης, δικηγόρος, Αθήνα
Τζερμπίνος Στέλιος, δικηγόρος, Ζάκυνθος
Τζίμη Στέλλα, γιατρός, Ζάκυνθος
Τικτοπούλου Κατερίνα, φιλόλογος, Θεσσαλονίκη
Τόδουλος Διονύσης, πολιτικός μηχανικός, Αθήνα
Τόδουλος Ιωάννης, Χαλάνδρι
Τοδούλου Ευτυχία, συνταξιούχος Ο.Τ.Ε., Αθήνα
Τουλούπα Έβη, αρχαιολόγος, π. διευθύντρια Μουσείου Ακροπόλεως, Αθήνα
Τουρόγιαννη Βιβή, τραπεζικός, Αθήνα
Τριανταφύλλου Μαίρη, Βύρωνα
Τσάμης Ιωάννης, Παλ. Φάληρο
- † Τσαντσάνογλου Ελένη, καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη
Τσαντσάνογλου Κυριάκος, Θεσσαλονίκη
Τσερδανέλης (Τσερδάνης) Παναγιώτης, Βάρκιζα
Τσιμπίδα Λίλιαν, Αθήνα
Τσουκαλά-Κουφού Άννα, Θεσσαλονίκη
Τσούκας Τάσος, τραπεζικός, Πειραιάς
Υφαντής Νικόλαος, τραπεζικός, Παλλήνη
- † Φάρρος Αλέξανδρος, καθηγητής, Αθήνα
Φέκκας Κωνσταντίνος, φιλόλογος, Θεσσαλονίκη
Φραγκογιάννης Ανδρέας, π. Γενικός Διευθ. Υπ. Δικαιοσύνης, Αθήνα
Χαραλαμπίδου Νάντια, φιλόλογος, Θεσσαλονίκη
Χαρτά Ελένη, Πειραιάς
Ψαρούδη Μαρία, Κηφισιά
Hartzviker-Μοντσενίγου Πηνελόπη, υπάλληλος Ε.Ε., Λουξεμβούργο
Δ. Ο., λογοτέχνης, Αθήνα

Γίνετε φίλοι του «Περίπλου» εκτός των άλλων σας συμφέρει!!!

Πάνω από 200 άνθρωποι των Τεχνών και των Γραμμάτων, δημιουργοί αλλά και φιλότεχνοι, έχουν μέχρι σήμερα γίνει και στην πράξη «Φίλοι του Περίπλου». Συμπληρώστε το κουπόνι και ταχυδρομήστε το στη διεύθυνση που έχει πάνω μαζί με την ετήσια συνδρομή σας που είναι € 45.

τι κερδίζετε;

A • Ετήσια συνδρομή στο περιοδικό «Περίπλους» και τις ευχαριστίες του περιοδικού για την αγάπη σας που θα τις εκφράζει και εγγράφως με την αναφορά του ονόματός σας στον κατάλογο των φίλων που θα δημοσιεύει σε κάθε τεύχος του.

B • Απολύτως δωρεάν ταχυδρομικός στο σπίτι σας τα εξής βιβλία των εκδόσεων «Περίπλους»:

1. Bill Broady: *Η κολυμβήτρια.*
2. Στιούαρτ Λι Άλλεν: *Η ιστορία του καφέ.*
3. Μπιάνκα Πιτσόρνο: *Η Λαβίνια και το μαγικό δαχτυλίδι.*
4. Brigitte Aubert: *Οι τέσσερις γιοι του δρ. Μαρς.*
5. Ρόζα Ιμβριώτη: *Η γυναίκα στο Βυζάντιο.*

Η συνολική αξία των βιβλίων είναι € 57,29
Η αξία της ετήσιας συνδρομής στον «Περίπλου» € 18,00

Το συνολικό κέρδος κάθε «Φίλου του Περίπλου» € 75,29

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΕΠΙΘΥΜΙΑΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΜΕΛΟΥΣ
Θα ήθελα να με εγγράψετε μέλος της μη κερδοσκοπικής εταιρείας
«Οι Φίλοι του Περίπλου».
Αποστέλλω το ποσό των € 45 ως ετήσια συνδρομή μου:

- Με ταχυδρομική, τραπεζική ή ιδιωτική επιταγή στο όνομα:
Διονύσης Βίτσος, Σπ. Τρικούπη 20, 106 83 Αθήνα.
- Με κατάθεση στους λογαριασμούς
  - ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ 345/749 012-77
  - ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 54/04870-00010/79
  - ALPHA BANK 101-002101-685564

όπου πρέπει να ζητήσετε να σας αναγράψουν στον κομπιούτερ ως καταθέτη.
• Στον κ. Γιάννη Δεμέτη, Μουσείο Σολωμού, στη Ζάκυνθο.

(Παρακαλούμε σημειώστε τον τρόπο).

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: _____

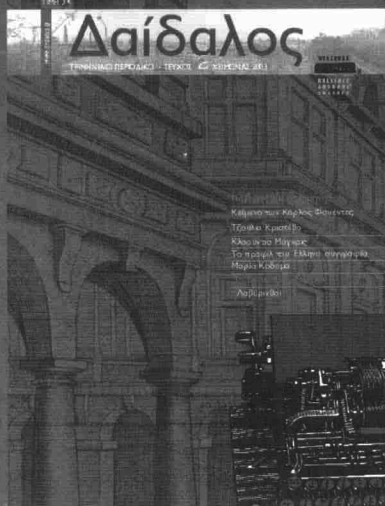
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: _____

Τ. Κ.: _____

ΠΟΛΗ: _____

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: _____

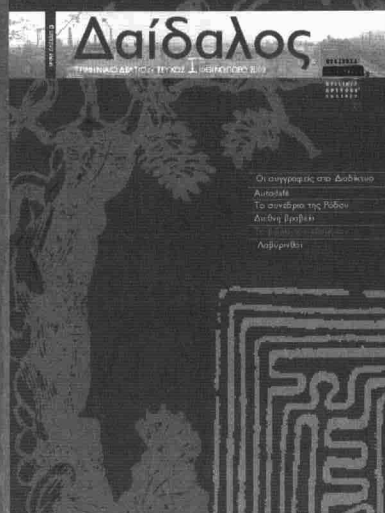
ΤΗΛΕΦΩΝΟ: _____

www.dedalus.gr

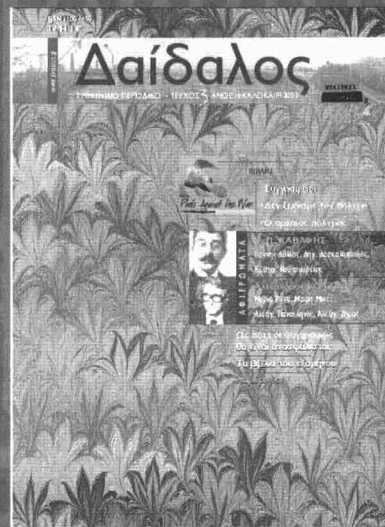
Δαίδαλος

Το περιοδικό της Εταιρείας Συγγραφέων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ
συγγραφέων

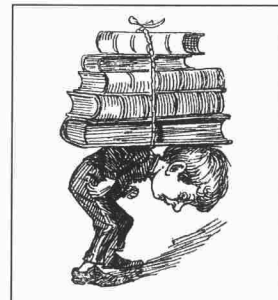
HELLENIC
AUTHORS'
SOCIETY

Η Λούλα Βάλβη-Μυλωνά είναι ποιήτρια ❖ Ο Διονύσης Βίτσος είναι ο εκδότης του «Περίπλου» ❖ Η Ελένη Γκίκα είναι συγγραφέας και δημοσιογράφος ❖ Ο Γιάννης Δεμέτης είναι συγγραφέας και επιμελητής του Μουσείου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων ❖ Ο Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής είναι συγγραφέας και μεταφραστής ❖ Ο Διονύσης Ζήβας είναι Ομότιμος Καθηγητής του Ε.Μ.Π. ❖ Ο π. Παναγιώτης Καποδίστριας είναι λογοτέχνης, θεολόγος ❖ Ο Σπύρος Δημ. Κοριατόπουλος είναι δικηγόρος ❖ Η Μπελικά Κουμπάρη είναι συγγραφέας και μεταφράστρια ❖ Ο Νίκος Κουρκουμέλης είναι διδάκτωρ της Φιλοσοφίας και συγγραφέας ❖ Ο Νίκος Λούντζης είναι συγγραφέας και ερευνητής ❖ Ο Νίκος Ι. Μεγαδούκας είναι δημοσιογράφος ❖ Ο Νιόνιος Μελίτας είναι λογοτέχνης ❖ Η Ελισάβετ Μενελάου είναι πτυχιούχος της Ιστορίας της Ιταλικής Τέχνης ❖ Ο Σέργιος Μαυροκέφαλος είναι συγγραφέας ❖ Ο Διονύσης Μουσιούτης είναι συγγραφέας ❖ Η Μαριέττα Μινώτου-Παπαδημητρίου είναι υπεύθυνη Ιστορικού Αρχείου «Ιδρύματος Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής», δρ. Τμήματος Πολιτικών Επιστημών ❖ Ο Διονύσης Μπουκουβάλας είναι μουσικολόγος ❖ Ο Γιάννης Ρηγόπουλος είναι φιλόλογος και εκπαιδευτικός ❖ Η Μαρία Ρουσέα είναι ζωγράφος ❖ Ο Διονύσης Σέρρας είναι φιλόλογος και ποιητής ❖ Ο Παναγιώτης Στυλ. Σκορδάς είναι φιλόλογος και κριτικός ❖ Η Χρύσα Σπυροπούλου είναι συγγραφέας και κριτικός ❖ Η Φαίη Στράνη είναι φιλόλογος και εκπαιδευτικός ❖ Ο Ζήσιμος Χ. Συνοδινός είναι ιστορικός και μελετητής ❖ Ο Στέλιος Τζεραμπίνας είναι συγγραφέας και ερευνητής ❖ Ο Μάκης Τσίτας είναι συγγραφέας και ο αρχισυντάκτης του «Περίπλου» ❖ Ο Φίλιππος Φιλίππου είναι συγγραφέας και κριτικός.

Οι συνεργάτες μας

Ο πίνακας του εξωφύλλου «Ευθύς εγέμισε άνθη» είναι του ζωγράφου Νικολάου Μπιάζη-Σέντη.

**ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Κ. Ν. ΓΚΑΡΓΚΑΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2002
(Απόσπασμα)**

**ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ**

Η υιοθέτηση από την Ελλάδα του ενιαίου νομίσματος και ο υψηλός βαθμός οικονομικής σταθερότητας και αξιοπιστίας που συνεπάγεται η συμμετοχή του στην ΟΝΕ έχουν συμβάλει καθοριστικά τα τελευταία χρόνια στην επιτάχυνση του ρυθμού ανέγερσης του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ), ο οποίος (σύμφωνα με προσωρινές εκτιμήσεις της ΕΣΥΕ) το 2002 διατηρήθηκε στο 4%, δηλαδή στο ίδιο περίπου επίπεδο όπως και το 2001, παρά τη διεθνή οικονομική συγκυρία.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Ο ρυθμός ανέγερσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα το 2002, ο οποίος ήταν ο δεύτερος υψηλότερος στην ΕΕ, στηρίχθηκε στην αύξηση της εγχώριας ζήτησης. Στη διατήρηση του υψηλού ρυθμού ανέγερσης του ΑΕΠ τα τελευταία χρόνια συνετέλεσαν επίσης οι σημαντικές εισροές πόρων από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες συνέβαλαν στη χρηματοδότηση επενδύσεων για έργα υποδομής, οι ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις που έχουν αναληφθεί, ιδιαίτερα στους τομείς των κατασκευών και των υπηρεσιών, ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, καθώς και η πραγματοποίηση σειράς διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Από την πλευρά της προσφοράς, έχει συμβάλει επίσης η εκτιμώμενη σταθερή αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής - αποτέλεσμα της σταδιακής εισαγωγής νέων τεχνολογιών και καινοτομιών, αλλά και της πολιτικής των επιχειρήσεων για εξοικονόμηση εργασίας.

Η συνολική απασχόληση αυξήθηκε το 2002 κατά 1%, ενώ τα προηγούμενα τρία έτη εμφάνιζε μείωση ή στασιμότητα. Ταυτόχρονα, μειώθηκε ο αριθμός των ανέργων, με αποτέλεσμα το ποσοστό ανεργίας να υποχωρήσει και, για πρώτη φορά από το 1997, να διαμορφωθεί κάτω από 10% (στο 9,9%). Λόγω των εξελίξεων αυτών, το ποσοστό απασχόλησης σε σχέση με τον πληθυσμό αυξήθηκε περισσότερο από μία εκατοστιαία μονάδα (στο 56,7%).

ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΟ 2003

Όσον αφορά τις προοπτικές της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα το 2003, αναμένεται ότι η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην αύξηση του ΑΕΠ θα παραμείνει σταθερή. Η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης θα στηριχθεί στην άνοδο του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών. Η άνοδος αυτή θα οφείλεται κυρίως στην προβλεπόμενη αύξηση των πραγματικών αποδοχών των μισθωτών, στη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης των εισοδημάτων, αλλά και στην αύξηση της απασχόλησης. Επίσης, προβλέπεται αξιολογική περαιτέρω αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων σε κατοικίες, καθώς και σημαντική αύξηση τόσο των δημόσιων επενδύσεων όσο και των επιχειρηματικών επενδύσεων που έχουν σχέση με τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Αντίθετα, η αρνητική συμβολή της μεταβολής του πραγματικού εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (δηλαδή της διαφοράς μεταξύ εξαγωγών και εισαγωγών) προβλέπεται ότι θα είναι εφέτος μεγαλύτερη από ό,τι το 2002. Η Τράπεζα της Ελλάδος εκτιμά ότι ο ρυθμός ανέγερσης της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα θα παραμείνει και εφέτος υψηλός και θα διαμορφωθεί στο 3,7%, δηλαδή σε επίπεδο κατά τι χαμηλότερο σε σύγκριση με το ρυθμό του 2002.

Όσον αφορά την πορεία του πληθωρισμού κατά το τρέχον έτος, πρέπει να ληφθεί υπόψη η αβεβαιότητα σχετικά με την τιμή του αργού πετρελαίου, καθώς και με την περαιτέρω εξέλιξη της ισοτιμίας του ευρώ, αν και τα μέχρι στιγμής δεδομένα συνεπάγονται ανατίμηση του ευρώ για ολόκληρο το 2003. Εξάλλου, η προβλεπόμενη υποχώρηση του πληθωρισμού στη ζώνη του ευρώ θα έχει ως αποτέλεσμα την επιβράδυνση του ήδη χαμηλού ρυθμού ανέγερσης των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών που εισάγονται από τις ευρωπαϊκές χώρες. Όσον αφορά το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, ενώ στο σύνολο της οικονομίας θα αυξηθεί εφέτος με ρυθμό ελαφρά χαμηλότερο από ό,τι το 2002, στο επιχειρηματικό τομέα προβλέπεται σαφής επιτάχυνση.

ΖΗΤΡΟΣ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Μια συναρπαστική διαδρομή
στους δρόμους της φιλοσοφικής αναζήτησης

 Ηράκλειος Άσπια Έργο και Ημέρες - Θεογονία - Η άσπια του Ηρακλή	 Ηρόδοτος ΒΙΒΛΙΟ Η' - ΟΥΡΑΝΙΑ	 Θουκυδίδης ΠΕΠΡΑΧΕΝΑΙ ΕΠΤΑΕΤΙΑΣ	 ΤΡΟΠΟΙ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΚΙΟΥΜΟΡ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
 Αριστοτέλης Ιστορική θεωρία και πράξη	 Επίκτητος ΔΙΑΤΡΙΒΗ Α'	 Ιπποκράτης Ιατρικά θεμέλια	 Λουκιανός ΟΥΕΡΑΙΣΤΗΤΙΚΑ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΟΥ
 Ισοκράτης Παιδευτικός ομιλίες	 Πλούταρχος ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ	 Σοφοκλής ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ	 Λυσίας ΟΥΕΡΑΙΣΤΗΤΙΚΑ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΟΥ
 Ησίοδος ΈΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ	 Τιμαρίων ΟΥΕΡΑΙΣΤΗΤΙΚΑ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΟΥ	 Πλάτων ΜΥΘΟΙ	 Φίλων ο Αλεξανδρεύς ΟΥΕΡΑΙΣΤΗΤΙΚΑ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΟΥ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
Ψυχής • Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο Β' • Ρητορική Α'

ΑΡΡΙΑΝΟΣ
Πόρου ανάβασις - Βιβλίο Ι, ΙΙ, ΙΙΙ

ΓΟΡΓΙΑΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ
Φιλίππου Α' • Περί της ειρήνης - Φιλίππου Β' - Περί Αλωνήσου - Περί των εν Χερρονήσῳ

ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ
Διατριβή Α' • Διατριβή Β' • Διατριβή Γ' • Διατριβή Δ' - Εγχειρίδιον

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ
Άσπια

ΗΡΟΔΟΤΟΣ
Βιβλίο Ζ' Πολύμνια • Βιβλίο Η' Ουρανία • Βιβλίο Θ' Καλλιόπη

ΗΣΙΟΔΟΣ
Έργα και Ημέρες - Θεογονία - Η άσπια του Ηρακλή

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ
Προλεγόμενα - Πλαταιέων και Θηβαίων Κλέωνα και Διοδότου • Περικλέους Επτάετις

ΙΑΜΒΛΙΚΟΣ
Περί του Πυθαγορικού Βίου Προτρεπτικός επί φιλοσοφίαν

ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ
Ιατρική θεωρία και πράξη • Ιατρικά θέματα • Ιατρική τεχνολογία, νοσολογία • Χειρουργική • Γυναικολογία, ραιευτική

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ
Περί Ειρήνης - Κατά των Σοφιστών - Απολογία προς Φίλιππον και Αλέξανδρον

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ
Ποικίλα βανότου και κάτω κόσμου

ΛΥΣΙΑΣ
Οι υπεροριστικοί του λόγου • Οι καταγγελτικοί του λόγου • Οι πανηγυρικοί του λόγου

ΞΕΝΟΦΩΝ
Ελληνικά - Βιβλίο Α', Β', Γ' - Αγηολογία - Λακεδαιμονίων Πολιτεία

ΠΛΑΤΩΝ
Πολιτικός • Φαίδρος • Πρωταγόρας • Πάροι • Απολογία Σωκράτους - Κριτική

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ
Βιογραφικών ομιλιών - Πλατωνικά Ζητήματα • Περί του Σωκράτους δαιμονίου - Περί του εν Δελφοίς - Περί του ερασιγέμενου νυν την Πυθίαν • Περί των αγώνων - Παραμυθητικός προς Αλλήλων - Παραμυθητικός προς την αυτού γυναίκα • Ίσικ και Όσιρις

ΣΕΞΤΟΣ Ο ΕΜΠΕΡΙΚΟΣ
Παράρνητες υποτιμησάσεις Α'

ΣΟΦΟΚΛΗΣ
Αντιγόνη • Οιδίπους Τύραννος

ΤΙΜΑΡΙΩΝ
Εσοισίαι και θεραπευτικαί

ΤΡΟΠΟΙ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΚΙΟΥΜΟΡ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Spot Thompson

www.heineken.gr

 Heineken®